3.BASKI

BÜYÜK ÇÖKÜŞ

Zbigniew Brzezinski

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI
Genel Yayın No : 309
Tarih Dizisi : 23

Her hakkı Kültür Yayınları
İş-Türk Limited Şirketi'nindir.

Kapak Düzeni : **Fahrettin D. SEPETÇİOĞLU**
Üçüncü Baskı : **5.000 Adet - 1994**
ISBN : **975 - 458 - 029 -4**

BASKI: MİNPA MAT. TİC. LTD. ŞTİ. TEL: 309 15 09 ANKARA 1994

Zbigniew BRZEZINSKI

BÜYÜK ÇÖKÜŞ

Çevirenler:
Gül KESKİL
Gülsev PAKKAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

Copyright 0 1989 by Zbigniew Brzezinski
All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher

ÖNSÖZ

Bu kitabın yazılması 1988 Ağustosunda tamamlanmıştır. Komünizmin tarihi çöküşünün kazanmakta olduğu hız göz önüne alınırsa, kitap okuyucunun eline geçene kadar, pek çok önemli olayın daha olması beklenebilir. Milliyetçi duyguların Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde yeniden dirilmesi, en azından bizim bildiğimiz anlamda komünizm için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Yine de bu kitapta belirtilen bazı gerçeklerin, okuyucunun komünist dünyasında giderek artan çalkantıyı ve sebeplerini anlamasına yardımcı olacağına inanıyorum.

Kitap, bazı yönleri ile hemen hemen otuz yıl önce yazdığım "Sovyet Bloğu; Birlik ve Çelişki" adlı eserimde değindiğim konuları hatırlatmaktadır. Sözü geçen bu eserde, o zamanlar mevcut olan genel kanıların aksine, Sovyet güdümlü ülkelerde çelişki yaratacak olan güçlerin mevcut birliği sağlayan unsurlardan daha fazla olmaya yöneldiğine işaret etmiştim. On yıl kadar sonra "İki Çağ Arasında" adlı bir çalışmamda ise, Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni bir teknetronik çağa girmekte olduğunu ve Sovyetler Birliği'nin gelişiminin hem ideolojik hem de sistematik yönden çok gerilerde kaldığını belirtmiştim. O zamanlar bu tezim de herkese çok ters gelmişti. Bu kitabımla artık yakın gelecek sayılabilecek bir zaman boyutunda tamamen çökeceği kesinleşen komünizm ile ilgili son sözümü söylemek istiyorum.

Bu çalışmam sırasında bazı arkadaşlarımın değerli

yardımları benim için çok faydalı olmuştur. Asistanım Trudy Werner, esasında zamanımın çoğunu kapsayabilecek olan pek çok işimi organize ederek, benim bu kitap için vakit ayırabilmemi sağlamıştır. Araştırma arkadaşım Marin Strinecki destekleyici verilerin toplanmasında ve yaptığım taslakların düzeltilmesinde değerli katkılarını hiç esirgememiştir. Her ikisine de belirtmekten son derece mutlu olduğum minnet duygularımı iletiyorum. Ayrıca Marin'e yardımcı olan pek çok araştırma görevlisine de (Cecilia Pulido, Cindy Arends, Beth Smith ve Courtney Nemroff) teşekkür ederim.

Böyle bir çalışmaya girmemde bana büyük destek olan ve taslaklarımı hassasiyetle eleştiren, son şeklini almasını sağlayan ise Robert Stewart'tır. Ayrıca Leona Schlecter de ilgili yerlerle bağlantı kurmamda ve gerekli organizasyonları gerçekleştirmemde son derece yardımcı olmuştur.

Son olarak, benim için çok özel bir yeri olan kişiye teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Eşim Muska her zamanki gibi en iyi ve en acımasız eleştirmenim olmuştur. Daha da önemlisi beni bu kitabı yazmaya o yönlendirmiştir. Yazma işimi kolaylaştıran ise Macintosh SE'yi benimsemem olmuştur. Bu sayede yazmak, zahmetli bir iş olmaktan çıkmış ve mükemmel bir teknolojik maceraya dönüşmüştür.

Zbigniew Brzezinski
Northeast Harbor, Maine
31 Ağustos 1988

YAZARIN NOTU

Bu kitabın vereceği ana mesaj 1986'da düşünülmüş, yazılması ise 1988 yazında bitmişti. O zamandan bugüne kadar meydana gelen olaylar kitapta bahsedilen tezin doğruluğunu; yani komünizmin çok ciddi, hatta sona ermesini sağlayacak ebatta bir kriz yaşadığını ortaya koymaktadır. Politik bir güç olarak komünizm hala kuvvetlidir, ama düşünce olarak komünizm ölmüştür. Bu doktrin artık komünist;yönetimli ülkelerde bile kitleleri coşturmaktan uzaklaşmış ve komünizm ile ilgili konuşmalar, nutuklar dünyanın hiç bir yerinde belirli bir destek sağlayamamaya başlamıştır.

Komünizmin can çekişmesi, yirminci yüzyılın yaklaşan sonlarına rastlamıştır. Bu yüzyılın büyük bir bölümü, iki güçlü totaliter doktrinin doğmasına, yayılmasına ve demokrasiyi tehdit etmesine sahne olmuştur. Bunlardan biri olan nazizm kanlı bir mücadele sonucunda ortadan kalkmıştı. İkincisi olan komünizm, yüzyılın bitimine doğru çökmeye başlamıştır. Burada sorulması gereken ve geleceği ilgilendiren önemli soru şudur: Komünizmin dünya sahnelerini terk etmesi kanlı bir şekilde mi, yoksa barış içinde mi olacaktır? Şu ana kadar gözlenebildiği kadarıyla her ikisi de muhtemel sonuçlar olarak beklenebilir.

1989 yazına kadar Doğu Avrupa'da yaşanan olaylar, komünizm sonrası demokratik hayata geçişin barışçı bir şekilde olabileceğini işaret etmektedir. Buna karşılık, devrimci neslin hala yönetimde olduğu Çin'de komünist politik otorite zorbalıkla devam ettirilmektedir. Sovyetler Birliği'nde ise bu iki tip

uygulamanın her ikisine de rastlamak mümkündür: zaman zaman belli bir ölçüde şiddet hareketleri gözlenirken (tıpkı 1989 başlarında Tiflis, Gürcistan'daki milli gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılması gibi) zaman zaman da, özellikle Baltık cumhuriyetlerinde ve Moskova'daki Yüce Mecliste açık sözlü bir muhalefetin ortaya çıkması sonucunda barışçı bir evrim ihtimali mümkün gibi görünmekterdir. Ne şekilde olursa olsun, komünist ülkelerdeki değişimin kalıcı olabilmesi için, politik reformlarla ekonomik reformların eş-zamanlı olması gerekmektedir. Yakın zamanda sadece Polonya ve Macaristan bunu gerçekleştirebilmiştir. Sovyetler Birliği'nde politik coşku, ekonominin giderek çöktüğü döneme rastlamaktadır ve bu ciddi bir krize sebep olabilir. Çin'de ise gerçekten etkileyici ekonomik gelişmeler sırasındaki politik reform eksikliği 1989 ortalarında Çin'in dünya çapında prestijini kaybetmesine yol açan kanlı çatışmalara sebep olmuştur.

Ekonomik gelişme ile politik durgunluk arasındaki giderek büyüyen bu bariz uçurum beni kitabımda bir uyarı yapmaya zorlamıştı: "Komünist Çin liderleri, üretimde yaratıcı sosyoekonomik çoğulculuğun, politik çoğulculuğu reddeden tek partili bir sistemle bağdaşmasının imkansız olduğunu göreceklerdir." Ayrıca şunları da yazmadan edememiştim: "Çin'in giderek yoğunlaşan politik gerilimin sonucundan kaçabilmesi ancak bir mucize sayesinde olabilir. Uzun süreli bir ekonomik çoğulculuk, politik değişimler ile desteklenmezse, sonuçta siyasi görüşlerini savunmaya kararlı, sivil bir halk kitlesi ortaya çıkacaktır. Bu ise zor, gerilimli ve muhtemelen fırtınalı bir atmosfer yaratacaktır."

Çinli liderler arasında durumu en doğru teşhis edebilen Hu Yaobang olmuştu. Beni davet ettiği bir akşam yemeği boyunca yaptığımız sohbetleri ve pek çok konuda benimle

hemfikir oluşunu kitabımda anlatmıştım. Tarihin, onun teşhisinde haklı olduğunu ve zamanın Çinli liderlerinin trajik bir şekilde yanlış yönlendirilmekte olduklarını ispatlayacağından eminim.

Bu arada, tarihin hızlı akışı Doğu Avrupa'da en dramatik bir biçimde hissedilmekteydi. Niyet ve amaç ne olursa olsun, komünist idare Macaristan ve Polonya'da çökmüştür. Polonya'nın politik piramidinin sadece en uç noktası komünist ellerdedir -fakat halkın düşünce yapısı artık komünist olmayan bir hükümet tarafından şekillendirilmektedir. Komünist liderler 1989 yazının kısmen özgür seçimlerinde bir kumar oynamışlar ve sonuçta hayretler içinde, pek çok gözlemcinin zaten bildiği gerçeği: Polonya halkının kendilerinden nefret ettiğini ve küçük gördüğünü idrak edebilmişlerdi. Eski yönetim partisinin çok yakında ismini değiştireceği ama yine de parçalanmaktan ve yok olmaktan kendisini kurtaramayacağı şimdi açıkça görülmektedir.

Komünizmi, Macaristan'da da daha iyi bir sonuç beklememektedir. Başlangıçta, reform için en büyük istek, giderek dejenere olan ve ideolojik bütünlüğünü yitiren ama yine de yönetimde olan elit kesimden gelmişti. Hiçbir karşı hareket yoktu ama Macar komünistleri o kadar hayal kırıklığına uğramışlardı ve aşağıdan gelen sosyal baskılar o kadar çabuk şiddet kazanmıştı ki 1989 sonlarında tamamen serbest seçimler ve partinin isminin değişmesi ile başlayan gelişmeler, sadece Stalinist değil, Leninist doktrinden bile tamamen kopmaları ile sonuçlanmıştı. Hatta, Sovyetlerin verdiği "Halk Cumhuriyeti" sıfatı bile Macaristan'ın resmi isminden çıkarılmıştı.

Polonya ve Macaristan'daki olaylar, hem Doğu Almanya hem de Bulgaristan'da zamanla büyüyecek olan gerilimli havanın oluşmasına yol açtı. 1989 sonlarında her iki devlet de

Stalinist uygulamaları hızla terk etmeye başlamış ve Polonya ile Macaristan'ın başlattığı reformların hiç olmazsa bazılarını benimsemeye hazırlanmışlardı. Çekoslovakya'nın da aynı yolu izlemesi sadece bir zaman meselesi idi.

Bu arada, Sovyetler Birliği'nin içindeki krizin boyutları genişlemiş, politik heyecen ve ülkenin sosyoekonomik durumunun kötüleşmesi kritik noktalara ulaşmıştı. Ayrıca, milli beklentiler -ki bu kitapta "Perestroika'nın en zayıf noktası" olarak tariflenmiştir- su yüzüne çıkmış, Sovyetler Birliği gerçek bir milli -etnik hengameye dönüşmüştü. Bazı Rus olmayan cumhuriyetlerin yönetimi milliyetçi halk cephelerinin eline geçmiş ve yerel komünist partiler bile yoğun milliyetçilik fikirlerinin tesiri altında kalmıştı. Mikhail Gorbachev ve arkadaşları daha büyük reformlar ve daha az baskı arayışları içinde belli bir rota çizmeye çalışırken glasnost ile imkan bulan halk toplantılarında Marksizm -Leninizm şiddetle kınanıyor ve ideolojileri terk ediliyordu.

Tüm bunlar özellikle Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde komünizm sonrası dönemin muhtemel politik düzenini yeniden düşünmemiz gerektiğine işaret etmektedir. Şimdi eklenen 'sonsöz'ün amacı da budur. Bu son bölümde, komünizm sahnelerden silinirken kendini göstermeye başlayan milliyetçilik üzerinde durulmakta ve komünizmin yerini tutarlı bir yapıya bırakabilmesi için gerekli bölgesel ve konfederasyonal hareketlerin ana hatları çizilmektedir. Ama ne olursa olsun, dönemimizin şimdiden komünizm sonrası dönemin önemli karakterini taşıdığına inanıyorum.

Zbigniew Brzezinski
Kasım 1989

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ V

YAZARIN NOTU VII

GİRİŞ 1

I.KISIM
BÜYÜK ÇÖKÜŞ

1) Lenin'in Mirası 19

2) Stalinist Felâket 25

3) Durgun Stalinizm 37

4) Reform Paradoksu 47

II. KISIM
SOVYETLERDE ÇÖZÜLME

5) Revizyona Geçiş 65

6) Çözülmenin On Sebebi 77

7) Komünizm Güç mü Kazanıyor, Güç mü Kaybediyor? ... 115

III. KISIM
SİSTEMİN REDDEDİLİŞİ

8) İdeolojik Transplantasyon ve Transmutasyon 132

9) Polonya Halkının Kendini Kurtarışı 141

10) Sosyal Dayanışmadan Politik Çoğunluğa 147

11) Bölgede Ortaya Çıkan Huzursuzluk 158
12) İmparatorlukta Kısıtlamalar 170

IV. KISIM
TİCARİ KOMÜNİZM

13) Çin'in Üçlü Çabaları 180
14) Politik Çatışma ve Reformun Doğuşu 186
15) Reform Stratejisi ve İdeolojik Esneklik 192
16) Gerçek Kültürel Devrim 204

V. KISIM
İTİBARDAN DÜŞMÜŞ UYGULAMA

17) Devrimci Komünist Enternasyonalden Yıllık Kongreye 221
18) Gelişmiş Dünyada Politik Uyumsuzluk 230
19) Gelişen Ülkelerdeki Sosyo- Ekonomik Çöküş 239
20) Dünya Çapında İdeolojik Dağılma 252

VI. KISIM
KOMÜNİZMİN CAN ÇEKİŞMESİ

21) Genel Kriz 260
22) Tarihi Sicil 264
23) Gelecekteki İhtimaller 271
24) Komünizm Sonrası 280
SON SÖZ 287

GİRİŞ

Bu kitap komünizmin çöküşü hakkındadır. Eser, hem sistemin hem de doktrinin giderek bozulmasını ve can çekişmesini tahlil ederek ve açıklayarak işe başlar. Gelecek yüzyıla kadar komünizmin ve onun insan tabiatına esasında ters olan doktrinin bir daha tarih sahnesine çıkmamak üzere ortadan kayboluşunun gerçekleşmesiyle biter. Bazı görünen özelliklerini korusa bile, ancak kendi özünü yitirdiği durumlarda gelişen komünizm, XX. yüzyılın en olağanüstü politik ve zihni hatası olarak hatırlanacaktır.

Kitap konuyu altı bölümde incelemektedir. Birinci kısım, komünizmin tarihi trajedisinin, Sovyet sisteminin politik ve sosyoekonomik hatasından kaynaklandığını savunmaktadır. İkinci kısım, sistemi düzeltmek ve tekrar yaşatmak için, bugünkü Sovyet çabalarını derinlemesine incelemekte ve devam eden iç çözülme veya kargaşanın başarıdan daha muhtemel olduğunu söyleyerek bitirmektedir. Üçüncü kısım, komünizmin Doğu Avrupa'ya empoze edilmesinin sosyal ve politik sonuçlarını gözden geçirmekte ve Polonya halkının kendi özgürlüklerini kazanma yolunda öncülük ettikleri bölgede, Sovyet-baskılı-komünizm sistemleri reddetme sürecinin başlatıldığını iddia etmektedir. Dördüncü kısımda, Çinlilerin kendi geliştirdikleri komünizm çeşidi ile Çin incelenmekte ve kendi liderlerinin yanılgıdan uzak doktrinlerinin gelişmesi ile Çin reformlarının başarı şansının arttığı anlatılmaktadır. Beşinci kısım, bütün milletlere ilk anda cazip gelen komünizmin ideolojik

ve politik çöküşünü ortaya koymaktadır. Altıncı ve son kısım ise, komünizmin son can çekişini ve muhtemel komünizm-sonrası olayını geniş bir şekilde ele almaktadır.

Komünizmin XX. yüzyılın önemli bir dönemine hükmedişi, büyük ölçüde "aşırı sadeleştirme" özelliğinden kaynaklanmıştır. Bütün kötülüklerin özünü ferdi mülkiyete bağlayan komünizm, ferdi mülkiyetin ortadan kaldırılmasının gerçek adalete ulaşmada ve insan tabiatını mükemmelleştirme yolunda önemli gelişmeler sağlayacağını varsaymıştır.

Bu vaat yüzmilyonlarca insanın hayallerini işgal etmiş ve onları ümitlerini gerçekleştirebileceklerine inandırmıştır. Bu açıdan komünizm, insan hayatının niteliğini kapsamlı bir şekilde açıklayan büyük dinlerin çekiciliği ile benzerlikler gösteren, fakat basit oluşunun yanı sıra, bütünleyiciliği ve bu ateşli harekette sağlam ve tutarlı bir mihenk noktası meydana getirmesiyle cazip hale gelmiştir.

Bütün büyük dinlere benzer bir şekilde komünist doktrini, bazı felsefe kavramlarına, çok basit ile oldukça karmaşık arasında değişen çeşitli seviyelerde açıklamalar getirmiştir. 'Yarı aydın' için bütün hayatın sınıf çatışmalarıyla tanımlanması ve komünist toplumların sosyal refaha erişeceklerini bilmek yeterli olmuştu. Eskiden önemli maddi varlıklara sahip ve şimdi zevkle küçümsenebilen, ezilebilen ve mahvedilebilen kişilerden intikam alabilmek, durumu elverişsiz olanlar için özellikle psikolojik açıdan memnunluk vericiydi.

Fakat komünizm, sadece derinlemesine hissedilen kaygılara ateşli bir tepki, veya sosyal nefretin kendini üstün görme inancı değildi. O, geçmişi olduğu kadar, geleceği de belli bir anlayışın ışığında görmeyi sağlayan ve içtenlikle kabul gören bir düşünce sistemiydi. Komünizm toplumun yeni aydınlarının

dünyayı daha derinlemesine anlama özlemlerini tatmin etmişti. Böylece, ince farkları görebilen aydınlar için Marksist teori, insan tarihini anlayabilmek için bir anahtar, sosyal ve politik değişimin hareketliliğini tespit eden bir vasıta, ekonomik hayatın anlaşılması için ayrıntılı bir yorum ve sosyal motivasyon anlayışı sağlamış gibi görünmekteydi. "Tarihi tahlil" kavramı, gerçeklerin zıtlıklarıyla başa çıkabilecek kıymetli bir araç olarak ortaya çıkmıştı. Bunun yanı sıra kurtarıcı bir 'devrim'i oluşturabilecek politik hareketlere ve akıllıca plânlanmış adil bir topluma kavuşabilmek için, tam-kapsamlı kontrole verilen önem, özellikle aydınların mantığa dayalı gibi görünen harekete duydukları açlığı tatmin etmişti.

Böylelikle komünizm, hem aydın, hem de cahil kitlelere cazip gelmiş; her ikisine de, bir yön duygusunun yanı sıra yeterli açıklama ve manevi adalet hissi vermişti. Benimseyenlere kendilerini üstün, haklı ve emin görme rahatlığını sağlamış, hiçbir şeyi muallâkta bırakmamıştı. O, sadece bir felsefe değil aynı zamanda bir bilim de olduğunu savunuyordu. Kişisel zekâ ve eğitim seviyesi ne olursa olsun, yerinde rehberlik, tarihi rahatlık ve hepsinin üstünde, doğrudan politik hareket sayesinde ulaşılabilecek büyük bir sadelik sağlıyordu.

Üstelik tutku ile mantığı birleştiren komünist doktrin, insanı idare etmekte kesin önemi olan iki merkezi kaynağı etkileyebilecek bir durumdaydı. Politik tutku, büyük bir politik güce dönüşebilir; mantık, sosyal mühendislikten etkilenir ve sosyal mühendislik ise, politik gücün hareketliliğe kavuşacağı noktadır. Bütün bu unsurlar komünizmin en açık özelliği olan devlet gücünün yüceliğini oluşturmuşlardır.

Böylece XX. yüzyıl devletin üstün olduğu bir yüzyıl haline geldi. Bu, büyük ölçüde beklenmeyen bir gelişmeydi.

Gerçekten, Alman Yahudisi göçmen bir kütüphanecinin görüşlerinin ve bu görüşleri XX. yüzyılın başında gizli bir Rus politik risale muharririnin içtenlikle benimsemesinin bunu yüzyılın güçlü doktrini haline getireceğini hiç kimse tahmin edemezdi. Ne Amerika'da, ne de Avrupa'da mevcut sistemi bu ölçüde tehdit edecek bir ideolojinin ortaya çıkacağı pek düşünülmüyordu. O an ki durumun felsefi yapısının sağlam ve hattâ değişmez olduğu inancı yaygındı.

Umulduğu gibi 1 Ocak 1900, her yerde ikinci bin yılın son yüzyılının getireceklerini konuşarak kutlandı. Tahminler, tabii ki çok çeşitliydi. Batı dünyasının belli başlı yayın organlarına yansıyan düşünce ki bu Batılı devlet adamları tarafından da benimseniyordu kendi üstünlüklerini över nitelikteydi. O an ki durumdan hoşnutluk ve giderek yaygınlaştığı söylenen refah ve Amerika için hızlı bir ekonomik ve politik güç olma beklentisi, kamuoyunu en çok meşgul eden konulardı. 'The New York Times'ın 1 Ocak 1900 tarihli baskısında yer alan "Ticari Görünüm" adlı makalede "Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstrinin her dalında refaha kavuşulduğu" bildirilmekteydi. Tarımla uğraşanların, tıpkı madenlerde, değirmenlerde ve atölyelerde çalışanlar gibi, beklenmedik oranda refaha kavuştukları söylenmekteydi. Makale, Amerika'da sınırsız refahın, ilerleme ve gelişme ile birlikte geleceğine ve Amerika'yı dünyada birinci ülke haline getireceğine duyulan güveni yansıtarak, sona eriyordu.

3 Aralık 1900'de Başkan William McKinley'in ve 2 Aralık 1902'de Theodore Roosevelt'in mesajları da, aynı temayı paylaşmaktaydı. Fakat Roosevelt yine de "XX. yüzyılda hem ülkede, hem de dışarıda göğüslenmesi gereken pek çok problemin olduğunu" kabul etmişti. Buna rağmen, "halk arasında maddi refahın bu kadar yaygın oluşu ve istenen bu

gelişmenin tabii olduğu; bu istenmeyen faktörlerin kötü ve rahatsız edici olmalarına rağmen, sıkıntı veya bozulmadan değil de, refahtan kaynaklandıkları" tekrarlanmıştı.

Basın da, bu havayı halka aksettirmeye devam ediyordu. Demokrasiye ve Amerika'ya duyulan güven birleşmiş, bir bütün haline gelmişti. "The North American Review'un "XX Yüzyılın Kamburu" adlı makalesinde, demokrasinin geleceği konusunda durulmuş ve bu geleceğin, Amerika'da ve yalnız Amerika'da bile olsa, parlak olacağına duyulan güven dile getirilmişti. "Bu mübalağa edilemeyecek kadar büyük bir insanlık meselesi" idi ve "1999 veya 2000 yılında sadece bu geleceği öğrenmek için bile olsa, dünyaya geri dönmeye değeceğini ve ne olursa olsun bunun demokrasinin yararına olmasını dilediklerini" yazıyorlardı. 'Washington Post' 1 Ocak 1900'de Amerika'nın denizaşırı sömürgelerindeki görev anlayışını benimsiyor, onların kendilerine ait olduklarını ve yayılmacılığa karşı olan bütün konuşmaların saksağanların sesi gibi anlamsız olduklarını söyleyerek yeni yüzyılı karşılıyordu.

Avrupa'daki hava da, güven duygusu ve geleceğin daha iyi olacağına duyulan inanç bakımından, Amerika'dakinden aşağı kalır nitelikte değildi. İngiltere'nin genel görüşü 'London Times'ın 1 Ocak 1901 tarihli baskısında (yüzyılı diğerlerinden daha doğru bir tarihte kutlayarak) "İngiltere'nin ve ona bağlı ülkelerin, XIX. yüzyılın sonunda olduğu gibi, XX. yüzyılın da sonunda her türlü mücadelede başarıya ulaşmış olarak çıkacağına inandıkları, o zamana kadar ve ondan sonra da refah içinde yaşacakları" yolundaydı. Bunun yanı sıra daha ciddi yazılarda gelişen Amerikan endüstrisinin, uzun vadede İngiltere'nin bu alandaki birinciliğini tehdit edebileceği konusu incelenmekte ve 31 Aralık 1900'de 'New York Times'ın "İngiltere'yi geride bıraktığımız gerçeği saklanamaz hale

gelmiştir", dediğine dikkat çekilmekteydi.

Fransa ve Almanya'da da kültürel ve milli iyi niyet günün önemli konularıydı. Demokrasinin kaçınılmaz oluşuna duyulan inanç, 5 Ocak 1901'de "Bugün insanlığın üçte biri, yasaların tanıdığı ve koruduğu haklara sahiptir" diyen 'Le Journal des Debats'ın ana temalarını oluşturuyordu. Aynı gün, politik alanda bile bilime önem veren 'Le Figaro', bilimin insanlara kendi yapmış oldukları hataları göstermek suretiyle tolerans sahibi olmayı öğreteceğini söylüyordu.

Belki de Avrupa'daki jeopolitik konumundan dolayı Almanya'da basın, milletlerarası meselelerdeki ihtilaftan duyulan memnuniyeti yansıtıyor ve asıl dikkati Almanya'nın büyüyen gücüne çekiyordu. 1 Ocak 1900'de günlük Berlin gazetesi 'Tagliche Rundschau' başmakalesinde, uysallıktan kolayca istifade edilen devirlerin geride kaldığını anlamanın, İngiltere için yararlı bir ders olacağını belirtiyor, bundan sonra daha çok saygı görecekleri İngiltere'ye farklı bir gözle bakabileceklerini iddia ediyordu. Sadece sosyal demokrat gazete 'Vorwarts' yeni yılı kutlarken ideolojik bir mesaj vermiş ve bu yüzyılda kapitalizmin kaçınılmaz çöküşünün gerçekleşeceğini söylemiş ve modern burjuva toplumunun bir nesil önceki sınıf kavramına sahip, işçi kesimi veya sosyalizmin mümtaz düşünürleri kadar hızlı ilerleme gösteremeyeceğini herkesin bildiğini beyan etmişti.

Bütün bu geleceğe ait düşüncelerin içinde ideolojik meselelerin ve sistemli doktrinlerin olmayışı şaşırtıcıydı. Sadece, parlamentolarında zaten sosyalistleri mevcut olan Fransa ve Almanya'da sosyalizm, biraz daha ciddi bir şekilde ele alınıyor, fakat oralarda bile ani bir ideolojik değişiklik veya çelişkili konular kamuya yansıtılmıyordu. Buna rağmen, 'Le Figaro'da

Parisli bir yorumcu, yeni yüzyılı, tutkudan çok mantık asrı olacağı umuduyla karşılamakta ve "XX. yüzyılın bize getirecekleri, bilimin sosyal ve özel hayata girmesini sağlayacak ve böylelikle ilerlememiz için gerekli şartları yerine getirecektir. Bu yüzden başlangıcını görmekten mutluluk duyacağım muhteşem bir manzara sergileyecektir. Bizi uyutan XIX. yüzyılın, son günlerinde bizi üzen ve mantıklı insanlara yakışmayan delice nefretleri, saçma şikayetleri ve aptalca iftiraları birlikte götürerek tarih sahnesinden çekileceğini umalım" demekteydi.

Fakat XX. yüzyılın büyük bir bölümüne sadece ideolojik ihtiraslar değil, bilimsel mantık kimliğine bürünmüş bir ihtiras-komünizm hükmetmişti. Komünizm yüzyılımızın ortalarına kadar dünyanın en büyük kıtasını Elbe Nehri'nden Kamçatka Yarımadası'na ve Şangay'a kadar etkisi altına almış ve bir milyardan çok insanın hayatını yönlendirmişti. Batı Avrupa'da komünist partiler güç kazanıyordu. Lâtin Amerika'da komünizm anti-Amerikan görüşü benimseyen milliyetçilerle birlikte kabarıyordu. Hem Batı dünyasının aydınları arasında, hem de kolonileşmeye karşı hareketlerde Marksizm rağbette ve yürürlükteydi.

Politik gücü idaresi altında tutan ve endüstrileşmenin getirdiği sosyal mühendisliğin gereçlerini elinde bulunduran 'devlet', şimdi sosyal hayatın, sosyal uyumun ve kişisel sadakatin odak noktası haline gelmişti. Bu gelişme, dünya çapında olduğu halde, en belirgin ve ilk formunu Sovyetlerde almış ve tüm yetkiler devlete teslim edilmişti.

XX. yüzyılın en önemli politik olayı olarak komünizmin doğuşu, faşizmin ve nazizmin doğuşu ile uyumlu olarak ele alınmalıdır. Gerçekten de komünizm, faşizm ve nazizm, genellikle ve tarihi olarak bibirleriyle ilişkili olmalarının yanı

sıra, politik yönden de oldukça benzerlik gösterirler. Hepsi de, endüstrileşme süreci içinde meydana gelen aksaklıkları, milyonlarca köksüz birinci nesil endüstri işçisinin ortaya çıkmasına, erken kapitalizmin günahlarına ve bütün bu durumların oluşturduğu sınıf nefretine duyulan tepki sonucunda meydana çıkmıştı. Birinci Dünya Savaşı var olan değerleri ve Çarlık Rusyasıyla Alman İmparatorluğu'ndaki politik düzeni yıkmıştı. Yeni endüstrileşmekte olan İtalya'da da önemli sosyal gerilimler yaratmıştı. Bütün bunlar, sosyal adalet kavramını sosyal nefretin üzerine bir kılıf gibi saran ve sosyal ıslahatın ancak düzenli devlet şiddetiyle sağlanacağını savunan hareketleri başlatmıştı.

Sonraları Hitler'in Nazi Almanyası ve Stalin'in Sovyet Rusyası arasında çıkan büyük savaş, aslında anlaşmazlığın aynı inancın iki ucundaki kardeşler arasındaki bir kavga olduğu gerçeğini çoğuna unutturmuştu. Bir taraf kendisini değişmez bir şekilde Marksizme karşı ilan etmiş ve benzeri görülmemiş yeni bir ırki nefreti aşılamıştır. Diğeri ise, kendisini Marksizmin tek gerçek mahsulü olarak görmüş ve benzeri görülmemiş yeni bir sosyal sınıf nefreti uygulamıştır. Fakat her iki taraf da devleti toplu hareket organı mertebesine yüceltmiş, sosyal itaatı gerçekleştirebilmek için kaba terör metodlarını kullanmış ve insanlık tarihinde eşi emsali görülmemiş katliamlara girişmişlerdir. Yine her iki taraf da, sosyal kontrollerini benzer araçlar kullanarak kurmuşlardır. Bu araçlar arasında gençlik grupları, komşu ülkelerden bilgi verenler, bir araya toplanmış ve tamamıyla sansüre tabii tutulmuş kitle iletişim araçları bulunmaktadır. Ve yine her iki taraf da, çok güçlü sosyalist devletler kurma işine giriştiklerini iddia etmişlerdir.

Bu noktada Hitler'in, Lenin ve Mussolini tarafından başlatılmış politik görüşlerin ateşli bir savunucusu olduğunun

belirtilmesi gerekmektedir. Bu iki insan, Hitler'in yeni iletişim araçlarını yeni politik görüşlere uyanmış kitleleri faaliyete geçirme ve seferber etme işinde en büyük ilham kaynakları olmuştur. Fakat her üçü de, mutlak güç arayışında öncülük etmişler ve politik tutkuyu, disiplinli bir organizasyonla ustaca birleştirmişlerdir. Gücü ele geçiriş şekilleri, gücü kullanış şekillerinde başlangıç noktası teşkil etmiş ve böylece totaliter bir politik düzen ortaya çıkmıştır.

Felsefi açıdan, Lenin ve Hitler sosyal mühendisliği gerekli kılan iideolojilerin savunucularıydılar. Toplumu, biri sınıf mücadelesine, diğeri ise ırk üstünlüğüne dayalı ideolojik bir anlayışa tabi kılmışlardır. Hitler, askeri, öncü partinin Bolşevik kavramını ve en büyük stratejik zaferdeki tedbirli Leninist yerleşme düzenini dikkatle incelemiştir. Hitler, mükemmel bir gizli polis teşkilâtına sahip ve temelinde terör bulunan bir devlet kurmayı Lenin'den öğrenmiştir.

Bundan başka, zaman geçtikçe her iki taraf da birbirlerinin belli başlı konularını ve hattâ sembollerini benimsemeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin milliyetçi sloganları, sivil bürokratları için bile yaptırdığı gösterişli üniformaları ve Nazi uygulamasını hatırlatan büyük güç hırsının yüceliği ile idaresi altındaki sınıfı yavaş yavaş diktadan uzaklaşarak meşru hale getirmişti. Hitler, zaman zaman Stalin'i bir "canavar" olarak nitelendirmişse de, Sovyet diktatörü hiç olmazsa sadece belli bir kitleye göre canavar sayılabilir, birçoğu için ise kesin saygı uyandıran "dahi yoldaş", 10-15 yıllık bir iktidar devresi içinde Sovyetler Birliği'ni "dünyanın en büyük gücü" haline getirecek kişiydi. 1944'te Hitler'e karşı yapılan erken darbeden sonra, Nazi rejimi, Almanya'da aristokrasinin imha edildiğini Sovyetler Birliği'ndekinden farksız bir sınıf nefreti ifadesiyle doğrulamıştır. Hatta Hitler, Leninizmi mantıki sonuca

götüren Stalin'e gıpta etmiştir. Hitler "çoğu zaman askerlerimi Stalin'in düzenlediği şekilde düzenlemediğim için pişman olmuşumdur" der.

Esasında Stalin ne kadar Nazi ise, Hitler'in de o kadar Leninci olduğunu söylemek fazla bir mübalâğa olmasa gerek. Tür olarak ve tarihi yönden, her iki totaliter lider birbirlerine çok benzemektedirler. Her iki zorba da toplumun tepeden tırnağa yeniden inşası hedefinin devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini doğrulamıştır. Böyle bir yeniden inşa, devlet gücünün doğrudan doğruya kullanılmasıyla geleneksel sosyal yapıların ezilmesi ve herhangi bir yeni sosyal yapı oluşurken yok edilmesi ile mümkündür. Böylece totaliterizm, özlü bir devletçilikle eş anlamlı hale gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı devletin tarihin en mükemmel temsilcisi olarak yücelişini savunan tarafın yenilgisiyle bitmiştir. Ama öbür tarafın etkisinin ve gücünün de müthiş bir şekilde yayılması ile sonuçlanmıştır. 1917'den beri birçok Çarlık İmparatorluklarında görülen komünist sistem, artık çarpıcı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. 1947'den itibaren Orta Avrupa, bir Sovyet eyaleti haline gelmiştir. Çin, Sovyet modeline olan sadakatini ilk olarak 1949'da komünist zaferden sonra ilân etmiş ve komünist rejim 1945'te Kore'nin yarısında ve 1954'te Vietnam'ın yarısında görülmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıl içerisinde bir milyardan fazla insan, komünist sistemle idare edilmeye başlamıştır. Hemen hemen bütün Avrasya komünist görüşü benimsemiş, sadece en doğudaki ve en batıdaki bölgeler Amerikan sistemi içinde kalmıştır. Komünizm ilerliyor gibi görünmüş, fakat Amerikan parasının ve askeri gücünün dünyanın birçok bölgesine sızması sonucu geçici olarak duraklamıştır.

Bütün bunların en önemlisi komünist fikrin özünün dolaylı olarak yayılması olmuştur. Son kırk yılda, hemen hemen her yerde, ekonomik veya sosyal rahatsızlıklarla baş edebilmek için devlet kuvvetine güvenme eğilimi yaygın hale gelmiştir. Demokratik geleneklerin daha sağlam olarak yerleştiği toplumlarda aşırı ve bozuk politik gücün yoğunlaştırılmasını önlemek için özel çabalar harcanmıştır. Seçme özgürlüğü, serbest politik rekabet ve anayasal ihtiyat tedbirleriyle korunmuştur. Bu gibi tedbirlere rağmen, oldukça demokratik toplumlarda, devlet kuvvetinin ekonomik refah ve sosyal adaletin artırılmasında iyi bir araç olduğu fikri baskın hale gelmiştir.

Bu demek değildir ki, demokratik sosyalizm veya yurttaşların ferdi ve topluma ait ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlayan devlet, kominizmin yaygınlaşmasının sinsi görünüşleridir. Esasında her ikisi de sık sık komünist fikre karşı mücadele etme ve komünist modele karşı demokratik bir düzen kurmada en etkili araçlar olarak görünmüştür. Fakat, sosyal kurtuluşun başlıca aracı olarak devlete güvenme, Sovyet sisteminin, devletçe plânlanmış ve devletçe yönlendirilmiş sosyal bir yeniliğin en uç örneği olarak rolünü dolaylı bir şekilde artırmıştır.

Kaçınılmaz olarak bu eğilim, devlet sosyalizminin çeşitli türlerini birleştiren çok sayıda koloni sonrası devletlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca birçoğunun Sovyet tecrübesinden ilham alma ve taklit etme eğilimini kuvvetlendirmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda birçok üçüncü dünya ülkesi, Sovyet modelini yeniliğe ve sosyal adalete giden en iyi ve en hızlı bir yol olarak alkışlamaktaydılar. Sovyet liderleri, yurt dışı seyahatlerinde sosyalizme varabilmek için Sovyet yolunu en iyi şekilde nasıl benimsemek gerektiği

hakkında öğüt vermekteydiler.

İlerlemiş dünyada aynı fikirler daha da rağbet gördü. Paul Hollander'ın Political Pilgrims adlı kitabında belirttiği gibi 1920'li ve 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'ne giden birçok Avrupalı aydın, komünizmin sunduğu büyük basitleştirmeyi kabul etmişlerdir.

Bu aydınlar arasında Sovyet tipi demokrasi, Batı demokrasisi gibi hukuki bir sistem olarak kabul edilmiştir. Stalin'in totaliterizmi pek kınanmamış ve bundan nadiren bahsedilmiştir. Sidney ve Beatrice Webb, Stalin'in devleti bir despot olarak yönetmediğini, Amerikan Kongresi'nin geçici olarak Başkan Roosevelt'e bağışladığı veya Amerikan Anayasa'sının her dört yılda bir müteakip başkana emanet ettiği büyük güce sahip olmadığını iddia etmişlerdir.

Stalin yönetimindeki Sovyet sistemi GULAG'a kadar genişlemiştir. American Sociological Society'nin bir dönem başkanlığını yapan Dr. J.L. Gillin şöyle yazmıştır: "Sistemin suçluyu düzeltmek ve onu tekrar topluma kazandırmak için tasarlandığı açıktır." İngiliz politika ekonomisti Harold Laski de aynı fikirde olup Sovyet sisteminin mahkumun, şartların hayatı nefsine hürmet eder şekle dönüştürdüğü ana kadar yaşaması gerektiğini savunduğunu söylemiştir.

1930'larda Sovyetlerin yeni bir toplum kurma çabasından ilk etkilenme, Stalin'in Hitler'i yenmesi ile daha da arttı. Takip eden soğuk savaş bile, toplumun yeniden inşasını sağlayacak komünist fikirlerin cazibesine kapılmış birçok Avrupalı aydına doğru yolu gösteremezdi. 1950'li ve hatta 1960'lı yıllarda, Avrupa'da birçok üniversite de hakim olan sosyal görüş bir çeşit 'solculuk' idi.

Daha genel olarak, yeni görüş, siyasi bir sosyal

plânlamanın öncelik taşıdığını vurgulamak eğilimindeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı kaosa karşı dünya, sosyal hayatın daha ziyade politika aracılığıyla yönlendirildiği ve ekonominin plânlanmış politik yönde cevap verici olduğu bir döneme doğru kanalize olmuştur. Yeni görüşün birçok taraftarı, Sovyet gerçeğinin idealden saptığının farkında olmasına rağmen, ideale varabilme potansiyelinin Sovyet sisteminde olduğuna inanmışlardı.

Sovyet sisteminin görünür başarısının artan etkisi, XX. yüzyılı komünist cazibenin hakim olduğu bir yüzyıl haline getirmişti. Amerika'nın bu yüzyıl içinde dünyadaki baskın güç haline gelmesine ve Amerikan vari hayatın giderek daha çekici hale gelmesine rağmen, Amerika geniş ölçüde ve haksız olarak savunma ile uğraşan ve tarihin kaçınılmaz değişimini yönlendirecek bir güç olarak kabul edilmişti. Oysa dünya politikasının temelini değiştirecek, ciddi tartışmalara konu olacak ve tarihin geleceğini yaratacak olan, komünizmin Orta Avrupa'ya ve Çin'e yayılmasıydı.

Başlangıcından sadece yüzyıl sonra komünizmin etkisi zayıflamaktadır. Komünist fikirler ve uygulamalar komünist dünyada da, bu dünyanın dışında da itibardan düşmektedir. 1980'den sonra geri kalmış ekonomilerini üretici hale getirmek ve işçileri motive edebilmek için Sovyetler Birliği'ndeki, Çin'deki ve doğu Avrupa'daki komünist liderler sürekli iddialarda bulunmaktadırlar. Böylece 11 Ağustos 1988'de, Pravda'nın da rapor ettiği gibi, Sovyet işçileri, Marksist-Leninist fikrin savunucusu Politbüro üyesi Aleksandr Yakovlev'in bu günlerde mülkiyet ideolojisinin üstün olduğu konusundaki fikirlerini duydular. Hemen hemen aynı zamanda, Stanislaw Ciosek Polonyalı işçilere herkesin hayat şartlarının eşit derecede iyileştirilemeyeceğini hatırlattı. Şüphesiz milli ekonomiye hizmet

edenlerin tercih edileceği ve onlara daha iyi para ödeneceği belirtilmiştir. Bundan birkaç ay önce de Çinli işçiler, yeni Politbüro üyesi Hu Quili tarafından aydınlatılmışlardı.

Yüzyılın son on yıl arifesinde hemen hemen bütün komünist sistemlere reformlar getiriliyor, temel bazı görüşler felsefi açıdan reddediliyordu. Devletin yükselişi birçok yerde ferdin, insan haklarının ve özel teşebbüsün önem kazanmasına yol açmıştır.

Devletçilikten ferdiyetçiliğe geçiş, davranışlarda ve hayatta önemli değişiklikleri temsil eder. Aynı zamanda dünya çapında politikayı ve ekonomiyi de etkiler. Ve bu 1 Ocak 2000'e kadar sosyal tahmincilerin komünist doktrine, bir asır önceki neslin aksine bu defa gerçekten haklı olarak-XXI. yüzyılın geleceği için çok az önem vermelerini sağlayacaktır.

Çağdaş komünizmin çöküşü aniden ortaya çıkışından daha çarpıcıdır. Bu sebeple doktrinin başına ne geldiğini sormanın zamanıdır. Hayal kırıklığını, çöküşü ve özellikle kurtarıcı olarak görülmüş bir ideolojiyi bu kadar itibardan düşüren suçları neler meydana getirmiştir.

I. KISIM

BÜYÜK ÇÖKÜŞ

Komünizmin can çekişmesini çabuklaştıran faktör Sovyet deneyiminin hatasıdır. gerçekten de, yirminci yüzyılın sonlarına yaklaştığımız şu günlerde Sovyet modelinin bir zamanlar nasıl olup da çekici ve taklit etmeye değer olarak düşünüldüğünü anlayabilmek mümkün değil. Bu da Sovyet deneyiminin dünya kamuoyu gözünde ne denli değer kaybettiğini göstermektedir. Buna rağmen, çok eski olmayan bir geçmişte Sovyet modeli oldukça gözde, beğenilen ve hatta gıpta edilen bir sistemdi. İşte bu yüzden hatanın nerede ve nasıl olduğunu araştırmak uygundur.

Sovyet hatasını açığa çıkarmak için Rusya'daki Marksist uygulamanın tarih boyunca geçirdiği evrelere kısaca göz atmak gereklidir. Aslında bir İngiliz müzesinin halka açık okuma odasında bir Alman Yahudisi göçmen tarafından düşünülmüş olan bu Batı Avrupa doktrininin, yarı yarıya oryantal, bir anlamda ücra Avrasya imparatorluğunda temel bulması; devrimci bir Rus'un tarihin cerrahı rolünü üstlenmesi oldukça tuhaf bir gelişmedir.

Buna rağmen, Marksizm, Rus ihtilâlinden önce sadece ukala bir kütüphanecinin teorisi olmaktan çıkmıştı. Pek çok Batı Avrupa ülkesinde önemli bir rol oynayan ve Avrupa'daki en büyük sosyopolitik hareket haline gelmişti bile. Profili, sosyal katılım gerektiriyordu. Kendilerine 'sosyal demokrat' sıfatını uygun bulan zamanın hemen hemen tüm Marksistleri tarafından benimsenen 'sosyal demokrasi' terimi oldukça yeni sayılan sosyalist hareketleri sembolize ediyordu. Bu sebeple sosyalizm ve buna bağlı olarak da Marksizm Batı'da özde demokratik olarak görülmüştü.

Kesin olan bir şey vardı: Birinci Dünya Savaşı'na kadar küçük sayılan Marksist kökenli bir grup, daha sonra proleter

diktatörlüğün kurulmasına yol açacak olan şiddetli bir devrim kavramına hizmet etmek için aktif şekilde çabalamaktaydı. Hangi görünüm altında olursa olsun sosyalizmin yücelmesinden son derece rahatsız olanlar 1871'deki Paris Komününün kanlı anılarıyla ürperiyorlardı. Hatta 'komünist' kelimesi pek çokları için 'demokrat'ın antitezi haline gelmişti. Böylece Çarlığın çöküşü Batı'da farklı duygular uyandırdı. Kimileri 'demokrasi'nin nihayet oturuşabileceğini iyi niyetle umarken, kimileri de olası bir 'komünist dikta' fikrinden endişe duymaktaydı.

1

LENİN'İN MİRASI

Vladimir Ilyich Lenin'in dikkatli okuyucuları için Bolşevik ihtilali sonrasında Rusya'da olup bitenler pek de sürpriz olmasa gerek. Rus Marksistlerinin daha radikal grubunun Bolşevik lideri düşüncelerini uygulamakta hiç tereddüt etmedi. Birbiri ardına yayınladığı makalelerinde ve yaptığı konuşmalarda demokratik metodu kabul eden diğer Marksist grup elemanlarına eleştiriler yağdırdı. Rusya'nın sosyalist demokrasi için henüz yeterince olgun olmadığını ve sosyalizmin Rusya'da 'yukarıdan' yani proleter diktası kanalıyla kurulacağı konusundaki kendi kişisel görüşünü açıkça ifade etti.

Bu diktatörlük zamanla proleterler tarafından sadece ismen yönetilecekti. Lenin'in görüşüne göre Rusya sosyalizm için tarihi açıdan nasıl hazırlıksızsa, yeni idareci sınıf da politik yönden yönetim konusunda henüz hazırlıksızdı. Bu yüzden yeni diktatörlüğün, proleterlerin çizgisinde ve onların yerine iş görecek, tarihe vakıf ve ne yapılması gerektiğini bilen bir delegeye ihtiyacı vardı. Rusya'daki kötü durum nedeniyle ne toplum ne de diğer kesimlere oranla daha zayıf olan çalışan kesim sosyalizm için hazır görünüyordu. Bundan dolayı tarih, tarihin önemini bilen ve kendilerini onun gönüllü muhafazakârları sayan devrimci ve öncü bir parti tarafından hızlandırılmalıydı. Lenin'e göre böyle bir öncü parti hem Rusya'nın hem de proleterlerin Marksist devrime hazırlıksız oluşlarına çözüm getirecekti.

Lenin'in katkıları ve onun disiplinli, profesyonel devrimcilerden oluşmuş bir organizasyonu geliştirme kararlılığı, sosyalizm prensiplerine bağlı hareketlerin etkisi altına girecek olan ilk devletteki politik karakterin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Yaptıklarının ve vaat ettiklerinin gerçekten iyi niyetle yapılıp yapılmadığını, buna bağlı olarak da 'sosyalist' teriminin Lenin ve taraftarları için kullanıp kullanamayacağımızı burada tartışmak yersizdir. Demokratik sosyalizme gönülden bağlı olanlar için Lenin ve yandaşlarının sosyalizm ile bağlantılı olduklarının düşünülmesi bile tüyler ürpertici bir durumdur. Ama burada, üzerinde durulması gereken konu Lenin ve yandaşlarının kendilerini gerçek Marksist olarak; önce sosyalizm, arkadan komünizm yolunda öncü ve böylece hem objektif hem de subjektif şekilde yeni sosyalizm olayının bir parçası olarak görmeleriydi.

Ayrıca, Bolşevik liderlerinin sosyalizmi benimseyebilmeleri Batı'dan sempati ile bakılmasını sağlamıştı. Tabii olarak bu benimseme olayı gerçekte değil de sadece görünüşte olsa bile yine de faydalı olmuştur. Batı dünyasında demokratik sosyalizmin zaferini ümitle bekleyen, ama siperlerle çevrelenmiş kapitalist sistemde kısa zamanda kurulabileceğinden umudu kesmiş olan pek çok kişinin hayallerini beslemiştir. Başlangıçta mükemmel olmasa bile, Kremlin'in üzerinde dalgalanan kızıl yıldız tüm kusurlarına rağmen sosyalizmin doğuşunu sembolize ediyordu.

Rusya sınırları içinde Leninist dönemin, bazı açıklanması güç, müphem durumlar yaşaması bile Batı'nın sempatisini çekmekte fayda sağlamıştı. Lenin'in 1923'te ölmesinden birkaç yıl sonraya kadar uzayan Lenin dönemi, demokrasiden uzak olmasına ve hemen hemen başlangıçtan beri tüm aksi düşünceleri zorbaca bastırmasına rağmen, oldukça büyük

oranda sosyal ve kültürel deneyim birikimini sağlamıştı. Sanatta, mimaride, edebiyatta ve daha genel anlamıyla entellektüel hayatta yenilikler getirmek, yaratıcı bir şekilde eski tabuları yıkmak ve yeni bilimsel ufuklara yönelmek moda haline gelmişti. Lenin'in sosyoekonomik düzeyi hem Rusya'nın geri kalmış kesimine hem de eski kapitalist ekonomiye uyarlayabilme çabası ile entellektüel dinamizm el ele ilerlemekteydi. Özü pazar hareketliliğine ve ekonomik düzelmeyi sağlayacak olan kişisel girişime dayalı meşhur 'Yeni Ekonomi Politika' (New Economic Policy-NEP), yeni proleter diktası tarafından kurulan sosyalizmi geleceğe yönelten bir tarihi düzenleme hareketi sayılabilirdi.

Kısa bir araya pek önem verilmezse, bu dönemi 20. yüzyıl Rusya tarihindeki en açık ve entellektüel yönden yenilikçi dönem olarak kabul etmek çok doğrudur. (Sosyal demokrat Aleksandr Kerensky'nin 1917'deki demokratik period, sürekli bir etki bırakamayacak kadar kısa sürmüştü) Gerçekten de NEP bu deneme, esneklik ve adaptasyon dönemine isim veren bir simge haline gelmişti. 60 yıl sonraları bile pek çok Rus için bu günler 1917 devrimi ile başlayan dönemin en iyi günleri idi.

Fakat aslında daha sonraki Stalinli yılların yarattığı reaksiyon sonucu mazi, bir ölçüde gereğinden fazla idealleştirilmekteydi. Moskova, Leningrad ve diğer birkaç büyük şehirde görünüşte hayatı yönlendiren sosyal ve kültürel yeniliklerden daha önemli olarak bu yeni tek partili yönetim sistemine, büyük orandaki sosyal şiddetin endüstrileşmesine, Ortodoks doktrininin empoze edilmesine ve idealist bir şekilde başlamış olsa bile zorlu bir deneme sürecine boyun eğmeye tüm ülke ikna edilmişti.

Lenin'in, politik gücü sadece birkaç kişide toplaması ve

teröre olan güveni onun felâket getiren mirasının en önemli unsurlarıydı. Politik gücün az sayıda yetkiliye verilmesi tüm politik yetkilerin hızla bürokratize olan lider partide toplanmasına; böylece toplumun her kesiminin her konuda tek bir zümre tarafından kontrol edilmesine yol açmıştı. Terörü gerçek veya hayali muhalefete karşı kullanma eğilimi-ki bunun içine sosyal katliamları haklı göstermek için Lenin'in toplu suçluluk duygusunu bilinçli olarak kullanması da dahildi- şiddetin önce politik sonra ekonomik ve nihayet sosyal ve kültürel konularda ortaya çıkan problemleri çözmekte en önemli faktör olmasına sebep olmuştu.

Teröre olan bu güven, Lenin'in yetkileri ele geçirir geçirmez kurduğu gizli polis ile yönetimdeki parti arasında giderek artan dayanışmayı hızlandırmıştı. Sovyet gizli polis teşkilatının başkanı Viktor M. Chebrikov'un Lenin'in ölümünden hemen hemen altmış yıl sonra bir konuşmasında Lenin'in Rus köylülerine karşı uygulamış olduğu şiddeti onaylaması ilginçtir.

İdareyi ele geçirmeden önce ve geçirdikten sonra Lenin hedeflerine ulaşmak için şiddet ve kitle terörü kullanmaktan hiçbir zaman kaçınmamıştı. 1901 yılında yaptığı bir konuşmada bile "Prensipte terörü hiçbir zaman reddetmedik, edemeyiz de" demişti. Bolşevik devrimin akşamında 'State and Revolution' (Devlet ve Devrim)de 'demokrasi' teriminden kastettiğinin "gücün bir sınıf tarafından diğer bir sınıf üzerinde, toplumun bir kesimi tarafından diğer bir kesim üzerinde sistematik şekilde kullanılması" olduğunu belirtmişti. Derlenmiş eserlerinde yer alan diğer yazı ve konuşmalarında bu nokta üzerinde ısrarla durmuştu. Demokrasiyi proleter kesimin diktası olarak gördüğünü ilan etmiş ve "Tek parti diktatörlüğü için suçlandığımızda...diyeceğiz ki: Evet tek parti diktatörlü-

şü...Bunun yanındayız ve onsuz olamayız" demişti. Diğer bir yazısında ise "Diktatörlüğün bilimsel anlamı hiçbir yasa, hiçbir kural tarafından sınırlandırılmayan ve kesinlikle şiddete dayalı güçtür" diye izah etmekteydi.

Yetkiyi ele geçirir geçirmez Lenin görüşlerini uygulamaya koymakta hiç vakit kaybetmemişti. Kısa zamanda sadece toplumu terörle dizginlemek için değil, en küçük bürokratik engeli bile yok etmek için fark gözetmeden şiddete başvurmaya başlamıştı. 1918 Ocağında yayınlanan ve Bolşevik yönetimine herhangi bir şekilde karşı koyanlar için uygulanacak politika arayışı içinde olan bir tebliğde Leninist rejim tüm devlet güçlerini "Rus topraklarını böyle zararlı böceklerden temizlemeye" çağırmıştı. Lenin, parti liderlerini toplanmaya; ve Kulaklara, rahiplere ve beyaz Ruslara karşı sonuna kadar cesurca kitle terörüne davet etmiş ve tüm şüphelileri şehir dışında bir toplama kampına göndermeyi bizzat kendisi önermişti. Politik bir karşı görüşe bile tahammülü olmayan Lenin, karşıt grubun fikirleriyle savaşmaktansa silâhlarla savaşmayı tercih ettiğini bildirmişti.

Böylece kitle terörü kısa zamanda tüm problemleri çözmek için kullanılan idari bir araç haline gelmişti. Tembellik eden işçiler için Lenin, bununla her on kişiden birinin anında öldürülmesini emretmişti. Düzensiz işçiler için "disiplini bozan bu gibi kişiler vurulmalıdır" demişti. Net olmayan bir telefon bağlantısı sonrasında Stalin'e açık ve detaylı bir talimat vermişti: "Telekomünikasyondan sorumlu olan ve ses kuvvetlendiricilerinden bihaber, doğru dürüst bir telefon bağlantısı sağlayamayan bu mankafayı kurşuna dizilmekle tehdit et." Kırsal kesimdeki küçük de olsa herhangi bir itaatsizlikte, itaatsizlik edenin ortaya çıkması için Lenin rejimi köylülerden rehin alınmasında ve gerekirse öldürülmesinde kesin tavır almıştı.

1920'li yılların başında toplumun politikadan kopukluğunun bir süre için anlayışla karşılanmasına rağmen bu paranoyak tablo, toplumdan soyutlanmış bir idare sisteminin-bir anlamda gizli bir ittifakın- doğmasına yardımcı olmuştu. Yine de Lenin'in politik sistemi politik olduğu kadar psikolojik bir denge de kurmuştu. Yeni liderler toplumu önce yıkıp sonra politik sistemin gerektirdiği gibi yoğurarak yeniden yaratarak tarihin kendilerini haklı çıkarmasını bekleyebilirlerdi. Büyük ölçüde dinamik istikrara dayalı bir toplumda Leninist tipli bir başka politik sistem kurulamazdı. Böyle bir benzerlik ya politik sistemi dejenere edecek ya da aralarında bir çatışmaya yol açacaktı.

Lenin'in önerdiği tek çözüm yüce parti olmuştu. Bu parti otonom bir varlık olarak toplumdaki her türlü bozulmayı teşvik edecek güçlerle donatılacaktı. Eğer teşkilâta katılmakta zorluk çıkarırsa veya boyun eğdirilemezse ya da zaman içinde komünist yönetimin istediği şekle girmezse, toplum ezilmeliydi. Lenin'e göre gelenekler unutularak devletin önemi artmalıydı.

Birçok yıl sonra 1987'de Mikhail Gorbachev'in reform yolunda ilerleme sağlayabilmek amacıyla düzenlediği pek çok münazaralardan birinde, tanınmış bir Sovyet aydını şu soruyu sorma cesaretini bulabildi: "Stalin mi sistemi yoksa sistem mi Stalin'i yaratmıştı?" Fakat sorunun ima ettiği gibi cevap 'sistem' olsaydı, o zaman sistem kimin tarafından kurulmuştu? Stalin'i yaratan sistemi kuran Lenin idi ve sonra Stalin'in tüm suçlarını mümkün kılacak sistemi yaratan ise Stalin idi. Ayrıca Lenin sadece Stalin'i mümkün kılmakla kalmamış, Lenin'in ideolojik dogması ve politik hoşgörüsüzlüğü başka bir alternatifin de oluşma şansını yok etmişti. Aslında Leninizmin kalıcı mirası Stalin idi ve bu da tarihin Lenin'e Rusya'da sosyalizmi kurma konusunda yaptığı en ağır ithamdır.

2

STALİNİST FELÂKET

Joseph Stalin, Lenin mirasının asıl anlamını kavrayacak zekaya sahipti. En önemli rakibi Leon Trotsky iç devrimi global bir değişikliğe duyulan sürekli istekle bağdaştırmaya çalışma yanlışını yapmıştı. Trotsky, kapitalist Batı sisteminin hazır olduğu devrimci bir değişikliğe işaret ediyor ve Rusya'da komünist yönetimin kalıcı olması için böyle bir devrimin acilen yapılması gerektiğine inanıyordu. Buna rağmen Trotsky'nin devamlı devrim kavramı hakkında konuşması her şeyi geniş çaplı bir devrim uğruna kaybetmeye hazır olmayan, yeni yeni savunma mekanizmaları bulmaya çalışan parti bürokratlarının kendilerini koruma içgüdülerini uyandırmıştı. Stalin ise tam aksine sadece Rusya sınırları içinde kalacak ve giderek önem kazanan toplum tarafından komünist rejimin yalanıp yutulma tehlikesinin olmadığı bir devrim ile onların kendilerini koruma içgüdülerini istismar etmişti. Böylece bir yandan kişisel kaygılarını ortadan kaldırmış, bir yandan da ideolojik hedeflerini garantilemişti.

Devlet mekanizmaları tarafından toplumun inanılmaz bir şekilde un ufak edilmesine Stalin'in tek söylediği "tek ülkede sosyalizm" idi. Kremlin'in birkaç odasında çalışmalar geceler boyu sürmüş toplumu baştan yaratma, kırsal ve orta kesimin önemli bir bölümünü yok etme, milyonlarca insanı zorla istedikleri yöne çekme işlemini üstlenmiş ve dolayısıyla devlet gücünü tarihin hiçbir evresinde görülmemiş ölçüde genişletmişti. "Tek ülkede sosyalizm' işte bu yüzden 'yüce devlet' tarafından yönetilen tek ülke haline gelmişti.

Stalin döneminde devletin yetkileri ve bu yetkilerin kapsadığı şiddet oranı zirveye ulaşmıştı. Her şey diktatöre ve

onun yönettiği devlete bağlıydı. Şiirlere konu olan, adına şarkılar bestelenen, heykelleri yapılan Stalin her yerdeydi ve her şeyi yönetiyordu. Fakat tarih boyunca pek az emsali görülen bir tiran olarak Stalin, yönetimini hem oldukça bürokratize hem de kurumlaşmış devlet gücünü kullanarak sürdürüyordu. Toplum, Stalin'in amaçlarına uygun şekilde idare edilirken, devlet mekanizması da statü, yetki ve üstünlük kazanmaya devam ediyordu.

Güç ve yetki piramidi, Stalin'in en yakın yoldaşına bile kişisel güveni tümüyle yıkan terör sistemiyle destekleniyordu. Hiç kimse diktatörün kaprisinden kaçamıyordu. Stalin'in en sevdiği Politbüro elemanı bile bir gün yargılanabilir, hatta asılabilirdi. Meselâ, pek çok kişi tarafından Stalin'in en üst düzey hükümet görevlerine getireceğine inanılan A.A. Voznesensky'nin 1940 sonlarındaki ani kaderi bunu gösteriyordu. Stalin'e tam anlamıyla sadık olmak ve hatta onun pek çok suçuna iştirak etmek bile aşağılanmamak veya katledilmemek için yeterli sayılmıyordu. Molotov ve Kalinin, eşleri Stalin'in emirleri doğrultusunda çalışma kamplarına yollandıktan sonra bile Politbüro masasında oturmaya ve katledilecek olan yoldaşların listesini çıkarmaya devam ettiler.

Sovyet Rusya'da aşağı yukarı çeyrek asır boyunca yaşatma ve öldürme yetkisinin gözünü kan bürümüş bir avuç suikastçının elinde kaldığını söylemek pek de mübalağa sayılmaz. Bunlar için, binlerce kişinin ölüm fermanlarını imzalamak basit bir bürokrasi olayıydı. Eğer ileride bir gün Sovyet arşivleri tamamen açılsa bile Stalin'in yaptığı katliamların gerçek boyutlarını öğrenmek mümkün olmayacaktır. (Muhalif Moskova dergisi 'Glasnost', 1987 Ağustosunda yayınladığı bir yazısında KGB'nin 1930-1940 yılları arasında öldürülenlerin dosyalarını süratle ayda beş bin dosya imha ettiği belirtilmek-

tedir.) Anında veya belli bir işkence döneminden sonra öldürülenlerin arasında her kategoriden insan bulmak mümkündür: Politik muhalifler, ideolojik hasımlar, şüpheli parti elemanları, suçlu bulunan ordu mensupları, Kulaklar, itibardan düşmüş sınıfların mensupları, eski aristokratlar sadakatsizlik yapma ihtimali olduğu düşünülen milli grupların üyeleri, düşman kabul edilen etnik grup elemanları, aktif görevler üstlenen inananların yanı sıra tüm din adamları ve hatta bu adı geçen kişilerin aile ve birçok durumda sülâle mensupları.

Stalin'in getirdiği ferdi ve toplu ıstırabın kelimelerle ifadesi gerçekten imkânsızdı. Sosyalizm adına milyonlarca köylü aile berbat koşullarda sürülmüş, yolda ölmeyenler Sibirya'nın ücra köşelerine yerleştirilmişlerdir. 1930'lu yılların başlarındaki büyük kıtlıkta milyonlarca Ukraynalı köylünün açlıktan ölmesinden de Stalin sorumludur. Tutuklamalar ve ölüm infazları Sovyet toplumunun her kesimine tesir etmiş ve sayıca milyonları aşmıştı. Sovyet verilerinden elde edilen bilgilere göre sadece ordu mensupları arasında 37.000'den fazla kara ve 3.000 deniz subayı 1937-1938 yılları arasında kurşuna dizilmişti ki bu rakamlar harbin ilk iki yılı içinde Nazilerce öldürülen Rus subaylarının sayısını geçiyordu.

Stalin yönetiminde GULAG giderek kabarıyordu. Toplu şekilde veya teker teker yapılan tutuklamalar giderek sıklaşan olağan hadiseler haline gelmişti. Etnik gruplar jenosis tehlikesi ile karşı karşıya idi. 1939 harbinden hemen önce, o zamanki Sovyet-Polonya sınırının Sovyet tarafında yaşamakta olan Polonyalıların hepsi aniden yok oldular, sadece kadın ve çocukların sonradan Kazakistan'a sürüldüğü öğrenildi. Erkekler ise hiçbir zaman ortaya çıkmadılar. Savaşın son safhalarında sayıları milyonları bulan Kırım Tatarları, Kuzey Kafkas Çerkezleri yaşadıkları yerleri terk ederek Sibirya'ya göçe zorlandı. Savaştan

sonra Nazi katliamının tesiriyle her istenileni yapar durumda olan Moskova ve Leningrad Yahudileri bile birdenbire hedef haline gelmiş ve iler gelenlerin çoğu öldürülmüştü. 1940'ta Sibirya'ya sürülenlerin arasında binlerce Baltıklı vardı. 22 Eylül 1988'de, sözüm ona düzenli Sovyet kaynaklarına dayanak Vilnius Radyosu sadece Litvanya'dan 108.362 kişinin sürgüne yollanmış olduğunu itiraf etmiştir. Stalin'in öldüğü gece üst düzey Kremlin yetkililerini öldürmeye teşebbüsle suçlanan bir grup Yahudi doktorun mahkemesi yapılmaktaydı.

Milyonlarca insanın hayatı mahvedilmişti. Istırap ve korku alt kesimi olduğu kadar, sosyal durumu iyi olanlara da tesir etmişti. 1987'de Stalinizmin iç yüzü nihayet ortaya döküldüğünde Sovyet basını kişisel anılarını ve hikayelerini anlatmak isteyen yüzlerce acı çekmişin istilâsına uğramıştı. 23 Aralık 1987'de 'Literaturnaia Gazeta'da yer alan bir yazıya aşağıda yer verilmiştir. Gazete 10.000 benzer mektup aldığını ve bunların sıradan kadınlar tarafından yazıldıklarını bildirmekteydi. Yayınlanmakta olan özellikle ifade bakımından çok güçlüydü:

> Ben yazılarınızı sürekli takip ederim ve uzun zamandır gazetenizin ilgili bir okuyucusuyum. Son zamanlarda, uzun süredir unutulmuş olan şeylerle ilgili pek çok şey yazıldı; bazı makaleleri okudum ve içim sızladı. Kendi hayatım ve kocamın hayatı gözlerimin önünden bir film şeridi gibi geçti. Bizim kuşağımız, korkunç 1930'lu yılları, savaşı ve savaş sonrası sıkıntılı dönemi yaşadı. Kirov, Tukhachevskiy, Yakir ve diğer masum kurbanların öldürülüşleri şimdi açıkça anlatılabiliyor. Bunu anlayabiliyorum: Büyük insanların kaderi herkesin gözü önüne seriliyor. Fakat önemli büyük insanlar bile kaderlerinden kaçamadılarsa, sıradan vatandaşların yaşamları ne hale geldi?
>
> Benim kocam, A.I. Bogomolov, böyle sıradan bir insandı. Fin savaşından sonra tutuklanmış, kurşuna dizilmesine karar alınmış, fakat sonra 10 yıl hapse, 5 yıl da haklarından mahrum edilmeye mahkum edilmişti. Dört yılını kuzeydeki bir kampta berbat şartlarda geçirdi.

Bunu yeni bir tutuklama, yeni bir suçlama, bir yeraltı hücresinde 15 ay süren 'tridsatka' (ne olduğu açıklanmıyor) izledi. Kendisi hiçbir zaman suçlamaları kabul etmedi. Toplam 12 yılını kuzeyde geçirdi. Sağlığı bir daha hiç düzelmeyecek şekilde bozuldu, ciğerleri soğuktan hasar gördü. Kamptan çıktıktan sonra hayatını Syktyvkar'da devam ettirmeye çalıştı.

Kocamı 42 yıllık bir ayrılıktan sonra gördüm. Onu en son 1940'ta yeni doğmuş oğlumuzu ona Leningrad'daki transit hapishanesine götürdüğümde görmüştüm. Onu gördüğümde... karşımdaki görüntü beni dehşete düşürdü berbat haldeydi ama ayrılmamaya karar verdik. Benim için kocam, onun için karısı ölmüştü, çocuklarımız ise büyüyüp ayrı birer insan olmuştu. Böylece beş yıl boyunca ona doktor, kız kardeş, hastabakıcı ve arkadaş oldum. 74 yaşına kadar çalıştırılmış olan kocamın sağlığı hiçbir zaman düzelmedi. Devletin yaptırdığı toplu konut apartmanında bana ait bir göz odada yaşamımızı sürdürüyoruz. Kapı komşumuz akıl hastası. Tartışmalar, bağırtılar ve yandaki kadının yumruk yumruğa kavgaları arasında yaşayıp gidiyoruz. Daire sahibi olmamıza izin verilmedi çünkü kişi başına düşmesi gereken 6 metrekareden fazla yere sahibiz.

Ama size anlatmak istediğim başka bir şey var. Kocamın ikinci mahkumiyeti sebebiyle elinden alınan hakları 1955'te iade edilmişti, fakat bizim birinci mahkumiyetten sonra alınan haklarımız ancak 1985'te iade edildi, o da ben olayın üstüne gitmeye başladıktan sonra. Leningrad Askeri Bölge Mahkemesi de 1940'taki davayı tekrar inceledi ve delil yetersizliği yüzünden hükümleri iptal etti. Kocama ancak haklarına kavuştuktan sonra 270 ruble verildi. Bu onun Fin savaşından önce çalıştığı işte iki ayda aldığı paraydı. Kuzey kamplarında 12 yıl çalışma, ocaklarda ve ağaç kesme işlerinde onca ağır iş karşılığında aldığı sadece 270 ruble oldu. Başvurduğum her yerden bana yasaların böyle olduğu söyleniyor ve 1955 statüsünden bahsediliyordu.

Kocam, savaşa katılanlara sağlanan avantajlardan ancak son mahkumiyetiyle elinden alınan haklara kavuşunca faydalanabildi. Şimdi, birinci derece sakat kategorisine giriyor, kör olmuş durumda, ona konuyla ilgili makaleleri okuduğumda ağlıyor. Emekli maaşı olarak 113 ruble alıyor ki buna birinci derecedeki sakatlara ödenen 15 rublelik bakım parası da dahil. Tüm bunların adil olmadığını

düşündüğüm için her türlü resmi makama yazdım ve yazmaya da devam edeceğim. O yaşadıkça ve ben de yazacak güce sahip olduğum sürece kocam ve onun gibi kişilerin boş yere çektikleri işkence ve ıstırabı unutmalarını sağlayacak az miktarda da olsa hiçbir karşılık almadıklarını yazacağım. Onlar ülkelerine karşı bir kusur işlemediler ama hayatları mahvedildi, ailelerinin hayatları mahvedildi, toplumun saygısını yitirdiler ve şerefli savaş gazileri olarak tebrik edilmek için - kendi itibarlarını yeniden kazanmak için- çabalama hakkı bile verilmedi onlara.

Kendime bir daire almak için sizden yardım istemiyorum. Biz yaşlıyız; bize ait bir daire almamıza yardım etseniz bile artık bizim için çok geç. Kocam 82 yaşında. Yakın bir zaman önce kalp krizi geçirdi. Fakat sizden, suçsuz yere işkence çekmiş ve hüküm temyiz edilemediği için kendilerini savunamamış bütün diğer insanlara yardım etmenizi rica ediyorum.

Bugün radyoda Tvardovskiy'nin 'Hatıraların Hakkı' adlı şiirini dinlerken sarsıldım, kocamın görmeyen gözlerinden yaşlar boşandı. O hep bir işçi, bir Komsomol üyesi olmuştu; Kuznetskstroy'da, Balkhash'ta çalışmış, ellerinden nasır eksik olmamıştı. Şimdi hiçbir şey yapamıyor tabii, ama yenilikleri hissedebiliyor ve inkılabın gerçekleştiğine inanıyor. Bugün pek çok şey değişiyor; ama savaş gazilerine ve iş sakatlarına bu kadar çok ilgi gösterilirken, günahsız yere mahvedilenler göz ardı edilirse çok yazık olur. 1955 statüsü neden gözden geçirilmesin? Bunca eziyet çekmiş, aşağılanmış insanlara neden birtakım maddi veya manevi yararlar sağlanmasın?

Bana ve yardım için henüz çok geç durumda olmayanlara yardım etmeniz için yalvarıyorum. Bugün bile herhangi bir kişiden 'insanlık düşmanı' diye bahsedildiğini ve 'parmaklıkların arkasına yok yere atılmadı ya' dendiğini duyabilirsiniz. Bu bir para meselesi değil, önemli olan toplumun, söz konusu kişilere karşı sorumluluğunu idrak etmesidir.

Valentina Zinovevna Gromova
Leningrad

Stalin'in kurbanlarının toplam sayısı hiçbir zaman öğrenilmeyecek, ama yine de bu sayının yirmi milyondan az olmadığı, hatta belki de kırk milyona kadar çıkabileceği

rahatlıkla söylenebilir. 'Korkunç Terör' (1968) adlı kitabında İngiliz tarihçi Robert Conquest en iyi ve eksiksiz tahminleri derlemiş, çok dikkatli hesaplar yapmış ve yukarıda sözü edilen rakamların tavanına çok yaklaşmıştır. Sonuçta Stalin'in, Hitler'i bile istatistiksel olarak gölgede bırakarak insanlık tarihinin en kanlı kitle katili olduğu iddia edilebilir.

Yaptığı toplu katliamlar Sovyet sisteminin kurulmasında önemli rol oynamıştı. Toplu katliamlar yapılırken, sistem doğmuş, şekillenerek kurumlaşmış, bürokrasisi sabitleşmiş, kendine has bir statü anlayışı kazanmıştı. Bu arada Stalin'in tüm elit kesim ve yeni Sovyet şehir nüfusunun büyük bir kısmını önemli işlerin başarıldığı konusunda inandırabilmesi şaşırtıcı bir olaydır. Bunu sağlayabilmek için Stalin kendisini ve politikasını, yeniden şekil verdiği Sovyet toplumu ile özdeşleştirmiş ve sosyalizmin temeli olarak ilân edilen masif endüstrileşme ve şehirleşme çalışmalarına hız vermişti. Böylece pek çok Sovyet vatandaşı için Stalin dönemi, sosyal ilerleme kaydedilen, ileriye yönelik tarihi bir atılım yapılan ve gerçek vatanperverlik duygularının körüklendiği bir devredir.

Çoğunluğun bu şekilde düşündüğü gerçeği kabul edilmezse, 1950'li yılların sonlarında ve 1960 başlarında Nikita Khrushchev, daha sonraları da 1980'lerin sonunda Mikhail Gorbachev'in Stalin'in iç yüzünü ortaya çıkarma çabalarına karşı sıradan Sovyet vatandaşlarının tepkilerini anlamak mümkün olamaz. Aydınlar ve kurbanların yakınları dışında kalan kesimin tepkileri hiç de destekleyici mahiyette değildi. Bir kısım itirazlar, Rusların çoğundaki 'yabancı fobisi' ve yabancılara olan güvensizlik duygusuna dayanmaktaydı. Bunlar çirkin mazilerinin açığa çıkmasıyla düşmanlarının onlara karşı bir silâh elde edebileceklerini düşünüyorlardı. Diğer birtakım itirazcılar ise Stalin dönemindeki küçümsenmeyecek

ilerlemelere, gelişmelere parmak basmaktaydı. Pravda ve Izvestia gibi tanınmış gazetelere mektup yazan bazı vatandaşlar, Stalin'in ölümünden sonra bile kurbanlarına haklarının iade edilmesine karşı çıkmış, bunun geçmişe haksızlık sayılacağını ve Sovyet prestijini zedeleyeceğini iddia etmişlerdi.

Pravda'nın 23 Temmuz 1987 'Mektupları Okurken' köşesinde yayınladığı yazı tipik ve açıklayıcı niteliktedir. Bu yazıda parti gazetesinin, çağdaş Sovyet tarihi ile ilgili makalelerdeki anti-Stalinist dönüşümden duyulan hoşnutsuzluk belirtiliyor ve bu duyguyu paylaşan sayısız mektup alındığı yazılıyordu. Yaygın olan bu görüşü ispatlayabilmek için Stalin'in en kanlı döneminde yirmi dört yaşında olan yetmiş dört yaşındaki Vasiliy Petrovich Peshketov'un mektubundan bazı cümlelere yer verilmekteydi. Peshketov gururla "Nazilere karşı savaşa gittiğimde dudaklarımdan 'vatan için, Stalin için' kelimeleri düşmüyordu" demekteydi. "Bu kelimelerin içtenlikle söylendiğinden kimsenin şüphesi olmamalı" diye devam eden bu yaşlı ve hiç değişmemiş savaş gazisi mektubunu şu sözlerle bitiriyordu: "Öyleyse saygın basın organlarının sayfalarında neden böyle aldatıcı yazılara yer veriliyor?"

Yayınlanan bu mektubun görüşünün pek çokları tarafından paylaşıldığını söyleyen Pravda, kendi yorum yazısında şunları dile getiriyordu: "Acaba savaş gazisi abartıyor mu? Gelen mektuplara bakılırsa -hayır hiç de abartmıyor. Yazı işleri müdürünün masasının üstünde yığınla mektup duruyor ve hepsinin de yazarı ana hatlarıyla aynı şeye parmak basıyor. Bu karmaşık, anlaşılması güç, heterojen, zıtlıklarla dolu, farklı olayı, gerçeği basit bir formüle indirgemek ve 'şahsi kanaat' demek mümkün mü? Yanlışların, negatif olayların, katliamların yanı sıra bile olsa ülkenin sanayileştiğini, ziraatın kollektif hale geldiğini, kültür reformunu, Büyük Vatanperverlik Savaşını ve

savaş sonrasında ulusal ekonominin kalkındığını inkar etmek mümkün mü?... Cesaretimize, azmimize gençliğimize, şarkılarımıza ne buyurulur? Onlar da mı göz ardı edilecek? Diktatörün ölümünden otuz yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen ve suçlarının, günahlarının boyutları açığa çıkarıldıktan sonra bile bazı Sovyet vatandaşlarının bu reaksiyonları, Stalin'in Sovyet toplumunda en azından bazı beyinlere hâlâ hükmetmeye devam ettiğini göstermektedir.

Stalin, yurt dışında da metodlarını haklı göstermeye ve yapmaya çalıştığı şeyler için onay almayı başarmıştı. Diğer bir deyişle, pek çok Batılı yorumcu onu Rusya'yı teröre boğan değil de endüstrileştiren kişi olarak kabul ediyordu. Bu yüzden Stalin dönemi, çoğunlukla büyük bir sosyal değişiklik, hızlı bir gelişim, kırsal ekonominin şehir ekonomisine dönüşümü olarak yorumlanmıştı. Bir anlamda, bunun bir kısmı doğru kabul edilebilir. Stalin'in yönetimi altında Rusya gerçekten büyük bir sanayi gücüne kavuştu. Nüfus kırsal kesimden şehirlere yöneldi. Tam anlamıyla merkezden yönetilen sosyalist bir sistem kuruldu. Ve Sovyet ekonomisi oldukça hızlı bir şekilde gelişti. Resmi istatistiklere göre, dört katına ulaşan milli gelir ilk beş yıllık plan süresince her yıl hemen hemen yüzde 15 arttı. Bu şehir nüfusunun on üç yıl içinde iki misli artmasını ve büyük bir nüfus yoğunluğu değişikliğine yol açmasını gerektiriyordu. 1928 ve 1940 yılları arasında üretilen elektrik 5 milyar kilovat/saatten 48.3 milyar kilovat/saate; çelik 4.3 milyon tondan 18.3 milyon tona; makine aksamı 2.000'den 58.400'e; motorlu taşıtlar ise 8.000'den 145.000'e yükselmişti. Endüstri, Sovyet ekonomisinin yüzde 84.7'sini oluşturuyordu. Resmi raporlarda abartılmış olsa bile bu rakamlar yine de inkar edilemeyecek gelişmeleri ispatlamaktaydı.

Stalin döneminin ilk yıllarındaki sanayileşme hızına

rağmen diktatörün ölümünden hemen üç yıl sonra başlayan Sovyet anti-Stalin kampanyasının yoğunluğu Batı dünyasının şaşkınlıkla izlemesine yol açmıştı. Bu kampanya sonucunda eskiden çekilmiş bütün ıstıraplar bir hiç uğruna dökülen kanlar, yani Stalin'in 'başarılarının' yanı sıra gelen sayısız felaket gün ışığına çıkmıştı. 1956'da Khrushchev'in nutkunda ve sonraları daha açık olarak 1961'de 22. Parti Kongresinde Stalin deneyiminin topluma nelere mal olduğu belirtilmişti.

Daha da acı olan bir gerçek, (ilk baştaki Sovyet sanayileşme hızına rağmen) Stalin döneminin sosyal faturasına karşılık Sovyet modelindeki sosyoekonomik değişim ve modernizasyon hızının diğer ülkelerdeki gelişmeden pek farklılık göstermemiş olmasıdır. Ülkeler arasında yapılan mukayeselerin gerçeği ne derece yansıttığı tartışılabilir ama meselâ Japonya'nın hem on dokuzuncu yüzyıldaki Meiji restorasyonundan hem de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde insan nesline bu kadar ağır bir fatura çıkarmadan daha çok gelişme sağlayabildiği açıktır. Ayrıca İtalya'nın da bu yüzyıl içinde gösterdiği modernizasyon Rusya'nın ulaştığı boyutları geçmiştir. Oysa yüzyılımızın başında Rusya ve İtalya sosyoekonomik düzeyleri bakımından eşittiler. Bu konuda söylenmesi gereken bir diğer önemli gerçek ise Çarlık Rusyasının 1890-1914 yılları arasında Stalin'in inanılması güç oranda insan kaybına karşılık elde edebildiği gelişmeden daha yüksek bir gelişme hızı kaydetmiş olmasıdır.

Doğal olarak pek çok Sovyet lider (aralarında Mikhail Gorbachev de olmak üzere) Stalin'in sanayileşme ve kollektifleşme çabalarının sosyal faturasını, Almanya'da Hitler'in güç kazanması sonucu oluşan bir mecburiyet şeklinde açıklama yolları aramışlardı. Gorbachev 'Perestroika' adlı kitabında şöyle yazmıştı: "Yirmili ve otuzlu yıllarda sanayileşmeye çalışmak

gerçekten zorlu bir işti. Ama şimdi, geriye bakarak şu soruyu cevaplamaya çalışalım: Gerekli miydi? Bizim kadar geniş topraklara sahip bir ülke yirminci yüzyılda sanayi alanında kalkınmadan varlığını sürdürebilir miydi? Kısa zamanda, sanayileşme çabalarımızı hızlandırmaktan başka bir çaremiz olmadığını ispatlayacak bir sebep daha ortaya çıkmıştı. 1933'te bile faşizm tehlikesi giderek büyümeye başlamıştı. Ve eğer Sovyet Rusya Hitler'in savaş makinesinin yolunu tıkamasaydı dünya şu anda ne durumda olurdu? Faşizmi, bizim insanımız, yirmili ve otuzlu yıllarda sağladıkları güçle sınırladı. Eğer sanayileşmemiş olsaydık, faşizm karşısında tümüyle silâhsız kalacaktık.

Fakat Sovyet toplumunu derinden sarsacak olan karar 1933'te değil de 1928'de, silâhlanmış Alman tehlikesi henüz ufukta yokken, Stalin İngiltere'de savaşa karşı olduğunu belirten sakin konuşmalar yaparken ve Moskova, Almanya ile askeri ve politik alanda yoğun bir ittifak içindeyken alınmıştı. Zaten 1932 yazına kadar Stalin, Rusya'nın Polonya sınırlarını Almanların saldırılarına karşı koruyabileceğini garanti edemediğini Almanlara açıkça söyleyip durmuştu. Hatta Emil Ludwig ile yapılan bir mülâkat çok tanınmış bir Sovyet basın organında bile yer almıştı.

Bu kadar az sosyal çıkar uğruna hiç bu kadar insanın mahvolmadığını söylemek kesinlikle mübalağa olmayacaktır. Princeton tarihçisi Cyril Black'in de 'Sovyet Toplumu: Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı' adlı ve Sovyet modernizasyon sürecinin tam bir yorumunu yaptığı araştırmasında şunları yazmıştı: "Elli yıllık bir süreç içinde Sovyetlerde kişi başına düşen ekonomik ve sosyal endeksler çarpıcı bir farklılık göstermemiştir. Oldukça sınırlı kaynaklara dayanarak belki de şöyle bir karara varabiliriz: Sovyetler Birliği 1917'den bu yana hiçbir ülkeyi,

kişi başına düşen milli hasıla konusunda geçememiştir. 1900 ve 1919 yıllarında Rusya'yı geçmiş olan ülkeler bugün yine daha ileri durumdadır."

Stalinizmin yine de iyi yönleri kötü yönlerine baskın gelen tarihi bir iki yönlü gelişim olduğu düşüncesi Batı'da 1950'lere hatta 1960'lara kadar devam etmişti. Stalin döneminin gerçekleriyle uzlaşabilmekte güçlük çekenler sadece Batılı komünist parti üyeleri değildi. Dönemin olumsuz yönleri bir bakıma izah edilebiliyordu. Stalinizm, iktidardaki bir komünist parti tarafından kurulan 'sosyalizmin' tek canlı örneğini temsil ediyordu. Ayrıca bu partiler üzerindeki Sovyet kontrolü, onların konuya farklı bir anlayışla bakmalarını engelliyordu. Stalinizmin, oldukça ilkel bir toplumun hızla sanayileşmeye zorlanması sonucu meydana gelen bir tür tarihi gereklilik olduğu görüşü çok yaygındı ve meselâ tanınmış tarihçi Isaac Deutscher de bu fikri benimsiyor, geniş kitlelerin okuduğu yazılarında bunu belirtiyordu.

Khrushchev'in yönlendirdiği açıklamalar ve ifşalar bu görüşü çok sarsmış, Stalin'in tarih içinde olumlu görülmesi efsanesini tamamen yıkan son darbeyi de Aleksandr Solzhenitsyn'in 'Gulag Archipelago' adlı eseri indirmişti. Batılı komünist partiler bile Stalinizmin gereksiz bir zorbalık dönemi olduğunu kabul etmişlerdi. Sovyet tarihinin o evresini lanetlemekte en ileri giden İtalyan Komünist Partisi olmuştu. Fakat o zamana kadar gizli kalmış olan suçların ifşasının yarattığı şok Marksist eğilimli Batı Avrupa aydınları arasında da da tesirini göstermişti. Böylece Stalinizm, komünist deneyiminde büyük bir falso, kaçınılması gereken bir hata örneği olarak görülmeye başlandı.

Fakat Stalin'in felâketlerle dolu mirasının kökleri Lenin'e

onun bağnaz partisine ve terörist gizli polisine dayanmaktadır. Stalin'in bürokratik canavarı, her tür yetkiyi elinde tutan tek partili dönemin temellerinde doğmuştu. O parti toplumu kendi isteği doğrultusunda tekrar yaratmaya başlayarak, devletin gücünün artmasına ve genişlemesine meydan vermişti. Stalin'e kalan mirası ise, kişinin kendi toplumuna karşı devlet kaynaklı zulüm, sosyal yaratıcılığı köstekleyen, her tür mantıklı yeniliği anında yok eden bir polis teşkilâtı ve politik kontrole açık, hiyerarşik bir öncelik sistemi idi. Bu mirasın önemli bir kısmı Stalin'den sonraki dönemlere, hatta Khrushchev tarafından yapılan hamlelere kadar varlığını sürdürebilmişti. Böylece hem Sovyet modelinin geniş ölçüde itibar kaybetmesine hem de Khrushchev'den sonra Leonid Brezhnev dönemindeki yirmi yılın politik ve sosyal açıdan durgun geçmesine sebep olmuştu.

3

DURGUN STALİNİZM

Pek çok sıradan Sovyet vatandaşının, de-Stalinizasyon çabalarını çelişik duygularla karşılamaları, Brezhnev döneminin neden o kadar uzun sürdüğünü ve sonuçta aldığı şekle nasıl ulaştığını açıklamaktadır. Khrushchev'in fırtınalı reformlarına rasyonel bir görüş getiren bir modernizasyon rejimi olarak başladığı halde, Brezhnev rejimi kısa zamanda yarı-Stalinist restorasyonuna benzer bir hale gelmişti. Stalinist sistemin ana hatları, özellikle de boğucu merkezi kontrol mekanizması, öncelikli kurumları ve devlet bürokrasisinin üstünlüğü ile ebedileşmişti -ama buna karşılık ebedileştiği ortam hızla sosyal, ekonomik ve hattâ politik bir çöküşe doğru sürükleniyordu. Yönetici elit kesim sonuçta, acı tecrübeler sonucunda terörün zamanla kendisini yaratanları bile yakıp kül ettiğini öğrendiği için Stalin'in uyguladığı yoğun terör farklı ama yine de keyfi

bir politik zorlamaya yol açmıştı.

Böylece yukarıdan gelen devlet-destekli bir sosyal değişim ve terörün kesif tesirleri olmadan Stalinizm çeyrek asır daha devam etti. Sonuçta Stalinizm, Sovyet komünist döneminin üçte ikisi kadar bir bölümünü kapsadı ve komünizm tarihine imzasını attı. Ama Stalinist sistemin kalıcı olmasının sebebi sadece Brezhnev ve yakın arkadaşlarının ondan faydalanmaları ve ona sadık kalmaları değildi. Kalıcıydı, çünkü ayrıcalıkların, kontrolün, ödüllerin ve kazanılmış hakların iç içe girdiği bir düzen haline gelmişti. Bir başka sebep de yeni yeni şehirleşen ve deneyimlerinin, ileri doğru atılan dev bir adım olduğu düşüncesiyle yarım asırdır beyinleri yıkanan Sovyet halkının değişik hiçbir alternatif göremeleriydi.

Stalinizmin hem kalıcı olmasının hem de durgun bir döneme girmesinin en önemli sebebi, içinde gerçek siyasi hayata yer vermeyen bir politik sisteme dayanmasıydı. Sovyet tarihçi Leonid Batkin 1988'de, 'Nedelya'nın 26. sayısında Stalinist mirasa karşı tepkilerin zamanla doğuşunu şöyle izah etmekteydi: "Yirmili yılların sonundan beri politika, toplumumuzdan çekilmişti... Sınfların ve grupların farklı düşüncelerini ve birbirleriyle çalıştıkları noktaları ortaya koyan, değişik halk kesimleri arasında mukayeseler yapan ve onları belli bir noktada birleştirme metodları arayan çağdaş bir aktivite olarak politika toplumumuzdan silinmişti. Politika silinmişti ve bu yüzden her şey politik olmuştu." Toplum baştan aşağıya politize edilmiş ama gerçek politika, sadece en tepedekilerin oynayabileceği bir oyun sayılıyordu. Sistem, değişim tehdidi ile korunuyordu fakat sistemin zorla kendini ebedileştirme çabalarının sonucunda durgunluk kaçınılmazdı.

Durgunluk sonsuza kadar göz ardı edilemezdi. Brezhnev döneminin son zamanlarında Sovyet elit tabakasının bir

bölümünde huzursuzluk verici duygular uyanmaya başlamıştı bile. Çöküş, ideolojik çürüme ve kültürel kısırlık bilinci yerleşmekteydi. Bu düşünce sadece entellektüel zümreye yayılmakla kalmamış, aynı zamanda bazı aydın politikacıları da tesiri altına almıştı. Gerileyen Sovyetler Birliği ile en büyük rakip durumundaki Amerika Birleşik Devletleri arasında giderek büyüyen mesafeyi, elit kesim artan bir bilinçle izlemekteydi. Yukarıda da adı geçen tarihçi, "Stalin sistemi milyonlarca insanı katlederken, Bohr, Wiener, Watson ve Crick gibi kişiler çalışmalarını son hızla sürdürmekteydiler. Brezhnev sistemi ülkemizi alelade bir devlet haline getirirken dünya, lazerler ve bilgisayarlarla uğraşıyor ve sanayileşme sonrası devriminin getirdiği gelişmelere şahit oluyordu" demekteydi.

Sovyet elit kesiminde yaygınlaşan karamsar hava, Khrushchev döneminin gururlu iyimserliği ile kontrast yaratmaktaydı. Sadece yirmi yıl önce, 1958'lerde Birinci Sekreter Nikita Khruschev halka nutuklar atıyor, yakında Sovyetler Birliği'nin ekonomik rekabette Amerika'yı mahvedeceğini iddia ediyordu. Muhtemelen, Sovyet 'Sputnik'ini uzaya fırlatmakta Amerikalılardan önce davrandıkları için ve büyüme oranının abartıldığı Sovyet istatistiklerine güvendiği için, Sovyet lideri "1970 başlarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ekonomik alanda dünyada birinci duruma geleceğini ve böylelikle ulusun dünyanın en yüksek hayat standartlarına kavuşacağını" her fırsatta söylemekten çekinmemişti.

Sovyet liderinin bütün bu açıkça ve gururla söylediklerinin yönetimdeki Komünist Partinin resmi-ideolojik programı tarafından da onaylanması, olayın daha komik ve küçük düşürücü olmasına yol açmıştı. Diğer bir deyişle, aşağıdaki kehanet, sözde bilimsel ve hatasız Marksist-Leninist doktrinin ayrılmaz bir parçası olmuştu: "İçinde bulunulan on yıllık dilimde, yani 1960-1970 arasında Sovyetler Birliği,

komünizm için maddi-teknik bir zemin yaratırken, dünyanın en güçlü ve en zengin kapitalist ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri'ni kişi başına düşen milli hasılada geride bırakacaktır."

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, parti programına göre, gelecek on yıllık süre içinde halkın her kesimi maddi ve kültürel zenginlikten payını alacaktı... Ve böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde komünist bir toplum oluşacaktı. Gerçek anlamda bir komünist döneme girmek, Sovyet sisteminin o an ki tarihi başarısını belirginleştirmek açısından önemliydi. Sovyet halkı, Amerikan halkından daha zengin, ekonomisi daha üretici olacak ve 'komünizmin muhteşem yapısı' zenginliğin ihtiyaca göre dağıtılmasını sağlayacaktı.

Aslında 1960'ların ortalarına doğru tüm bu böbürlenmeler giderek artan durgunluğun acı gerçeğini saklamak için kullanılan bir maske haline gelmişti bile. Belli bir süre için Brezhnev, aradaki mesafeyi zamanla kapatmayı hâlâ ummuş olabilir. Çünkü Sovyet ekonomisi 1970'e kadar Amerikan ekonomisinin kat ettiği yolun yarısını alabilmişti ve hızla ilerlemeye devam ediyordu. Amerika Birleşik Devletleri dünya gayri safi milli hasılasının yüzde 27.7'sini oluştururken, Rusya da yüzde 15.3 ile onu takip ediyordu. Ama 70'li yıllarda Sovyet gelişme oranları hızını kaybetti ve ekonomi geriledi. 1985 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ninki yüzde 28.5'e çıkarken, Sovyetlerin gayri safi milli hasıla yüzdesi 14.7'ye düşmüştü. Daha da kötüsü, 1980 sonlarında Sovyetler Birliği artık dünya ekonomisi sıralamasındaki ikinciliğini kaybetmişti. 1970 başlarında kendisinin dünyanın en önemli ekonomik gücü olabileceğine inanan ulus artık Japonlar tarafından geçilmek üzereydi. Japon ekonomisi büyük bir hızla ilerlerken, teknolojileri de Rusya ile mukayese edilemeyecek kadar üstünlük kazanmıştı.

Aslında teknolojik alanda acı bir şekilde geri kalmaları Sovyet elit kesimin ciddi düşünebilen bir azınlığını, diğer konulardaki duraklamaya duydukları endişeden daha büyük bir üzüntüye sürüklüyordu. Bu insanlar, ekonomik ilerleme sağlayabilmek için bilimsel-teknik yeniliklere ihtiyaçları olduğunu ve Sovyetler Birliği'ni özellikle de yeni teknolojinin sosyoekonomik uygulamasında geri kaldığını biliyorlardı. Dramatik bir olayı anlatan veriler artık bir sır olmaktan çıkmıştı. Yeniliğin eşiğinde olduğunu böbürlenerek iddia eden ülke sanayileşme çağının ortalarında takılıp kalmış, öteye geçememişti. Aşağıdaki tabloda görülen bir-iki örnek çok şey ifade etmektedir:

	ABD	AET	JAPONYA	SSCB
büyük/orta boy kompütürler	96.500	23.400	16.900	3.040
(1983 nüfusuna göre her milyon başına düşen oran)	412	135	142	11
küçük boy kompütürler	1.000.000	240.000	70.000	22.000
(1983 nüfusuna göre her milyon başına düşen oran)	4.273	1.387	588	80
sanayi robotları	44.700	51.877	67.435	3.000
(1981 nüfusuna göre her milyon başına düşen oran)	196	201	571	11

Sovyet ekonomisi sadece teknoloji yarışında geri kalmıyordu. İnanılmaz derecede de savurgan hale gelmişti. Rekabet etmek, mantıklı ve yeniliklere açık olmak için hiçbir dahili teşvik görmeyen Sovyet sanayi sektörü ve Orta Avrupa'daki kopyaları zaman içinde bürokratik verimsizliğin ve doğal kaynakların tüketilmesinde müsrifliğin abidesi olmuşlardı. Polonyalı ekonomist Profesör Jan Winiecki'nin 1987'de Londra'da yayınlanan 'Ekonomik Görüntü: Doğu ve

Batı' adlı makalesinde dikkatli araştırmalar sonucu elde ettiği veriler, Sovyet tipi ekonomilerde üretime oranla tüketilen enerjinin Batı Avrupa ekonomisiyle kıyaslandığında 2-3 misli fazla olduğunu açıkça ortaya koyuyordu:

SOVYET BLOĞU	ENERJİ P/$ 1000 GDP	ÇELİK P/$ 1000 GDP
Sovyetler Birliği	1.490	135
Polonya	1.515	135
Doğu Almanya	1.356	88
Macaristan	1.058	88
BATI AVRUPA	**ENERJİ P/$ 1000 GDP**	**ÇELİK P/$ 1000 GDP**
Fransa	502	42
Batı Almanya	565	52
İngiltere	820	38

Stalinist ekonomik mirasının ideolojik mantıksızlığı ziraat sektöründe daha da yıkıcıydı. 1970'e kadar kollektivize sisteminin müzmin verimsizliği ve zaman zaman oluşan kötü hava şartları, Sovyet liderlerini tahıl ithali için milyarlarca doları peşin ödemeye zorlamıştı. Sonuçta, devlet tırmanan fiyatlar karşısında Sovyet tüketicisi sivil huzursuzluk yaratmasın diye gıda malzemelerinin fiyatlarına tahsisat bağlamak durumunda kalmıştı. Fakat, bu arada, Sovyet gıda stoğunun yüzde 25'ini sağlamasına rağmen (Bunu kişisel teşebbüse borçluydular) şahıslara ait tarlalar ekilebilir arazinin sadece yüzde dördünü kaplayacak şekilde sınırlandırılıyordu.

Sonuçta ortaya çıkan ekonomik israf ve ona bağlı olarak endüstriel ve teknolojik geri kalmışlık Sovyetlerin dünya ticaretine katılımını engelleyen önemli sebeplerdi. Sovyetler Birliği giderek Üçüncü Dünya ülkelerinin pek çoğu gibi sadece maden ve ticaret eşyaları ihraç eder ve dünyanın belli başlı fabrikasyon mamul ihracatçılarıyla rekabet edemez olmuştu. Yıllık GATT Raporuna bakılırsa, bu sıralamada Sovyetler Birliği

1973'te koruduğu on birincilikten 1985'te on beşinciliğe düşmüş, aradaki yıllarda Tayvan, Güney Kore, Hon-Kong ve İsviçre tarafından geride bırakılmıştı.

Daha genel bir şekilde, İkinci Dünya Savaşını takip eden 40 yıllık bir süre sonunda Sovyet toplumunun gıda malzemelerinin bir kısmını hâlâ karneyle aldığı ve tüketim mallarını tedarikte sıkıntı ve zorluk çektiği söylenebilir.

Şehirlerde yaşayan Sovyet ev hanımlarının büyük bir çoğunluğu için her gün saatlerce kuyrukta beklemek olağan hale gelmişti. Alkolizm yaygınlaşmaya devam ederken sıradan Sovyet vatandaşına sağlanan sağlık hizmetleri giderek bozuldu. Yeni atanan Sovyet Sağlık Bakanı 1987 Martında, Sovyet hastanelerinin çoğunda sıcak su ve asgari sıhhi donanımın bulunmadığını ve kanalizasyon sistemlerinin yetersiz olduğunu açıklamak zorunda kaldı. Tüm bunlara bakınca, Amerika'da 71.5 olan ortalama yaşama süresinin Brezhnev döneminde erkeklerde 66'dan 62'ye düşmesi şaşırtıcı değildir. Bebek ölümlerinde ise Sovyetler Birliği, Amerika'daki seviyenin 2.5 katına tırmanmış ve Barbados'u bile geride bırakarak tüm dünyada on beşinciliğe ulaşmıştı. Sosyal sıkıntılardan gerçekten etkilenmeyen tek kesim iktidar partisinin bürokratları, yüksek düzeydeki askerler ve idareci elit tabaka idi. Kendilerine ayrılmış dükkânlardan, iyi hastanelerden ve özel tatil merkezlerinden yararlanan bu kesim, tek sınıf için sosyalizm avantajlarını kullanıyordu.

Tek sınıf sosyalizmi, sosyal egaliteryenizm efsanesini yıkmakla kalmamış, zamanla, giderek büyüyen bir sosyal pişmanlığa sebep olmuştu. 3 Temmuz 1988'de yayınlanan 'Moskova Haberleri" adlı gazetede yer alan bir kamu yoklaması, Sovyet halkının hemen hemen yarısının "sosyal adaletin bulunduğu bir toplum"da yaşamadıklarına inandığını ortaya

koymuştu. Özellikle de, yüksek düzey yöneticilere farklı uygulama sistemi tepki alıyordu. Bu farklı uygulamaya (aldığı tepki sırasına göre) "gıda paketleri, özel dükkânlardan alışveriş ayrıcalığı, her türlü kitabı, tiyatro sinema vs. biletlerini ücretsiz elde edebilmek, gözde semtlerde mükemmel apatman dairelerinde oturmak ve devletin sağladığı 'dacha'lar" dahildi. Halk, hayat koşullarının istedikleri kadar hızlı düzelmediğini ve bazı konularda daha da kötüleştiğini gördükçe duyduğu tepki artıyordu.

Özellikle profesyonel elit kesim başta olmak üzere Sovyet halkının giderek artan bir bölümünün, diğer ülkelerde, komünist Doğu Avrupa bloğunda bile, hayat koşullarının daha iyi olduğu gerçeğini artık öğrenmeleri, problemin büyümesine sebep olmuştu. 1970'lerde aydınlar Sovyetlerin geri kalmışlığının ve bunun getirdiği zayıflığın bilincine iyice varmışlardı. Artık, eskiden Stalin'in yıllarca yaptığı gibi, Sovyetler Birliği'nde hayatın, dünyanın her yerinden daha iyi olduğunu iddia etmek imkânsızdı. Uzun süredir dünyadan soyutlanmış bir şekilde yaşamış pek çok Sovyet vatandaşının beyni 1960 ortalarına kadar Sovyet propagandasıyla yıkanmıştı ama gerçekler sonsuza kadar saklanamazdı.

1987'de, Sovyet akademik kadrosunun tanınmış simasi Yevgenig Afanasyev, 7 Kasım'da Budapeşte Radyosundan Macar dinleyicilere seslenerek, bütün bu devlet meselelerinin mal olduğu entellektüel faturayı açıklamıştı:

> "Şurası muhakkaktır ki milli bilinç -Sovyet toplumunda oluştuğu kadarıyla- tümüyle anormal şartlarda gelişmiştir. Diğer bir deyişle, tıpkı tarih bilinci gibi o da tek taraflı bir şekilde gelişti. Sovyet toplumu, entellektüel açıdan izolasyona gönüllü bir durumda hayatını sürdürdü... Max Weber, Durkheim, Freud, Toynbee veya Spenger ile ilgilenmedik. Bunlar sadece isim değildir, bu isimlerin ardında dünyaları, sistemleri yatmaktadır. Eğer bir toplum kendini bu dünyaları

öğrenmekten, anlamaktan alıkoyarsa, yirminci yüzyıl içinde yerini alamaz ve asrın en önemli keşiflerinin dışında kalır."

Dünyanın büyük bir bölümüne göre, ideolojide kendini soyutlamış ve bürokraside merkezileşmiş bir sistem ekonomik veya sosyal dinamizm örneği oluşturamazdı. Herhangi bir tüketim maddesinin imali için Politbüronun politik bir karara varması gerekiyordu ve yetmiş yıllık zaman zarfında Sovyetler, dünya pazarlarındaki diğer tüketim malzemeleri ile rekabet edebilecek hiçbir şey üretemedi. Stalin'in bıraktığı ve Brezhnev tarafından devralınıp, yaşatılan miras işte buydu. Bu ekonomik sistemde yeniliklere açılma konusunda imalâthane idarecilerinin hiçbir yetkisi yokken, devlet bürokrasisi, kotaları ve milyonlarca malın fiyatını belirliyorlardı. İşçiler üretimi artırmak ve kaliteyi yükseltmek için hiçbir istek duymuyorlardı. Ayrıca, hem imalâthane idarecileri, hem de işçiler üretimlerini olduğundan daha fazla gösterme eğilimindeydiler. Sonuç olarak, son yıllarda Sovyet devlet istatistikleri gittikçe daha az güvenilir ve bu yüzden herhangi bir rasyonel planlama için yetersiz hale gelmiştir.

Resmi böbürlenmelere rağmen, gerçek artık gizlenemiyordu: Sovyetler Birliği nitelik ve nicelik bakımından duraklama dönemi yaşıyordu. Amerika Birleşik Devletleri ile rekabet edip onu geride bırakmak şöyle dursun, ancak gelişmekte olan ülkelerin içinde en gelişmişi olarak kalabilmeye çabalıyordu. Bu kategorideki ülkeler arasında bile bazı kritik alanlarda daha ihtiraslı olan ülkeler, meselâ Çin tarafından geçilme tehlikesi ile yüz yüzeydi. Tabii ki bu Sovyet elit kesiminin yönetimdeki üyeleri için acı ve kaygı verici bir ihtimaldi. Sovyet ordusunun komutanları, modern savaşta üstünlük kazanabilmenin, son teknik yeniliklere çabucak adaptasyon yeteneğine bağlı olduğunu aniden kavradılar ve cidden endişelendiler.

Rus elit kesiminin tarihe önem veren üyelerine göre, Sovyetler Birliği'nin yaşamakta olduğu durum, bir önceki yüzyılın son yıllarında gelişen çöküş ile mutlaka ilgiliydi. Napolyon'un yenilgisinde büyük rol oynayan ve Çar I. Aleksandr'ın görkemli bir şekilde Paris'e girmesini sağlayan Rusya, 1815'te dünyanın en güçlü ordusuna sahipti. Bunu takip eden yirmi-otuz yıl içinde Rus ekonomisi hızla gelişmişti ve bu süre içinde ufukta politik bir değişiklik umudu da vardı. Fakat ne yazık ki ağır ağır çöken durgunluk kalıcılık kazandı. 1870-1890 yılları arasında, ülkenin gayri safi milli hasılası düştü, hem İngiltere hem de Almanya Rusya'yı geçti, Fransa ve Habsburg İmparatorluğu da arayı kapatma yolunda önemli adımlar attı. Önemli ölçüde maddi kayba yol açan, ama hiçbir sonuç elde edilemeyen iki savaş-Kırım Savaşı ile Bulgar Kafkas kampanyası ve Polonya isyanının yıkıcı sonuçları Rusya'nın uluslararası sıralamada korkunç bir düşüş göstermesine yardım eden faktörler arasındadır. Çok geçmeden de politik ve sosyal yetersizlikleri yansıtan devrimci bir ruh oluşacaktı.

Tüm bunların izlerini günümüzde de görmek mümkündür. 1945'te Stalin Berlin'i fethettiğinde Kızıl Ordu dünyanın en güçlü ordusuydu. 1960'larda Sovyet liderleri, Sovyetler Birliği'nin dünyanın en ileri ekonomik gücü haline geleceğine inanıyorlardı. Buna rağmen 1970'lerde ekonomik, bir duraklama aşamasına girdi. 1990 yılına kadar Sovyetler Birliği yalnızca Amerika Birleşik Devletleri değil, Batı Avrupa ve Japonya tarafından da geride bırakılmış olacaktır. Afganistan'da dokuz yıl süren ve sonunda kaybedilen savaş, Doğu Avrupa'da giderek büyüyen huzursuzluk ve ordunun gerektirdiği önemli harcamaların ekonomi üzerindeki tesiri, yurt içinde sosyal sıkıntılara yol açarken yurt dışında da Rusya'nın prestij kaybına sebep oluyordu.

Sovyetler Birliği'nin Amerika ile yaptığı ekonomik yarışı kaybettiğini ispat eden gerçeklerin giderek çoğalması zaten yeterince kötüydü. Ama bu yetmezmiş gibi 1988'de Birleşik Devletler Uzun Vadeli Stratejiler Komisyonu tarafından düzenlenen raporun çizdiği karamsar tablo da 2010 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin ekonomide dünya sıralamasında beşinci duruma düşeceğini gösteriyordu. Sovyetlerde jeostratejik endişelerin oluşmasına yol açan bu rapor, Amerika Birleşik Devletleri'nin birinciliğini koruyacağını belirtiyordu. Sıralamada ikinciliği (muhtemel hâlâ birleşik bir politik askeri güç haline gelemeyecek olan) Batı Avrupa alacaktı. Onları Çin ve Japonya izleyecekti. Beşinci Sovyetler Birliği'nin o günkü gayri safi milli hasılası muhtemelen Amerika Birleşik Devletleri'nin yarısı kadar olacaktı.

Ayrıca ilk dört güç büyük bir ihtimalle kendi aralarında Sovyetler Birliği ile kuramayacakları kadar iyi ilişkiler içinde olacaklardı. Bu yüzden Kremlin, her an düşmanca davranışlara girebilecek ve ekonomik açıdan daha güçlü devletler tarafından jeopolitik baskı tehdidini hissedecekti. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda yapılacak stratejik veya ideolojik kıyaslar her Sovyet liderini korkuturdu- özellikle de komünist ideolojinin ütopik bir geleceğe anahtar sağlayacağı iddiasını desteklemiş olanları.

4

REFORM PARADOKSU

Değişiklik gerektiği bilinci, reform ve daha büyük yenilikler, 1982'de Brezhnev'in ölümünden sonra nihayet su yüzüne çıkabildi. Ama aşağı yukarı yirmi yıl boşuna harcanmıştı. Tıpkı bir hastalık gibi atlatılması gereken miras sonuçta masif

ve kümülatif bir hale gelmişti. Çağdaş Sovyet sistemi artık birbiriyle yakından ilgili, hatta zaman zaman birbirleriyle iç içe olan üç evrenin kemikleşmiş ürünüydü:

1. Lenin'in yönetiminde, toplumun kökünden değişimini, yeniden yaratılmasını amaçlayan totaliter bir parti,

2. Stalin yönetiminde toplumun tamamen kendilerine tabi olmasını planlayan totaliter bir devlet,

3. Brezhnev yönetiminde dejenere totaliter bir parti tarafından idare edilen tümüyle durgun bir devlet.

Olan sisteme bir yenilik getirmek için tarihin bu üç dönemine saldırmak ve onları lanetlemek gerekiyordu. Ama bunu yapmak, kritik noktalardaki güç odaklarının ve Sovyet toplumunun Stalin'den izler taşımakta olan kesiminin şimşeklerini çekme riskini getiriyordu. Bu yüzden, başarıya ulaşabilecek herhangi bir reform ulusa mutlaka yavaş yavaş tanıştırılmalıydı. Tabaka tabaka yaygınlaşması, hızını iyi ayarlaması ve soyut veya somut müktesep hakları rencide etmemeye özen göstermesi şarttı.

Eleştirilmesi en kolay olan, şahsi dejenerasyonu, sosyal durgunluğu, giderek gözle görülür hale gelen ekonomik gerilemesi ile Brezhnev mirasıydı. Sağlanan bürokratik müktesep haklar ve bazı yaşlı Sovyet vatandaşların hâlâ sadakat gösteriyor olmaları Stalin'in dönemini eleştirmeyi zorlaştırıyordu. Ama yine de en zoru NEP'nin güzel anılarını, elit bir tek parti sistemini içeren Lenin mirasını kötülemekti.

İlk atak, Brezhnev'in halefi Yuri Andropov tarafından yapıldı, ama tesiri çok kısa sürdü. Devam etmekte olan duraklama ve gerilemeye duyulan reaksiyon, o zamana kadar o denli yaygınlaşmıştı ki, Sovyet deneyiminin geçmişteki iki

devresine, yani Stalin ve Lenin dönemine hâlâ sadık olanlar anti-Brezhnev'ci reformistlerle anlaşıp müşterek bir cephe oluşturabiliyorlardı. Ne yazık ki reformcular için Andropov safhası yenilikçi liderin 1984'teki ani ölümü ile çok çabuk sona erdi. Can çekişmekte olan sistem, Brezhnev'in önceleri halefi olarak düşündüğü Konstantin Chernenko tarafından kısa bir süre için yeni bir soluk kazandı. Fakat o ana kadar biriken yenilikçi baskılar ki -bu yenilik hareketlerinin Sovyet deneyimi tarihinin son tabakasını nihayet yırtabileceği umuluyordu- o kadar güçlüydü ki, 1985'te Chernenko'nun ölümünden sonra reformlara gebe kısa Andropov dönemini hatırlatan çok daha dinamik bir karakterin baskın çıkmasına sebep oldu.

Mikhail Gorbachev yönetime getirildiğinde, Sovyet sistemini herhangi bir şekilde tekrar rayına oturtmaya kararlıydı. Bunun nasıl yapılabileceği ise belirsizdi. Belirsiz olan bir başka nokta da, gerekli reformların ne boyutlara ulaşacağı ve tarih boyunca yapılmış olan reformlardan hangisinin örnek alınacağıydı. Daha açık konuşmak gerekirse, Stalinizm de reddedilecek miydi? Eğer edilecekse, bu ne adına yapılacaktı? Leninizm, Stalinizmin panzehiri olarak kabul edilecektiyse, o Leninist deneyimin hangi yönü övülecekti? NEP mi, yoksa militan ve ideolojik motivasyonlu bir parti mi canlandırılacaktı? Ve daha da somut bir mesele; Stalinizmin sadece geçmişteki değil, henüz devam etmekte olan çağdaş kalıntıları da reddedilirse, bu, Leninizmin gerçek mirasının esas özünü de bir anlamda suçlamak sayılmayacak mıydı?

Her şeye rağmen, açıkça belirtmek gerekirse -ki bu önemli bir noktadır- Gorbachev'in ortaya çıkması garip bir olay sayılmazdı. Onun iktidara gelmesi, Sovyetler Birliği'nde yeni bir gerçeğin su yüzüne çıktığını ispatlıyordu. Diğer bir deyişle, eğer o olmasaydı, o zaman muhtemelen bir başka Sovyet

reformcu 1980 ortalarında liderliğe getirilecekti. Çektikleri tüm yoksulluklara ve sürekli beyin yıkamalara rağmen Sovyet toplumu 1980'lere kadar yine de nispeten okumuş bir ulus sayılabilirdi. Yüksek tabaka mensuplarının çoğu dünyadaki gelişmelerden haberdardı ve böylece aldatıcı mahiyetteki ideolojik iddialar onlara pek tesir etmiyordu. Özellikle ileri gelen ekonomistler ve dünya meseleleriyle ilgilenen uzmanlar ve partinin daha enternasyonal orijinli sektörlerinde çalışmakta olan meslektaşları arasında, ancak reformların çare olabileceği bir krizin eşiğinde oldukları fikri yaygındı. Belki bu reformlar zamanla yukarıda bahsedilen sorulara da cevap sağlayabilirdi.

Gorbachev'in ünlü 'glasnost' kampanyası, ya da açıklık politikası yukarıdaki sorulara stratejik cevaplar sağlamamış, belki de sağlayamamıştı. Glasnost kampanyası daha ziyade belirli bazı taktik safhalarından geçerek ilerliyor gibiydi. 1985'te ilk başladığı zaman, devlet bürokrasisinin kötüye kullanılmaya ne kadar müsait olduğunu ortaya koymuştu. Böylelikle, o zamana kadar hiç toz kondurulmayan polis teşkilatı, ekonomi sektöründeki iyi idare eksikliği ve israflar bir anda gözler önüne serilmiş oldu. Çok geçmeden glasnostun tesir alanı genişledi ve Stalinist dönemin bazı suistimallerine ağırlık veren bir geçmiş eleştirisi yapılmasına sebep oldu. Yine de o karanlık dönemin mirası tam anlamıyla reddedilmedi. Belki de böyle bir şeyin, politik sistemin yapısını zedeleyici sonuçlar doğurabileceğinden korkuldu.

Her şeye rağmen, glasnost kampanyasının başlangıçta bir bakıma kısıtlı kapsamı bile anahtar Rus şehir merkezlerinde güçlü hareketlere yol açtı. Buna dayanarak, Gorbachev ve yardımcıları kampanyanın kapsamını genişletti ve böylece 1987 yılında, özellikle devlet ekonomisi planlaması ve idaresi konularında iddialı değişim programları da glasnost kapsamına dahil edildi. Perestroika, ya da yeniden biçimlenme adı verilen

kampanya, glasnost ile başlatılan hareketlerden yararlanarak duraklama dönemindeki ekonomik bürokrasiyi düzene koymayı ve ekonomik gelişmeyi canlandırmayı amaçlıyordu. Fakat politik sistemi ciddi bir şekilde tehdit etmeden ve fikir özgürlüğüne fazlaca izin vermeden, Sovyet ekonomisine gerçek bir reform getirilip getirilemeyeceği sorusu ile yine karşılaşılıyordu.

Nitekim reformun sınırlarının nerelere dayanacağı meselesi cevaplandırılamayan bir soru olarak kaldı. Belki Gorbachev bile kesin cevabı bilmiyordu. Ama bazı konuşmalarından oldukça ileri gitmeyi planladığı seziliyordu. Çeşitli vesilelerle Sovyet toplumunun her kesimine yaptığı gayri resmi ve ön hazırlıksız konuşmaları, Komünist Parti mensupları önünde verilen resmi ve önceden hazırlanmış tebliğlerinden çok daha cesurane ve iddialı idi. 1987 Temmuzunun ortalarında basın mensupları başkanları ve 'yaratıcı cemiyetler' diye adlandırılan topluluklara yaptığı konuşmasında Gorbachev, yeni bir Sovyet "politik kültür"üne ihtiyaç duyulduğunu söyledi ve Batı politik sosyolojisinden ödünç alınan bu iki kelime ile üzerine epey şimşek çekti. Demokrasi yolunda ilerlemeyi sağlamaya çalışan Gorbachev'in şahsi izlenimi şöyleydi: "Şu anda sanki yeniden demokrasi okulunda gibiyiz. Öğreniyoruz. Politik kültürümüz henüz yeterli değil, hatta dostlarımızın, yoldaşlarımızın bile görüş açısına saygı duyma yeteneğimiz dahi yeterli değil."

Gorbachev'in yeni bir politik kültür oluşturma hedefi her şeyden daha korkunçtu, çünkü gerekçe olarak sıraladığı yetersizlikler sadece Lenin ve Stalin mirasından kaynaklanmıyordu. Kökleri Rus tarihinin çok derinlerine kadar iniyordu. Marquis Astolphe de Custine'nin ülkeye yaptığı uzun bir gezi sonunda 1839'da yayınlanan 'Rusya'dan Mektuplar'

adlı eserinden, 19. yüzyıl Rusyasının politikası ile şimdiki Sovyetler Birliği politikası arasında ne kadar çok benzerlik olduğu anlaşılıyor. De Custine, mahremiyetin her şeyden önemli sayıldığı, bozulmuş ve yarım yamalak bir devlet bürokrasisinin tartışılmaz üstünlüğü karşısında şaşırmıştı. Edindiği izlenimlere göre, müstebit idarenin anlayış gösterdiği tek konu kendi gücünü ebedileştirmekti ve despot uygulama övüldükçe kötüleşti, çünkü böylece ilaç olarak görülmekte olan bela sınır tanımamaya ve korkunç hareketlerle amacına ulaşmaya başladı. De Custine'in çizdiği tabloda rejimin gösterdiği performans Sovyet deneyimi için de geçerliydi: "Politik sistemlerin hiçbir iyi sonuç yaratmadığını söylemiyorum, ama sonuçta elde edilenlerin çok pahalıya mal olduğunu onaylıyorum."

Tarihin yönetimdekiler tarafından çarpıtılması ve hür düşünceye konulan tahditler de De Custine'yi şaşkınlığa uğratmıştı. "Tarihin Çar'a ait" olduğunu izlemiş ve "Rusya'nın politik sisteminin Batı Avrupa ile yirmi yıllık iletişime dayanamadığını" belirtmişti.

Tüm bunların ışığında, 50 yıllık doğrudan ve dolaylı Stalinizm ve 70 yıllık Leninizmden sonra Sovyetler Birliği'nde yeni bir politik kültür oluşturabilmek için gerçekten önemli bir politik değişim gerektiğini anlamak zor değildir. 1987 Mayısında Macar üst düzey parti liderlerinden biriyle yaptığı konuşmada (lider bu konuşmayı ertesi gün bu kitabın yazarına nakletmiştir) Gorbachev, Sovyet deneyiminin 1929'dan bu yana olan kısmını tamamen bir hata olarak gördüğünü ima etmişti. Sovyet liderine göre aslında, Sovyet uygulamasının dörtte üçü itimat telkin etmekteydi veya uygulanmamalı ya da bir şekilde düzeltilmeliydi.

Gorbachev'in Politbürodaki meslektaşlarının bile onunla her konuda hemfikir olduğu pek şüphelidir. Herhalde çoğu ellerindeki gücün sadece Leninizmden kaynaklanmadığını, Stalinist deneyime de çok şey borçlu olduklarını hissediyordu. Stalinist sistemi kısmen onarmak hem münasip hem de gerekli görülüyordu, ama tümünü reddetmekten korkuluyordu. Çünkü bu, Sovyet sisteminin istikrarını bozup kökünden sarsabilirdi. Reformların herkes tarafından onaylanmamasının sebebi işte buydu. Leninist rejimin birtakım meşum adetleri hâlâ dokunulmaz, kutsal inek muamelesi görürken, Stalinist mirasın ne kadarının sağlıklı bir şekilde reddedileceği sorusuna cevap bulunamamıştı.

Esasında üst düzey Sovyet liderleri arasında açıkça olmasa da tartışılan konu reform değil, Leninizm idi. Mesala reformcu Gorbachev ile 1988'e kadar Politbüronun ikinci adamı ve parti sekreteri olan, tutucu olduğu söylenen anti reformist rakibi Yegor Ligachev'in arasını bulmak için Batı epey uğraşmıştı. Yine de bugüne kadar, üstelik de glasnosta rağmen, üst düzey liderler arasındaki çekişme ve tartışmalar hakkında hemen hemen hiçbir şey öğrenilememiştir. Ligachev'in, reforma tümüyle karşı olmayan ama bunun 'Leninist tavır' ile uyumlu bir şekilde yapılması gerektiğine inanan Sovyet ileri gelenleri adına konuştuğu biliniyor. Böylece reform, tepeden yönetilen ve daha disiplinli bir hareket olup, partinin kontrolünü kaybetmeden idaresini sağlayacaktı.

İki yaklaşım arasındaki fark, Sovyet sinematograflar parti organizasyonunun aktif bir üyesi olan Aleksandr Gelman tarafından mükemmel bir şekilde özetlenmişti. Gelman, Gorbachev'in ateşli bir taraftarı idi ve 9 Nisan 1988'de 'demokratizasyon' ve 'liberalizasyon' kavramları arasındaki kesin farkı şöyle dile getiriyordu: "Demokratizasyon; yetkinin,

hakların ve özgürlüklerin yeniden taksimine ve bağımsız birtakım idari ve kültürel teşkilâtın kurulmasına izin verir. Liberalizasyon ise, tüm kuruluşların ve yönetim sisteminin daha ılımlı bir şekle getirilerek muhafazasını sağlar. Liberalizasyon sıkılmamış bir yumruktur, ama el yine aynı el olup gerektiğinde hemen sıkılmış bir yumruk haline gelebilir. Liberalizasyon, sadece dışarıdan bazen demokratizasyonmuş gibi görünebilir ama aslında köklü ve tahammül edilemez bir gasp ediciliktir."

Abartılmış olsa bile, demokratikleşme ve liberalleşme taraftarı liderler arasındaki fark özde doğru yansıtılmıştı. Stalin mirasının nasıl yönetileceği konusunda demokratikleşme öneren lider, geçmişten kesinlikle kopmayı, diğeri ise hâlâ mevcut unsurlara dayanmayı savunuyordu. Bu yüzden geneldeki tutumunu terk eden Ligachev, Fransız gazetesi Le Monde'un meşhur bir muhabiri ile 4 Aralık 1987'de yaptığı bir sohbette: "Merkez Komite Sekreterliğinin toplantılarına ben başkanlık ediyorum... işlerini ben organize ediyorum" ve "Gorbachev Politbüro toplantılarına başkanlık ediyor" diyerek Sovyet geçmişinin hâlâ ne kadar önemli olduğunu Gorbachev'den bile daha açık bir şekilde dile getirmişti. Reformların gerçekten gerektiğine her zaman işaret eden ve perestroika programını tamamen onaylayan Ligachev, bir yandan da Brezhnev döneminin bile çok belirgin başarılara ulaştığına inandığını alenen söylüyordu. 27 Ağustos 1987'de Pravda'da yayınlanan bir yazıda Brezhnev dönemi için "unutulamayacak bir devre idi... hayatı, sonuna kadar yaşama dönemi idi... Zor şartlarda gerçek komünistlerin yaratıldığı bir dönemdi." demiş, ayrıca "yetmiş yıllık muhteşem Sovyet gücü tarihinin bağlı olduğu Leninist yolu hiçbir zaman terk edemeyeceklerini" iddia etmişti.

Böylece reform gerekliliği konusunda uzlaşmak, geçmişi farklı yorumlayan bu kişiler için ancak içinde bulunulan zaman boyutu söz konusu olduğunda mümkündü. Bu uzlaşmanın doğurduğu ikili bir sonuç vardı. Bir taraftan Stalinist döneme ait eleştirilerin açığa çıkmasına ve yayılmasına yol açıyordu ki, bu yüzden Sovyet deneyimi ve Sovyet modeli dünya çapında itibar kaybediyordu; diğer yandan da sadece Leninist tipli totaliter partiyi değil tüm sistemin aslında totaliter yapısını halkı ezme pahasına ebedileştirmeye çalışıyordu. Sovyetler Birliği bu yüzden çift bedel ödemek zorunda kaldı. Hem ideolojik prestijini kaybetmeye devam etti, hem de gerçekten sistemin reform sayesinde elde etmeyi umduğu geniş çaplı halk özgürlüğüne kavuşamadı.

Gorbachev'in çabaları ve uluslararası popülitesi, sistemin durumunun kötüleşmesine, böylelikle Batı dünyasıyla aradaki farkın açılmasına engel olamayacak gibi duruyor. Kötü ihtimali yok edebilmek için politik kültür devrimi yeterli değildir; şu an ki Sovyet çıkmazının iki odak noktası olan Stalinizm ve Leninizme kadar ulaşabilecek bir tarihi inkâr gereklidir. Stalinizmin kalıntıları yok edilmeden ve Leninizmin tesirleri hafifletilmeden Sovyetler Birliği, sosyal doyuma ve idealizme ulaşamayan bir devlet olmaya devam edecektir. Doğal olarak da bu sonuç, dünya çapında kişisel hakların sağlanması eğilimi ile ters düşmelerine ve gerçek sosyal ve teknolojik yaratıcılığa ulaşamamalarına meydan verecektir.

Ama pratik politik gerçek, Stalinizmin tümüyle, Leninizmin de kısmen reddedilmesinde dikkatli olunması, özellikle Leninist uygulama konusunda ağır adımlar atılması gerektiğidir. Diğer faktörleri bir yana bırakılsa bile Stalinizmin tüm prensiplerinden arınmak demek, hem ekonomik hem sosyal bakımdan güçlü devlet bürokrasisi ile olan bağları

koparmak ve ziraatte bazı önemli dekolektivasyona yol açmak demekti. Rusya'da hâlâ geçerli olan, devletin topluma hükmetmesi gerçeği göz önüne alınmasa bile yönetici elit kesimine verilen müktesep hakları geri almak zor bir görevdir. Ayrıca Sovyetlerin çok uluslu karakteri özel bir güçlük yaratmaktadır, zira gerçek anlamda de-Stalinizasyon, Rus asıllı olmayan azınlıklar arasında nasyonalist hareketleri desteklemekte ve böylece Sovyetler Birliği'nin mevcudiyetini tehlikeye atmaktadır.

Leninizm ile uğraşmak daha da zordu. Her şeyden önce Stalinizme Leninist bir zeminden yola çıkarak saldırmak, tenkit etmek daha kolaydı. Stalinist dönemi kötüledikçe Leninist dönem idealleştirilmek zorunda kalınıyordu. Böylece, sadece taktik olarak olsa bile Stalinizme yapılan eleştiriler ile Leninist mirası gözden geçirme veya ılımlandırma çabalarını birbirinden ayırmak gerekiyordu. Her şeye rağmen o miras anti-Stalinist reformlar için iyi bir mesnet teşkil ediyordu. Fakat sonuç, Leninizmin Sovyet politikasındaki rolünün çok kuvvetlenmesi oldu.

Tüm bunların paralelinde Leninizm, idareci elitin tarihi mirasının merkezi olarak mevcudiyetini sürdürdü. Herhangi bir şekilde onu reddetmek toplu psikolojik intihar sayılırdı. Bunca yıldan sonra Sovyet komünist elitleri aniden kendilerini Batılı sosyal demokrasinin Rus modeli veya zamanında Lenin'in ezip yok ettiği Mensheviklerin bir uzantısı olarak gösteremezlerdi. Bunun kolay bir iş olmadığı bazı Batı Avrupa komünistlerinin deneyimleri sırasında ortaya konmuştu. Meselâ bunu yapmak için daha çok politik sebebi olan Fransız komünistleri demokratik şartların hüküm sürdüğü bir ortamda yaşadıkları halde şimdiye kadar böyle bir değişimi gerçekleştirememişlerdi.

Bu sebeple Gorbachev'in hakkını yememek için, onun bu konuda pek fazla seçeneği olmadığını söylemek gerekir. Stalinizm kısmen reddedilse bile, komünist deneyiminden Leninizm, Sovyetler Birliği'ne tümüyle miras kalıyordu. Hem Stalinizmi hem de Leninizmi reddetmek ise bütün komünist dönemi reddetmek sayılacaktı. Gorbachev'in mirasını Bolşevik öncesi döneme dayandırmasını veya geçmişte sosyal demokrat bir mesnet aramasını beklemek yanlıştı. Perestroikayı Leninizme dayandırmak, ondan köklendirmekten ve Leninizmin gerçek anlamıyla canlandırılmasını sağlamaktan başka çaresi yoktu. Ama bunu yaparken Gorbachev, yönetimdeki elit kesimin tüm yetkiyi tekeline alma ve tüm gerçekleri istediği gibi yönlendirme eğilimini de canlandırmaktaydı. Çünkü bu, aslında Leninizmin özünde mevcuttu ve işte bu faktör Stalinizmi kaçınılmaz kılmıştı.

Gerçek perestroikanın karşılaştığı politik engeller aşılması zor, belki de imkânsızdı. Leninist mirastan kopmak, yönetici partinin karakterinde köklü değişiklikler yapmayı, tarihi ve devralınanları tekrar yorumlamayı gerektirecekti.

Geçmişten gerçekten kopmak ve sosyal yaratıcılığın zincirlerini çözmek için Leninist miras ile bir yerde, bir şekilde yüzleşmek şarttı. Gorbachev'in bazı taraftarları bunu göze almışlardı. 1988 glasnostunun hareketli atmosferinde saygın bir basın organı olan aylık Novy Mir dergisinde V. Selyunin'in bir yazısı yer aldı. Yazar, önce politik sonra da ekonomik problemlere çözüm bulmak arayışı içinde olan Lenin'i kitlelere baskı rejimi uygulamasını başlatmakla suçluyordu. Diğer bir Sovyet basın aracı Nash Sovremennik, daha da ileri gidiyor, 1988 Nisan tarihli sayısında, Lenin döneminde Stalin dönemindekinden daha fazla insanın öldürüldüğünü yazıyordu.

Yine de bunlar münferit görüşlerdi. Aralarında

Gorbachev'in de bulunduğu üst düzey Sovyet liderleri, Leninizmi tamamen ve açıkça lanetlemenin Sovyet sistemine de leke düşüreceğini fark etmişlerdi. Sovyet reformistleri, böylece fasit bir daire içine hepsedilmişlerdi: yeniden canlandırılan bir Leninizmden dayanak alarak Stalinizmi eleştirmekle doğrudan doğruya Stalinizme giden ideolojik ve politik güçlere yeniden enerji ve geçerlilik vermiş oluyorlardı.

Bir gün cesur bir Sovyet lideri daha pratik bir yol seçmek isterse, belki Leninizmin anlamını yeniden gözden geçirecek ve böylece Bolşevizmden çok sosyal demokrasiye benzemesini sağlayacaktır. Gorbachev'in Lenin ile demokrasiyi bağdaştırmaya çalıştığı bazı konuşmalarında, bu yöne eğilimli olduğu ve en ateşli birtakım taraftarlarının da çağdaş Marksizm-Leninizm anlayışının Stalinist dönemde çarpıtıldığını alenen söyleyerek bu yönde olumlu adımların atılması için zemin hazırladıkları ima edilmektedir. Literaturnaia Gazetesi, 20 Nisan 1988'de Fedor Burlatskiy'nin iğneli sözlerine yer vermişti: "...sosyalizmin deforme olmasına yol açan Stalin kavramlarını incelemekte fayda vardır. Bizim, Marksizm ve Leninizm anlayışımız, sosyalizm anlayışımız bile Stalin'in kendisi tarafından yönlendirilmişti. Otuzlu yılların başlarından beri tahsil ve eğitim sistemleri Stalin'in yazdığı 'Leninizmin Problemleri; editörlüğünü yaptığı All Union Komünist Parti (Bolşevikler) Tarihine Kısa bir Bakış' adlı eserlerine ve yine kendisinin yazdığı 'Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Ekonomik Problemleri' adlı kitabına dayanmaktaydı. Parti tarihi, politik ekonomi, bilimsel komünizm, felsefe ve sosyal bilimlerin çoğu teorik alanlarında yazılan kitaplar hep bu eserler doğrultusunda yazılmıştı."

Fakat Lenin'i sosyal demokrat olarak gösterecek şekilde yeniden yapılacak temel bir entellektüel sıralama iktidar partisinin tekelindeki gücü kaybetmesi tehlikesini getirecekti.

Bu yüzden parti mensupları farklı bir anlayışa yol açacak bile olsa köklerinin böylesine kurcalanmasına asla izin vermeyecekti. Bu da yaratıcılığın ve pluralizmin birbirine bağımlı olduğu bir dönemde Sovyetler Birliği'nde hâlâ politik gücü tekelinde tutan, sosyal hareketsizliğe sebep olan bir yönetimin hüküm sürmesine yol açacaktı. Gerçekler partinin elinde istenen şekle sokulmaya ve Sovyet halkına empoze edilmeye devam edilecekti.

Esasında Sovyet liderleri zorlu bir tarihi paradoksla karşı karşıyadır: Komünizmin dünya çapında prestij kazanabilmesi için Sovyetler Birliği kendi komünist geçmişinin hem doktrinini hem de uygulamasını kötülemek zorundadır. 1920'lerde dünyanın önemli bir kesimi Sovyetler Birliği'ndeki komünist deneyimin gelecekte iyi sonuçlar vereceğine inanıyordu. 1930'larda Sovyetler Birliği bu yönde önemli adımlar atmış gibiydi. Savaştan sonra, hatta 1960'lara kadar geleceğe hakim olacak bir dalga görünümündeydi. Ancak bu yüzyılın başlamasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nin sosyal ve ekonomik gelişiminin durduğu, ideolojisinin çekiciliğini kaybettiği gözlendi.

Artık Sovyet deneyimi dünya için mavi bir boncuk olmaktan çıkmış, özenilmeyen, kaçınılması gereken bir model hüviyetine bürünmüştür. Sonuç olarak komünizm başkalarını cezbeden niteliğini kaybetmiştir.

II. KISIM

SOVYETLERDE ÇÖZÜLME

8 Ocak 1988'de Mikhail Gorbachev ciddi bir yüz ifadesi ile "Perestroika bizim son şansımız" diyordu. "Eğer durursak, bu bizim sonumuz olur." Sovyet basın mensupları ile yaptığı bir toplantıda söylediği bu felaket habercisi sözleri 'Moscow News'ta yer almış ve Sovyet eliti arasında yaygınlık kazanmıştı.

Otuz yıl kadar önce Sovyetlerin geleceğinden bahsederken coşku dolu bir iyimserliğe sahip olan selefi Nikita Khrushchev ile Gorbachev büyük bir tezat yaratıyordu. Khrushchev, dünyanın bir numaralı ekonomik gücü olacak olan komünizmin eşiğindeki mağrur ve galip bir sosyalist Sovyetler Birliği imajını tekrar tekrar dile getiriyor, sözlerine şöyle devam ediyordu: "1965'i takip eden beş yıl kadarlık bir süre içinde Amerika Birleşik Devletleri'nin kişi başına düşen üretim seviyesine ulaşacak ve hatta geçeceğiz. Böylece o zamana kadar, belki de daha yakın bir gelecekte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği hem toplam üretim bakımından hem de kişi başına düşen üretim bakımından dünyada birinci olacaktır. Bu da dünyadaki en yüksek hayat standartlarına kavuşmamızı sağlayacaktır." İşte 14 Kasım 1958'de Khrushchev, Sovyet harp akademilerinin mezuniyet törenindeki bu sözleriyle ne denli iddialı olduğunu ispatlıyordu.

Bunlar öylesine söylenmiş, bir daha da tekrarlanmamış sözler değildi. Sovyetler Birliği'nin çok yakın zamanda ekonomide bir numara olmasını sağlayacak ekonomik yapılaşmanın muhteşem programından sık sık bahsedilirken, cüretkâr iddialara her zaman yer veriliyordu. Daha önce de belirtildiği gibi bu tahmin Sovyet Komünist Partinin 1961'de adapte edilen resmi programına da dahil edilmiş ve o an ki Sovyet neslinin artık tam anlamıyla komünizm şartlarında yaşayacağına dair söz verilmişti.

Otuz yıl sonra, yeni Sovyet Genel Sekreteri ve yakın arkadaşları endişe içindeydiler. Kapitalist baş rakipleri ile aralarındaki mesafenin kendi aleyhlerine açıldığı gerçeği artık saklanamaz durumdaydı. Ayrıca diğer bazı uluslar da yirmi-otuz yıl içinde Sovyetler Birliği'ni geride bırakacak gibi duruyorlardı. Japonya onları geçiyordu bile. Tüm dünyanın bu gerçeği bilmesi Sovyetler Birliği'nin prestij kaybetmesine yol açmıştı. Sovyet elitini, sistemi umutsuzca yenilemek üzere ikna etmek için Gorbachev'in komünizmin öldüğü hikâyesini yaymasını anlamak zor değildir.

Batı'da inanılanın aksine Sovyet Politbürosu değişim isteyen 'reformcular' ve statüko taraftarı 'reaksiyonerler' arasında bölünmemişti ve çoğu üst düzey Sovyet yöneticisi 1980'lerin ortalarında artık bir yenileşmenin Sovyet sisteminde bir perestroikanın şart olduğunu kabul ediyorlardı. Kremlin'dekilerin geniş ve hatta global bakış açısına sahip olmayan cumhuriyetçi ve geri kafalı memurlar buna karşı çıkıyorlardı. Üstelik, reformun nasıl yönlendirileceği, tesir alanının nasıl sınırlandırılacağı ve Sovyet toplumunun konuyla aktif ve doğrudan ilgilenmesinin basın kampanyaları aracılığıyla sağlanıp sağlanamayacağı kesin değildi. Bazı üst düzey Sovyet yöneticileri yukarıdan gelen ve iktidar partisinin tüm sosyoekonomik değişimi kontrol altında tutabileceği daha dikkatlice idare edilen bir hareketi tercih ediyordu. Fakat bütün bu değişimlerin Sovyetlerin geleceğini kötü bir akibetten kurtarmak için şart olduğunu da biliyorlardı. Bir önceki konuda adı geçen terimleri kullanmak gerekirse, onlar 'demokrat' değil, 'liberal'diler.

Gorbachev değişik bir taktik uyguladı. Reform isteğini

alenen körükleyerek kendisine aşağıdan destek sağlayacak sosyal baskılar yaratmaya çalıştı. Glasnost kampanyasının belirli taktiği buydu ve sonuçta Sovyetlerin geçmişinin ve içinde bulunduğu anın ülke çapında tartışılmasına yol açmıştı. Böylece, bir zamanlar kutsal sayılan ve aleyhinde konuşulamayan şeyler kamuoyunun gözleri önüne serilmiş, gizlenmeye çalışılan gerçekler su yüzüne çıkmış, ülkede herkesin her konuda aynı kanıda olduğu inancı sarsılmış ve bazılarına göre sistemin geleceği bile şüpheli bir şekle bürünmüştü. 1988 Haziranında yapılan 19. Özel Parti Konferansı'nda zirveye ulaşan bu tartışmada bazıları birkaç yıl önce söylense onların rütbelerini kaybetmelerine yol açacak şekilde konuşmaya başladı. Rütbe kaybetmek, tüm mevcudiyeti boyunca katı bir Ortodoks felsefe ile sınırlanan iktidar partisinde ideolojik hareket sayılırdı. Açıkça görülüyordu ki ülkede ciddi bir politik kargaşaya yol açabilecek pek çok konuda iki farklı görüş yaygındı. Sonuç olarak, totaliter Sovyetler Birliği süratle, geçici bir Sovyet çözülmesine doğru ilerliyordu.

5

REVİZYONA GEÇİŞ

Yeni Sovyet lideri Mikhail Gorbachev'in bu süreç içinde şaşırtıcı bir şekilde revizyonizm taraftarına dönmesi kadar hiçbir şey bu yeni ve dinamik gerçeği bu denli dramatik bir biçimde ispatlayamamıştır. Üç yıl gibi kısa bir zaman içinde konuşmaları ve yönetim tarzı ile ekonomi reformunu canlandırmanın yeterli olamayacağı, daha köklü revizyonların gerektiği inancı Gorbachev'de kuvvetlenmişti. Bu revizyonlara sadece ekonomik yapıda değil, sistemin ideolojik kuruluşlarında ve bir ölçüde politik meselelerinde de ihtiyaç vardı. Bu değişim (transformasyon) Gorbachev'in hem Sovyet krizinin

boyutlarına duyduğu saygının hem de cesur zekâsının deliliydi. Ama Komünist Partinin, Sovyetler Birliği'nin geleceğini yönlendirmesiyle oluşacak gerçekten bölücü mahiyetteki politik kargaşa ihtimali de aynı değişim tarafından tahmin edilebiliyordu. Hatta toplum üzerindeki kontrolün bir gün partinin elinden çıkabileceği bile düşünülebiliyordu.

Sovyet Marksist-Leninist harekette 'revizyonizm' nosyonunun uzun ve acı bir tarihi vardır. Sovyet politika sözlüğünde terim pejoratif bir anlam kazanmıştı. Yıllar boyunca, temel parti doktrinlerinden uzaklaştığı iddia edilen ve Lenin'in nefret ettiği, Stalin'in yok etmeye çalıştığı sosyal demokrasi yoluna sapan kişiler için kullanılagelmişti. Leninizm; gerçek demokrasi, açıklık, karar almada zıt görüşlü partilerin bile fikrine hürmet etmek ve hatta sosyal demokratik hareket içinde bile iktidar için formal rekabet nosyonlarını ihtiva eden sosyal demokrasiye alenen düşmandı. Lenin ve müritleri, bu kavramlara 'şımarık burjuva'ların yarattığı gereksiz şeyler olarak bakıyor ve reddediyorlardı. Onlara göre burjuva kesimi ile proleterlerin ihtiyaç duydukları profesyonel devrimcilerden müteşekkil disiplinli bir parti arasında hiçbir ortak nokta yoktu. Oysa 1917'den sonra bu grup sadece profesyonel olmakla kalmadı, proleterlerin daimi yöneticisi durumuna da geldi.

Lenin'in Bolşevizmi, Menşeviklerin sosyal demokrasisine karşı yapılan kavga ile beslenmişti ve Menşevikler , Bolşevikler gücü ele geçirir geçirmez ezilmiş, yok edilmişti. Sosyal demokrat revizyonistleri, iktidarı elde etmeye çalışan baş rakibi ilân eden Stalin kavgayı sürdürmüştü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet tesirinin Doğu Avrupa'ya yayılmasıyla birlikte, Stalin, sosyal demokrasiyi Batı emperyalizminin bir aracı olarak lanetlemiş ve kendine has intikam alma yöntemlerine alet etmişti. Gerçekten de Sovyet tarihi boyunca, sosyal demokratik

soldan gelen meydan okuma, büyük bir ağırbaşlılıkla karşılanmıştı. Bunun sebebi sadece kısmen paylaşılan Marksist öncülerin anlaşmazlıkları aykırı düşüncelere çekme eğilimi değil, aynı zamanda sosyal demokratik platformun komünist politik kontrole açık kitleler tarafından anlaşılır bir dil kullandığının ve böylece sempati kazandığının Sovyet liderlerince bilinmesiydi.

Sovyet düşmanlığı, özellikle iktidardaki Komünist Parti liderlerinin revizyonizmden kaynaklanan olaylara karşı çok koyu idi. Yugoslavya'nın çekilmesi ve en önemlisi Tito'nun çeşitli işçi konseyleriyle yaptığı deneyim, Marksist-Leninist uygulamanın ruhuna karşı yapılmış bir düşman revizyonizm olayı olarak görülmüştü. Bu itham 1940'lı yılların sonları, 1950'li yılların başlarında Doğu Avrupa'da göstermelik bir sürü davaya yol açmış, revizyonist ve vatan haini olmaktan ya da Batı'ya casusluk etmekten suçlu bulunanların hepsi aynı kategoriye konmuştu.

Sonraları, 1956'da hem Polonya hem de Macaristan'daki milliyetçi ve anti-Stalinist hareketlerden sonra Moskova, 1958'de nötral ve özde sosyal demokrat bir Macaristan yaratma çabasından dolayı idam edilen Macar lideri İmre Nagy ile nasyonalist eğilimli Polonya komünist lideri Wladylaw Gomulka'ya karşı tavır koydu. Kremlin özellikle ikinci bahsedilen lidere şüphe ile bakıyordu, çünkü nispeten daha otonom bir Polonya komünist rejimi kurmak isteyen Gomulka, köylülerle anlaşmaya varmak için nefret edilen kolektivizasyon sistemini yıkıyor, Katolik Kilisesine yaklaşıyor ve böylece partinin ideolojik doktrin üzerindeki tesirini ister istemez azaltıyordu. Sonuçta Kremlin, Gomulka ile uzlaştı ve gönülsüz bir şekilde olsa da rejimini destekledi ama Polonya'daki iç gelişmeleri yine de endişe ile izlemeye devam etti. 1950'li yıllar boyunca Sovyet basını Polonya'daki revizyonizmin sonuçları aleyhinde

kampanyalar açmaya çalıştı, zira bu olayların, lanetlenen sosyal demokrasinin muhtemelen yeniden doğmasına meydan vereceğinden korkuyorlardı.

1968'de Prag'daki olay, Sovyet revizyonizm obsesyonunun zirveye çıkmasına yol açtı. Çekoslovak komünist idaresi; daha kesin konuşmak gerekirse Birinci Sekreter Alexander Dubcek tarafından savunulan ve parti için tarihi önem taşıyan 'Aksiyon Programı'nda geçen fikirlere Sovyet yönetimince şiddetle karşı konmuştu. Program doğrultusunda Çekoslovakya'nın politik hayatı demokratikleşecek, ekonomisi merkezileşmekten kurtarılacak, ideolojik açıklık sağlanacak, böylece Stalin dönemi hatalarının hepsi gözler önüne serilecekti. Moskova, bunun onları kapitalizme döndürmeyi ve Varşova Paktı'ndan koparmayı amaçlayan sağ kanat revizyonistlerinin bir oyunu olduğunu iddia etmişti. Dubcek ve yardımcılarının yetkilerini kaybetmelerine sebep olan Brezhnev'in askeri müdahalesi mantıklı bir karardı.

Ama, Kremlin tarafından böylesine lanetlenen revizyonistlerin görüşleri ile sonraları, 1980'li yılların sonlarında Gorbachev'in görüşleri arasındaki benzerlik çarpıcıdır. Yine de bu görüşlerin aniden ortaya çıkmadığı kesindir. Kendisiyle birlikte Politbüro mensuplarının da Sovyet sistemini yaşatabilmek için çoktan beri birtakım reformların gerektiğine inandıkları sıralarda yetkiyi ele geçiren Gorbachev, öncelikle Sovyet ekonomisini rasyonalize ve modernize etme konusuna önem verdi. Ya ihtiyatlı davranma gereği hissettiğinden ya da ekonomik verimliliğin iyi planlama ve idarecilikle artacağına inandığından, özellikle savurganlık, kötü idare, yetersiz kalite kontrolü, gevşek iş anlayışı, alkolizm ve halkın genel düzensizliği

hususlarına eğildi. Sanki verimli, disiplinli ve gelişmiş teknolojiye sahip bir komünist sistemi olan Doğu Almanya'yı Sovyetler Birliği için örnek almış gibiydi.

Gorbachev Rusların Prusyalı olmadığını, Sovyetler Birliği için kurduğu Doğu Almanya rüyasının büyük ölçüde gerçekleşmeyeceğini kısa zamanda anlamış ve hayal kırıklığına uğramış olmalı. Karşı karşıya olduğu problemlerin Rus kültürü ve sisteminin sandığından daha da derinlerinden kaynaklandığı gerçeğini kabul etmek zorunda kalmıştı. İki yıl kadar kısa bir süre Gorbachev'in durumu tam anlamıyla kavramasına ve Sovyetler Birliği'nde tesirli olacak herhangi bir reformun yapılabilmesi için halkın politik kültüründe ve hattâ politik sistemin karakterinde köklü değişikliklerin gerektiğini görmesine yetmişti.

1988 Haziranındaki 19. Özel Parti Konferansı bir dönüm noktasıydı. Açılış konuşmasında Gorbachev, politik reforma ekonomik yapılaşmadan daha fazla ağırlık vermişti. "Pek çok karmaşık problemle karşı karşıyayız. Ama sıralamada öncelik taşıyan hangisidir? Sovyet Komünist Parti Merkez Komitesine göre en önemlisi politik sistemimizi reformize etmektir." Ekonomik reformlar ancak politik reformlardan sonra başarıya ulaşabilecekti. 'Başarıya ulaşmak'tan kastedilen ise Sovyetler Birliği'nin dünyanın en gelişmiş ülkelerindeki hayat standartlarına, Batı ile politik ve askeri açıdan rekabet edebileceği teknoloji seviyesine ulaşması idi. Tüm bunlara bakarak Gorbachev'in 1988 ortalarında Macaristan'dan ilham aldığı düşünülebilir.

Ağırlık noktasını ekonomiden politikaya çeken Gorbachev, 1987'ye kadar yaklaşımını belirlemişti. Yukarıdan gelen, anlaşılır reform-perestroika güçlendirilecek ve özellikle

körüklenen alttaki sosyal baskılarla desteklenerek meşhur glasnostu oluşturacaktı. Glasnost ise zaman içinde daha geniş çaplı bir demokratizasyona-Sovyet sisteminin genelde demokratikleşmesine sebep olacaktı. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Leninist gelenek paralelindeki tepeden tam kontrol uygulamasının terk edilmesi ve yerine sistemin yapısını değiştirecek nitelikteki glasnost ve demokratizasyon uygulamasının konmasıdır. Özel Parti Konferansındaki konuşmasında Gorbachev, tepeden inme bir reformu bekleyenlerin umutlarını kırıcı ama aşağıdaki baskıları körüklemeyi amaçlayanları destekleyici bir ifade kullanmıştı: "Perestroika'nın kendilerine ulaşmadığını söyleyen ve yazan kişiler vardır. Bunlar 'ne zaman' diye sormaktadırlar. Ama perestroika gökten zembille inmemiştir- onun kendilerine gelmesini beklemek yerine, onu köyünüze, kasabanıza getirmenin yollarını kendiniz aramalısınız." Diğer bir deyişle ifade etmek gerekirse reformu teşvik etmek için sistemin yalnızca liberalizasyonu değil, demokratizasyonu da şarttı.

Bunları yaparken Gorbachev, partiyi Stalinist fikirlerden kurtaran, gerçek temel doktrinlerine dönmesini sağlayan tam bir Leninist gibi davrandığını düşünmüş olmalı. Ama şurası muhakkak ki Gorbachev daha ateşli, daha anlaşılır ve sosyal dinamizmi daha yüksek bir yaklaşım yaratmak umudundaydı, zira bunu sağlayamazsa, yapılanların hiçbir işe yaramayacağını biliyordu. Geleneksel Leninist akidelere güvenmenin, kontrolün sadece yukarıdan yapılması gerektiği görüşünün mücadeleyi kaybetmesine, hâlâ geçerliliğini koruyan Stalinizmin kudret ve üstünlük anlayışı karşısında yenik düşmesine yol açacağını hissetmişti. Dolayısıyla, Ortodoks Sovyet döneminde kendisine revizyonist damgasının vurulmasını sağlayacak bir yaklaşımı benimsemek zorunda kaldı.

Revizyonist lafların, önceden Politbüro tarafından onaylandığı düşünülen resmi nutuklarından ziyade halkla yaptığı spontane konuşmalarda yer alması ilgi çekicidir. Bu Gorbachev'in konuya ilişkin şahsi duyguları hakkında fikir verici niteliktedir. Ne olursa olsun, Gorbachev'in resmi veya gayri resmi konuşmalarında önem verdiği konular bazı hassas noktaları ile önceki yıllarda Dubcek'in (ve hattâ daha dikkatli davranan Gomulka ve Tito'nun) söylediklerini hatırlatıyordu. Bu hassas noktaların dile getirilmesindeki umutsuz tavır, sosyalizmin 'kaçınılmaz', zaferini anlatırken resmi makamlarca çizilen iyimser tabloya uymuyordu. Gorbachev birçok defa çaresiz bir ifadeyle konuşmuş, 18 Şubat 1988'de kendi Merkez Komitesini şöyle uyarmıştı."...önemli olan şey, yoldaşlar demokratizasyondur... Yeniden yapılaşma döneminde parti onun öncülüğünü yapmalı ve kitleleri sadece demokratik metodlarla yönlendirmelidir... Bugün her şeyin buna bağlı olduğunu söylemek hiç de mübalağa sayılmaz."

Bu konuda vakit kaybetmemek sık sık tekrarlanan bir söz haline gelmişti. Gorbachev, halkını zamanın geçmekte olduğunu tekrar tekrar söyleyerek uyarmış, artık anlaşılır bir değişimin zamanının geldiğini duyurmuştu. 1987 Ekiminde Leningrad sokaklarındaki halka seslenerek şöyle demişti: "İki yıldan beri sizinle karşılıklı konuşuyor, danışıyor, tartışıyor, hayatın getirdiği bu problemlere doğru çözümü nasıl bulacağımızı düşünüyoruz. Yapılması gereken nedir? Şimdi yolun sonuna geldik. Şimdi tüm ulus şu prensipleri benimsemeli: demokrasi, ekonominin işlerliği ve toplumumuzun manevi atmosferi. Her şey değişmeli." Kuşkularını ise merkez komitesine aşağıdaki sözlerle belirtmişti: "Pratikte, inisiyatife olumsuz bir reaksiyon, inisiyatifi reddetmek

gibi durumlarla karşılaşabiliriz. Daha önceki uygulamalarda bu gibi tepkiler gelmiştir. Ayrıca birçok örnekte kendilerine önerilenin ne olduğunu bile anlamaya çalışmadan reddettikleri görülmüştür. Bu oldukça yaygın bir fenomendir." Hemen ardından," böyle bir olaylar zincirine müsamaha edebilecek durumda değiliz. Yoksa yeniden yapılaşma hayallerimiz sonsuza kadar yıkılır" diyerek uyarılarda bulunuyordu.

Yine Leningrad'da mistik Bolşevik unsurlar olan bu şehirde Gorbachev perestroikanın ikinci ve daha geniş kapsamlı politik aşamasına geçmek için destek arayışında kendisine taraftar toplamaya çalışacaktı. Bu ikinci aşamada kurumların demokratizasyonunu sağlamak planlanıyordu. Kendisini dinlemekte olan halka söz konusu aşamanın gerekliliğini şöyle ifade ediyordu: "Bu ikinci aşama, laflar ve kararlar arasında boğulup kalmamamız için kesinlikle şarttır. Yoldaşlar, geçmişte başımıza bu gelmişti. Tarihten almamız gereken acı ders budur. Çok şeye başladık, hem de iyi bir şekilde başladık ama sonuna kadar götüremedik. Şimdi de sonuca gidemezsek, ülkemizin kayıpları korkunç olacaktır. Buna izin vermemeliyiz ve inanıyorum ki vermeyeceğiz. Halkımızın içinde bulunduğu haleti ruhiye budur. Yeniden yapılaşma bir oyun değildir. Ülkemizin kaderi ve halkımızın hayatı bu yapılaşmaya bağlıdır."

Fakat dinleyicileri karışık duygular içindeydi. Taraftarlarının ateşli hisleri, bürokratların belirli soğukkanlılığı ve partinin tavrı karşısında dizginlenmişti. Parti elemanlarının çoğunun içten içe skeptik duygular beslediğini fark eden Gorbachev, elit kesimin klasik "Umarız demokrasi bizi kargaşaya sürüklemez" şeklindeki fikrini yıkmak lüzumunu hissetmişti. Böyle düşünenlerin esasında bencilce kendi menfaatlarını korumaya çalıştıklarını söyleyerek karşı koymuş, kamuoyunun onlardan müteessir olmamasını sağlamaya uğraşmıştı.

Gorbachev'in 19 Şubat'ta Pravda'da yayınlanan sözleri daha belirli bir şekilde, programının parti genel sekreterinin kendisi tarafından desteklenen revizyonizm kadar çok şimşek çektiğini ifade etmişti. Kendi sözlerini de çürütmesi bu saldırıların önemsiz sayılamayacağını ispatlıyordu. "Bazılarının aklının karıştığını görüyoruz. Bizim sosyalist pozisyonlardan vazgeçip vazgeçmediğimizi, Marksist-Leninist öğretiyi yeniden gözden geçirip geçirmediğimizi merak ediyorlar. Marksizm-Leninizm savunucularının, hem Marksizm-Leninizmin hem de sosyalizmin tehdit altında olduğuna inanarak şimdiden sosyalizm için ağıt yakmalarına şaşmamak gerekir."

Parti bürokratlarının demokrasi ile ilgili içgüdüsel korkuları, Gorbachev'in perestroika için kamuoyunun desteğini sağlayabilmek uğruna ya kasten ya da istemeden halk arasında anti-bürokratik fikirler yaydığı şüphesi ile iyice büyümüştü. Bu bir ölçüde doğruydu. Değişmeye direnmeleri kırmak için Sovyet liderinin kurumların ataletinin ve denemeye hevessiz oluşlarının yeniden yapılaşmayı yavaşlattığını söylemekten başka çaresi yoktu. Dahası, gerçek demokratizasyonun olumlu yönlerini gösterebilmek için Gorbachev kişilerin sorumluluklarının bilincine vararak kendi huzurlarını sağlamaları, ülkenin sosyal ve politik hayatında aktif rol oynamaları gerektiğini bildiriyordu. Tüm bunlar karşısında genel sekreterin halk ile kendi parti kadroları arasında sıkışıp kalması kaçınılmazdı.

Gorbachev bu korkulara da hassasiyet gösterdi, dolayısıyla da onların mevcudiyetini onaylamış oldu. Çok kereler güven verebilmek, parti üst düzey yöneticilerinin korkunç Çin Kültür Devriminin Sovyet versiyonu hayalini silebilmek için çizgisini değiştirmişti. Mesela, 13 Ekim 1987'de şöyle konuşmuştu: "Yeniden yapılaşma olayı ve sosyalizmin gelişmesi, yetenekli, yüksek moral değerlere sahip, halka yakın

ve toplumun devrimlerle yenilenmesi fikrini benimseyen kadrolara bağlıdır... Konuyu bu şekilde ortaya koyduğumda memurlara ateş açmak için bir yakarış gibi görünmesini istemiyorum. Tıpkı, Çin'deki Kültürel Devrim yıllarında olduğu gibi." Bir diğer konuşmasında umursamaz görevlilerin yerine başkalarının tayin edilmesi gerektiğini belirtirken Gorbachev telâşla şunları eklemiştir. "Böyle bir yaklaşım kendi kadrolarımız için saygısız bir tavır sayılamaz, çünkü bizim kadrolarımız yetenekli ve akıllı kişilerden oluşmuş olup övgüye değerdir."

Sürekli inandırıcı konuşmalarla yetinmeyen Gorbachev, genellikle parti kadrolarını iki misli övmüş, ama yeni çağın ruhu ile uyum sağlayamazlarsa kolayca harcanabileceklerini satır aralarında hep belirtmişti. Hemen hemen her fırsatta 'Leninist kadroların' özel ve önemli rolünü överken, bir yandan da pasif ve yenilikçilikten uzak davranışların tolera edilmeyeceği tehditlerini savurmuştu. Bir defasında sokaktaki halka seslenirken "ülkemizde ya olaylara karşı davranışlarını değiştirmek zorunda kalacak ya da yerlerini başkalarına terk edecek kişiler vardır" demişti.

Gorbachev, Leninizm kılıfına bürünmeye çalışırken Ortodoksları huzursuzlandıran bir durum yaratmıştı. Partinin, doktrinin gerçek bekçisi olduğunu savunan Leninist görüş doğrultusundaki parti mensupları için Gorbachev'in halka açık müzakereleri yeterince teminat sağlamıyordu. Daha incelikli reçeteleri de revizyonist düşünceyi daha az aşikâr kılsa bile aynı ölçüde huzursuzluk yaratıcı nitelikteydi. Kendi kafasına yatkın taraftarlarının sunduğu özel bilgilerle hazırlanan, ama Gorbachev'in de hatırı sayılır miktarda katkılarıyla yazılan kitabı 'Perestroika' geçmişteki ve çağdaş Sovyet gerçeğini yansıtıyordu. Standart Leninist akideleri tekrarlamaya özen gösterdiği halde Gorbachev'in ifadesi zaman zaman eskiden

birçok Doğu Avrupa komünist lideri ve düşünürü tarafından yapılan ve kendilerine Kremlin'in bu yüzden 'revizyonist' damgasını vurduğu tartışmaları hatırlatıyordu.

Daha Ortodoks Sovyet liderler, Gorbachev'in kitabı ile Dubcek'in 1968 Çekoslovak 'Aksiyon Programı' arasındaki benzerlikleri gördükçe çok huzursuz olmuş olmalılar. Şurası muhakkak ki Sovyet lider ideolojisinin hudutlarını, gerçek Leninist prensiplere dönme niyetini, partinin liderlik rolünü ve demokratik merkeziyetçilik prensibini hiçbir şekilde zedelemeyeceğini vurgulayarak koruyordu. Gorbachev ve Dubcek'in programları arasındaki farklar özellikle demokrasinin uygulanmasından ne kastedildiği anlatılırken ortaya çıkıyordu: Dubcek, oy sandığını kabul etmeye hazırdı, oysa Gorbachev öneri sandığı ile yetiniyordu. Dubcek'in demokratizasyonu politik güç üzerindeki komünist tekelini kırmayı içerirken, Gorbachev'in ki halkın isteklerini daha çok göz önünde bulunduran bir parti arayışındaydı. Her şeye rağmen ikisi de temelde güncel Stalinist uygulamayı, ekonomik öncelikleri kaldırıyor, geniş kapsamlı bir gelişmeyi savunuyordu. Neticede ortaya çıkan sosyal durgunluğu ve ahlâki bozulmayı kınıyor, daha fazla demokratizasyon ve açıklık politikası sayesinde toplumun yeniden şekillenmesini istiyorlardı.

Önceleri Doğu Avrupa revizyonistlerinin de yaptığı gibi Gorbachev, açıkça söylemese bile parti doktrininin yanılmazlığı kavramına meydan okuyordu. Düzgün politikaların tartışma ve uygulamalardan sonra oluşabileceği düşüncesine göre tartışmalar sadece doktrinin yukarıdan yönetilerek eyleme konması gerektiğine körü körüne inanan parti mensuplarına açık olmamalı, halkın da katılımı sağlanmalıydı. Batı'nın demokratik anlayışında yer alan politik alternatif kavramına yer vermese bile demokratizasyon Marksist-Leninist gücün

yüceliğini tehdit ediyordu. Tekrar etmek gerekirse, Gorbachev her iki durumda da Batı-stili bir demokrasi uygulamayı onaylamıyor hatta lafını bile etmiyordu. Fakat Sovyet gerçeği ile böyle bir demokrasi arasındaki ara o kadar genişti ki demokrasi yönünde atılan küçük bir adım bile Sovyet uygulamalarından kesin bir sapma olarak değerlendiriliyordu.

Gorbachev'in revizyonizme yönelişi Sovyet doktrininin kalıplaşmış diğer bazı noktalarına da temas ediyordu. Verimlilik ve üretkenlik uğruna egaliteryanizm kavramına ters düşmeyi göze alıyordu. Bunu 1988 Şubatında partinin merkez komitesinde açıkça belirtmişti: "Temelde, ücretleri eşitlemenin hem ekonomi hem de kişilerin morali ve tüm düşünce ve davranışları üzerinde olumsuz tesiri vardır. Bilinçlilik prestijini, yaratıcı iş yapmayı yok eder, disiplini azaltır, yetenekleri geliştirme isteğini kırar ve çalışma rekabetini sıfıra indirir. Ücret eşitliğinin, Marksist-Leninist görüşle veya bilimsel sosyalizmle hiçbir ilgisi olmadığını; dar görüşlü burjuva anlayışının yansıması olduğunu açıkça söylemeliyiz." Aslında bu sözleriyle Gorbachev, üreticiliğe bağlı olarak ücret farklılıklarının gerçek eşitliği sağlayacağını ifade etmekteydi.

Unutulmadan belirtilmesi gereken son nokta ise Gorbachev'in yukarıdan yönetilen ekonomik reformlarla aşağıdan körüklenen sosyal baskılarla oluşan politik demokratizasyonu doğrudan birbirine bağlayarak partinin, sosyal değişim üzerindeki tesirini azaltmasıdır. Sovyetler Birliği'nde partinin daha verimli idare edilebilmesi için kişilerin yardımcı olacağı yeni bir politik kültür yaratma çabası en azından halka açık münazaralara imkân verdi. Bu münazaralar Sovyet halkının hayat normları dışında olup, bazen farklı politik görüşlere ve sonuçta da arzu edilmeyen sosyal kargaşalara zemin hazırlamıştı. Ve tüm bunlar Marksist terimleri kullanmak gerekirse, 'objektif' şekilde revizyonizm idi.

Kremlin'e revizyonist bir genel sekreter sokmak çok önemliydi. Bu olduğu takdirde yalnızca Sovyet hayatının tüm yönlerini Sovyetler Birliği sınırları içinde tartışma fırsatı doğmayacak aynı zamanda Doğu Avrupa revizyonizmi canlanacak, kapsamı genişletilebilecekti. Ayrıca Kremlin'i ideolojik selahiyetinden arındıracaktı. Bu, dünya komünizmindeki Marksist-Leninist fikirlerin ortak noktasını eritme tehlikesini yaratıyordu. Kısaca söylemek gerekirse, Moskova'da yapılacak alçak gönüllü bir revizyonizm bile politik disentegrasyonun körüklenmesine ve belirli bir tarihi fenomen olarak komünizmin gölgelenmesine sebep olacaktı.

6

ÇÖZÜLMENİN ON SEBEBİ

Yaklaşık bir buçuk asır önce 1839'da gezdiği Rusya'yı çok iyi değerlendiren Marquis de Custine'in 'Rusya'dan Mektuplar' adlı eserini Gorbachev'in okumuş olma ihtimali çok zayıftır. Eğer okusaydı, de Custine'in "Ağızları mühürlenen Rus halkı konuşma özgürlüğünü nihayet ele geçirince o kadar çok konuşacaklar ki, bütün dünya şaşıracak, kıyamet gününün geldiğini sanacak" demesine dikkati çekecekti.

Gerçekten de 1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nden oldukça çok ses yükseliyordu. Ülkenin her yerinde, hemen hemen her önemli konuda geniş kapsamlı ve ateşli tartışmalar yapılıyordu. Bunların bazıları devlet kontrolündeki basın organlarında, bazıları muhalefetin yeni yeni oluşan ve hâlâ sınırlı olan yarı-yeraltı organlarında, bazıları ise halkın büyük ölçüde katıldığı ve arada şiddetli protesto gösterilerine de zemin hazırlayan sokak toplantılarında yer alıyordu.

Perestroika arayışı içinde müsaade edilen bu Sovyet

tartışmaları kapsam ve nitelik olarak birbiriyle ilgili on önemli noktaya dayanıyordu. Hepsi birden, geçmişte sağlanmış Sovyet bütünlüğünü zedeliyorlardı. Tek tek tartışıldığında her konu, diğerlerine de bağımlı olduğundan münakaşanın boyutları genişliyor ve Sovyet toplumunun politik ve sosyal bilince sahip fertleri arasında uçurumlar açılmasına yol açıyordu. Tartışılan en önemli on konu arasında şunlar sayılabilirdi: 1) ekonomik reform, 2) sosyal öncelikler, 3) politik demokratizasyon, 4) partinin rolü, 5) ideoloji, din ve kültür, 6) tarih (ya da Stalinizm), 7) iç meseleler, 8) Afganistan'daki savaşla ilgili endişeler, 9) dış politika ve savunma politikası, 10) Sovyet bloğu ve dünyadaki komünist hareket.

Ekonomik Reform

Ekonomi sektöründe perestroikanın oturmasını sağlayacak önemli adımların atılması, ülkenin ekonomik geleceği ile ilgili tartışmaları alevlendirdi. Giderek genişleyen tartışmada sürekli yeni konular konuşuluyor ve eski yaralar deşiliyordu.

1988 Ocağına gelindiğinde Sovyet endüstriel teşebbüslerin yüzde 60'a yakın bir kısmı yeni sistemi benimsemiş ve böylelikle kendi üretim planlarını kendileri yapmaya, ham madde aldıkları kaynakları kendileri belirlemeye ve hatta bir ölçüde kendi fiyatlarına karar vererek kârlarının bir bölümünün ellerinde kalmasını sağlamaya başlamışlardı. Küçük çaplı kooperatiflere de, özellikle hizmet sektöründe izin veriliyordu. 1988 ortalarında toplam 300 bin kişinin çalıştığı 13 bin, bu tip kooperatifin mevcut olduğu söylenmekteydi. Şehirlere daha fazla zirai ürün gelmesini sağlayabilmek amacıyla kollektif çiftçilerin arazi kiralamalarına da müsaade ediliyordu. Bu alanda daha kalıcı reformlar yapabilmek için Gorbachev'in yeni planları vardı. Böylece gereksiz bürokrasi ve lüzumsuz işler

ortadan kalkacaktı. Gorbachev'in en gözde ekonomisti Abel Aganbegyan, lüzumsuz sayılan işlerin toplam sayısının on altı milyon kadar olduğunu hesaplamıştı.

Sovyet ekonomisinin ne kadar merkezileşmiş olduğu düşünülürse bu girişimler sadece alçakgönüllü bir başlangıç sayılabilir. Gorbachev'in reformları en azından şimdilik Sovyet ekonomisinin en köhne sektörüne, yani kollektif ziraata, henüz ulaşamamıştı. Halbuki, tek başına bu bile ülkenin ekonomik geleceğini kısıtlamaktaydı. Üstelik ilk reformlar, bazı karışıklıklara da sebep oluyordu. 29 Ekim 1987'de Pravda, zam korkusuyla paniğe kapılan ve dükkanlara hücum eden halktan bahsetmiş; toplum korkularını bilerek körükleyen, reformun 'kötü niyetli' elemanlarını lanetlemişti. İşsizliğin hortlaması da huzursuzluğun artmasına yardımcı olmuş; Sovyet dış ticaretinin aniden merkezilikten kurtulması kafaları karıştırmış, yabancı işadamlarının halkın karar vermekte güçlük çekmesinden şikayet etmesine meydan vermişti. Gorbachev'in reforma davetinin hemen ardından gelen kısa bir ekonomik gelişme, yerini tekrar ağırlaşan bir ekonomiye bırakmış ve üretim 1987 ve 1988 yıllarında düşüş göstermişti.

SSCB Ekonomi Bilimleri Enstitüsü Akademisi başkanı, tanınmış ekonomist L.I.Abalkin 30 Haziran 1988'de Özel Parti Konferansında söz almış ve şunları söylemişti: "Ekonomide köklü bir gelişmenin olmadığını ve durgunluk döneminden henüz çıkılmadığını açıkça belirtmek zorundayız. Son iki yıl içinde milli gelir... (Brezhnev dönemindeki) duraklama yıllarından daha ağır bir yükselme oranı göstermiştir."

Reformun henüz bilinmeyen sonuçları konusundaki geniş endişe paralelinde kapsamı ve yönü hakkındaki tartışmalar da

yaygınlaşıyordu. Gorbachev'i destekleyen araştırma uzmanları ve akademik ekonomistler, ilk adımların merkezileşme planını gerçek anlamıyla kaldırıcı şekilde atılmasının yararları üzerinde duruyor, aksi takdirde merkezileşmenin yirmi dört milyondan fazla üretim maddesi için yıllık hedefler tespit edemeyeceğini söylüyorlardı. Merkezileşme planının yerine modifiye edilmiş bir pazar mekanizmasının uygulamaya konması gerektiğine inanıyorlardı. Çünkü bu, işsizliğe ve tarımın kollektivizasyonunu ideolojik olarak destekleme hatasına bir ölçüde çözüm getirebilecekti. Gorbachev'in bir diğer ekonomi müşaviri olan Nikolai Shmelyov 1987 Haziranında Novy Mir'de şöyle bir açıklama yapıyordu: "Bir zamanlar Kulakları eritme sloganları atıyorduk, fakat sonuçta köylü kesimin yok olmasına yol açtık... Olayları hak ettikleri sıfatlarla tanımlamaktan kaçınmamalıyız: aptallık aptallıktır, yetersizlik yetersizliktir, yürürlükte olan Stalinizm ise yürürlükte olan Stalinizmdir... Belki de ideolojik saflığımızı yitireceğiz ama bu saflık şimdi sadece gazetelerin masal köşelerinde yer almaktadır. Biz bu saflık içindeyken emsaline rastlanmamış boyutlarda hırsızlık ve suistimal başını almış yürümüştür."

Fakat belirli bürokratik idareciler doğal olarak bu reform isteğini paylaşmıyorlardı. Bazıları 16 Kasım 1987'de Pravda'da yayınlanan sözleriyle halkı uyarıyor, bu tür değişimlerin 'her şeye izin verici, anarşi ve kaos yaratıcı' nitelikleri olduğunu ve tüm bunların demokrasiyi yerleştirme maskesi altında yapıldığını iddia ediyorlardı. Şahsi sorumluluk onlar için alışılmamış bir şey olduğu için ağır ama kesin bir üretimi özendiren merkezi sistemi tercih ediyorlardı. Sovyet bürokratlarının önemli bir bölümü de Gorbachev taraftarlarının şişmiş kadrolara bakarak memurları azaltma kararları almalarına şiddetle itiraz ediyorlardı. 2 Kasım 1987'de Izvestia şöyle yazıyordu: "İdare kadromuz gerçekten çok geniş: aşağı yukarı

18 milyon kişi görev alıyor... Bu rakam, ülkede iş yapabilecek durumda olanların yüzde on beşine tekabül etmektedir. Her 6-7 kişiye bir idareci düşmektedir."

1988 Haziranındaki Özel Parti Konferansında Gorbachev ekonomik reformlara karşı olan bazı bürokratlardan bahsetmişti: "Reformun özünü tahrif etmek, yeni idare formlarını eski bilgilerle doldurmak isteyen bazı olumsuz çabalar gözlenmektedir. Bazen bakanlıklar ve departmanlar bile teşebbüsler kanununun ruhuna ve kurallarına ters düşmektedir. Bu gibi engellemeler pek çok ekonomistin belirttiği gibi fazlaca yol alamamamıza sebep olmaktadır." Teşebbüslerin zaman zaman devlet isteği ile gereksiz ürünler üretmek zorunda kaldığına da işaret eden Gorbachev, bunun tek sebebinin "mükemmel üretim hedefleri"ne ulaşmak olduğunu ve reformların böylece deforme edildiğini belirtmişti.

Sonuç olarak gelecek yıllara zor sorular nakledilmişti. Kollektif ve devlet çiftliklerinin akibeti; önemli bir problem haline gelen işsizlikle nasıl başa çıkılacağı ve geniş kapsamlı bir desentralizasyona bürokratların karşı çıkmasının nasıl engelleneceği. Bu soruların her biri gerçekten içinden çıkılmaz problemler yaratabilirdi. Arka planda ise daha da zor bir uygulama problemi vardı: Yürürlükteki ve temelde güvenilir olmayan istatistiklere dayalı yapay ve isteğe bağlı fiyat uygulaması yerine kendi kendini düzenleyen bir pazar mekanizması yerleştirilebilir miydi? Kendi içlerinde çok karmaşık olan bu noktaların politik ve ideolojik farklılıklara yol açması normaldi. Çabuk bir çözüm ise ufukta görünmüyordu.

Sosyal Öncelikler

Ülkenin ekonomik geleceği konulu tartışmalar ister istemez sosyal öncelik meselesinin oluşmasını kaçınılmaz kıldı.

Ağır sanayi sektörü uzun yıllar boyunca Sovyet sisteminin gözbebeği olmuştu. Çünkü sosyalizmin yerleştiğinin en belirli ispatı, ağır sanayinin gelişmesiydi. Sosyal kısıntılara yol açan yatırımların, tam anlamıyla komünist uygulamayı sağlayabilmek için şart olduğu söyleniyordu. Sovyetler Birliği'nin kapitalist ülkelerle çevrelenmiş olması da ulusal kaynaklara yoğun şekilde (savaş sonrası dönemde gayri safi milli hasılanın en az yüzde yirmisi oranında) eğilmenin sebeplerinden biri olarak gösteriliyordu. Ancak bu şekilde, silahlı kuvvetler güçlendirilebilir, Sovyet gücü sınırların ötesinde de ispatlanabilirdi.

Ekonomik tartışmalar, doğal olarak, sosyal önceliklerin değişip değişmeyeceği merakını uyandırıyordu. Üstelik 1980'li yılların ortalarında artık Sovyet toplumunun çoğu Batı'daki hayat standartları hakkında geniş bilgiye sahipti. Dolayısıyla, yönetimdeki parti Sovyetler Birliği'nde hayatın her yerden daha iyi, daha rahat olduğunu iddia edemiyordu. Sovyet standartlarını yükseltmeye çalışmalı, ağırlık ağır sanayi ve hatta teknik yeniliklere değil buna ve tüketime verilmeliydi. Üst kademelerde görevli memurlar bile, Trud'un 13 Mart 1988'de yayınladığı gibi, "tüketim malzemelerine olan talep hızla artmakta ve bizi bu talebi karşılayamaz durumda bırakmaktadır" demekteydi. "Tüketim malzemelerinin yaklaşık yüzde on beşinin kötü kaliteleri dolayısıyla satılamadan bozulması" problemin daha da büyümesine sebep oluyordu.

Bu konuda Sovyet yönetimi ne yapması gerektiğini bilemez duruma düşmüştü. Halkın ihtiyaçlarını görmezlikten gelmek artık imkânsızdı. Öte yandan, yatırım önceliğini değiştirerek tüketim maddelerine duyulan ihtiyaç ön plâna alınırsa, Sovyetler Birliği genel ekonomik gelişmede, Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ve Japonya'nın daha da

gerisinde kalmaz mıydı? Böyle bir durumun Kremlin'in başına uluslararası ve ideolojik dertler açacağı kesindi. Moskova'nın tercih ettiği çözüm, Batı'nın gözüne girmekti. Böylece hem Batı teknolojisini edinmek için gerekli yardım, hem de tüketim maddelerinde artış sağlanacak; milli kaynaklar ise şu ara önemsiz görülse bile hâlâ geçerli önceliklere ayrılabilecekti. Halbuki Batı'nın gözüne girmek için sadece dış politikada bazı konularda uzlaşmak yetmiyordu, yabancıların mülkiyet edinmesine izin verilmesi ve verdikleri sermayeye karşılık patronluk taslamalarının sineye çekilmesi gerekiyordu. Bu konular doktrinal endişeler yaratmaktaydı- özellikle de geçmişte Doğu Avrupalıların aynı yönde atmış oldukları her adım Moskova tarafından 'kapitalizmin restorasyonuna' varmayı amaçlayan revizyonizm diye itham edilmiş olduğu için.

İki diğer faktör de meselenin içinden çıkılmaz hale gelmesine yardımcı oluyordu. Birincisi hizmetlerin daha adil bir egaliter dağılımına duyulan istek ve yerleşmiş önceliklerin ortadan kaldırılmasıydı; zira sadece kendilerine ayrılmış dükkanlara, tatil merkezlerine, bedava biletlere, ziyafetlere, özel şoförlü arabalara, villalara ve özel hastahanelere veda etmeleri gerekecekti. Bir zamanlar Gorbachev'in has adamı olan Borus Yeltsin'in 1987'de Moskova'nın parti birinci sekreterliğinden aniden ayrılmaya zorlanmasında en büyük rolü sosyal egaliterlik adına bu önceliklerden vazgeçebileceğini açıkça söylemesi oynamıştır.

Problemi büyüten ikinci faktör çok daha fazla inisiyatif ve üretime duyulan ihtiyaç bilincinin yaygınlaşmasıydı. Özel teşebbüs alanında atılan birkaç mütevazi adıma rağmen, çabuk zengin olma meraklılarının olumsuz tesirleri sürmekteydi. 7 Mart 1988'de bir yazar Pravda'da bu durumu acı bir şekilde dile getiriyordu: "Bizim komünist toplumumuzda Sovyet

'milyonerlerinin' türeyeceği hiç kimsenin aklına gelmezdi... Bazı kişiler büyük bir servete sahip olup, lüks içinde yaşamaya başladılar."

Ekonomi politikası ve sosyal öncelikler hakkında yapılan tartışmalar, sadece ekonomik ve sosyal alanda kalmadı. Devletin ekonomik ve sosyal konulardaki yetkisinin sınırları da tartışılmaya başladı. Böylece Sovyetler Birliği'nde kurulması arzu edilen politik çizgilerle ilgili sorular ve tartışmalar birbirini izledi.

Politik Demokratizasyon

Ne toplumun maddi ihtiyaçlarına önem vererek kendini daha büyük ölçüde düzenleyen ve daha az merkezileşmiş bir ekonomik sistemi, ne de yeni değerleri gerçekten ve hemen benimseyebilecek bir toplumu, Stalin'in etkilerinin hâlâ hissedildiği Sovyetler Birliği'nde görebilirdik. O sistem bu küçük düşürücü değişimlerle, ekonomi ve sosyal alanda kat edilmesi istenen mesafe ile başa çıkacak durumda değildi. İşte bu yüzden 1988 ortalarında yapılan Özel Parti Konferansında politik reformun gerçekten gerektiği kabul edilmek zorunda kalmıştı.

Sonuçta, tartışılmaya başlanan politik konunun özünü Gorbachev'in 'demokratizasyon' kelimesinin üstünde neden bu kadar çok durduğu ve demokratikleşme olayının, halktan gelen politik ivmeyi ne ölçüde anlayışla karşılayacağı oluşturuyordu. Gerçekten de yukarıdakiler ne denli cömert olurlarsa olsunlar, sadece yukarıdan gelen inisiyatiflerle yönlendirilirse demokratizasyonun amacına ulaşması beklenemezdi. Böylece politik diyalogların esasını oluşturan iki ana konu, yönetimdeki idareci tarafından başlatılan reformun şeklini ve sınırlarını belirleyici nitelik kazanmıştı. Üstelik otonom siyasi hayatın en alçakgönüllü gerçeklerinin bile ne derece canlandırılacağına da karar verecek kadar güçlüydü.

Sovyet basınında yer alan bazı okuyucu mektupları sayesinde Sovyet halkında daha gerçek bir demokrasi fikrinin uyandığı izleniyordu. Meselâ, Izvestia'nın 14 Mayıs 1988 tarihli baskısında birtakım hoşnutsuzluklar dile getirilmişti. Bu yazıda Sovyet parlamentosunun çalışma stilinden, Yüce Sovyet'ten hiçbir diğer ülkede benzeri görülmeyen sonucun önceden bilindiği oylama sisteminden şikayet ediliyor ve şu cümleyle devam ediliyordu: "Yasama organlarımız, onaylamaları gerektiği söylenen her kanunu onaylar duruma geldi." Başka okuyucuların da parti organizasyonunun yönlendirdiği ve temsil edici karakteri olmayan mekanik müzakereleri tenkit ettiği izlenmekteydi.

Uzun zamandır ülkenin tüm siyasi hayatını yönetmeye alışmış olan yönetici elit kesim için bu tartışmalar çok rahatsız ediciydi. Yukarıdan idare edilen kısıtlı bir demokratizasyon bile bazı imtiyazlardan vazgeçmeyi gerektirecekti. Glasnostun sonucunda ise basını ve yazılan eserleri sansürden geçirme olayı ortadan kalkacak ve böylece fikir ayrılıklarına müsaade edilmiş olacaktı. Yasallığa verilen önem, KGB'nin gücünü sınırlamış, bu da onun politik korkunçluğunu yitirmesine sebep olmuştu. Yerel yönetim için aday belirlemede halkın söz hakkının artması konusunda yapılan konuşmalar yerel veya bölgesel parti komitelerinin politik kontrolünü belli ölçüde yitirmesine yol açmıştı.

Politik statükoda müktesep haklara sahip kişilerin bu önerilere nefretle bakmaları normal karşılanmalıdır. Partinin resmi organı olan Pravda 16 Kasım 1987'de parti yöneticilerinin çoğunun görüşünü dile getiriyor, liderlerin seçiminde parti organlarının tesirinin azaltılmasını sağlayanlara çatıyor; demokrasinin sözü pek edilmeyen bu unsurlarına bile sadık olanlara 'körü körüne inananlardan oluşmuş basit kitle' diye

sesleniyordu. Okuyucularına, partinin 'yönetici parti' olarak kalacağını ve hem yerel hem de genel seçimlerde doğrudan kontrolü koruması gerektiğini tekrar tekrar hatırlatıyordu.

KGB'nin o dönemdeki başkanı Viktor M. Chebrikov belki de aynı zamanda Politbüro üyesi de olduğu ve dolayısıyla demokratizasyonun kapsamı tartışmalarında söz hakkına sahip olduğu için glasnostla serbesti kazanan basında giderek yaygınlaşan polisin yasal olmadığı ve bozulmaya başladığı yolundaki haberlerden hiç memnun değildi. 24 Temmuz 1988 tarihli Komsomolskaia Pravda'ya göre 1985-1987 yılları arasında kırk binden fazla polis, aralarında olayları kışkırtmak ve bozulmaya sebep olmak gibi maddelerin de yer aldığı çeşitli kanunsuzluklar yaptıkları gerekçesiyle görevden uzaklaştırılmıştı. Moskova Radyosu 20 Ocak 1988'de ilginç bir olayı duyuruyor, bir polisin, kendisine karşı çıkanları kapattığı gizli bir yeraltı hücresi yapmakta yardım bile aldığının öğrenildiğini bildiriyordu.

Buna benzer olaylar ve resmi Sovyet gazetelerinin polisin hareketlerini kontrol edebilen kanun üstünlüğü istemeleri polisin otoritesini sarsmış; bu da belirli politik sonuçlara zemin hazırlamıştı. 11 Eylül 1987'de, Sovyet gizli polisinin kurucusu ve Sovyet terörünün babası Feliks Dzerzhinskiy'yi anma töreninde konuşma fırsatı bulan Chebrikov, sosyalist yasallığı daha sıkı kontrol etme beklentisinin söz konusu kurumun yetkilerini kısıtlamaması gerektiğinden bahsetmiş ve halkı şu sözlerle uyarmaya devam etmişti: "garip ve hatta sosyalizme düşman düşünce ve görüşleri benimseyen kişiler var. Bazıları devlete ve sosyal hareketlere karşı bir uygulama içindeler. Bunların arasında kişisel çıkarlarını ön planda tutan ve demogoji yaparak, Batılı çevrelere yaltaklanarak bir servet yapmayı amaçlayan benciller var. Ülke nüfusumuzun her tabakası özel

emperyalist hizmetlerinin hedef tahtası halindedir... Bunu fark eden düşmanlarımız aramıza ajanlar sokarak demogoji sanatını, huzursuzluğu, inkârcılığı, toplumumuzun bazı dönemlerinin karanlığını yaymaya ve sosyalist kültürün asıl amacından, yani çalışan kesimin yücelmesinden saptırmaya çalışmaktadır."

Sovyet gizli polis teşkilatı başkanının uyarıları son derece açıktı. Daha fazla glasnost ve sıkı bir yasallaşma arzusunun dış kaynaklı hain politik provakasyonlar olduğunu iddia ediyordu. Böylece geleneksel sosyalist uyanıklığı bir kere daha kendini göstermiş oluyordu. En azından Sovyet polis teşkilatı tarafından da gerekli görülen buydu, çünkü üst kademelerin demokratizasyondan bahsetmesi alt kademelerde demokratizasyonun anında oluşmasına sebep oluyordu ve bunların ikincisi merkezi kontrole tabi tutulamıyordu.

Alt kademelerden kaynaklanan demokratizasyonun en belirgin gerçeklerinden biri kendiliklerinden organize olmuş birçok gayri resmi grubun ortaya çıkmasıydı. Bunlar ya özel sebeplerle, ya da çok çeşitli güncel konuların tartışılması amacıyla vücut bulmuş topluluklardı ki, sadece varlıkları bile sosyal inisiyatifin partiden kaynaklanması ve kontrol edilmesi hakkındaki klasik düşünceyi sarsmaya yetmişti. Ortaya çıkmaları, belki zamanla otentik ve otonom politik katılıma dönüşebilecek ve dolayısıyla Komünist Partinin her tür sosyal ve politik hareketteki üstün kontrolünü zedeleyebilecek bir şeylerin başlangıcını ima ediyordu.

Pravda, 1 Şubat 1988'de otuz bin kadar 'gayri resmi grubun' Sovyetler Birliği'nin her bölgesinde mantar gibi bittiğini yazıyordu. Ne devlet tarafından yaratılmış ne de özendirilmiş olan bu gruplar halkın çeşitli konularda duyduğu endişeyi sembolize ediyordu. Ekoloji, şehirlerin yenileşmesi, sosyal aktiviteler, gençlik müzik grupları, tarihi ve dini önem taşıyan

anıtların korunması gibi konuların yanı sıra, tarihi tartışmalar yasallıkla, felsefeyle, milli dil meseleleriyle, dini uygulamalarla, politik tutuklamalarla, politik-ideolojik zıt görüşlerle ilgili daha hassas meseleler halkın üzerine endişe ile eğildiği konuların arasındaydı. Daha ziyade Moskova, Leningrad ve diğer büyük şehirlerde yoğunlaştıkları halde, bazı küçük yerleşim merkezlerinde de, oralardaki daha kesif politik kontrole rağmen, bu tip sosyal olaylara rastlanıyordu.

Yönetimdeki parti bu yeni gelişime çelişik reaksiyonlar gösterdi. Gorbachev'in alt kesimin spontane sosyal hareketlerini serbest bırakmayı da ihtiva eden yeniden yapılaşma kavramına hakikaten sadık olanlar, olumlu hatta destekleyici bir tutum içine girdiler. Moskova Radyosu, 13 Şubat 1988'de 'En Büyük Öncelik' adlı programında, üst düzey Sovyet yorumcuları, böyle grupların ortaya çıkmasını demokratizasyonun Sovyet hayatına girmesinin ispatı olarak gördüklerini; ve Brezhnev dönemindeki durgunluk sürecinin sonucunda bu oluşumu doğal bir tepki olarak kabul etmek gerektiğini söylüyorlardı. Sovyet gençliğine hitap eden resmi bir parti organı, Komsomolskaia Pravda, 11 Aralık 1987 tarihinde daha kesin bir onay yazısı yayınlıyordu. Detaylı istatistiklerle, bu inisiyatiflerin çoğunun yapıcı, Sovyet hayat tarzını geliştirmeye yönelik ve gençliğin, Komsomol adlı resmi ve inhisar altındaki gençlik organizasyonundaki bürokratizasyona ve artan dejenerasyona duyduğu olumlu bir tepki mahiyetinde olduğunu ispatlıyordu. Bu yeni gruplara katılımın yoğun ve istikrarlı bir tablo çizdiğini gösteren istatistikler de oldukça ilgi çekiyordu.

Fakat yönetimdeki partinin bakış açısına göre yeni grupların hepsi de o kadar iyi niyetli ve yararlı değildi. Bir kısmı doğrudan doğruya politik konulara eğilmiş, böylece politik ve ideolojik bir tehdit oluşturma evresine girmişti. Ayrıca, diğer

bazı gruplar, ya belirli insan haklarını daha çabuk benimsetmek ya da dini ve milli sebeplerle yarı-yeraltı dergileri çıkarıyordu. Bu ise partinin, hâlâ önemsediği Leninist anlayışla-tüm basın organları üzerinde kontrol sağlayabilme arzusuyla- çatışıyordu.

Demokratik sol diye adlandırılabilecek kaynaklardan doğan politik ve ideolojik meydan okumaların yanı sıra, parti, milliyetçi sağ kesimin de tehditleri ile karşı karşıya kalıyordu. Yine yeni ve çok aktif bir grup olan Pamyat, kendisini gerçek Rus tarihinin yazılabilmesi için adamış ve bu alanda öncülük etmişti. Siyah Gömlekli (1) ve tarihi Kremlin çanını amblem olarak kullanan genç elemanlardan müteşekkil grup, halk gösterileri düzenliyor, nutuklar atıyor ve Rus tarihinin gerçek çizgisinden Marksizmin içine sızmış Masonik-Siyonist tesirlerle çıktığını iddia ediyordu. Parti açısından tehlikeli sayılmaya başlayan Pamyat, Büyük Rus kitlelerinin milliyetçi duygularıyla besleniyordu.

Bu yüzden, Gorbachev ve Sovyet yönetimi, perestroikayı hızlandırabilmek için sosyal aktivasyonu hızlandıracak yollar arama çabalarına girdiler. Fakat bu uğurda, önemli politik kontrollerini tehlikeye atmaktan da çekiniyorlardı. Dolayısıyla hem birtakım ideolojik hokkabazlıklar, hem de politik uzlaşmalar gerekiyordu. Bir Sovyet akademist 3 Mart 1988'de Pravda'da bu konuyu ilk defa gündeme getirmiş, şunları yazmıştı: "Tarihte toplumumuzun sosyopolitik ve ideolojik bütünlüğünün kolayca tehdit edilmesinden bu yana çok uzun zaman geçmedi. Özel mülkiyet ve teşebbüsün kaldırılması neticesinde birlik ve bütünlüğün, karakterin ve ilginin otomatik olarak ortaya çıkacağına inanılıyordu. Ama aslında her şey çok daha karmaşıktır... Zıtlıklar ve ilgi farkları kaybolmaz. Sınıfların, sosyal grupların, kademelerin ve hatta kendilerine has gelenek ve görenekleri olan ulusların ve etnik grupların ayrı ayrı ilgi ve

merakları vardır." Bu yazarın aslında söylemeye çalıştığı, partinin antagonist olmayan grupların katılımını da normal, üstelik gerekli görmesinin şart olduğu idi.

Gorbachev'in Özel Parti Konferansında önerdiği çözüm, politik katılımı desteklemek ama temel seçim hakkını vermemekti. Çoğunlukla formalite düşkünü yerel idarelerin rolünün böylelikle önem kazanacağını ileri sürüyordu. Bunlar politik sistemin içindeki halkları temsil etmek ama partinin kuralları için de bir cephe oluşturmak demekti. İdare meclislerinden vazgeçilirse devleti, ekonomiyi ya da toplumu ilgilendiren hiçbir konunun karara bağlanamayacağını söylüyordu. Ayrıca, sivil organizasyonlardan ve çeşitli bölge merkezlerinden seçilmiş delegelerin oluşturacağı yeni bir devlet dairesinin, SSCB Millet Meclisi'nin kurulmasını öneriyordu. Yılda bir kez toplanacak olan bu meclis iki gruptan oluşan yeni parlamentoyu gizli oyla seçecekti. Yeni seçilen bu kişiler ise başkanı ve memleket ekonomisini, dış politikayı, savunma planlarını yönlendirmede söz hakkı olacak olan Sovyetler Birliği idare heyetini seçeceklerdi. Gorbachev, bir yandan da Sovyet sistemi dahilindeki yasaların gücünü artırmak ve münferit güçleri sınırlamak gerektiğini savunuyordu.

Anlayış gösterilebilir sosyal istekler ile anlayış gösterilemez muhalefet arasındaki çizginin nasıl çizileceği sorusuna her şeye rağmen henüz bir cevap bulunamamıştı. Anlayış gösterilemez politik muhalefeti aşırı sınırlamak sosyal isteklerin de baskı altına girmesine ve böylece yeniden yapılaşma sebebinin zedelenmesine yol açacaktı. Öte yandan sosyal isteklere gereğinden fazla tolerans göstermek, politik muhalefetin ortalığı serbest bulup belki de partinin tekelindeki yetkiyi tehdit edici boyutlara ulaşmalarını sağlayacaktı. Tüm bunlardan yola çıkarak demokratizasyon sürecinin asıl politik meselesinin partinin rolü ile ilgili olduğu söylenebilir.

Partinin Rolü

Partinin rolü konusunda iki önemli soru sorulmaktaydı. Birincisi, partinin kendisi ne ölçüde demokratize edilmeliydi? İkincisi, toplumun demokratizasyonu, partinin elinde tuttuğu doğrudan yetkiye ne derece tesir edecekti? Hiçbir zaman açıkça dile getirilmese de, bu konudaki tartışmaların özünde partinin de-Stalinizasyonunda ne kadar ileri gideceği değil, fertlerin üstündeki yoğun parti baskısını ve toplumun tamamen partiye bağımlı oluşunu destekleyen Leninist nosyonuna alacağı tavır yatmaktaydı.

Gorbachev bu konuda oldukça esnek görünüyordu. "Sosyalizm, pek çokları tarafından toplumu, bir bölümü emir veren, diğer bölümü de emirleri yerine getiren iki kısma ayıran teorik bir plan olarak görmektedir. Sosyalizmin böylesine basit, böylesine mekanik yönetim şeklinde anlaşılmasından nefret ediyorum." diyen Gorbachev, Özel Parti Konferansında şöyle devam ediyordu. "Lenin'in Komünist Partiyi toplumun denetçisi ve Sovyet devletini kişilerin sesini duyurabileceği bir hükümet olarak görmesi doğrultusunda, partinin ve devlet kurumlarının fonksiyonlarını iyice gözden geçirmeli ve kesinlik kazandırmalıyız". Yine de diğer parti liderlerinin bu denli ileri adımlar atmaya hazır olup olmadıkları tartışılırdı. Özellikle Ligachev, partinin rolünün önemi ve üstünlüğü hakkında oldukça katı bir tutum içindeydi.

Her şeye rağmen reform sürecinin başlamasıyla birlikte parti liderleri arasında bir uzlaşma gözlendi. Bunun sebebi, parti organizasyonu içinde daha fazla inisiyatif sahibi olmak veya önemli görevlere gelebilmek için yapılan yapıcı rekabeti körüklemek olabilir. Alt düzey parti sekreterlikleri için gizli oyla seçim ve partinin bürokratik kadrolarındaki sık değişim, bu

sıralarda başlayan uygulamalardı. Gorbachev'in, önemli pozisyonlardaki görev süresini belirli bir yıl sayısı ile sınırlama ve parti ile devletin görevlerinin birbirinden ayrılması tekliflerinin onaylandığı Özel Parti Konferansında, aslında bir yıl önce Çinlilerce uygulanmaya başlayan sistem kabul edilmiş oluyordu.

Bazı Sovyet akademisyenlerinin aralarında tartıştıkları bir konu, biraz daha radikal ve iddialı idi. Onlar, toplumun sesini daha rahat duyurabilecek yeni bir parti organizasyonunun nasıl yapılacağını araştırmaktaydılar. Özellikle, Doğu Avrupa'daki komünist devletlerdeki milli ve halk cephelerinin komünist etkisi altındaki, fakat özde komünist olmayan partiler koalisyonu ile hem çiftçi kesimin hem de aydınların görüşlerini dile getirebilen uygulamadan sık sık bahsediliyordu. Yabancı basın mensupları ile yapılan halka açık bir brifingde Sovyetler Birliği'ndeki tek parti yönetimi sistemi konuşulmuştu. Sovyet Dışişleri Bakanlığınca 25 Şubat 1988'de düzenlenen bu toplantıda iki Sovyet akademisyenin bahsedilen milli cephelere benzer bir uygulamadan olumlu şekilde söz etmeleri epey şaşkınlık yaratmıştı. TASS haber ajansına göre, akademisyenlerden biri konuşmasını şöyle bitirmişti: "Teorik olarak mümkün görünmektedir. Ancak başarılı bir sonuç alabilmek için diğer partilerin de Sovyet toplumunun çeşitli kesimlerinin fikirlerini yansıtmaları şarttır."

Yeni politik organizasyonlardan söz edilmesi bile dikkate değer bir olaydı. Çünkü, Sovyet politik sisteminin can çekişmekte olan kurumlarına taze kan verme çabalarının varlığını ispatlamaktaydı ve bu çabaların sonucunda partinin rolü ve yetki sınırlarının kısıtlanacağı kesindi. Politik demokratizasyon talepleri şimdiden, partiye üye olanlarla olmayanların çeşitli toplantılar vesilesiyle kaynaşmalarını

sağlamıştı. Parti üyeleri arasındaki politik görüş ayrılıkları ikinci plana itilmişti. Bazı parti yetkilileri, üyeliğe kabul veya ret kıstasları arasındaki kıl payı farkın ve yeni politik katılım şekillerinin Sovyet hayatına değişik bir revizyonist anlam katacağından çekinmekte ve partinin 1917'den beri toplumun kendine has özelliklerini korumaya çalıştığını hatırlatmaktaydı.

İdeoloji, Din ve Kültür

Partinin karşılaştığı en büyük çıkmaz inanç alanındaydı. Yukarıdan neyin empoze edileceği; kişisel değerlerin, estetiklerin ve kanaatların ne ölçüde özel sayılacağı ve ne ölçüde parti kontrolüne tabi tutulacağı belirsizdi. Lenin ve Stalin tarafından kökünden çözüldüğü sanılan bu konular şimdi aydın kesimi huzursuz etmekte ve parti yetkililerinin kafalarını karıştırmaktaydı.

Sistemin ideolojik yapısı bu yüzden tehlikeye girmişti. Sadece ekonomi, toplum ve politika konularındaki uygulamalar çoktan belirlenmiş doğrulardan sapmakla kalmıyor, partinin toplumun değer yargıları üzerindeki ideolojik kontrolü de tehdit edilmiş oluyordu. Teoride birlik içinde olan bir toplumun ağır sanayiye, kollektif ziraata dayalı oldukça merkeziyetçi bir sistemle monopolistik bir parti tarafından yönetildiği proleter diktası; belirlenmiş ideolojik hedeflerden uzaklaşıldığı fikrinin alenen tartışıldığı konuşmalarla sarsılmaktaydı. Üstelik, ülkenin kültür sektörünün de doktrine isyan etmesi ve hatta dinin bile toplum tarafından yeniden benimsenmesi durumu daha da güçleştiriyordu.

Kültür sektörünün glasnostu gönüllü bir şekilde karşılaması, Sovyet entellektüel hayatın etrafında kurulu olduğu çeşitli edebi ve kültürel organizasyonlarda huzursuz kıpırtılara meydan vermişti. Gorbachev'in yeniden yapılaşma politikasının daha ilk safhalarında yani 1987'lerde, önemli tiyatro ve edebi

çevrelerin idare heyetlerine girebilmek için alenen rekabet başladı. Sovetskaia Kultura'nın 22 Mart 1988 tarihli açıklamasına göre altı binden fazla Sovyet eserin hâlâ yasaklar listesinde yer almasına rağmen, çoktan beri yayımına izin verilmeyen pek çok yazı basılmakta ve hatta ikinci, üçüncü kez baskıya girmekteydi. Ayrıca eski ideolojik kısıtlamalar kaldırılmakta, dış ülkelere kaçmış olan önemli şahıslara yurda dönme çağrısı yapılmaktaydı.

İşte bu ilk heyecan sırasında geniş kapsamlı ve sınırsız bir glasnost taraftarlarından birkaçı kültürel dergilerde kilit noktalar elde etmeyi ve sanat alanında söz sahibi olmalarını sağlayacak konuma gelmeyi başardı. Bulundukları noktalardan kampanyaları yönlendirebilecek (meşhur 'Pişmanlık' filmi gibi), Stalinizmi kötüleyip sosyal ve politik değişimleri ya da hareketleri hızlandıracak nitelikte eserlerin meydana gelmesine çalışacaklardı. SSCB yazarlar birliğinde daha az başarılı idiler. Bu birlik, uzun zamandır parti ideologlarının özel aracı haline gelmiş ve liderlerin, reformist tenkidi yerleştirme çabaları geri püskürtmelerine yardım etmişti. Ama burada da böyle bir rekabetin oluşması bile eleştirilerin aleniyet kazanmasına yol açmıştı.

Gorbachev'in reformlarına en ateşli destek yaratıcı aydın kesimden kaynaklanıyordu ve bu zümre Gorbachev'i içlerinden biri olarak görüyordu. Daha çekingen ve dikkatli parti liderlerinin ilk baştan beri entellektüellerin ideolojik heyecanını kontrol altına almaya çalışmalarının sebebi budur. Kontur atak diye nitelendirilebilecek bir tutuma girenlerin başında Gorbachev'in vekili, o zamanki parti sekreteri, ideolojik-kültürel meselelerle bizzat uğraşan Yegor Ligachev vardı. Ligachev, yaratıcı toplumun daha fazla 'sosyal iyimserlik' sağlayabilme arzusunda olduğunu resmen savunmuş ve pek çok kereler

sosyalist gelişim konusunda tek taraflı değil, tam anlamıyla gerçeğin peşinde olduklarını ısrarla söylemişti. Onu destekleyenler daha da ileri gitmiş ve glasnostun Ortodoksluğa saldırmasını 1941 Alman istilâsına benzetmiş, 17 Mart 1987'de Literaturnaia Rossiya'da çıkan bir yazıda bunun arkasında "spekülatör ruhlu, bayağı ve şüpheli kişilerin" olduğunu iddia etmişlerdi.

Bu tartışmaların Sovyet sistemindeki kurumsal bütünlüğü bozması önemli bir sonuçtu. Yeniden yapılaşma kampanyaları hız kazanırken bazı Sovyet basın organları ön ayak olma konusunda kendiliklerinden aktifleşmiş, glasnostu yücelterek uygulamaya koymuştu; halbuki diğer bazı basın organlarının belirli bir serin kanlı tutuma girdikleri gözlenmişti. Novy Mir ve Ogonyok gibi bazı dergiler ile Moscow News, hatta Pravda ve Literaturnaia Gazeta, gibi bazı gazeteler yoğun değişimi alenen desteklerken, Moskova günlük gazetesi Sovetskaia Rossia ve askeri gazete Krasnaia Zvezda konuya soğuk duruyor ve hatta Stalinist geçmişi bir ölçüde savunuyordu. Sovyet basınındaki geleneksel ittifakın belirli bir şekilde bölünmesi 1988 başlarında Sovetskaia Rossia'nın 13 Mart tarihli baskısında Stalinizmi ateşli bir şekilde savunması; ve Pravda'nın 5 Nisan'daki yazısıyla onları (Sovetskaia Rossia'yı) antiperestroikacılıkla suçlaması ile başlamıştı. Sovyet gelenekçilerini şoka sokan bu kurumlararası görüş farkı, yeni bir gelişme ve totaliter normlardan bariz bir ayrılmaya işaret ediyordu.

Bu yeni aykırılıklar geleneklere sıkı sıkıya bağlı olan bazı parti görevlilerinin ağır tepkilerine yol açtı. Ligachev Özel Parti Konferansında Moskova'nın belli başlı gazetelerinden birini çarpıtılmış fikirler yaymaya çalışmakla suçlamış ve bu beklenmedik patlamayla hislerini belli etmişti. Dinleyicileri oluşturan memurlardan sürekli alkışlar alması üzerine şöyle

haykırmıştı: "Gazetenin, hem de böylesine tanınmış bir gazetenin dolduruşuna gelmemiz planlanıyor. Ona başka bir isim verebilmek isterdim -meselâ, 'Moskovskiye Novosti' gibi."

Basın organlarındaki ve edebiyattaki yoğun heyecan, memur ideolojisindeki temel buhranı yansıtıyordu. Söz konusu ideoloji ne modern hayatın karmaşık yapısıyla başa çıkabilir, ne de güncel sosyal durumlara ve yeni sosyal isteklere yaratıcı bir çözüm yolu bulabilirdi. Yapılan sayısız tartışmanın sonucunda Sovyetler Birliği'nin manevi bir boşluk içinde olduğunun ortaya çıkması ise durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirmişti. Sistemin tam anlamıyla sağlayamadığı ama sağladığını iddia ettiği maddi değerlere verilen resmi önem, maneviyat eksikliğini körüklemiş ve sinisizmi yaygınlaştırmıştı. Böylece ülkenin manevi grafiği şimdi bazı Sovyet yazarlarının açıkça yazabildiği gibi ruhen bozulmuş bir şekle bürünmüştü. Bundan ise politik ve polis insafsızlıkların yanı sıra aşırı meslekleşmenin de rolü olmuştu.

Partinin yıllardan beri toplumu Marksist-Leninist vesayeti ile yönetmesinin en yüksek düzeyde sosyalist maneviyatla bezenmiş yeni bir Sovyet kişiliğini başarıyla yarattığını iddia ettiği düşünülürse, yukarıdaki suçlamanın ne kadar ağır olduğu ortaya çıkar. 14 Şubat 1987'de Pravda, çok tartışılan ve partinin Ortodokslarınca aşırı dinci veya 'Tanrı arayışında' olmakla suçlanan "Cellatın Kitabı" romanının yazarı Chingiz Aitmatov tarafından yazılmış bir makaleye yer veriyordu. Aitmatov, yetmiş yıllık Sovyet baskısının Hıristiyan değerleri kökünden yok etmeyi başardığını ama yerine olumlu başka değerler koyamadığını düpedüz söylemekten çekinmiyordu. Sovyet toplumunun 'merhamet' kavramından mahrum bırakıldığını ve hayatta ancak zorbalıklar, enayiliklerden faydalanmasını bilmek ve ticaret ve hizmet sektöründe hatta bazen dış

hizmetlerde yapılan suistimaller sayesinde başarılı olabileceklerine inandırıldıklarını iddia ediyordu. "Sosyal adalet anlayışımız işte bu şekilde çarpıtılmıştır" diyerek sözlerini bitiriyordu.

Diğer bir tanınmış Sovyet yazar, Daniil Granin, 18 Mart 1988'de Literaturnaia Gazeta'daki yazısında aynı temaya değiniyordu. Sovyet toplumunun insafsız karakterine değer, sisteminde hiç merhametin olmayışına işaret ediyor ve bu durumun kökeninin, sayesinde Sovyet halk kitlelerine kollektivizasyonun empoze edildiği olağanüstü zorbalığa kadar uzandığını iddia ediyordu. "Merhametin ortadan kalkması tesadüfi değildir" diyor, sözlerine şöyle devam ediyordu: "Kitle baskılarının yoğun olduğu zorlu yıllarda, kişilere kendi hemşehrilerine, komşularına, güç durumdaki ailelerine yardım etme izni verilmiyordu. Zan altındaki ve sürgündeki insanların çocukları himaye altına alınamazdı. İnsanlar sert hükümleri bile alkışlamaya zorlanıyordu. Hapistekilere anlayış göstermek dahi yasaktı. Merhameti andıran tüm hislere şüpheyle ve hatta suç gözüyle bakılıyordu... Merhamet duygusu, gayri meşrulukları ve zalimlikleri önlemeye çalışabilir, hapis cezalarına, yasaların ihlaline, ithamlara, dayaklara, beyin yıkamalara karşı çıkabilirdi. Otuzlu ve kırklı yıllarda merhamet kavramı lügatımızdan çıkmış ve ondan sonra da hiç kullanılmamaya başlamıştı."

Parti dogmasının bekçileri -Merkez Komitenin profesyonel doktrincileri, çeşitli NKVD-KGB kıdemlileri ve parti elemanları böyle kelimeleri okurken ürperiyor olmalıydılar. Komünizmin manevi çöküşü hakkındaki tartışmalar onlara göre sadece ideolojik bir tehdit değil, ellerindeki güce karşı da bir başkaldırı sayılıyordu. Ve belki de endişeleri bir anlamda haklıydı, çünkü manevi çöküntünün artık yaygın şekilde fark edilmesi, dinin tekrar canlanması için kapıları aralamaktaydı.

Bu moral çöküntü ve milli tarih duygusunun yeniden uyanması Rus Ortodoks Kilisesine yeniden ilgi duyulmasına ve dinin yeniden ulusun hayatındaki yerini almasına yol açmıştı. Özellikle devlet gücüne karşı geleneksel bir itaat gösterildiği için Sovyet liderlerince bastırılması kolay bir kurum olarak görünen Rus Ortodoks Kilisesindeki bu gelişme ve atılım çok önemli bir değişiklikti. Söz konusu değişimden önce bilhassa şehirlerde resmen önerilen ateizm büyük yaygınlık kazanmış, sonuçta din sadece bir-iki küçük kilisede birkaç ailenin hatırlayıp yaşattığı bir hikaye haline gelmişti. Halbuki Litvanya ve Batı Ukrayna'da yaşayan daha az sayıdaki Sovyet Katolikleri ve Sovyet Orta Asyasındaki Müslümanlar dinlerine sadık kalmayı sürdürmüşlerdi. Din, onlar için sadece bir manevi destek değil, aynı zamanda Rus ve Sovyet tahakkümüne karşı iyi bir milli benlik koruyucusuydu.

Bu aşamada Rus Ortodoks inançlarının önemli ölçüde yeniden tazelendiğini söylemek veya kilisenin parti için herhangi bir şekilde, komşu komünist Polonya'da Roma Katolik Kilisesinin olduğu gibi, bir tehdit unsuru olduğunu iddia etmek yanlış olur. Bir kurum olarak Ortodoks Kilisesi politik baskılar ve din adamları arasına sokulan gizli polisler sayesinde partinin sıkı kontrolü altında kalmaya devam etti. Fakat Rus Ortodoks dinin ihtiva ettiği Hıristiyan unsurlar yeniden kendilerini göstermeye, manevi ilhamlar vermeye ve daha kalıcı kültür değerlere zemin hazırlamaya başladılar. Bir anlamda Sovyet Komünizmi tarafından oluşturulan manevi ve kültürel boşluğa duyulan derin tepki böylece dile getirilmiş oluyordu.

1988 yılının, şimdi Ukrayna denilen coğrafi bölgede yaşamış olan eski Rusların Hıristiyanlığa geçişlerinin yüzüncü yılı olması bu hareketi hızlandırdı. Jübile kutlamaları, halkın dine ve dinin Rus tarihinde oynadığı role bir kez daha ilgiyle

bakmasını sağladı. Dini amblemler taşımak ve epeydir terk edilmiş olan harap haldeki kiliselerdeki restorasyon çalışmalarına katılmak aydınlar arasında moda haline gelmişti. Giderek artan sayıda aydın için artık din önemli, ideoloji önemsiz sayılıyordu.

Dinin cazibesine kapılanlar yalnızca Rus aydınları değildi. Stalin'in sadık uşağı Georgyi Malenkov'un Rus Ortodoks dinini kabul etmesi dışarıda pek fazla yankı yapmamasına rağmen Moskova'da çok uzun süre tartışılmıştı. Malenkov son yıllarını yeni dinine sıkı sıkıya bağlanıp ona hizmet etmekle geçirmiş ve vasiyeti üzerine, 1987'de ölümünden sonra cenazesi dini törenle gömülmüştü. Stalinizm düşmanları Malenkov için neler düşündüler bilinmez ama bu Stalin hayranının davranışı partinin ateizm propagandalarının tesirini yitirdiğini ispatlamıştı.

1988'deki Özel Parti Konferansında Gorbachev, Sovyetler Birliği'ndeki din rönesansını fark ettiğini ve bir bakıma onayladığını belirtir şekilde konuşmuştu: "Dini bilimsellikten uzak soyut bir kavram olarak gördüğümüzü saklamıyoruz. Ama bu, insanların manevi değerlerine saygısızlığı gerektirmez; manevi değerler yerine maddi değerlerin empoze edilmesini ise hiç gerektirmez" demişti. Böylece Gorbachev, partinin dini-ateizmin çöktüğünü onaylamış ve gerçek din için daha saygın bir statü vaadinde bulunmuş oluyordu.

Tarih (ya da Stalinizm)

Oldukça bölücü nitelikli olan tüm bu konuların özünde Stalinizm meselesi yatmaktaydı. Hemen hemen hiçbir tartışma Stalinist sistemin çağdaş etkilerine, geçmişin ne ölçüde yaşatılması gerektiğine ve sadece Stalin'in değil Stalinizmin yüzlerin hâlâ kızarmasına sebep olacak kadar korkunç suçlarının yarattığı vicdan azabına değinmeden bitmiyordu.

Yönetim kadrosu ve politik sistem için Stalinizm konusu ciddi bir ikilem yaratmaktaydı. Bir taraftan, reformların ileri adımlar atabilmesi için hem bürokratik sabit fikirlerin hem de Stalinist kurum ve adetlerin karşı koyma mekanizmalarının yıkılması gerekiyordu. Yeniden yapılaşmayı sağlayabilmek için işlerin çoktan beri yapılageldiği yolların terk edilmesi şarttı. Uygulanmasına son verilmek istenen bu yöntemlerin çoğu Stalin'in çeyrek asır boyunca Sovyet halkını zorbalıkla yeniden yaratmaya çalıştığı dönemlere dayanmaktaydı. Halbuki diğer yandan geçmişin bu kadar uzun bir kısmını tamamen inkar etmekle, birikmiş hislerin, uzun süredir bastırılmış hatıraların su yüzüne çıkarılmasına ve böylece parti yönetiminin dayandığı temeli sarsma tehlikesine meydan verilecekti.

Bunlar düşünülünce partinin zamana uymasının ve kaygılanmasının sebebi anlaşılıyor. Bolşevik ihtilalinin yetmişinci yıldönümünde Politbüro tarafından düzenlenen Stalinizmin değerlendirilmesi konulu bir konferansta Gorbachev, Stalin'i ve Stalinizmi kesin sözlerle ve açıkça lanetlemiş ama Stalin'in binlerce kurbanından detaya girmeden genel olarak bahsetmiş, dramatik örneklerden kaçınmıştı. Özel Parti Konferansında da Gorbachev aynı dikkatli tutumu sürdürmüştü. Yine de "Ekim Devrimi sonucunda ortaya çıkan politik sistemin belli bir dönemde ciddi şekilde deforme edilip, bozulduğu bir gerçektir- ve bugün artık bu gerçeği kabul etmek zorundayız" demekten kendini alamamıştı. diğer üst düzeyde yöneticiler, bilhassa da Ligachev, geçmişin dengeli bir şekilde değerlendirilmesi taraftarıydı. Böylelikle geçmiş felaketlerin gözler önüne serilmesi, işlenen suçların hatırasının silinmemesini sağlayacaktı. Fakat o dönemi lanetleme kapısı bir kere aralanınca, birikmiş acıların taşmasını, acı hatıralar selinin akmasını, tarif edilemez zorbalıkların, zalimliklerin anlatılmasını önlemek ve en tehlikelisi de maddi, manevi hasarların ödenmesini hatta ödetilmesini

işleyen halkı susturmak mümkün değildi.

Sovyet gazete ve dergilerine kişisel veya toplu işkencelerin, ıstırapların anlatıldığı mektuplar yağmaya başladı. Bazıları kesif ve delice Stalinist terörün zavallı, basit halkın onurunu nasıl kırdığını yazıyordu. Diğerleri kendilerinin bizzat şahit oldukları olayları, bir zamanlar iyi pozisyonlarda olan kişilerin nasıl sefalete itildiğini, ailelerinin beklenmedik şekilde dışlanışlarını, sürülüşlerini, hatta öldürülüşlerini anlatıyorlardı. Meselâ, idam edilen Mareşal Tukhachevskiy'in oğlu da karısı da öldürülmüştü. Bazı diğer mektupların yazarları da Stalinist zorbalığın daha farklı boyutlarından ve sonuçlarından bahsediyor, milyonlarca Ukraynalı köylünün ya da bir o kadar Sovyet subayının katledilişlerine değiniyordu.

Bazı konuların hâlâ tabu sayılması şaşırtıcıydı. Resmi Sovyet basını, Rus olmayan halka yapılan Stalinist baskılara değinmekten kaçınıyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra Ukrayna ve Litvanya'daki milliyetçi hareketlerin nasıl sindirildiği; ve Baltık nüfusunun büyük bir kesiminin (1940'taki toprak kazanmaları ve 1944 - 45'teki işgallerini takiben) sınır dışı edilişi ancak genel hatlarıyla tartışılıyordu. Bu tutum, 1939 Hitler-Stalin paktı sayesinde Sovyetler Birliği'nin ele geçirdiği Polonya'nın yarısında 1940 kışında gaddarca teslim olmaya zorlanan bir buçuk milyon Polonyalının zorla Sibirya'ya sürülmesi için de geçerliydi. 1939'da esir alınan 15.000 Polonyalı subayın 1940 ilkbaharında Katyn ormanlarında ve başka yerlerde teker teker öldürülmeleri konusunda da Sovyet basını sessiz kalmayı tercih ediyordu. Böylece, Büyük Rus İmparatorluğunun bir parçası olarak Stalinizm, hâlâ belirli bir derecede göz yumduracak kadar canlıydı.

Yine de Stalin'in yurt sınırları içindeki hatalı eylemlerinin açığa kavuşması üç yeni ve bölücü nitelikli konunun ortaya

çıkmasına sebep olmuştu. Bunlardan birincisi alenen ve derinlemesine tartışılırken, ikincisi partinin içinde kapalı kapılar ardında konuşulmuş, üçüncüsü ise hiçbir zaman açıkça dile getirilmemiş fakat tarihin gerçeklerini araştırma çabaları için önem taşımıştı.

Birinci konu kişisel suçluluk hisleri ile ilgiliydi. Hataları, yanlışları için sadece Stalin mi suçlanmalıydı? Tarih boyunca hiç görülmemiş ebattaki hatalar düşünülürse tüm bunlar tek bir kişiye mal ettirilebilir miydi? Ettirilemediğine göre suç ortakları ve yardımcıları da işin içine giriyordu. Yakın arkadaşlarının hepsinin öldüğü biliniyordu ama cellatlarının, işkencecilerinin, sorgulayıcılarının, toplama kampı gardiyanlarının ve hatta kumandanlarının çoğu hâlâ hayattaydı. 1930'lu yılların sonlarındaki büyük terör döneminde mahkumlarına işkence yapan 25 yaşlarındaki genç bir NKVD binbaşısı şimdi 75 yaşında olmalıydı. Aynı şekilde, Katyn ormanlarında Polonyalı subayları bizzat öldüren subaylar şimdi altmış beş-yetmiş yaşları arasında olmalıydı. Anti-Yahudi temizleme harekâtında veya 1940 sonlarındaki geniş terör harekâtları sırasında tutuklanan kurbanlara işkence yapan MVD görevlileri şimdi 60 yaşlarında olmalıydılar.

Zamanla oluşan kişisel vicdan azabını körüklemeden Stalin'in hatalarını ortaya tam anlamıyla çıkarmak imkansızdı. 1987'de artık Stalin'den başkalarını da suçlamak olağan hale gelmişti. Bazı Sovyet yazarları Stalin'in suç ortakları konusunu çekinmeden dile getiriyordu. Bir Sovyet sosyoloji dergisi olan Sotsiologieheskie Issledovaniia'da yazıları yayınlanan L.G.Ionin, 1987'de (derginin üçüncü sayısında) Stalinist gerçeğin tabıyatını analiz etmek için sadece Batılı kavram totaliteryanizmden faydalanmamış, Nazilikle de Almanca 'Schuldfrage' (suçluluk sorusu) terimini kullanarak ve konuyla

ilgili diğer şahısların da suçunu tartışarak bağlantı kurmuştu. Konu basın-yayın organlarında da tartışılmaya başlanmıştı. 26 Aralık 1987'de Izvestia, "İşkenceciler hâlâ yaşıyor olmalı... Onların sizin yayınladığınız yazılara gülmekte olduklarını düşünmeden edemiyorum" diyen bir okuyucusunun sözlerini aktarıyordu.

Sovyet televizyonu da konuyla ilgili programlar yapıyordu. 22 Haziran 1988'de Stalin'in hataları hakkındaki bir programda bazı eski işkencecilerin kendilerini "iyi bir iş" içinde bulduklarından bahsediyor ve şöyle devam ediyordu:

"Ve böylece sorulması çok mantıklı bir soru ortaya çıkıyor: birinin cüzdanını çalmak ya da sarhoş olup komşusunu dövmek gibi basit suçlardan yargılanmış olanların yararlandığı zaman aşımı yasasından böyle korkunç suçlar işlemiş insanlar nasıl yararlanıyor? Savaş suçluları ve vatan hainleri bu zaman aşımı yasasından yararlanmıyor. Öyleyse kendi vatandaşlarını öldüren, masum Sovyet halkına işkence yapan bu hainler neden yararlansın? Onlar kendi vatanlarına ihanet etmediler mi?"

Geniş kitlelere hitap eden haftalık mecmua Nedelya, bu hassas konuda bir denge sağlamak için bariz şekilde çabalıyor, 1988 Şubatı başlarında yayınlanan bir sayısında ünlü bir Sovyet bilim adamı tarafından yazılan suçluluk konusuyla ilgili uzun bir makaleye yer veriyordu. Yazar, "kusursuz ve dürüst Lenin Komünistleri" olan pek çok "Çekist'in" masumiyetinden bahsediyor ve "NKVD-MGB ünitelerinde ve bağlı kurumlarında çalışmış daha da çok sayıda kişinin esasında baskılarda doğrudan rol oynamadığını" iddia ediyor ve onlarla Stalin'in iz sürücüleri, sorgulayıcıları, gardiyanları arasında kesin bir fark olduğunu söylüyordu. Fakat ikinci grubu suçlamakta daha ileri

gitmeye cesaret edemeyerek hâlâ yaşamakta olan sayısız kurbanı hayal kırıklığına uğratıyordu.

Konu hâlâ güncelliğini korumasına rağmen daha derin araştırma ve incelemelerin yapılamayacağı kesindi. Bunun yapılamamasına sebep sadece politik yönetimin, Stalinizm tartışmasının yarattığı farklı düşüncelerin yaygınlaşmasından çekinmesi veya önemli sayıda Sovyet memur ve halkının hâlâ Stalin'e sadakat duyguları beslemeleri değildi. Gerçekler karşısında halkın büyük ölçüde şaşkınlığa ve çelişkilere düşmesi de göz ardı edilemeyecek bir faktördü. Sovyet gençliğinin Stalin'e kesin karşı tavır alması beklenirken 24 Ocak 1988'de Sovyet üniversiteleri ve yüksek okullarında TASS tarafından uygulanan bir anket şunları ortaya koymuştur: Sovyet gençliğinin sadece yüzde sekizi geçmişle ilgili yeterli bilgileri olduğunu düşünüyor, yüzde yetmiş ikisi Stalin hakkında karışık değerlendirmeler yapıyor, yüzde üçü onu onaylıyor ve yüzde on sekizi politikasını lanetliyordu.

Hem resmi suskunluk, hem de halkın çelişik duyguları, Stalinizm konusunda Sovyet bilincini rahatsız etmeye devam edecekti. Ayrıca hiç bir zaman ne kesinlikle kabul görecek, ne de tamamen terk edilecekti. Bu da yeniden yapılaşmayı güçleştirecek ve komünizmin, kendisini Stalinist maneviyattan kaçınma adetinden kurtaramamasına yol açacaktı.

Politik ve ideolojik yönden hassaslık gösteren soru Stalin'in en bariz Bolşevik kurbanlarına yeniden saygınlık kazandırma çabaları ile ilgiliydi. 1936-1938 yılları arasında yapılan temizleme, arınma davaları, yaşamakta olan tüm Leninist yöneticilerin öldürülmesiyle sonuçlanmıştı. Stalin bunların çoğuna güvenmemiş ve bazılarıyla da fikir ayrılıklarına düşmüştü. Bu önemli şahsiyetlerin haksız ve yasa dışı bir şekilde

katledildikleri artık gizlenmeyen bir gerçekti. Böylece yasal saygınlıklarına ve tarih açısından önemlerinin anlaşılmasına ölümlerinden epey zaman sonra kavuşmuşlardı. Fakat görüşlerinin canlandırılması fikri parti yönetimini endişeye sürüklüyordu, çünkü bu, parti yönetiminin zaten çok sağlam olamayan ideolojik yapısını zedeleyebilirdi. Dolayısıyla, Kremlin tehlike yaratabilecek ve yaratmayacak konular arasındaki kesin çizgiyi çizmek ve kurbanların hâlâ yaşayan yakınlarının hışmına sebep olmak pahasına de - Stalizasyonu tamamen özendirmemek zorunda kalmıştı.

Stalinizm ile ilgili hiçbir zaman dile getirilmeyen soru ise daha derine iniyor, Stalinizm ile Leninizm arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Solzhenitsyn'in'Gulag Takım Adaları' kitabı, Stalinist terörün Leninizmden ve özellikle de Lenin'in zorlayıcı sosyal düzenleme yönetiminden kaynaklandığını açıkça iddia ediyordu. Yine de tarihi mirasın hiç olmazsa dış görünüşünü kurtarmak için Sovyet yönetimi "kötü" Stalin ve "günahsız" Lenin arasında kesin bir ayırım yapmak zorundaydı. Stalinizm için Lenin'in suçlanması gerektiği konusuna Sovyet basınında çok ürkekçe değinilirken, bütün hataları gözler önüne sermeden Stalinizmin resmen incelenmesinin imkansız olduğu anlaşılmış, bunun üzerine bu hataların sebepleri de araştırılmaya başlanmıştı. Bu gerçekler ortaya çıkmadıkça Stalinizmin Sovyet geleceğini gölgeleyeceği açıktı.

İç ve Milli Problemler

Stalin Rus olmayan bağımsız görüşlü bütün liderleri öldürterek meseleyi kökünden kazımıştı. Ama Stalinizmin kısmen reddedilmesi bile meselenin hortlama eğilimi göstermesine ve iç problemlerin en çetini haline gelmesine

sebep olmuştu. Tüm bağımsızlık hareketlerini ve hatta yalnızca otonomi arzularını bile tamamen bastıran Stalin, görünüşte etnik bütünlüğü sağlamıştı. Sovyetler Birliği'ni dışarıdan izleyen pek çok Batılı gözlemci bile Rusya'nın "milli" probleminin çözüldüğüne ikna olmuştu. Sovyet terminolojisinde, sadece Büyük Rusların "millet" ve Sovyet nüfusunun hemen hemen yüzde ellisini oluşturan Rus olmayanlar için ise "halklar" terimleri kullanılıyordu; ve bu terimlerin Batı dünyası tarafından da istemeyerek de olsa kullanılması, Batı'nın Rusya'daki problemi görmemezlikten gelmesine işaret etmekteydi.

Glasnost Stalinizm konusunu gündeme getirir getirmez Sovyet milli bütünlüğünün sahteliği, suniliği meydana çıktı. Sovyetler Birliği dahilindeki gerçekten önemli tarihi geçmişe sahip ulusların da baskı altında tutulan milli istekler ve milli çelişkiler hemen açığa vuruldu ve böylece bu ulusların daha geniş anlamda Sovyet milliyetçiliği içinde erimiş olduğu hikayesi yalanlandı. Rus olmayan on beş Sovyet Cumhuriyetinden dokuzunda 1987 Ocağı ile 1988 ortaları arasında, bazıları büyük ölçülere varan üç yüz kadar milli hareket tespit edildi. Bu hareketler onbinlerce, hatta yüzbinlerce kişinin katıldığı mitingleri, sonuçta pek çok insanın kanının dökülmesine yol açan karşılıklı çarpışmaları kapsıyordu.

Rus olmayan ulusların şikayetleri iki ana doğrultuda incelenebilirdi: 1) dikey olarak: Moskova'daki Büyük Ruslar tarafından yönetilmek, 2) yatak olarak: Rus olmayan azınlıklar arasındaki daha rahat ifade edilebilen görüş ayrılıkları. Büyük Rusların yönetiminden şikayetçi olanların bir kısmı geçmişteki haksızlıkları düzeltme yolları aramaktaydı-tıpkı 1944-45 yılları arasında Kırım Tatarlarının Stalin tarafından, yaşamakta oldukları ılık Karadeniz yarımadasından Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmeleri gibi. Diğer bazı Ukraynalı ve Byelorus aydınları dil

ve dinlerinin Ruslaştırılması hareketlerine karşı çıkıyordu. Müslüman Orta Asyalılar gibi bazı diğer azınlıklar ise kültürel olduğu kadar dinsel özgürlük de istemekte ısrarlı davranıyorlardı. Bazıları (örneğin Litvanyalılar, Latvianlar ve Estonyalılar) daha da ileri gitmiş, kırk yıllık bir baskı sonunda patlamış, 1940'ta Sovyetler Birliği'ne zorla asimile ettirilmeye çalışılmalarını protesto eden sokak gösterileri bile düzenlemişlerdi.

Milliyetçi taşkınlıklar özellikle Baltık ülkelerinde çok yaygındı. Stalin tarafından tamamen yok edildikleri sanılan Litvanyalılar, Latvianlar ve Estonyalılar benliklerini hiçbir zaman kaybetmemişler, Sovyet Rusya'dan çok demokratik İskandinav ülkeleri ile benzerlik gösteren karakterlerini korumuşlardı. Gorbachev'in glasnostu bu hislerin açığa çıkmasına sebep olmuştu ve yıllarca bastırılmış duygular; senelerdir yasaklanmış bayrakların dalgalandırılması, men edilmiş ulusal marşların büyük halk gösterilerinde alenen söylenmesi ile nihayet dile getirilebilmişti. Bu halk gösterilerine bazı eski anti-Sovyet gerilla savaşçılarının bile konuşmacı olarak katıldığı gözlenmişti. Bazı üst düzey Baltık parti liderleri de kendilerini bu akıma kaptırmış ve bu "Sovyet Cumhuriyetleri" için yeni ve yüksek politik statüler gerektiğini savunmuş, Moskova kontrolündeki ekonomilerinin serbest ekonomi bölgeleri haline getirilmesinin şart olduğunu söylemişlerdi. Bu fikri Gorbachev'in ekonomisti Abel Aganbegyan da onaylıyordu. Gerçek otonomiye ve yarı bağımsızlığa yönelik planlar yapan Baltık Halk Cephelerinin giderek kuvvetlenmesi, yönetimdeki Komünist Parti ile rekabete girebilecek yeni bir politik yapının da gelişmesinin başlangıcını belirlemektedir. Glasnost devam ederse gerçek milli hükümranlık için resmi taleplerin yapılması an meselesi olacaktır.

Bu arada , Stalinizmin alenen eleştirilmesi, açıkça tartışılması hâlâ çok tehlikeli olan anti-Rus duyguların dile getirilmesi için bir paravan teşkil etmişti. Böylece 18 Şubat 1988'de Ukraynalı bir yazar, Oleksa Musiyenko, Literaturnaia Ukraina'da Büyük Ruslara hiç sataşmadan, Ukraynalı politikacıları ve aydınları öldürdüğü ve Ukraynalı köylülerin sefalete sürüklendiği büyük kıtlığa isteyerek sebep olduğu için Stalin'i canavar diye niteleyebiliyordu. Baltıklar hem 1987 sonbaharında hem de 1988 ilkbaharında toplanarak Stalinist sürgünlerin kubanlarını anmış ve Büyük Rus zulmünü doğrudan doğruya kınamadan daha çok hak isteklerini dile getirmişlerdi. Tatarlar evlerine dönme hakkını elde etmek için gösteriler yaparken, zorla sürgüne yollanmalarını protesto etme fırsatını ele geçirmişlerdi. Orta Asya Müslümanları, Stalin'in dinlerini ortadan kaldırmak için yaptığı baskılara karşı koymaya çalışırken öldürülen mollaların ve İkinci Dünya Savaşında Kızıl Orduda görev almamakta direnen Müslüman dindaşlarının mezarlarına dini görünüşlü haclar düzenliyorlardı. Diğerleri aslen Rus olmayan prenslerinin yerine Gorbachev'in Büyük Ruslardan birilerini getirmesini bahane ederek merkezi kontrole karşı gösteriler yapmaktaydılar. Bunlardan bazıları 1986 sonlarında Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'daki günlerce süren gösteriler kadar şiddetli geçiyordu. Bütün bu miting ve gösterilerin ortak amacı Moskova'nın Büyük Rusları tarafından sıkılan iplerin gevşetilmesini hatta belki de kopmasını sağlamaktı.

Milli öz belirlemede temel teşkil eden din, özellikle 45-50 milyon Müslümanın yaşadığı Orta Asya'da büyük önem taşımaktaydı. Yıllarca "batıl inançların" yıkıldığını yazmış olan Sovyet basını 1987 ve 1988'de bazı gerçekleri itiraf etmek zorunda kalmıştı: İslam dini belirli bir şekilde yeniden canlanıyor, dini aktiviteleri teşvik eden yeraltı faaliyetlerinde bir tırmanma

gözleniyordu. Afganistan'daki savaş da İslami duyguların uyanmasına sebep olmuştu. Müslüman bölgelerde görevli komünist memurların bile dini törenlere katıldığı ve giderek yerel adetlere ve milli geleneklere uyum sağladığı söyleniyordu. 20 Mayıs 1987'de Literaturnaia Gazeta'nın bir yazarı "Taşkent'te genellikle okumuş kişilerin çalıştığı... Cumhuriyetçi haberleşme merkezinde ilan tahtalarında hemen hemen her gün meslektaşlarını dini toplantılara davet eden 'garip' yazıların türediğini" ve yerel Komsomol sekreterinin halkı Kuran'dan ayetlerin okunacağı bir anma toplantısına çağırdığını belirtiyordu.

Yatay doğrultudaki milli çelişkiler de aynı oranda yıkıcı olabilecek nitelikteydi. Özellikle Kafkasya gibi bazı Rus olmayan uluslar hiçbir şeyi unutmamıştı. Tarihi bir geçmişe sahip olan Gürcüler, Ermeniler, Azeriler ve diğer bazı küçük uluslar yüzyıllar boyunca din ve bölgesel meseleler için kanlarıyla savaş vermişlerdi. Hıristiyan ve Müslüman dinleri ve mezhepleri ile bezeli, değişik etnik grupların kaynaştığı bu bölgede insanların duyduğu şiddetli düşmanlık hisleri "Stalinist bütünlük" döneminde gizlenmiş ama hiçbir zaman kaybolmamıştı. 1988 başlarında Ermenilerin yaşamakta olduğu Nagorno-Karabakh Bölgesinin Azerbaycan'a bağlanması sonucunda çıkan Ermeni-Azeri savaşında, bu gizli duygular çok barbarca ve öldürücü şekilde ortaya konmuş; geleceğin daha geniş ve kanlı milli ve dini kargaşalara gebe olduğunu ispatlamıştı. Pek çok insan öldürülmüş, Ermenistan'ın başkenti Erivan günlerce sayıları yüzbinleri bulan taşkın bir kalabalık tarafından istila edilmiş ve Kremlin Ermenilerin ve Azerbaycanlıların arasını bulmak, uyanmış milli heyecanı yatıştırmak zorunda kalmıştı.

Gorbachev'in izlediği politika tüm bu problemlerin su yüzüne çıkmasına meydan vermişti. Bunun sebebi oldukça

açıktı. Milli karışıklıkları açıkça dile getirmeden 'glasnost'tan ya da 'demokratizasyon'dan bahsetmek ve bu yolda alçakgönüllü de olsa adımlar atmak imkânsızdı. Stalinist geçmişin mirası çok acıydı; ve Rus olmayan Sovyet aydınları ve öğrencileri için Büyük Rus uygulamasının korkunç hatıraları hâlâ o kadar taze idi ki, şimdi glasnostun sağladığı imkânlardan mutlaka yararlanmaya ve hislerini dile getirmeye çalışacaklardı. Gorbachev, yatay doğrultudaki çelişkilerin bile dikey boyutlar kazanarak Büyük Rus yönetimini reddetme eğiliminde olduğunu 19 Temmuz 1988'de bizzat söylemiş ve Ermeni-Azeri çatışması konusunda "tutkular ve istekler bazen kontrol altına alınamaz hale gelmektedir. Anti-sosyalist, anti-Sovyet ve anti-Rus sloganlar yaygınlık kazanmaya başlamıştı. " demiştir. Üstelik en mütevazi ekonomik de-sentralizasyon bile daha doğrudan kontrol için yerel baskıların kuvvetlenmesine yol açıyor ve dolayısıyla ekonomik reform isteği ile çok daha tehlikeli olan milli konuyla birleşip güçleştiriyordu.

Kremlin'deki iyi niyetli ve ılımlı liderler bile bu gelişmeler karşısında herhalde şaşkına dönmüşlerdi. Bu milliyetçi isyanlardan sonra Moskova'da yapılan "milli problem analizi"ne bakılırsa, merkez kendi yalanlarına inanıp milli problemin gerçekten artık var olmadığını düşünüyordu. Tepkiler çok çeşitli idi: 9 Şubat 1988'de Izvestia, komünistleri milli meselelerde vatan haini gibi gördüklerini söyleyen Litvanya'daki ideolojik sabotajcıları tenkit ederken, Gorbachev Alma-Ata'da uygulanan şiddet hareketleri ile ilgili olarak daha şaşırtıcı bir sonuca varıyor, milli problemin artık sanki basitmiş gibi değil, bilimsel biçimde incelenmesi gerektiğini söylüyordu. 1930'lardan beri politik olarak uyutulan milli problem böylece, bu defa hem perestroika isteğinin kaçınılmaz bir sonucu olarak hem de onu tehdit eden önemli bir olay olarak tekrar su yüzüne çıkıyordu.

Yurt içinde huzursuzluğa sebep veren diğer üç olay dış işlerle ilgiliydi. Bunlar daha küçük bir zümrenin -sadece Sovyet elit tabakasının politika ile ilgili kişilerinin kafasını kurcalayan meselelerdi. Yine de dış politika konularında münazaralar düzenlenmesi Sovyet sistemi için şaşırtıcı bir yenilikti. Bu demokratizasyonun hızla yaygınlaştığını ya da daha doğrusu parti yetkililerinin giderek merkezi kontrolü kaybettiğini ispatlıyordu.

Afganistan'daki Savaşla İlgili Endişeler

Bu dış politika konusu zamanla toplumun büyük ilgisini çeken münazaralara yol açtı. Savaşın hedeflerine önceleri pek fazla önem verilmezken, şehitlerin sayısının artması üzerine, Kremlin'in kamuoyunu savaş konusunda bilinçlendirmeme çabaları giderek artan infiale sebep olmuştu. Cesetlerin gizli gizli gömülmesi, şehitlerin mezar taşlarında "proleterlerin uluslararası görevi" ne yapılan masum atıflar, ne savaştan dönebilen gazilere, ne de sakat kalanlara hiçbir özel ihtimam gösterilmemesi, özellikle de önemli şahsiyetlerin oğullarının askere alınma isteklerinin reddedilmesi büyük bir tepki oluşturmuştu. Bu da özellikle daha geniş kapsamlı glasnost kampanyası sürerken göz ardı edilemezdi.

Sonuçta tüm yakınmalar, politik açıdan çok hassas olanlar bile gözler önüne serilmişti. Meselâ Pravda, 25 Kasım 1987'de politik yetki sahibi kişilerin oğullarına ayrıcalık tanındığı yolundaki söylentilere partinin verdiği, pek de doğru olmayan açıklamaya yer vermişti: "Biz Afganistan'a en iyi olanları, en sağlıklı ve sağlam olanları yolluyoruz. Ne kadar garip görünürse görünsün, yönetim kadrosundaki memurların çocukları fiziksel sebeplerle orduda hizmet veremeyecek durumdadırlar." Bu açıklama savaşta ölmüş ya da yaralanmış gençlerin ailelerini

sinirlendirmekle kalmamıştı. 1987'de tüm bu problemler basına yansımış, böylece savaş bölücü bir başka yönü olan bir toplum davası haline gelmişti.

Zamanla, böylesine geniş kitleleri kapsayan şahsi yakınmalar, Kremlin'in bu istilayı gerçekleştirmekle iyi yapıp yapmadığının tartışıldığı daha belirli bir mesele haline dönüşmüştü. Moskova'da Brezhnev ve yakın iş arkadaşlarının işgal için kesin emri verirken sarhoş olduğu yolunda söylentiler dolaşıyordu. Sürdürülmekte olan bir dış politikayı böyle açıkça eleştirmek Sovyet tarihinde hiç rastlanmamış bir durumdu. Buna rağmen 16 Mart 1988'de dış politika uzmanı, akademisyen O.Bogomolov, Literaturnaia Gazeta'da önemli bir açıklamada bulunmuş ve saldırıdan üç hafta sonra SSCB Bilim Akademisine bağlı olan Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomisi Enstitüsünün parti yönetimine bir rapor yollayarak "bu hareketin boş yere sebep olduğu zararları" bildirdiğini yazmıştı. 22 Mayıs 1988'de Moskova Radyosundan konuşan A. Bovin, bundan böyle "Sovyet silahlı kuvvetlerini yurt dışına savaşmak üzere göndermeden önce, ülkenin en yüksek yasama organlarında tartışılması ve onay görmesi gerektiği" tezini savunuyordu.

Sovyet ordusu ve gizli polisi uzun vadede yenilgiye uğrayabileceklerini gösteren bazı faktörlerden çok rahatsız olmuştu. Bununla birlikte Sovyet kuvvetlerini geri çekme kararında iç baskıların da kısmen rol oynadığı düşünülebilir. Bu yüzden Afganistan konulu tartışmalar Sovyetlerin doğrudan doğruya karışmaya son vermesinden sonra bile devam edecek gibi durmaktadır. Özellikle de yenilgi Doğu Avrupa'daki ya da Sovyetler Birliği'ndeki milli öz-benlik arayışlarını körüklerse, konu güncelliğini sürdürecektir.

Dış Politika ve Savunma Politikası

Aslında dış politika konusu daha ziyade belli alanlarda uzmanlaşmış çeşitli kurumlarca tartışılırken, geçmişte yapılmış olan tahminleri yeniden gözden geçirme ve olaylara yeni bir düşünce tarzı ile bakma eğilimi vardı. (Fransız Sovyetolog Michel Tatu bunu geçmişteki 'düşünce yoksunluğuna' bir alternatif olarak değerlendiriyordu.) Revizyonist yaklaşımın tam tarifi, Gorbachev'in de sık sık kendisine akıl danıştığı Ye. Primakov tarafından yapılmıştı. Ye. Primakov, 9 Haziran 1987'de Pravda'da 'Yeni Dış Politika Felsefesi' başlığı altında yayınlanan bir makalesinde 'barış içinde birlikte yaşamanın' yalnızca nefes almak olduğu yolundaki düşünceyi artık terk etmek gerektiğini söylemiş ve tüm dünyadaki dayanışma gerçeğine parmak basmıştı. Aynı temalara Gorbachev'in kitabında da geniş yer verilmişti, fakat bu arada askeri kesimdeki Sovyet stratejistler 'savunma doktrini'ni geliştirmeye başlamış ve bu sayede Batı ile daha sağlam bir stratejik ilişki kurulabileceği düşüncesinde olduklarını açıklamışlardı. Her halukârda, tüm bu görüşlerle geçmişteki Sovyet politikası arasındaki muazzam fark çok çarpıcıydı.

Sovyet Bloğu ve Dünyadaki Komünist Hareket

Bolşevik devriminin yetmişinci kutlama törenleri sırasında Moskova'da bir konuşma yapan Gorbachev, tüm komünist partilerin sözde eşitliğinden bahsetmiş ve Sovyet partisinin herhangi bir şekilde önderlik üstlenmediğini ısrarla söylemişti ki bu geçmişte Moskova tarafından benimsenen, kendi görüşlerinin dünyadaki tüm komünistler için rehber olması gerektiği yolundaki doktrine tamamen ters düşüyordu. Brezhnev'in doktrini resmen reddedilmediği halde, Gorbachev bu durumun Doğu Avrupa'da zaman içinde oluşan değişmeleri

sınırlayamayacağını düşünüyordu. Buna bağlı olarak bazı Doğu Avrupalılar 1968'de Gorbachev yönetiminde olsaydı, Çekoslovak işgalinin yapılmasına hiçbir şekilde izin vermeyeceğini iddia ediyorlardı. Her ne kadar böyle bir faraziyeyi ispatlamak mümkün olmasa da, bu görüşün yaygınlaşması sonucunda, Sovyetlerdeki yeniden yapılaşma hızından çok daha süratli bir şekilde birtakım değişiklikler isteyen Doğu Avrupalılar cesaret bulmuşlardı. Bazı Sovyet liderlerine göre Gorbachev oldukça riskli durumlar yaratmaktaydı. Dolayısıyla Doğu Avrupa'da meydana gelebilecek önemli boyutta herhangi bir istikrarsızlık, bu dış politikanın Kremlin'de daha şiddetli eleştirilerine sebep olacaktı.

Birbiriyle bağlantılı olan tüm bu konulardaki tartışmalar sonuçta dinamik bir tepki yarattı. Ekonomik yenilenme arzusu demokratizasyon hevesini körükledi. Bu heves, tüm yetkiyi ve inançları elinde tutmak isteyen parti için bir tehdit oluşturuyor, dini ve milliyetçi hareketlere göz kırparak Sovyetlerdeki çözülmeyi körüklüyordu. Bu konuların gerçekten alenen tartışılabilmesi ve artık partinin kapalı kapılarıyla sınırlanmamasının üç belli neticesi şöyle sıralanabilir:

Birincisi, eski politik normlardan önemli ölçüde bir farklılığı sembolize etmişti. Yıllarca sürmüş olan Sovyet totaliter rejimi, halkı inançsız ve tepkisiz hale getirmişti. Halbuki bu yeni sosyal ve siyasi hayat, 1928'lerden bu yana süregelen Stalinizmin sessizce boyun eğdirme dönemine hiç benzemiyordu.

İkinci olarak, Marksist-Leninist doktrinin bekası ve hatta Sovyetler Birliği'nin bütünlüğü için bir tehlike oluşturuyordu. Yeni bilimsel ve felsefi görüşlerin benimsenmesi ile ilgili yapılan entellektüel tartışmaların, her türlü sosyal karışıklığa karşı bilimsel çözümleri ihtiva etttiğine inanan kapalı bir sistem

doktrini ile bağdaşamayacağı kesindi. Ayrıca, çok hassas konuları da kapsayan bu çok çeşitli tartışmalar belli bir çerçeve içinde tutulamazsa ya da bastırılamazsa, Sovyetler Birliği'nin bütünlüğünü sarsacak boyutlara gelebilirdi.

Üçüncü olarak, Sovyet komünizminin dolayısıyla da komünizmin gözden düşmesine sebep olmuştu. Geçmişin hatalarını, geçmiş ve güncel uygulamaları ifşa ederek, pek çok Batılı bilim adamının eskiden Stalinizm ile ilgili olarak yazdıklarının doğru olduğunu ortaya koymuştu. Oysa bu bilim adamları, zamanın Sovyet basını tarafından "müzmin anti-komünist propagandist" diye damgalanmışlardı. Gerçekten de şimdi Sovyet basınında yaygın şekilde yer alan masum insanların dramatik ve dokunaklı hikayeleri, ideolojik açıdan dış basında yazılmış olan şeylerden çok daha tesirliydi. Böylece tartışmalar, ekonomi ve toplum ile ilgili geçmiş ve güncel hataları gözler önüne sererek, Batı'nın tüm komünist uygulama hakkındaki görüşünün doğrulanmasına sebep olmuştu.

7

KOMÜNİZM GÜÇ MÜ KAZANIYOR GÜÇ MÜ KAYBEDİYOR?

Geleceği ilgilendiren en önemli konu Gorbachev'in iktidarda kalıp kalmayacağı ya da başarılı olup olamayacağı değildir. Asıl önemli olan Sovyet komünizminin daha ılımlı ve ekonomik açıdan daha yenilikçi bir aşamaya mı, yoksa gücünü ve tesirini yitirip parçalanmaya başlama evresine mi girdiğidir. Bu konu Gorbachev'in kendisinden daha önemlidir. Zira Gorbachev yönetimden alıkonsa veya herhangi bir sebepten dolayı ölse bile reformlar, belki biraz daha temkinli de olsa, hâlâ geçerliliğini sürdürebilir veya tam aksine, Gorbachev,

(özellikle dışarıda yarattığı olumlu imaj yüzünden devletin başı olarak Kremlin'in işine yaradığı için) ismen yerini koruyabilir ama politikası büyük ölçüde terk edilebilir. Hatta Ligachev gibi rakiplerine karşı pozisyonunu koruyabilmek için Gorbachev politikasını kendiliğinden yavaşlatabilir veya hızlandırabilir.

Sorulması gereken en önemli soru, Sovyet sisteminin, daha çok sosyal ve ekonomik yaratıcılığa müsaade ederek Sovyetler Birliği'ni dünya sahnesinde gerçekten baş rol oynamaya aday hale getirebilecek çoğulcu bir organizma haline gelip gelemeyeceğidir. Bu sorunun cevabı sadece önemli bir güç olan Sovyetler Birliği'nin kaderini değil, genelde komünizmin çizgisini belirleyecektir. Güncel karmaşa böyle bir değişimin işareti olabilceği kadar, sistemde giderek artabilecek çatlamaların başlangıcını da sembolize ediyor olabilir.

Sistemin yıllardır 'totaliter rejim' olarak nitelendirilmesinin sebebi toplumu sadece zorla politik sisteme tabi kılması değil, aynı zamanda ideoloji doğrultusunda yeniden yoğurmasıydı. Bu yüzden gerçek siyasi hayat durmuş ve sessiz bir durgunluk bütün toplumun tamamen ittifak içinde olduğunun ispatı sayılmıştı. Politika sadece üst düzey yöneticilerine has ve onların isteğine göre şekillenen bir olay haline gelmişti.

Bu yüzden sistemin totaliter karakterinden arınması için söz konusu çoğulcu politik yapının yavaş yavaş kurumlaşması ve toplumun daha aktif bir rol üstlenmesine müsaade ederek, gerçek siyasi hayatın normal sosyal varlığın bir neticesi olduğu gerçeğini kabul etmesi şarttır. Bir evrim diyebileceğimiz bu gelişimin gerçekleşmesi için şu an ki Sovyetler Birliği'nin yapısından kaynaklanan ve birbiriyle zıt karakterde iki problemin çözümüne bağlıdır. Bunların birincisi, Komünist Partinin toplum idaresindeki rolü tam anlamıyla değişmeden

ekonomi canlandırılabilecek mi? İkincisi ise hem ekonomik de-sentralizasyon hem de buna yardımcı olmak üzere partinin merkezi yönetiminde yapılacak belli bir kısıtlama, Rus olmayanların güçlerini çok fazla artırıp, de-sentralizasyon ile Sovyetler Birliği'nin bütünlüğünü kaybetmesi zamanla eş anlamlı hale gelmeden sağlanabilir mi?

Sovyet parti yöneticileri 1988 ortalarında politik reformun ekonomik reformdan daha fazla önem taşıdığını söylediler. Parti kararnamesinde, "günümüzde en büyük öncelik, politik sistemde yapılacak olan köklü bir reforma verilmektedir" cümlesi yer almaktaydı. Fakat bundan tam üç gün sonra 7 Temmuz'da Pravda, hem merkez hem de bölgesel seviyede demokratizasyon işleminin şu ana kadar çok yavaş bir ilerleme kaydettiğini itiraf etmişti. Parti mensupları ekonomik reformlardan dolayı hiçbir sıkıntı veya kısıtlılık yaşamamıştı. Gorbachev'in partinin yetkileri ile ilgili olarak önerdiği politik değişiklikler de uygulamaya konmamıştı. Leninist mirasın getirdiği merkeziyetçilik, partinin önemli pozisyonunu korumasına ve ekonomik açıdan yararlı olsa da olmasa da yetkiyi tekelinde tutmasına yardımcı oluyordu.

Dolayısıyla sorulması gereken soru şuydu: Parti ılımlı davranmasa ve geri çekilmeyi kabul etmese bile ekonomik reform başarıya ulaşabilir mi? Cevap olumsuz gibi duruyor. Pazar-mekanizmasının gerçekten tanıştırılması, arz ve talebe bağlı olarak hesaplanan bir fiyat sisteminin, riskleri göze alabilecek kadar cesur ve kapital sahibi bir idareci sınıfının ortaya çıkması ve tarımın zincirlerinin kırılması gerçek ekonomik başarının sağlanabilmesi için gerekli ön şartların bazılarıdır. Aynı zamanda, Sovyet 'apparatchiki'lerinin anlayışla karşılamaya yanaşmadığı konularda partinin rolü sınırlandırılmalıdır. Glasnost ve perestroika arasındaki fark bu durumdan

kaynaklanmaktadır. Ve bu yüzden yıkıcı mahiyette hayal kırıklıklarına sebebiyet verecektir.

Ayrıca, gerekli reformlar toplum tarafından çok büyük bir şevkle de karşılanmıyor. Eski alışkanlıklar ve atalet değişim için büyük engeller oluşturuyor. Halk, perestroikanın getirdiği ekonomik sonuçlara en azından endişe ve şüphe ile bakıyor. Agaliter sistemin en kötü yanlarını benimsemiş olan işçi kesimi verimliliği ödüllendiren reformlara güvenmiyor. Köylü geleneklerinin yıkıldığını hissediyor. İdareciler daha fazla sorumluluktan korkuyor ve kaçınıyor, girişimci özellikler taşımıyorlar. Memurlar merkeziyetçiliği tercih ediyor. Böylece Rus tarihi ve Sovyet gerçeği yeniden yapılaşmaya karşı birleşmiş oluyor.

Perestroikanın problemlerini çözmek milli bir görevdir. Nüfus artış hızı özellikle Orta Asyalı Rus olmayan halk arasında çok yüksektir. Orta Asya nüfusu 1959-1979 yılları arasında yüzde 72 artarken, bu rakam Sovyet Slavlar için yüzde 19 olarak tespit edilmiştir. Öyleyse kısa zamanda Rus olmayan halk Sovyet nüfusunun çoğunluğunu oluşturacaktır. Halbuki yönetimdeki Büyük Ruslar meclise ancak sembolik sayıda Rus olmayan kesim mensubu olarak idareye devam etmektedir. Ruslar tüm ülke genelinde daha elit pozisyonlara getirilirken Politbüro üyeleri de tamamen Büyük Ruslar arasından seçiliyor. Devletin dil politikası da Rus dilini desteklemektedir. Meselâ 1986'da Sovyetler Birliği'nde yaşamakta olan her Rus için ortalama 14 Rusça kitap basılırken, Rus olmayanlar için kendi dillerinde ortalama 2.4 kitap basılmıştır. Ayrıca Kremlin'in ekonomi politikası da ülkede Rusların yaşadıkları kesimlere yatırım önceliği tanımaktadır.

Gerçek bir de-sentralizasyonun bu adaletsizlikleri giderme talebini körükleyeceği kesindir. Ama halen devam etmekte olan

tüm uygulamalar Rusların elinde olduğu için bu haksızlığı düzeltmek çok büyük bir kargaşaya yol açacaktır. Dolayısıyla basit bir daire ile karşılaşıyoruz: Reformsuzluk milletin infialine sebep olurken, reformlar Rus olmayanların daha fazla yetki elde etme hırsını teşvik edebilir. Özellikle Baltıklıların ve Sovyet Müslümanların özerklik kazanma eğilimleri Sovyetler Birliği'nin birliği ve bütünlüğü için gelecekte büyük bir tehdit oluşturabilir. (Sovyet Müslümanları dünyanın her yerinde yeniden alevlenen İslam dininden manevi destek almış, Afganistan konusundaki Sovyet askeri hatası da kararlarının doğruluğuna iyice inanmalarını sağlamıştı.)

Elli milyon nüfuslu ve önemli doğal zenginliklere sahip olan Sovyet Ukraynasında gelişmekte olan milliyetçiliği izlemek ilginç olacaktır. Ukrayna'nın yarı-yeraltı karakterli politik, dini ve kültürel faaliyetleri glasnostun sağladığı imkanlardan yararlanarak hem Kiev'de hem de Lvov'da artış kaydetmiştir. Amaçları, eskiden izlenen Sovyet politikalarının Ukraynalılara nasıl hasar verdiğini, daha fazla Ruslaşmayı ulusça nasıl reddettiklerine parmak basmaktı. Pek çok Ukraynalı Çernobil felaketi için haklı veya haksız olarak Moskova'yı ve dolayısıyla Rusları suçlamakta ve bu olayın Kremlin'deki yöneticiler yüzünden uğradıkları ikinci felaket olduğunu (1939'daki kıtlığı birinci olarak kabul ediyorlar) söylemektedirler. Eğer resmi Ukrayna basınında üzerinde şimdiden önemle durulan halkın dil ve kültür zorlamasına duydukları reaksiyon, Ukrayna nüfusunun büyük bir bölümü tarafından desteklenir ve özerklik elde etmek arzularına dönüşürse, bu Sovyetler Birliği'nin varlığını tehdit edebilecek bir problem yaratacaktır.

10 Temmuz 1988'de Moskova'da basılan Komsomolskaia Pravda, gelecekte olabilecek şeylere bir örnek teşkil eden Lvov şehrindeki büyük mitingle ilgili haberleri

yayınlıyordu. Sözüm ona tarihi anıtları korumak amacıyla toplanan binlerce kişi aniden koyu milliyetçi bir gösteri grubuna dönüşmüştü. Önderliğini, milliyetçilik hareketçilerinin üstlendiği bu olay gece boyunca sürmüştü. Haberi veren Rus gazetesi, Ukraynalı konuşmacıları "değersiz, taşkın adamlar, yurttaşlar ve milliyetçiler" olarak tenkit etmişti.

Perestroikanın en hassas ve zedelenmelere açık olan noktasının bu milli mesele olduğu kesindir. 1988 ilkbaharında Sovyet basını milli problemin henüz çözümden çok uzak olduğunu nihayet itiraf etmek zorunda kalmıştı. Aynı zamanda, Büyük Rusların, giderek anti-Moskof milli duygulardan haberdar olması da gerçek anlamda de-sentralizasyon kurulmasını engellemektedir. Cysa bunun sağlanması sistemin yapıcı bir şekilde gelişimine yardımcı olabilir. Bu durum, ekonomik verimsizlik pahasına da olsa Büyük Rusların merkezi yönetimi ellerinde tutma isteklerini kamçılıyor.

Devlet-güdümlü bir ekonomiyi de-sentralize etmek için politik sistemin de de-sentralize edilmesi gerekir, ama çok uluslu bir imparatorluğun politik sistemini de-sentralize etmek demek bağımlı ulusların gücünü artırmak demektir. Dolayısıyla, ekonomide başarılı olmak için perestroika, Sovyetler Birliği'nde gerçek bir konfederasyon kurarak, Moskof idaresine son vermek zorundadır. Esasında bu imparatorluğun erimesi anlamındadır. Politika ile ilgili Rus elitinin ise ekonomik de-sentralizasyonun sağlanabilmesi uğruna kendi emperyal güçlerinden vazgeçeceği çok şüphelidir.

Gorbachev'in reformlarını sonuna kadar destekleyen bir gazete olan Moscow News, Rus olmayan azınlıkların gereğinden fazla güçlenmesini sağlayacağından korktukları için Büyük Rusların demokratizasyona karşı olduklarını yazıyordu. 3 Nisan

1988'deki yazı şu sözlerle devam ediyordu: "pek çok kişi ülke içindeki problemlerimizin toplumumuzun demokratizasyonundan sonra aniden ortaya çıktığına inanıyor. Tutucu ve karanlık güçler yenilik hareketlerine şimdiden 'vidaların gevşetilmesi' gözüyle bakıyor ve glasnostun su yüzüne çıkardığı gerçeklerin esasında 'sistemin ayağını kaydırmak' amacıyla açıklandığını iddia ediyor." İtalyan Komünist Partisinin gazetesi L'Unita, 23 Mayıs 1988'de önemli bir ifşada bulunuyor ve daha önceki aylarda Sovetskaia Rossia'nın perestroika ve karşılaştığı şiddetli saldırı ile ilgili olarak yayınladığı orijinal metinin birkaç cümlesinin eksik basıldığını duyuruyordu. Aynı ideolojiyi paylaşan bu yayın organı tarafından bile kırpılması uygun görülen cümle şuydu: "En büyük tehlike... Kırım Tatarları veya Siyonist-Yahudiler gibi önemsenmeyecek kadar cüzi azınlıkların skandal yaratıcı mahiyetteki milliyetçiliklerinden kaynaklanmaktadır ve bu grupların esas amaçları Sovyet halkları arasındaki dostluğu yok etmektir."

Büyük Rusların artan bu milliyetçilik hareketlerinden korkmaları gerekli reformları kösteklemelerine sebep oluyor. Ve bu yüzden, Sovyet komünizminin geleceğinde yapıcı bir evrim yerine daha beter bir bozulma görülmesi çok muhtemeldir. Gerçek anlamda başarı, yaratıcı, yenilikçi ve güçlü bir Sovyet toplumu oluşturmak demektir. Bu başarıya ise ancak doktrini yumuşatarak, partinin yetkilerini kısıtlayarak ve Rus olmayan azınlıkları Moskova'nın merkezi kontrolünden yavaş yavaş kurtararak ulaşılabilir. Ekonominin canlandırılmasını ne kadar çok isterlerse istesinler, ne parti yönetimi ne de idareci elit kesim bu politik riskleri büyük bir ihtimalle göze alamayacaktır.

Bu gerçeklerin ışığında, Gorbachev'in perestroikasının tam anlamıyla başarıya ulaşmasını beklemek-ki buna birinci

ihtimal diyeceğiz-biraz hayalperestlik olacaktır. Diğer ihtimaller şöyle sıralanabilir:

İkinci ihtimal	:	Uzun vadeli ama sonuçsuz karışıklıklar.
Üçüncü ihtimal	:	Perestroikanın hızını kaybetmesi neticesinde yeniden başlayacak bir durgunluk.
Dördüncü ihtimal	:	İkinci veya üçüncü ihtimale tepki olarak gerileme ve baskı yanlısı politik darbe.
Beşinci ihtimal	:	Yukarıdaki ihtimallerin bazılarının birleşmesi üzerine Sovyetler Birliği'nde parçalanma.

Eğer perestroika, yurt içi engeller yüzünden ilk şevkini zamanla kaybederse, yukarıdaki ihtimallerden muhtemelen ikincisi önümüzdeki birkaç yıl boyunca geçerli olacaktır. Giderek artan iç karışıklıklar ya da yeni bir durgunluk dönemi, sosyal ve politik disiplini biraz daha katılaştırma yolunda adımlar atılmasına yol açabilir. Sert bir politik disiplin arzusu, askeri bir diktatörlüğü bile davet edebilir-özellikle de düzeni sağlama veya yeniliklere ayak uydurma konularında parti yetersiz kalırsa. Olayların bu şekilde gelişmesi komünizmin tarihi gelişimini çok olumsuz yönde etkileyecektir. Ekonomik ve teknolojik duraklama, Sovyetler Birliği'nin, Amerika ile olan yarışını zorlaştıracaktır. Henüz yakın geçmişindeki Stalinist dönemi hazmedememiş bir rejimde, baskı, yeni bir uluslararası eleştiri fırtınasını göze almak demektir.

Her şeye rağmen, artık dış dünya ile az da olsa bir iletişime girmiş, düşünce alışverişinde bulunmuş ve serbest

tartışmalara katılmış olan Sovyet toplumuna totaliter uygulamayı yeniden kabul ettirmek çok zor olacaktır. Glasnost ile mest olan Sovyet aydınları ne bahaneyle olursa olsun herhangi bir baskıyı şiddetle reddedecektir. Dolayısıyla, politik sistemin gelişiminde yapılacak bir hata ya da toplumu tekrar baskı altına alma girişimleri büyük politik huzursuzluklara ve hatta belki de sistemin çökmesine sebep olacaktır.

Böylece Gorbachev'in politikası hiç istemeden muhtemel bir devrimci zeminin hazırlanmasına yardımcı olmuştur. Reformları değişim istekleri yaratmaktadır. Sonuçta hayal kırıklığı ile karşılaşma ihtimali çok kuvvetli olan ümitleri desteklemektedir. Aynı zamanda sıradan insanların hayat standartlarının da düşmesine yol açan düzensizlikler yaratmaktadır. Sosyal bunalımları körüklerken, politik korkuları azaltarak tehlikeli bir duruma meydan vermektedir. Zira politik korkularından arınmış bir toplum hayal kırıklığına uğrarsa neleri göze alabileceği kestirilemez.

Ortaya çıkan güçlükler ve kargaşalar, tarım sektöründeki önemli reformlar gibi zorunlu değişikliklerle ve Aleksandr Solzhenitsyn'in vatana dönmesini kabul etmek gibi sembolik hareketlerle engellenmeye çalışılacaktır. Buna rağmen çeşitli kurumlardaki karışıklığı ve toplumun hayal kırıklığını düzeltmek imkansız gibi görünmektedir. Tam tersine, bu gelişmeler, ufukta görünen politik krizi hızlandırabilir. Ekonomik reformun başarısızlıkla sonuçlanması Gorbachev'i politik değişiklikleri ön plana almaya zorlamış, bu durum ise tarihi hatanın bir kere daha anlaşılmasını sağlamıştı: Gorbachev açıkça ifade etmekten kaçındığı halde, şimdiki Sovyet sisteminin kusurlu yanı Leninist mirastan kaynaklanmaktadır.

Fakat şu anda alternatif olabilecek hiçbir doktrin veya

kurum mevcut olmadığı için bu mirası aniden reddetmek, baskı altındaki güçlü kuvvetlerin serbest kalmasına-ki bunun sonucunda huzursuzluklar ve bozulmalar gözlenir- ve çağdaş Sovyet hayatının oldukça farklılaşmasına yol açabilir. Devam eden perestroika arzusu bu farkları daha da belirgin hale getirebilir, çünkü gerekli reformlar Sovyet işçilerini alışmış oldukları birtakım belli başlı imtiyazlardan muhtemelen mahrum edecektir. Meselâ iş garantisi ve verimliliklerine bakılmaksızın aldıkları stabil ücret kalkacaktır. Üstelik bunlara mukabil hiçbir avantaj sunulmuyordu. Enflasyon, daha yüksek ev fiyatları (kiralar 1928'den beri dondurulmuştu) ve belki de işsizlik vs. gibi yeniden yapılaşmanın kısa vadede getireceği sosyal neticelerden en olumsuz şekilde müteessir olacak olan kesim herhalde şehirli proleterler olacaktır ve bir süre sonra da pişmanlıklar başlayacaktır. Dolayısıyla, zamanla ihtilâle yol açabilecek münferit huzursuzluklar ilk önce, hem işçilerin demokrasisini destekleyen sosyalist sloganlardan hem de Polonya işçileri dayanışması örneğinin tesiri altında kalan Sovyet işçi kesimi tarafından çıkarılacaktır.

Moskova'nın yetkileri hâlâ elinde tutmasına bozulan Rus olmayan halk arasında giderek artan özerklik arzusu ve yoğunlaşan milli ve dini anlaşmazlıklar da sistemin çökmesine, dağılmasına yardımcı olacak unsurlardır. Sovyetler Birliği, milliyetçilik akımından kurtulamayacaktır, şu anda karşı karşıya bulunulan çözülmenin de temelinde su yüzüne çıkmaya başlayan birbirine zıt milliyetçilik duyguları yatmaktadır. Daha geniş kapsamlı bir bölgesel ekonomi otonomisi arzusu şimdiden Rus olmayan azınlıkların en azından bazılarının henüz tam bağımsızlık değilse bile politik otonomi isteklerine dönüşmüştür. Bu gibi istekler başlangıçta sosyalist ve demokratik sloganların ardına gizlenebilir; zaten eğer Sovyetler Birliği'ne aniden ve hemen sızarlarsa sonuç çok kanlı olur.

Düzenin sağlanması giderek güçleşirse ve bu konuda başarısızlık artarsa, KGB tarafından desteklenen bir askeri darbe beklenebilir. Böyle bir darbenin başında, keyifleri bozulan Büyük Rus yetkililerinden, korku içindeki merkez parti bürokratlarından ve nefret dolu KGB görevlilerinden müteşekkil bir koalisyon bulunacaktır. Amaçları disiplinli bir ulusal bütünlüğü sağlamak olacak olan bu koalisyon 'Sovyet sosyalizminden' çok 'Rus milliyetçiliği' adına bu amaçlarına ulaşmaya çalışacaktır. Tarih sayfalarında kendilerini haklı çıkarabilmek için vatanperverlik duygularını uyandırmayı ve iç kargaşaları bastırmak uğruna mecburen disiplin gerektiğini açıklamayı deneyeceklerdir. Bu yüzden, bir ideoloji olarak komünizm daha da gözden düşecektir.

Kısacası, Sovyetler Birliği'ndeki komünist sistemin sonunu belirleyen çelişki şöyle izah edilebilir: Ekonomik başarıya ancak politik istikrar gözden çıkarılırsa ulaşılabilir- öte yandan politik istikrar da ekonominin başarısızlığı göze alınırsa sağlanabilir.

III. KISIM

SİSTEMİN REDDEDİLİŞİ

İleride komünizmin Doğu Avrupa'da alacağı şekli tahmin edebilmek için önemli bir gerçeği göz önünde bulundurmak gerekir: Marksizm-Leninizm, bu bölgeye zorla tanıştırılmış olan bir doktrindir ve halk, kendi kültürüne çok ters olan bu baskı uygulamasından hiç hoşlanmamıştır. Doğal olarak da, tıpkı zaman zaman vücudun takılan yeni bir organı reddetmesi gibi Doğu Avrupalı uluslar komünizmi reddetme aşamasına gelmektedirler. Milliyetçi güçler kendi ülkelerini Moskova'nın yönetiminden kurtarmaya çalışırken, Sovyetler Birliği de eskiden bölgede kurmuş oldukları egemenliği devam ettirmeye veya tekrar kurmaya ve bölgenin kaderini yönlendirmeye çabalamaktadır.

Temelleri ilk önce Batı Avrupa'da atılmış olan Marksizmin Rusya'nın despot sayılabilecek politik kültürüne adapte edilmesiyle özündeki insancıl unsur giderek zorbalığa dönüşmüştü. Stalin, Sovyet tipi komünizmi Doğu Avrupa uluslarına zorla kabul ettirmiş ve böylece kültür, din ve bilgi konularında kendilerini Batı Avrupalılara yakın bulan bu insanların beynine Marksizm-Leninizm-Stalinizm işlenmişti. Sonuçta ortaya benzeri hiç görülmemiş bir imparatorluk çıkmıştı: Sovyetler Birliği tahakküm eden ulus olduğu halde, yönetilen uluslar hiçbir zaman onun kültür açısından kendilerinden daha üstün olduğunu düşünmediler.

Roma, Britanya ve Fransız imparatorluklarının o denli uzun yaşayabilmeleri, yönettikleri ulusların istemeden ve gönülsüz de olsa aslında onların kültürel üstünlüklerine inanmış olmalarına bağlıydı. Halbuki Doğu Avrupalı uluslar Sovyetler Birliği'ne- haklı veya haksız olarak- kendilerine zorla baskı yapan ve kültürel açıdan kendilerinden aşağı seviyede olan bir ulus gözüyle bakıyorlardı. Bu yüzden Stalin'in Sovyet baskısını başlatmasından kırk yıl sonra bile Doğu Avrupalı toplumların

hâlâ Komünist Rejime tam anlamıyla ısınamadıkları görülmektedir.

Komünist ideoloji durumun su yüzüne çıkmasına bir süre için engel olabilmişti. Bazı Doğu Avrupalılar Rus hükümranlığının kültürel gerilemeye yol açacağını düşünürken, pek çok kişi de komünist doktrin sayesinde daha hızlı bir modernizasyon ve sanayileşme sağlanabileceğine inanıyordu. O zaman için Sovyetler Birliği komünist uygulamanın modeli sayıldığı için, ideoloji, hem Sovyetler Birliği'nin taklit edilmesi gereken örnek olarak görülmesine, hem de Kremlin'in idaresinin olumlu bir tarihi gereklilik olarak kabullenilmesine yardım ediyordu.

Dolayısıyla, Sovyet modelinin başarısızlığı, Sovyet İmparatorluğunun da sonunu belirleyen bir olay olmuştur. İmparatorluğu birleştirici bir bağ olan komünist doktrininin aşınmasını hızlandırmıştır. Ayrıca, giderek yaygınlaşan görüşü- yani, bölgedeki sosyal ve kültürel gerilemenin sebebinin bu dış yönetim olduğunu- körüklemiştir. Bu durum Moskova'yı, imparatorluğu bir arada tutabilecek yeni birtakım bağlar aramaya itmiştir. Tabii ki bu da milliyetçi sebeplerle Kremlin'in merkezi kontrolüne karşı duyulan düşmanlığı artırmıştır.

Son zamanlarda Kremlin, Doğu Avrupa ile yeni askeri ve ekonomik bağlar kurabilmek için pek çok yol denemiştir. Çeşitli milli orduları Sovyet Yüksek Komutasına bağlayarak Varşova Paktı üzerindeki kontrolünü çoğaltmıştır. Aynı zamanda, Sovyet ekonomisini yenilemek amacıyla Gorbachev, Batı Avrupa'nın kapitalini, teknolojisini ve hatta kalifiye işgücünü çekmeye, özendirmeye çalışmıştır. Tüm bu değişiklikler, Moskova'nın da artık ideolojinin zayıfladığını, Doğu Avrupa'da milliyetçi duyguların uyandığını ve Sovyetler

Birliği'nin tarih boyunca korumuş olduğu prestijini kaybetmeye başladığını hissetmesi sonucu meydana gelmiştir.

Son olarak, Doğu Avrupa'daki Sovyet İmparatorluğunun zedelenmesine iki zıt hareketin yol açtığı söylenebilir. Bir yandan uydu uluslar Sovyet ideolojisinin baskısından kendilerini kurtarmaya, imparatorluk bağlarını koparmaya çalışırken, diğer yandan Sovyetler Birliği askeri ekonomik ilişkileri güçlendirerek yıkılmakta olan köprüleri tekrar sağlamlaştırmaya çabalamaktadır. Bahsedilen bu hareketlerin birincisi komünizmin Doğu Avrupa'nın önemli kesimi tarafından reddedilmesini sembolize etmektedir. İkincisi ise Doğu Avrupa'yı ekonomik gelişimi ve askeri güvenliği açısından Kremlin'in iyi niyeti ve kararlarına bağımlı kılmaya yöneliktir.

8

İDEOLOJİK TRANSPLANTASYON VE TRANSMUTASYON

'Tutsak Beyinler' adlı ünlü kitabında Czeslaw Milosz, komünist olmayan Doğu Avrupalıların bile ilk önceleri, Hitler tarafından yıkılan, sonra Stalin tarafından tekrar inşa edilen Marksist-Leninist doktrin ile ne kadar büyülendiklerini dramatik bir şekilde anlatmıştı. Stalinist rejim karşı koyulamaz bir güce sahipti. Üstelik demokratik Batı da Doğu Avrupa'nın kaderi ile hiç ilgilenmiyor gibiydi. Sovyetler Birliği'nde başlayan sosyal deneyimin görkemi de yukarıda sayılan faktörlere eklenince, bölgenin Sovyetleşmesi kaçınılmazdı. Kabullenmek ve başkalaşıp değişikliklere ayak uydurmak sanki Doğu Avrupalıların alın yazısıydı.

Gerçekten inananların ateşli fanatikliği doruk noktasındaydı. Kendilerini tarihin belirleyicisi olarak görüyorlardı. 1948 Temmuzunda yönetimdeki Polonya Partisi'nin Merkez Komite toplantısında ateşli bir Stalinist, Mieczyslaw Moczar kendisi gibi inananlar arasında yaygın olan hisleri şöyle aktarıyordu: "Biz parti mensupları için Sovyetler Birliği anavatandır ve sınırlarımızı belirlemek zordur: Bugün Berlin'in ötesinde, yarın belki Cebelitarık'ta olabilir."

Ayrıca komünist rejime ilk geçildiği sıralarda bunun bölgeye sağladığı bazı maddi yararlar da vardı. Her şey, sadece ideolojinin manevi çekiciliğinden kaynaklanmamıştı. Doğu Avrupa, savaştan tükenmiş ve hem oldukça sanayileşmiş Batı Avrupa, hem de yeni yeni sanayileşen Stalinist Rusya ile aralarındaki mesafeyi kavramış bir şekilde çıkmıştı. Sovyet

güdümlü bir komünizme gönül veren elit kesim, özellikle toprak reformu gibi gerekli bazı sosyal reformları hızlı sanayileşme ile birleştirmek istiyordu. Amaçları, yirmi yıl içinde daha ileri düzeydeki Batı Avrupa ekonomisine yetişmek ve bilahare de geçmekti. Gerçekten de, başlangıçta hızlı bir endüstriyel gelişme en azından bir süre için sağlanabilmişti.

Doğu Avrupa'daki komünist uygulamanın ilk on yılı sosyal seviyeli düşük kişilerin sosyal durumlarının da hızla yükseldiği bir dönem olmuştur. Bu durum Romanya ve Bulgaristan gibi daha az gelişmiş ülkelerde daha belirgin olmakla beraber Polonya ve Macaristan'da da hissedilmiştir. Bu ülkelerin hepsinde de oldukça kabarık sayılarda fakir köylü ve çok radikal endüstri işçisi vardı ve bunlar yeni rejimi kabullenmek için gönüllü ve hevesliydiler. Komünist yönetim, onlara daha fazla eğitim imkanı sağlayarak hızla kalkınma, polis ve askeri teşkilatlar gibi güçlü kurumlara girebilme kapılarını açacaktı. Daha küçük bir oranda olmakla beraber bu durum Çekoslovakya ve Polonya'da da gözlenebiliyordu, ama yine de bu ülkelerde devrimci rejim için en büyük destek sanayide çalışan kesimden gelmişti.

Komünist uygulamaya geçişin ilk yıllarında yeni idareciler devlet-destekli sosyal mühendislik nosyonu ve komünizmin bilimsel gibi görünen yönü tarafından büyülenmiş birtakım aydınların da desteğini görmekteydiler. Ayrıca, yeni bir çağın beklentisi, görkemli şehirleşme ve sanayileşme projeleri ve sosyal reformların insancıl yanı genç neslin önemli bir bölümünün de gözlerini kamaştırmıştı ve yönetim bunlardan nasıl faydalanabileceğinin bilincindeydi. İkinci Dünya Savaşının kötü izleri hafızalarından silinmemiş olanlar ve sağlam ama aynı zamanda idealist bir tarihi yön arayanlar için geçmişin harabeleri üzerinde yeni ve adil bir sosyal düzen kurma kavramı

çok mantıklı geliyordu.

Bu yeni Doğu Avrupa komünist rejimleri büyük oranda Sovyet güdümlü olmakla beraber, belli bir ölçüde gerçek sosyal destek de görüyordu. Bir genelleme yapmak gerekirse en fazla iç desteğin Çekoslovakya ve Bulgaristan'da, en az da Polonya'da gözlendiği söylenebilir. ;Çekoslovakya ve Bulgaristan'da Sovyet askeri baskı yurda girmeden önceleri bile güçlü komünist hareketler vardı ve Ruslara büyük sempati besleniyordu. Polonya ise Sovyetleşmeye en çok karşı koyan ve direnen ulus olmuştu.

Komünistler belli bir destek görmüş, fakat hiçbir yerde çoğunluğun desteğini sağlayamamıştı. Dolayısıyla ilk başlarda yeni idareciler kendilerini yurt içindeki her tür politik alternatifi ezmek, yok etmek zorunda hissediyorlardı. Özellikle Doğu Avrupa'nın Sovyetleştirilmesinin en yoğun olduğu 1948-53 tarihleri arasındaki dönem çok kanlı geçmişti. Komünist rejimler bu süre içinde onbinlerce kişiyi öldürtmüş, yüzbinleri hapsetmiş, göstermelik mahkemeler düzenlemiş ve kitleleri korkutmayı, yıldırmayı başarmışlardı.

Stalinist terör sadece zalim olmakla kalmıyor, bazen oldukça tuhaf ve anlaşılması güç uygulamalara da gidiyordu. Alman bir yazar, Hans-Henning Paetzke, 1986'da yayınlanan 'Andersdenkende in Ungarn' adlı kitabında Macar muhalefetinin tanınmış şahsiyetleriyle yaptığı mülakatlara yer vermiştir. Bunlardan biri de 1949 ortalarında tutuklanıp Siyonist ajan olduğunu zorla itiraf edinceye kadar işkence görüp daha sonra asılan Komünist Parti liderlerinin aynı ismi taşıyan oğlu Laszlo Rajk'dır. Rajk, başından geçen inanılmaz olayları anlatmış ve terörün sosyal bir politika olarak nasıl kullanıldığını açıkça belirtmiştir.

Babası tutuklandığında oğul Rajk sadece dört aylıkmış. Annesi ve büyükannesi de hapsedilmiş ve bebeğe devletçe 'el konarak', bir yetimler yurduna yerleştirilmiş. Zaten bu yetimler yurdu diğer politik tutukluların çocuklarıyla doluymuş. Baba Rajk asılınca, karısı da uzun bir hapis cezasına çarptırılmış ama ailesine bu konuda hiçbir bilgi verilmemiş. Hayatta olup olmadığını bile bilmeyen ailenin konu ile ilgili müracaatları cevapsız bırakılmış. Annenin kız kardeşi bebeğin nerede olduğunu öğrenmek için her yere başvurmuş ama çeşitli polis karakollarında saatlerce beklemeleri, yalvarmaları sonuçsuz kalmış.

Stalin'in ölümünden sonra bir gün teyze, gizli polisten belirli bir günün belirli bir saatinde Budapeşte'de söylenen caddenin köşesinde beklemesi gerektiğini bildiren bir mesaj almış. Resmi bir araba duraklamış ve dört yaşında bir erkek çocuğu dışarı itilmiş. Otomobil derhal oradan uzaklaşmış. Annenin akibetini henüz öğrenemeyen teyze oğlanı kendi nüfusuna geçirme işlemleri sırasında, çocuğun babasıyla aynı olan isminin ona hiç benzemeyen bir başka isimle değiştirilmiş olduğunu görmüş. Resmi kağıtlara göre bu olay şahsın "kendi arzusu doğrultusunda" (henüz dört aylıkken) yapılmış. Kimliği hakkında kendisine hiçbir şey söylenmeyen çocuk gerçekleri ancak birkaç yıl sonra annesi hapisten çıkınca öğrenmiş.

Doğu Avrupa'nın Sovyetleştirilmesi sırasında insanlara yapılan dayanılmaz işkencelerin derinine inmeden, sadece birkaç istatistiğe bakarak terörün boyutları hakkında fikir sahibi olunabilinir. Paul Lendvai'nin 1987'de basılan 'Das Eigenwillige Ungern' kitabına göre o sıralar nüfusu altı milyon kadar olan Macaristan'da 1950-1953 yılları arasında politik muhalif olduğu iddia edilen 387.000 kişi (Macar nüfusunun yüzde beşinden fazlası) hapsedilmişti. 1956'daki Macar isyanının

bastırılmasından sonra Sovyetlerin kurdurduğu Kádár rejimi tahminen 2000 ile 4000 kadar politik muhalifi öldürtmüştü. 1968 Prag olayı sırasında bizzat komünist rejim geçmişini belirlemek amacıyla bir inceleme başlatmış ve şaşırtıcı gerçeklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu: Nispeten uysal Çekoslovakya'da 1951'de, aralarında 6.100'den fazla rahip, keşiş ve rahibe olmak üzere 100.000'den fazla insan toplama kamplarına kapatılmış, aynı zamanda, parti-içi-çekişmeler sonucu 278 üst düzey lider öldürülmüştü. Polonya'da komünist yönetime karşı ayaklanan silahlı halk 45.000 kişinin ölümü pahasına bastırılmış ve ardından tahminen 5.000 politik muhalif idam edilmişti. Bu rakamlara tam olarak bilinmeyen ama muhtemelen sayıları onbinleri bulan, bir daha hiç dönmemek üzere Sovyet toplama kamplarına gönderilen pek çok insanı da eklemek gerekir.

Özellikle Polonya Komünist Rejimi, bağımsız politik yönetim taraftarı gibi görünen her şeyi yıkmaya, yok etmeye kararlıydı. Sovyet gizli polis müşavirlerinin de aktif yardımları ile Polonya Rejimi, anti Nazi yeraltı teşkilatının sağ kalmış olan liderlerine-özellikle de İkinci Dünya Savaşının en büyük yeraltı organizasyonu olan Home Army'nin eski komutan ve yöneticilerine şiddetli bir savaş açmıştı. Özel bir zorbalık ve işkence gören bu kişiler için düzenlenen göstermelik mahkemeler onları Nazi "yandaşları ve işbirlikçileri" olarak damgalıyordu. Bir şeyler itiraf etmelerini sağlamak için yapılan uzun ve zalimce sorgulamalar sırasında bazılarının boyunlarına gazetelerden kesilmiş gamalı haçlar geçiriliyordu. Bazıları da Nazi savaş suçlularının kapatıldıkları ölüm hücrelerine onlarla birlikte atılıyor ve bekletiliyordu.

Bütün bu yoğun ve organize şiddet sayesinde komünist liderler, yeni Sovyet- tipi totaliter sistemi Doğu Avrupa'da

kurmayı başarmışlardı. Mevcut toplumları ezmiş ve böylece yeni bir sosyal ve politik düzene imkan tanımışlardı. Ama bu organize terör devam ederken totaliter sistemin günlük dünyevi gerçeklerini görmek mümkün değildi. Hem sosyal yeniden yapılaşmayı hem de sistemin devamını sağlamak için yoğun ve yaygın terörden faydalanılıyordu. Ancak, bir kere kurulduktan sonra sistem, her şeyden çok, normal hayatın tüm yönleriyle bürokratizasyonu ile uğraşmaya başladı. Bu çoğulcu ve demokratik Batı'nın gözlemcilerinin kesinlikle onaylamadıkları bir şeydi.

1987'de 'Batı Avrupalı Raportör'ün ikinci cilt, üçüncü sayısında Çekoslovak politik muhalif Vaclav Havel, terörün sistemli ve acımasızca kullanılmasıyla doğan komünist idarenin ruhunu çoğu yazardan daha iyi ifade ediyordu: "Totaliteryanizm kişinin birinci elden (şahsen) tecrübe etmesi gereken bir şey. Uzaktan görülüp anlaşılması imkansız... Bizim sistemimizde şiddet, maddi olmaktan çok manevidir. Diğer bir deyişle gizli kapaklıdır. Dışarıdakilere buradaki hayat oldukça normal görünür. Sokaklarda yürüyen, birbirleriyle neşe içinde konuşan, alışveriş yapan insanlar görebilirsiniz-yani görünüşte her şey yolundadır ve katliamlardan eser yoktur. Sistemimizin zorbalığı hiçbir zaman turistler veya ziyaretçiler tarafından hissedilemeyecektir."

Havel, daha sonra sistemin gerçek baskısını hissedebilmek için Batılıların bunu bizzat denemeleri ve sürekli "tüm yetkileri elinde tutan bürokrasinin insafına kalmış" olduklarının bilinci içinde "herhangi basit bir şey için bile bir yetkiliye danışmak" zorunda kalarak yaşamaları gerektiğini söylemektedir. Böylece insan ruhunun ve insanlık gururunun nasıl yavaş yavaş yıkıldığını görebilirlerdi... "Kişiler devamlı küçümsenerek, aşağılanarak yaşamlarını sürdürürler. Bunlar

totaliter sistemin, televizyon kameralarına yakalanmayan ve ziyaretçilere kolayca anlatılamayan özellikleridir."

Doğu Avrupa'da Sovyet-tipi bir sistemin kurulması her şeylerini komünizme ve Sovyet gücüne borçlu olan bir zümrenin oluşmasına yol açtı. Üstelik bu grup sosyal destek görmediği için vaftiz babası ve koruyucusu olan Sovyetler Birliği'ne giderek daha bağımlı olmaya başladı. Moskova, kendi benliklerini koruyabilmek için Kremlin'e böylesine doğrudan bağımlı olanların sadakatına hatta köleliğine güvenebilirdi. Dolayısıyla kişisel çıkarlar ve ideoloji sayesinde sıkı bir bağ oluşmuş, Stalin de güç piramidinin doruğuna getirilip tanrılaştırılmıştı.

Sovyet bloğuna mensup ülkelerin birbirlerine olan sözüm ona bağlılığı yeni rejimlerin hüküm sürdüğü bu ülkelerdeki iç zayıflıkların gözler önüne serilmesini engelliyordu. Stalin'in ölümünün hemen ardından bu gerçekler artık su yüzüne çıktı. 1950'li yılların başlarında Marksizm ve Leninizmin aşırı basitliğinin göz alıcı parlaklığı, katı gerçeklerin karşısında solmaya başlamıştı bile. İlk baştaki belirli oranda komünizm hevesi sonraları Batı Avrupa'nın çok daha hızlı geliştiği anlaşılınca hayal kırıklığına ve pişmanlığa dönüşmüştü. Ayrıca Stalin'in 1953'te apansız ölümü Sovyet yönetimini ürkütücü ve zorlayıcı bir liderden de mahrum etmişti.

Kremlin yönetiminde politik bölünmeler oluşur oluşmaz ve Sovyet liderleri Stalinist mirasla uğraşmaya başlar başlamaz Doğu Avrupa'da birbiri ardına krizler yaşanmaya başladı. 1953'teki Doğu Almanya ayaklanmasını Polonya'daki pasif politik istikrarsızlık dönemi ve 1956'da Macaristan'daki büyük çaplı şiddet hareketleri izledi. Eğer Sovyetlerin askeri müdahalesi gerçekleşmemiş olsaydı, komünizmin Doğu Avrupa'dan silinmesi kesindi. Önceleri Moskova'ya sempati besleyen Çekoslovakya'da bile Sovyet-usulü sistemin

denenmesi başarıya ulaşamamıştı. Yine Sovyet silahlı kuvvetlerince bastırılan 1968 Prag olayı, çok farklı ve yabancı bir geleneğin yarattığı bu politik ve sosyoekonomik sistemin pek çok kişi tarafından benimsenmediğini ve reddedildiğini belirleyici nitelikteydi. Bunu takip eden Sovyet askeri işgali ise Doğu Avrupa komünist rejimlerinin tamamen Sovyetlere bağımlı olan durumlarını ve Sovyetlerin elinde tıpkı birer kukla gibi olduklarını dramatik bir biçimde ispatlıyordu.

Batı Avrupa ile sıkı kültürel bağları olan Doğu Almanya, Çekoslavakya, Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde hoşnutsuzluğun daha belirgin olması doğaldı. Sovyetleştirilmek onlar için hem politik hem de kültürel geçmişleriyle aralarındaki ilişkileri yıkmak demekti. Bir süre için tarih ve gelenekler bile baskı altına alınabilir ve sosyal hayat bunlardan mahrum edilebilir. Brezhnev doktrini gibi üstün bir güç sayesinde hüküm sürebilen jeopolitik bir doktrin sözüm ona istikrarlı olduğu için muhalif görüşleri susturabilmektedir. Yine bir süre için kültürel hayata boyun eğdirilebilinir ve hatta milli emeller bile sessiz kalmaya zorlanabilir. Ama hepsinin altında yatan ve gün ışığına çıkabilecekleri günü bekleyen pişmanlıkların, huzursuzlukların ve umutların mayalanmasının önüne geçilemez.

Sovyetlerin başarılı askeri müdahaleleri Doğu Avrupalılara şunları öğretmişti: Sovyet üstünlüğünü ve komünist sistemi doğrudan tehdit etmek akıllıca bir davranış değildi. Batı onlara yardım etmiyordu. Aralarındaki ürkek komünist elitleri hemen Sovyet yardımına sığınıyorlardı. Sovyet yönetimi de bastırmak için zor kullanmaktan kaçınmıyordu. Dolayısıyla daha dolaylı ve daha sabırlı metodların kullanılması gerekiyordu. Transformasyon içten gelmeli, gerçekten barışçı olmalı ve yavaş yavaş yaygınlaşmalıydı. Bir anlamda, tarihi bir gizli teşebbüs stratejisi ısrarla uygulanmalıydı. Başarılı olabilmesi için yönetici sınıfın en azından bir bölümünün katılımı

ve ilişki içinde oldukları Batı Avrupa ülkelerinde değişimlerini destekleyen mercilerle gayri resmi işbirliği içinde olmak gerekiyordu. Tabii ki Sovyet yönetimindeki bölünmelerden de faydalanmasını bilmek önemli diğer bir faktördü.

Moskova'nın Doğu Avrupa'da komünizmin devamlılığını sağlayabilmek için gerektiğinde silah kullanmaktan çekinmemesi, beklenmedik bir sonuca yol açtı: Polonya gibi en zayıf komünist elitleri bile asi halk kesimlerinin kendilerine baş kaldırmalarına Kremlin'in izin vermeyeceğine ikna oldular. Doğal olarak bu da, komünistlerin kendilerini şahsen ve politik açıdan güvenlikte hissetmelerini sağladı. Elit kesimin bu güvenlilik duygusu, halk ile aralarındaki mesafeyi asgariye indirebilmelerine izin verdi. Bu sayede halka yaklaşılmış ve komünist yönetici sınıf giderek yumuşamış oldu.

Zaten Stalinist dönem, tüm Doğu Avrupa toplumuna istenilen yön verilemeyecek kadar kısa sürmüştü. Kültürel ve milli benlik duygusu yeterince silinememiş, kendilerine has politik gelenekleri tamamen yok edilememişti. Zamanla -ama ülkelerin karakterlerine uygun farklı bir hızla- öz benlik duyguları Sovyet baskılarına rağmen su yüzüne çıkmıştı. Doğu Almanya'da bu duygular Almanya'nın diğer yarısı ile olan yakın insan ilişkilerinden destek almıştı. Romanya'da ise aşırı nasyonalist ve pek çok yönü ile savaş öncesindeki Romen faşist Iron Guard'ı hatırlatan diktatörlüğün doğuşuyla bağlantılıydı. Macaristan'da daha fazla de-sentralize bir ekonomi sistemini yürürlüğe koymaya yönelik aktif çabalardan ve komşu Avusturya ile sessiz sosyokültürel bağlantılar kurmaktan etkilenmişti. Süper bir sadakat örneği olan Bulgaristan bile kendilerine belirli ve çok özel amaçlı ekonomik rol kazandıracak olan programı içtenlikle kabul etmişti. Sadece, 1968'deki Sovyet işgalinden ağzı yanık olan Çekoslavakya'da Brezhnev dönemi boyunca sessiz bir boyun eğiş hüküm sürmektedir.

9
POLONYA HALKININ KENDİNİ KURTARIŞI

En büyük değişikliğin ve hem devam etmekte olan Sovyet baskısının hem de Sovyet-tipi sistemin belirli yönlerinin karşılaştığı en büyük tehdidin Polonya'dan gelmesi çok doğaldı. Çünkü Polonya, her şeye rağmen yine de Sovyet kontrolündeki Doğu Avrupalı ülkeler arasında en homojen topluma sahipti. Modern tarihi Rus yönetimine baş kaldırı sahneleri ile doluydu. Polonya o an ki komşularından ve düşmanlarından farklı bir dine, Roma Katolik Kilisesine bağlıydı ki bu milliyetçi duyguların uyanmasında ve komünizmden çok değişik muhtevalı bir doktrini benimsemelerinde yardımcı olmuştu. Polonya halkı ve Polonya tarihi ile ilgili her şey, Moskova tarafından Varşova'da kurulmuş komünist sisteme karşıydı.

Polonya'da hakim olan komünist sisteme ve Rusya tarafından empoze edilen eşitsizliğe karşı çağdaş Polonyalıların aldıkları cephe 'gizli ittifak' kelimeleri ile çok doğru şekilde ifade edilebilir. 125 yıllık tarihleri boyunca daima komşularının tahakkümü altında ezilen Polonya halkının ruhuna direniş ve gizli ittifak duygusu kazınmıştı. Bölünmelere karşı koymak ve milli birlik ve iradeyi devam ettirebilmek için Polonyalılar her türlü milli unsuru yok etmeye yönelik zorbalıklara karşı koymak üzere gizli bir ittifak yapmaya mecbur kalmışlardı. On dokuzuncu yüzyılda Rusların şiddetli baskı uygulaması Polonyalıları yirminci yüzyılda daha uzun süreli bir karşı koymaya şartlamıştı. Dinlerine ve geleneklerine uygun olmamakla beraber bu karşı koyma doktrini, şimdi zıt cephelerde oldukları Ruslar tarafından toplumlarına iyice benimsetilmişti.

Stalinizmin en kötü yıllarında, en sadık olan yönetimdeki Polonya komünist elit kesimin içine bile bir miktar Rus-aleyhtarı düşünceler sızmıştı. 1980'lerin başlarında cesur bir Polonyalı gazeteci, Teresa Toranska, çok yaşlı olmakla beraber hâlâ hayatta olan ve Stalinist uygulamayı benimsemiş bazı üst düzey Polonyalı yönetici ile detaylı mülakatlar yapmıştı. Gerçeğe uygun bir biçimde 'Ohi' (Onlar) adındaki bir yeraltı yayınında yer alan bu mülakatlar, Stalinist görüşü benimseyenler arasında bile Moskova'ya karşı birtakım düşmanca hislerin beklendiğini ortaya koymuştu. Bu kişiler birbirlerini Moskova'nın kölesi ve NKVD'nin (daha sonra da KGB'nin) ajanı olmakla suçlamış ve Toranska'ya kendilerinin Polonya'nın Sovyetler Birliği'ne doğrudan doğruya bağlanmasını engellemek için çalıştıklarını, böylece gerçekte milletleri uğruna çok şey yaptıklarını söylemişlerdi.

Milli duygularının gücünü koruması sayesinde Polonyalılar, Stalinist dönem boyunca bazı önemli unsurlarını ve otentik özelliklerini koruyabilmişlerdi. Bunların arasında en önemli olanı Roma Katolik Kilisesiydi. Daha sınırlı bir ölçüde olsa da bir miktar entellektüel özgürlük de hâlâ mevcuttu. 1956'dan sonra Polonya tarımına Sovyet-stili kollektivizasyon uygulamasını tanıştırma çabalarına son verilmiş ve köylüler rahat bırakılmıştı. Böylece devletin toplum üzerindeki politik ve ideolojik baskısı bir ölçüde hafifletilmişti.

İkinci Dünya Savaşı boyunca hem Nazilere hem de Sovyet işgalcilere karşı Polonyalıların yeraltı faaliyetleriyle direnmeleri tekrar tekrar anlatılarak genç neslin kafasına iyice nakşedilmiş olması da önemli bir rol oynamıştı. Komünist rejim bu direnişleri lanetledikçe, savaş sonrası genç nesil için bu karşı koyma hareketleri daha da cazip hale geliyordu. Yukarıda bahsedilen tüm faktörler pasif bir direnişin ve sessiz bir ittifakın

oluşmasına hizmet etmişti ve bu pasif direniş toplumun bir gün daha cüretkar bir şekilde kendisini özgür kılmasına yardımcı olacaktı.

O gün, 1970'lerde, mevcut sistem önemini yaygın şekilde kaybedince doğmuştu. Önceleri komünist-güdümlü bazı sosyal reformlara gerek olduğuna inanan kesimler bile hem Sovyetler Birliği'nin hem de Polonya'daki rejimin sosyal gelişmeyi engellediğini fark etmişti. Aydınlar Sovyetlerin tesirinden tümüyle sıyrılmış ve tekrar Batı'ya özenmeye başlamıştı. Artık yükselmek isteyen her bilim adamının veya sanatkarın Batı'da bir süre eğitim görmesi geretiğine inanılıyor, Sovyetler Birliği'ne ise taşra gözüyle bakılıyordu. Amerikan menşeili kültürel ve akademik alışveriş programlarının, özellikle de bir süreden beri Ford Kurumunca hazırlananların, yirmi yıldır Polonya ile Doğulu komşusu arasında kurulmaya çalışılan kültürel bağı koparmada önemli bir rolü olmuştu. Polonya gençliği bir zamanlar (kısa bir süre için) yeni bir toplum yaratmak nosyonuyla gözlerinin nasıl kamaştığını artık hatırlamak bile istemiyordu. Üstelik Batılı yeni hayat tarzını, teknolojik ilerlemeleri ve kültürel deneyleri gıpta ile izliyorlardı. Özgürlüğüne kavuşan köylü kesimin hemen hemen tamamı Katolikti ve geleneklerine bağlı görünüyorlardı.

Politik açıdan en büyük değişiklik endüstri işçileri sınıfı tarafından gerçekleştirilmişti. Savaş öncesinin tarıma yönelik Polonyasında bu sınıf sayıca azınlıkta olmakla beraber güçlü bir sendika anlayışına sahipti ve genelde sosyalist görüşü benimsiyordu. Polonya Sosyalist Partisi (PPS), Polonya'nın millet olarak yeniden doğuşu için kendini ön saflara atmaktan çekinmemiş ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yeraltı faaliyetlerinde önemli rol oynamıştı. Savaştan sonra, komünistler partiyi ezmiş ve ayakta kalmayı becerenleri de partinin içinde eritmişti. İşte bu parti ülkenin savaş sonrası

endüstrileşmesini yönlendirmişti. Böylece, komünist ideolojik ve kurumcu mobilizasyona uyum sağlayabilecek yeni bir köylüden dönme-birinci-kuşak-endüstri sınıfı yaratılmıştı. Varşova'da Wladyslaw Gomulka başkanlığında komünizme daha az kölelik eden bir rejimin kurulmasını hızlandıran 1956 Poznan işçi isyanının daha yaşlı, daha klasik görüşlü ve politika ile daha ilgili işçiler tarafından başlatılması, birinci kuşak endüstri işçilerinin bunda pek katkılarının olmayışı dikkat çekici bir örnektir.

1970'lere kadar iki çok önemli gelişim, durumun oldukça değişmesine yol açtı. Birincisi, yeni endüstri işçileri, kendilerine has bir politik bilinç edinmişti. Edindikleri bu bilinç, bir zamanların Polonya sosyalist görüşüne benziyor ama (yakın geçmişlerindeki köylülüğün etkisiyle olacak) dinin güçlü katkıları da hissediliyordu. İkincisi sosyal demokrat orijinli, politik güce sahip anti-komünist aydınlarla yeni bağlar kurulmuştu. Bu güçlü bir koalisyondu ve (büyük ölçüde aydınlar sayesinde) alternatif bir program hazırlayabilecek, (büyük ölçüde politika ile yeni yeni ilgilenmeye başlayan işçiler sayesinde) politik baskı yapabilecek nitelikteydi. Üstelik, komünist liderlerin bile hürmet ettikleri, dünyaca tanınmış Kardinal Wyszynski'nin 1980'lere kadar yönettiği Katolik Kilisesi de koruyucu ve destekleyici bir tavır almıştı.

Tüm bu sosyal akımlar gerçekten karizmatik işçi liderinin, Lech Walesa'nın ortaya çıkmasına hakikaten yardımcı olmuştu. Özgeçmişi ve politik olgunluğu, bu eğilimlerin ne kadar tesiri altında kaldığını gösteriyordu. Köylü bir ailenin çocuğu olan Lech Walesa koyu dinci bir atmosfer içinde büyütülmüştü. Polonya'nın savaş sonrasında sanayileşme dönemine girdiği yıllarda Walesa, Gdansk'ta liman işçisi olarak çalışmış, kentli işçi kesiminin yoksulluğundan pek fazla etkilenmemiş, hep

kendine yontmaya çalışan parti yöneticilerinin ayrıcalıklarını ve suistimal etme gücünü görünce anti-komünizmi tercih etmiş, 1970 başlarında polis ile liman işçileri arasında çıkan kanlı mücadele sonucunda iyice politize olmuş ve nihayet bir grup entellektüel politik hareketçi tarafından desteklenince Walesa, Polonya'yı canlandırıp, tüm dünyanın ilgisini çeken hareketlerin lideri ve sembolü haline gelmişti.

Bu hareketin ismi olan 'Solidernosc', veya 'Dayanışma'da büyük bir sembolik değer taşıyordu. Totaliter yönetimin özü, özgür siyasi hayatı ve toplumun bölünmesini engellemeye dayalıdır. Hedef her ferdin kendisini sistemin bütünlüğü karşısında yapayalnız hissetmesini ve eğer sürüklendiği muhalif düşünceler varsa bile bunları hiçbir zaman alenen ifade edemeyeceğinin bilincine ermesini sağlamaktır. Halbuki dayanışma, bunun tam tersi bir mesaj taşıyordu. Paylaşılan bilinçliliği, müşterek güveni ve farklı sosyal tabaka ve sınıflar arasında yapılan uzlaşmaları sembolize ediyordu. Komünist rejime çeşitli yönlerden saldırıyordu: İdeoloji olarak dine olan inancından, demokrasiye ve vatanperverliğe olan güveninden destek alıyor; organizasyon olarak da tüm ulusun yapısına ve aydın kesimin, gençlerin ve özellikle de kilisenin ittifakına güveniyordu.

Dayanışma, komünist sisteminin belirgin hatalarını daha da belirginleştirdi. 1970 başlarında Batı'dan 30 milyon dolar borç almış olan ülkenin komünist liderleri memleketin ekonomisini yeniden canlandırmaya yetecek miktardaki bu parayı olmayacak şeylere hesapsızca harcamışlardı. Sonuçta ortaya çıkan ekonomik kriz, şiddetli önlemlerin alınmasını gerekli kılmış ve bu da hem işçilerin huzursuzluğunu artırmış, hem de ülkenin komünist liderlerine karşı duyulan ufak saygı kırıntılarını (eğer hâlâ vardıysa) silip atmıştı.

Köylüler, kollektivizasyonla olan acı tecrübeleri yüzünden rejime karşıydılar ve 1949'lu yılların ortalarında yapılan toprak reformu bile onların küskünlüğünü gidermeye yetmemişti. Şehirli kesim, konut probleminden, hizmet yetersizliğinden, günlük hayatın gerektirdiği en basit şeyleri alabilmek için kuyruklarda beklemekten ve giderek yükselen yiyecek fiyatlarından bunalmıştı. Komünistlerin gurur duyarak savaş öncesi Polonyasındaki durum ile karşılaştırdıkları eğitim imkanları bile artık arzu edilen sosyal itibarı sağlayamıyordu. Polonya Sosyolojik Birliğine sunulan ve daha sonra 1 Haziran 1987'de Wola adlı yeraltı dergisinde de yayınlanan bir bildiri bu durgunluğu şöyle anlatıyordu:

"Poznan'lı bir sosyolog olan Jerzy Krezlewski'nin savaş öncesi ve sonrası işçileri arasında yaptığı mukayese çok çarpıcıdır... Kesin rakamlar vererek, şu anda mevcudiyetini sürdürmekte olan sosyalizme rağmen, Polonya Halk Cumhuriyetinin işçilerinin savaş zamanı işçileri ile aynı veya daha düşük seviyede olduklarını ispatlamıştır. Üstelik şimdiki Polonya işçilerinin durumu Avrupa'daki işçilerin hepsinden daha kötüdür ve ancak Üçüncü Dünya ülkelerindeki işçiler ile kıyaslanabilirler. İşçi çocuklarının üniversiteye girebilme şansında az da olsa bir artış görülürken (savaştan önce yüzde 25 olan oran şimdi yüzde 31'dir) bu alandaki en büyük gelişme öğrencilerin çoğunluğunu işçi aileleri çocuklarının oluşturduğu Katolik üniversitelerinde kaydedilmiştir."

Yaygın olan mahrumiyet ve politizasyon bilinci ve daha geniş çaplı bir dayanışma arzusu, 1981 Aralığında uygulanmaya konan sıkı yönetim tarafından bile yok edilememişti. Çünkü o zamana kadar, Sovyet-güdümlü rejimin otuz yıldır yıkmaya çalıştığı geleneklerinin ve müşterek tarihlerinin yadımıyla yeni bir milli bilinç ortaya çıkmıştı. Otentik milli kişiliğin restorasyonu

dayanışmanın en önemli başarısı olmuş ve Polonya'nın politik görünümü böylece belirlenmişti.

İşte, dayanışma, sıkıyönetim sayesinde devam eden politik yapıya rağmen, ülkenin kendisini kurtarmasına bu şekilde yardımcı olmuştu. Bununla beraber bu politik yapı artık farklı bir hüviyet kazanmıştı. Sıkıyönetim, Dayanışmayı maddi baskı altında tutabiliyor ama manevi gelişmeleri, meselâ alternatif bir elit kesimin oluşmasını veya Polonya'da gerçek anlamda siyasi hayatın yeniden doğmasını engelleyemiyordu.

10

SOSYAL DAYANIŞMADAN POLİTİK ÇOĞUNLUĞA

Siyasi hayatın yeniden doğuşu Polonya'daki komünizmin yenilgisini sembolize ediyordu. Sovyet deneyiminin yıllardır sürdürdüğü rekabette başarıya ulaşamadığını ispatlıyordu. Polonya Komünist Rejiminin tarihindeki totaliter dönemin artık sona erdiğini belirtiyordu.

Komünist rejim hâlâ yönetmeye ve hatta güçleri tekelinde tutmaya devam etti ama ülkenin politik hayatını artık yönlendiremiyordu. Bu hayat kendine has bir otantiklik ve komünist politik kontrol ile sınırlandırılamayan özgür bir benlik kazanmıştı. Bu yeni siyasi hayat düzenlenen çok gizli suikastçı hareketler, kısmen-aleni politik tartışmalar, kulüpler ve gösteriler gibi çok çeşitli yollarla varlığını ispatlıyordu. 1981 Aralığında uygulanmaya başlanan sıkıyönetimin önemli bir katalitik rolü olmuştu: bir sürü yeraltı yayının ortaya çıkmasını hızlandırmıştı. Yine yeraltı bir kaynaktan alınan bilgiye göre 1981 başından 1987 sonuna kadar 1500 gazete ve dergi ile 2400 kitap ve dergi yayınlanmıştı. Bu yeraltı faaliyetleri, aynı zamanda pek

çok sayıda gizli politik grupların oluşmasına da yardımcı olmuştu. Sosyal demokratik sol, tutucu Katolikler ve hatta koyu milliyetçi sağ bile bu gruplar arasındaydı.

Yeraltı basını sadece anti-komünist ve anti-totaliter olmakla kalmıyordu. İyi organize edilmiş bilimsel gruplar ve komisyonlara somut ve mantıklı politik, ekonomik ve sosyal reform programları hazırlatıyordu. Gerçekten de ülkenin ekolojisinin bozulması, Polonya tarımının geri kalmışlığı veya sanayi sektörünün organizasyonu ve idaresi gibi pek çok kritik konuda Polonya politik sektörünün orijinal düşünürleri, mevcut rejimden daha mantıklı çözümler önerebilecek durumdaydı. Çünkü, komünizmin 1980 ortalarında artık gözden düşmesi ve Polonya Rejiminin büyük ölçüde Sovyet sisteminin kopyası gibi görülmesi sonucunda uzmanların ve aydınların, devlet yerine bağımsız ve bir anlamda gizli teşkilatlarla işbirliği yapması daha doğru bir davranış sayılmaya başlamıştı.

Siyasi hayatın yeniden canlanması sayesinde komünizm öncesi politik sahnede boy gösteren çeşitli görüşler de tekrar ortaya çıkmıştı. Bunların içinde ilk başlarda en aktif ve belirgin olanları rejimin kendisinden türeyen sosyal demokratik filizler idi. Şimdi hayal kırıklığına uğramış olan eski aktif komünistler (bir zamanlar fanatik Stalin taraftarı olanlar bile) sosyal demokrasinin yapılmış yanlışları ve haksızlıkları giderebileceğini umuyorlardı. Savaş öncesindeki Polonya Sosyalist Partisinin zengin geleneklerinin ve fiziki kalıntılarının statükoya sosyalist bir alternatif yaratabileceğine inanıyorlardı. Nispeten Marksist orijinli olmaları, onlara daha az dogmatik komünist bürokratların gözünde bile bir meşruiyet kazandırıyordu.

Demokratik sol, polis tarafından sık sık taciz edilmelerine rağmen İşçi Savunma Komitesini (KOR) kurmayı başarmış ve bu olay aydınların işçilerle yaptığı ittifakın dönüm noktası

olmuştu. Hatta tarihi önemi olan 'dayanışma' bile böyle doğmuştu. Ayrıca, Stalinist dönemde şiddet uygulamasıyla bastırılan diğer politik oluşumların da tekrar su yüzüne çıkması için ortam hazırlanmıştı. Bu politik oluşumlardan biri, savaş öncesi Polonya lideri olan Mareşal Jozef Pilsudski'nin görüşü doğrultusundaydı ve milli bağımsızlık, Ukraynalılar, Litvanyalılar ve Byelorussianlar gibi baskı altındaki Rus olmayan azınlıklarla Moskova'ya karşı işbirliği yapmak önem verdikleri konuların başlıcalarıydı. Diğer bir politik oluşum, muhafazakar ve koyu milliyetçi düşünür Romen Dmowski'nin savaş öncesindeki öğretilerinden yola çıkmıştı ve etnik homojenliğe sahip Katolik Polonya'nın Almanlara karşı Ruslarla ittifak içinde olması gerektiğini savunuyordu. Bir başkası ise, Polonya köylü hareketini başlatan ve ülkenin siyasi hayatında bağımsız, toprak sahibi köylülerin oynayacağı büyük role dikkati çeken Wincenty Witos'un mirası üzerine inşa edilmişti.

Bu politik oluşumlar zamanla geliştiler ve programlarında günün şartlarına göre bazı yenilikler yaptılar. Dolayısıyla onları, geçmişin basit bir taklidi olarak tanımlamak çok yanlış olacaktır. Mesela muhafazakarlar Polonya'nın giderek büyüyen ekonomik krizi için serbest teşebbüsün en iyi çözüm olduğunu savunurken Reagan yönetiminin ve Thatcher hükümetinin ekonomik başarılarından söz etmekten kaçınmıyorlardı. Diğerleri İsveç'e dikkati çekiyor, başarılı bir sosyal demokrasi örneği olduğunu iddia ediyorlardı. Ve hepsi de Polonyalı papanın öğretilerini yaşatmaya çalışarak Katolik sosyal doktrinini benimsiyor, özellikle papanın üzerinde durduğu, 'fertleşme'nin önemini programlarına dahil ediyorlardı.

Doktrin hakkında yapılan ateşli tartışmalar gerçek ulusal siyasi hayatın yeniden kurulmaya başladığını ispatlayan olaylardan yalnızca biriydi. Ulusun kaderini belirleme

kontrolünün nasıl tekrar elde edilebileceği de aynı derecede yaygın tartışma konularından biriydi. Bazıları pragmatik ve giderek ilerleyen evrimsel değişimden yanaydı ve bunlar eğer rejim onların sosyal bağımsızlıklarına saygı duyacaksa ve serbest ticarete izin verecekse, mevcut rejimle bir ölçüde uzlaşmaya, işbirliği yapmaya razıydı. Lech Walesa işte bu yaklaşımı sembolize ediyordu.

Diğerleri rejimin çökmeden, gerekli refomlara hiçbir zaman izin vermeyeceğini savunuyor ve bu sebeple bir an önce rejimi ortadan kaldırmanın şart olduğunu söylüyorlardı. Bazıları Sovyetlerin yeni bir askeri müdahalesine meydan vermemek için, kendileri gibi baskı altındaki diğer Doğu Avrupalılarla müşterek bir cephe oluşturmak taraftarıydı. Bunu sağlayabilmek için ise bölgesel Doğu Avrupa koalisyonunu kurmak üzere kolları sıvadılar. Bu arada bir başka grup, Sovyetler Birliği'nin kendi iç meseleleri yüzünden şu anda doğrudan bir müdahaleye giremeyeceklerini, komünist rejiminin daha fazla devam edemeyeceğini ve sırası gelince rejimi alt edebilmek için şimdiden hazırlık yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Özellikle Polonya Silezyasında bu görüş büyük ölçüde desteklenmiş ve 'Mücadele Dayanışması' adlı organizasyon tarafından da onaylanmıştı.

Gerçek anlamda bağımsızlığa duyulan özlem tüm bu politik görüşlere baskın gelmiş ve bu fikir politik diyalogları yönlendirmişti. Durum, Polonya resmi komünist basınına bile yansımıştı. Varşova'da yayınlanan Rzeczywislose, 31 Ocak 1988'de yukarıda sözü geçen bu ulusal hasreti şöyle özetlemişti:

> "Polonya'nın kendisine has bir politikası yoktur ve bağımsız bir politika Polonya için mümkün değildir. Bu, toplumumuzda çok yaygın bir görüştür. Bizim Doğulu komşumuza bağımlı olduğumuz konusunda bir inanç vardır ve Polonya politikasının bu komşu tarafından

belirlenmesi doğal karşılanır. Dolayısıyla da Polonya'ya has olmaktan çok Sovyetler Birliği'nde izlenen politikanın bir uzantısı halindedir. Muhaliflerin çoğunun fark ettiği bu durum ulusal bilincimizin derinliklerine işlemiştir. İkinci Cumhuriyet iddialı bir şekilde kendi bağımsız politikasını savunup, dış baskıların emrine girmeyeceğini söyleyince savaş döneminin hatıraları ve nostaljik özlemler kendilerini belli etmeye başlamıştır."

Polonya'nın siyasi hayatının tekrar canlanması bir diğer sonuç daha doğurmuştu: Bir gün, şu an ki komünist yöneticilerin yerine geçebilecek alternatif bir politik elitin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bu da köklü bir değişimdi ve yalnızca Stalinizmin değil, Leninizmin de özüne aykırı idi. 1980'lerin ortalarında Polonya artık sadece komünistlerin söz sahibi olduğu bir siyasi harabe olmaktan çıkmıştı. Sovyetlerin desteği sayesinde komünistler hâlâ yönetimdeydiler ama artık siyasi düşünceleri ve siyasi hayatı baskı altında tutamıyorlardı. Pek çoklarının gözünde de ülkenin politik geleceği artık komünistlerin elinde oyuncak olmaktan kurtulmuştu.

Üstelik Polonyalı komünistler kendi içlerinde de büyük bir değişim aşamasındaydılar. Rejimin başına aristokrat bir geçmişe sahip olan ve komünizme gönülden bağlı görünmekle birlikte konuşmaları ve tavırları ile ülkenin geçmişini unutmadığını belli eden bir asker geçmişti. Geçmişe duyduğu saygı bakımından Wojciech Jaruzelski, Polonya'nın savaş sonrasındaki diğer liderlerinden oldukça farklıydı. O liderler Moskova'ya hiç tereddütsüz boyun eğmiş, sadakatlarını her fırsatta belirtmişlerdi. Oysa generalin rejimi, şimdiki politik rekabet ortamında politik adaleti sağlayabilmek için basının ve kitapların sansürünü önemli ölçüde kaldırmıştı. Zaten öyle yapılmasaydı, yeraltı yayınları daha da çoğalırdı. Sansürün kaldırılması sonucunda ulusal meseleler açıkça tartışılmaya, önceden tabu sayılan konular konuşulmaya başlanmış, bu da resmi ideolojinin biraz daha güç kaybına yol açmıştı.

Gerçekten de, ideolojinin hangi yönlerinin 1980 ortalarına kadar eski görkemini koruyabildiği tartışılır. Stalinizm tümüyle -hatta resmen bile- itibarını kaybetmişti. Leninizm sadece Ruslarla birlikte yapılan müşterek anma törenlerinde hatırlanıyordu. Yönetimdeki partinin doktrini pek çok yönden klasik Polonya sosyalizmini hatırlatmaya başlamıştı.

Bu eğilim 1987 ortalarında Polonya Komünist Partisinin resmi basın organı olan Nowe Drogi'de (sayı 6) dile getirilmişti. Sosyalizmin Leninist yorumunu şiddetle eleştiren bu yazıya dergi geniş yer vermişti. Polonya'da yapılmakta olan değişikliklerin, kişileri şimdiki sosyal ve ekonomik yönetimin temel prensiplerini şüpheyle gözden geçirmeye zorladığını söyleyerek başlayan yazı şöyle devam ediyordu: "Sosyalizmin, sosyal hayat seviyesini yükselteceğini, insanların birbirini istismar etmesini engelleyeceğini, yabancı sermayenin ülkenin zenginliklerini sömürmesine izin vermeyeceğini, sosyal adaletsizlikleri önleyeceğini, işsizlik, eğitim kısıtlılıkları, sağlık hizmetleri azlığı, konut gibi sosyal problemleri çözeceğini, mantığın her konuda mantıksızlıklara üstün gelmesini sağlayacağını iddia eden ve sistemin temelini oluşturan bu prensiplerin gerçekçiliğini bir kere daha incelemek gerekmektedir." Partinin basın organı hemen ardından şu soruyu soruyordu: "Kırk yıllık bir uygulamadan sonra bu program hakkında ne düşünülüyor?"

Soruya kendi verdiği cevap oldukça katıydı: "Ne yazık ki 'devam' demek çok zordur... Şu an ki komünist hükümet, şimdi daha önceleri lanetlenen pek çok tutumu benimsemektedir. Özel mülkiyete yeniden izin veriliyor, kapılar dış sermayeye açılıyor, pazar-mekanizmaları kabul ediliyor, işsizlik müsamaha ile karşılanıyor ve dini inanç destekleniyor. Bunun gibi değişimler yapmamız, bizim sosyalizmden

ayrıldığımızı mı gösterir?"

Makale, resmen öngörülen ateizmin bile reddedilmesi gerektiğini, çünkü dinin manevi yönü ile sosyalizmin yeterince ortak noktası olduğunu ve bu yüzden dini kabul etmenin sosyalizmden uzaklaşmak sayılamayacağını anlatıyordu. Sosyalizmin dine karşı olmasını gerektirecek hiçbir sebep yoktu. Yazı hükümetin 'her şeye kadir' rolünü kınıyor ve aşağıdan gelen inisiyatiflerin daha önemli olması gerektiğini savunuyordu. Sosyal karışıklıklar, uzlaşarak ve anlaşarak çözümlenebilirdi ve daha güçlü birtakım arzuların esiri olmamak için bir tür "kurumlar ve yasalar sistemi yaratmak şarttı" (çoğulculuk gibi).

Nowe Drogi'ye göre bu değişimlere karşı çıkanların çok banal bir sosyalizm anlayışı vardı ve mevcut yapıyı hiç değiştirmeden koruyarak, ona hizmet edebileceklerine inanıyorlardı. Böyle düşünen parti yöneticileri sosyalizmin özünün, kudreti elde tutmaya dayalı olduğunu sanıyorlardı. Nowe Drogi'de yayınlanan yazı şu cümle ile sona eriyordu: "Bu tür davranışlar, diğer önemli konuların gücünü yitirmesine ve hedefe ulaşmak için kullanılması gereken vasıtanın sonu belirlemesine yol açmaktadır."

Bir başka Polonyalı sözcü, Varşova'nın önde gelen gazetelerinden biri olan Zycie Warszawy'de 22-23 Ağustos 1987 tarihlerinde Marksist ve Katolik düşüncelerin sentezini yapmıştı. "Sosyalist kişilik" kavramının Polonya'da giderek yaygınlaşmasından duyduğu sevinci dile getirmiş olan bu yazar, şimdiki papanın prensiplerinden birinin resmi doktrine bu sayede dahil edildiğini duyurmuştu. Sadece bir taktik olarak söylenmiş olsa bile bu sözler, esasında Katolik Kiliseye ve vatandaşları olan papaya büyük bağlılık duyan bu ulusun materyalist ve ateist düşüncelerden biraz daha koparak bu

düşüncelerin en büyük rakibi olan Roma Katolik Kilisesine daha da yaklaşmalarını sağlamıştı.

Kamuoyunun nabzını yoklayan araştırmalar, Marksist-Leninist doktrinin Polonya'da hızla itibar kaybettiğini ortaya koyuyordu. Bu durum, şimdi henüz uzak bir ihtimal olarak görünse bile, belki partinin kendisinin de evrimsel bir değişime uğramasına sebep olabilirdi. Gerçekten de, Sovyet partisinin aksine Polonya'daki komünist hareket, giderek artan sayıda siyasi ve tarihi bilince sahip kişilerden müteşekkil bir toplum tarafından yönetiliyordu ve zaman içinde, Polonya'nın geleneksel politik kültürünün çeşitli unsurlarının da yansıtılacağı bir şekil alacağı kesin gibi görünmektedir.

Fakat bu yönde atılan adımlar direnmelerle karşılaşmıyor da değildi. Yönetimdeki partinin elemanları iktidarı elden kaçırmamaya kararlı görünüyorlardı. Bunu sağlamanın bir yolu kendi güçlerini tehdit eden reformist hareketleri zaman zaman ezmek ama reform programlarının büyük bir kısmını sanki kendi fikirleriymiş gibi benimsemekti. Her reform dalgası Stalinist yapıdan bir şeyler götürdüğü halde bu taktik, 1950'lerde 1960'larda ve hatta 1970'lerde işe yaramıştı. Leninist-Stalinist sistemin bu kadar aşınması sonucunda Polonya'da 1980 ortalarında ihtiyaç duyulan yeni reformlar Stalinizmin tüm kalıntılarını ve Leninizmin özünü tehdit edecek mahiyetteydi.

Fakat gerekli reformların kapsamı çok geniş olmalıydı. Ekonominin de-sentralizasyona, siyasi hayatın formal çoğulculuğa, halkın ferdi yaratıcılığa ulaşabilmek için sınırsız imkanlara ihtiyacı vardı. Böylece, Jaruzelski ve yönetimini, daha önce hiçbir liderin karşılaşmadığı ölçüde büyük bir mesele beklemekteydi. Gomulka ve ardında Edward Gierek, irili ufaklı birtakım tavizler vermek pahasına da olsa komünist yapıyı

kurtarmaya çalışabilir; de-kollektivizasyonun verdiği güçten yola çıkarak, ekonomi üzerinde kesin söz sahibi olabilir; bir yandan kilise ile uzlaşırken, bir yandan da basına sansür uygulamaya devam edebilir; politik muhalefete bir derece göz yumarken yine de tek büyük güç olmayı garantileyebilirdi.

Halbuki Jaruzelski'yi çok daha zor bir seçim bekliyordu: ya sosyoekonomik durgunluğu devam ettirecek ve böylece olası bir politik patlamayı göze alacaktı ya da geniş kapsamlı bir politik ve ekonomik çoğulculuğu tercih ederek gücün komünistlerin tekeline geçmesinden doğacak zararları sineye çekecekti. Dayanışma döneminin yarattığı şevk ve heyecandan sonra; ve onu takip eden sıkıyönetimin oluşturduğu kutuplaşmalardan sonra, kısmi reformlar artık yeterli olamazdı. Ayrıca komünist sistem kısmi önlemlere hayat hakkı vermiyordu. Sıkıyönetimin uygulanmaya başlamasıyla meydana çıkan sosyal küskünlük ve politik bitkinlik Polonya'nın komünist rejimine bir süre huzur vermiş, onları iktidarın tehlikede olmadığına inandırmıştı. Fakat bu zaman zarfında ülkenin temel sosyoekonomik problemleri büyümüş ve yukarıda bahsedilen zorlu seçim artık kaçınılmaz hale gelmişti.

Ekonomiyi canlandırmak için pazar-mekanizmasına izin vermek gerekiyordu ve bunu Jaruzelski'nin ekonomi danışmanları bile itiraf ediyorlardı. Ancak bu adım, politik çoğulculuktan ayrı düşünülemezdi. Ekonomide bir gelişme sağlayabilmek için diyaloga ve mücadeleye dayalı açık bir siyasi hayatı kabul etmek şarttı. Toplumun kendini kurtarmasıyla birlikte böyle bir hayat zaten oluşmuştu ama henüz kurumlaşmamış ve rejimin resmi tasdikini almamıştı. Meşruiyet kazanması için nitelikli bir sistem değişikliğini göze almak gerekiyordu ki yöneticiler ülkenin kaderini belirleyecek bu denli önemli bir kararı vermekten haklı olarak çekiniyorlardı.

Komünistlerin politik çoğulculuktan korkmalarının sebebi sadece ideolojik şartlanma değildi. Daha çok, sahip oldukları imtiyazları kaybetmekten korkuyorlardı. 39 milyon nüfuslu orta boy bir Avrupa ülkesinde yapılan çeşitli anketler halkın sadece yüzde onunun bu rejimi desteklediklerini ortaya koymuştu. Bu yüzde onun da büyük çoğunluğunu parti mensupları oluşturuyordu. Resmi haftalık dergi Polityka 14 Mayıs 1988'de ülkedeki 1.2 milyon yönetici mevkinin 900.000'inin parti mensuplarınca işgal edildiğini yazıyordu. Partinin toplam 2 milyon üyesi olduğuna göre, elemanlarının hemen hemen yüzde ellisi diğer kişileri yönetmekle meşguldü. Aynı yazı, 1986'da toplam 444 üst düzey idari pozisyon olduğunu ve bu rakamın yüzde 94.3'ünü parti mensuplarının oluşturduğunu belirtiyordu. Ayrıca Polonya üniversiteleri rektörlerinin üçte ikisi, okul müdürlerinin beşte dördü ve sağlık hizmetleri idarecilerinin de dörtte üçü parti elemanlarıydı.

Gerçek politik çoğulculuğa duyulan ihtiyaç, tüm bu imtiyazları sona erdirebilirdi. Kenara sıkışmış olan rejimin, toplumun giderek artan baskıları karşısında önerdiği çözüm 'sosyalist çoğulculuk'tu. Politik güçsüzlüğünün ve tek başına olduğunun bilincinde olan, ama Kremlin tarafından baskı uygulaması için artık sıkıştırılmayan ve Batılı anlamda ekonomik rahatlığa gerçekten ulaşmak isteyen Jaruzelski ve grubu epeyce düşündükten sonra politik ılımlılık programında karar kıldılar. Çoğunluğunu fikir özgürlüğüne sahip parti dışı kişilerin oluşturduğu bir Danışma Konseyi kurdular ve onların tavsiyelerine açık olduklarını bildirdiler. Konsey çeşitli sosyal meseleleri inceleyebilecek, ama doğrudan müdahale edemeyecekti. Önceden tabu sayılan pek çok şey artık sansüre tabi olmayacaktı. Muhalefet kendi görüşlerini (resmi kanallar dışında) rahatlıkla dile getirebilecekti. Bağımsız kulüplerin ve tartışma gruplarının sayıları birdenbire artmış ve gerçek siyasi

hayatın yeniden canlanmasına yardımcı olmuştu. Zaman zaman yapılan hükümet aleyhtarı gösteriler bazen olgunlukla karşılanıyor, belki de bunların sosyal tansiyonu düşürmeye yarayan sigorta görevi yaptığı düşünülüyordu. Giderek bozulan ekonomik durum 1988 ortalarında hükümet sözcüleri ile Katolik Kilise temsilcileri ve Solidarnosc yetkilileri arasında şiddetli tartışmalara yol açmıştı.

Sözü edilen bu ılımlılıklar' rejimin zayıflığını, ekonomik hatasını ve ideolojik sarsıntısını yansıtmaktaydı. 'Sosyalist çoğulculuk' sloganının arkasına sığınmakta olan yönetim partisi, gücü tekellerinde tuttukları Leninist dönemin ve tüm siyasi hayatı bastırdıkları Stalinist dönemin bir daha geri gelmemek üzere geçtiğinin bilincindeydi. Ama partinin şimdi önerdiği 'sosyalist çoğulculuk' halkın ısrarla istediği 'demokratik çoğulculuktan' yine de çok farklıydı. Halk sadece partiyi eleştirmek ve önerilerde bulunmakla yetinmeyip, politik kararlarda söz hakkının olmasını ve nihayet temel politik seçimleri bizzat yapabilme hakkını istiyordu.

Dolayısıyla 'sosyalist çoğulculuk' ile 'demokratik çoğulculuk' arasında oldukça büyük farklar vardı. En önemli ayırım yetkiyi paylaşmakta ortaya çıkıyordu ki Leninizmi sosyal demokrasiden uzaklaştıran da buydu. Önümüzdeki birkaç yıl içinde bir gün dönüm noktası gelecek. Bu arada, rejim çökmezse- ki bu mutlak bir Sovyet müdahalesine yol açacaktır- ya da rejim aniden yoğun bir baskı politikası uygulamaya başlamazsa-ki bu da muhtemelen bir halk ayaklanmasına, sonra da Sovyet müdahalesine sebep olacaktır-Polonya'da komünizm dış kaynaklı özellikleri giderek aşınacak ve politik 'polonlaşma' giderek artarak devam edecektir. Stalinizm resmen terk edildiğine, Leninizme sadece laf ola hürmet gösterildiğine ve Polonya sistemindeki Sovyet unsurlar giderek azaldığına göre,

Polonya ile bir zamanlar örnek aldığı Sovyetler Birliği'nin sistemi arasındaki mesafe zamanla daha da büyüyecektir. Gerçekten de Polonya'daki komünist sistemin ancak üst politik seviyede sahiden komünist olarak kalması sadece bir zaman meselesidir.

Bir zamanlar kendileri ihtilalci olan ama şimdi ihtilalcilerin yöneticileri durumundaki komünistler, yönetimlerine karşı yapılan devrimci hareketlerin ilk safhasında yenik düşmüştü. Bu durum, İtalyan, Marksist düşünür Antonio Gramsci tarafından 'Fikirlerin savaşı' olarak çok doğru nitelendirilmişti. Gramsci'ye göre ikinci safha devletin kendisini ele geçirmeye çalışmak olacaktı. İşte komünist ekonomik başarısızlık, bu aşamada, demokratik çoğulculuğu gerekli kılan bir başka sebep oluşturmuştu. Söz konusu başarısızlık komünist idarecilerin morallerinin bozulmasını, kitlelerin komünizm ve sevdasından vazgeçmesini ve üst düzey yöneticilerin tek başlarına kalmasını sağlamıştı. Böylece Polonya komünist yönetimi yavaş yavaş istemeyerek de olsa, tekelindeki yetkilerden taviz vermek zorunda kalacaktır-ya da her şeyi yok edebilecek şiddetteki bir ihtilal ile karşılaşmayı göze alacaktır.

11

BÖLGEDE ORTAYA ÇIKAN HUZURSUZLUK

Yeni bir gelişme, ya komünist yönetimin tedrici yıpranmasını ya da Kremlin'i oldukça endişelendirecek karşı bir devrimci değişme ihtimalini doğurdu. Polonya'daki birçok komünist olmayan eylemciler, Polonya'nın serbestlik sebebini Doğu Avrupalı komşularınınkiyle birleştirmek arzusundaydılar. Gorbachev'in reform girişimleri eylemcilerin bu çabalarını kolaylaştırmakta ve hatta ihtiyaçları olan zemini hazırlamaktaydı.

Gorbachev'in yenileştirme girişimleri ve komünist devletlerin bağımsızlıkları hakkındaki gevşek konuşmaları, daha önceleri Prague Spring'in Sovyetlerce bastırılışıyla ortaya çıkan korkuları nispeten dağıtıyordu. Bu hususta, 1950'lerde, Khrushchev'in ve Tito'nun düşüncelerinin aniden meşru hale gelmesi sonucu Stalinci Doğu Avrupa üzerindeki tesiri ile Gorbachev'in daha önce Doğu Avrupa reformcularının ortaya koyduğu fikirlere yakınlık duyması arasında çarpıcı paralellikler vardır. Perestroika şüphesiz, Doğu Avrupa'da yalnızca daha çok ümit uyandırmamış aynı zamanda muhalefete uygun meşru bir taktik de sağlamıştır.

Bu durumda, Polonyalılar mevcut Sovyet tipi sistemlerle Doğu Avrupa'daki karşıt demokratların koalisyonunda başı çekmeye başladılar. Polonyalılar, yeni özgürlükleri sayesinde diğer komşu devletlerdeki muhaliflerine kıyasla daha kolay kongre yapmaya, organize olmaya başladılar. Diğer Doğu Avrupalılar için böyle bir faaliyet Polonyalılarla karşılaştırıldığında fazla riskli ve pahalıya mal olmaktaydı.

1986'da Polonya muhalefeti, komünist yönetime karşı bölgesel muhalefeti teşvik amacıyla özel bir dergi çıkarmaya başladı. Derginin adı Nowa Koalicja (Yeni Koalisyon) idi. Derginin kabı sembolik olarak sadece Doğu Avrupa başkentleri olan Varşova, Prag, Bratislava, Budapeşte, Bucharest ve Sofya'yı imâ etmiyor, aynı zamanda Kiev, Minsk, Vilnius, Riga ve Tallinn gibi Sovyet Cumhuriyetlerinin başkentlerini de hatırlatıyordu. 1987'de, Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından istilâ edilişinin on dokuzuncu yıldönümünde, Tatra dağlarında gizli bir sınır bölgesinde, Polonya ve Çekoslovakya'dan seçkin muhaliflerin katıldığı müşterek bir toplantı yapıldı. Toplantıya katılanlar, temel insan haklarını talep eden bir bildiri yayınladılar ve Sovyet akademisyeni Andrei Sakharov'a özel bir dayanışma

mesajı yolladılar. Grup aynı zamanda, Gorbachev'in Sovyetler Birliği'ndeki reformlarını övdü ve bu reformları Doğu Avrupa'da çok yakında meydana gelecek değişikliklerin göstergesi olarak değerlendirdi.

Gorbachev'in perestroikasına olan bağlılık Sovyet liderlerine pek güven vermiyordu. Sovyet liderlerine göre Polonya'daki gelişmeler yeterince korkutucuydu. Kremlin istemeyerek de olsa kendisini Polonya'nın bu özerkliğine alıştırmaya çalışıyor ve bu özerklik arayışının diğer Doğu Avrupa devletlerine sirayet etmesinden ürküyordu.

Her şeye rağmen bu özerklik arayışı yayılmaya devam etti. 1988'in başlarında Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'daki muhalifler, ülkelerinin demokratikleşmesi için çağrıda bulunan ilk birleşik bildiriyi yayınladılar. Bildiriyi ilk anda 300 kişi imzalamış ve daha sonra da Yugoslavya ve hatta Sovyetler Birliği'nden de 438 kişi daha bildiriye imza koymuştur. Bu olaylar, eşi emsali görülmemiş bir psikolojik ve tarihi ilerleme idi. Stalin'in hegemonyasından bu yana ilk defa, Doğu Avrupa muhalefeti, Sovyet yönetimine karşı birleşebilmekte ve kendisini açıkça ifade edebilmekteydi.

Bunu takiben, Sovyetlerin Çekoslovakya'yı istilâ edişlerinin yirminci yıldönümünde, Polonyalı ve Çekoslovakyalı 26 muhalif üyenin açıkça imzaladıkları bir Polonya-Çekoslovakya ortak bildirisi yayınlandı. Bildiri, Varşova Paktı'nın yeniden gözden geçirilerek bağımsız devletlerin bağımsızlıklarına tam anlamıyla saygı duyulmasının sağlanmasını istedi. Bununla bağlantılı olarak bildiri, Berlin Haziran 1953, Macaristan 1956, Çekoslovakya 1968, Sovyet müdahalesine, 1980 ve 1981'de Polonya'daki müdahale tehdidine, 1939 ve 1941'de toplu Polonyalı tutuklamalarına,

1940 Kathyn katliamına, Imre Nagy'nin ve yüzlerce destekleyicisinin öldürülmesine, 1948 ve 1956 Çekoslovakya toplu cinayetlerine ilişkin dokümanların yayınlanmasını talep etti.

Moskova'nın perestroika arayışındaki çıkmazı, böylece özellikle Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin köklü değişiklikleri sonucu meydan okuyuşları ile birleşmişti. Bu durumda uygun şekilde tepki gösterebilmek kolay bir iş değildi. Milli tahriklerin yanı sıra bölgede hızla artan ekonomik kriz bu politik değişikliklere zemin hazırlamıştır. Bu kriz, polis baskısıyla karşılık vermenin tesirini azaltıyordu. İnsanları hapse atmak milli hasılayı artırmayacak ve aksine bölgede bir patlamaya sebep olabilecekti. Bu sebeple, Sovyet liderleri ve Doğu Avrupa'daki temsilcileri ihtiyatlı davranmak zorundaydılar.

Bu sırada Doğu Avrupa'nın ekonomik güçlükleri artmakta, o sebeple, politik huzursuzluk da yoğunlaşmaktaydı. Açığını dışarıdan gelen yardım ile kapatabilen Doğu Almanya'nın dışında bölgede Sovyet baskısındaki hiçbir rejimin sosyoekonomik başarısından söz edilemiyordu. Bazıları, özellikle Romanya ve Polonya ekonomik yönden çok kötü durumdaydı.

Komünist ekonomilerin korkunç durumu ve daha da korkunç geleceği New York Times'ın 20 Aralık 1987 tarihli araştırmasında katı bir dille özetlenmiştir. Araştırmanın sonunda, Üçüncü Dünyanın yeni endüstrileşmekte olan ülkeleri ileri teknoloji ile fabrikalar kurarken, Doğu Avrupa'nın hızla ilk endüstri çağının bir müzesi haline geldiği belirtilmekte ve birçok Üçüncü Dünya ülkesinin Doğu Avrupa ekonomisini bastırmakta olduğu belirtilmekte, 2 milyon nüfusu ile Singapur'un bütün Doğu Avrupa ile kıyaslandığında Batı'ya % 20 daha fazla

makine ihraç ettiği belirtilmekteydi.

Bölgedeki ekonomik bozulma, Polonya toplumunun hızla bağımsızlığına kavuşması ve Sovyetler Birliği'nde perestroikaya karşı mücadeleler, Doğu Avrupa'daki karşıt tedirgin edici kuvvetleri serbest bırakıyordu. Moskova'ya olan sürekli itaatlarına rağmen Doğu Avrupa'daki komünist liderler, Gorbachev'in reformlarına karşı sahte bir bağlılık içindeydiler. Tabii bu durumun reformlar uğruna iç baskıları meşru hale getirme ve Polonya'nın özgürlüğünü tasvip etme gibi istenmeyen sonuçları oldu. Sonuç olarak, bölgedeki her rejim, kendi başına işe koyulmakta, tırmanan ekonomik problemlere yerli çözümler bulabilmede ya da yeni bir dahili sosyopolitik dengeye ulaşabilme yolunda artan bir baskıyla karşılaştı.

Reformların genel eğiliminin klasik Sovyet modelinden farklı olmasına rağmen, yönetici partilerin politik reaksiyonları birbirinden çok değişikti. Rölâtif ekonomik denge ve sosyal tasnifleri sayesinde Bulgaristan ve Doğu Almanya, Moskova'nın kurallarına kelimesi kelimesine uyabilmekteydi. Doğrusu Doğu Almanya, politik açıdan daha dikkatli Sovyet reformcular için iyi bir model olmuştu. Bulgaristan'da Sovyet perestroikası ekonomik sektörde, sözde Gorbachev'in fikirleri örnek alınarak ortaya çıkarılan bazı önemsiz yeniliklerden kaynaklanan bir heyecan yarattı. Fakat Bulgaristan lideri Todor Zhivkov, 1988 Haziranında Özel Sovyet Parti Konferansından sonra, Gorbachev'in önerdiği politik değişikliklerin Sovyetler Birliği için çok önemli olacağını imalı bir şekilde belirtmiştir.

Çok daha zor bir ekonomik durum Macaristan'ı, Çekoslovakya'yı ve özellikle Romanya'yı rahatsız etmekteydi. Devletçi doktrin ile kısıtlı serbest piyasayı kısmen uzlaştıran Macaristan ekonomik reformu, 1956'dan beri ülkenin karşı gelinemeyen lideri Janos Kadar'ın yönetime gelmesiyle ciddi

zorluklarla karşılaştı. Ekonomik reformlar yavaş yavaş bozulmaya başladı; milletlerarası borçlar arttı ve ekonomik faaliyetler zayıfladı. Enflasyon ve işsizlik ortaya çıktı ve bütün bunlar da hızla artan sosyal huzursuzluklara yol açtı, bu arada bürokratların fırsatçılıkları çok büyük boyutlara ulaştı.

Macar hayatındaki bu politik ve ekonomik gerilimler, kabul edilebilir ekonomik çareler arayışını zorlaştırdı ve teorisyenlerle uzmanlar arasında kaçınılmaz bir çatışmaya sebep oldu. Genelde bu konuda temayül, merkeziyetçilikten kurtulma, piyasa mekanizmasının genişletilmesi yolundaydı. Bütün bunlar, Sovyet tipi sosyalizmin daha da yumuşatılması sonucu ortaya çıkabilecekti. Sovyet ideolojisi kısmen kitleler arasında itibardan düşmüştü. 40 yıl süren doktrin aşılama süresi garip bir politik unutkanlık doğurmuştu; bu unutkanlığın en güzel örneği 1 Mayıs 1985 kutlamaları sırasında Macar Radyosunun yaptığı röportajlarda görülmektedir.

Budapeşte'nin belli başlı meydanlarından Karl Marx Meydanı'nda rastgele kişilerle röportajlar yapılmış ve geçen kişilere Marx'ın kim olduğu sorulmuştu. Cevaplar şöyle idi:

1. Kişi: "O, bana böyle şeyler sormayın."

Budapeşte Radyosu: "Birkaç kelime bile mi?"

1. Kişi: "Sormasanız iyi olur."

Budapeşte Radyosu: "Neden?"

1. Kişi: "Gerçek şu ki böyle şeylerle ilgilenmeye vaktim yok."

Budapeşte Radyosu: "Ama okuldayken onun hakkında bir şeyler duymuş olmalısınız."

1. Kişi: "Okulda çok devamsızlığım vardı."

2. Kişi: "Marx bir Sovyet felsefecisi idi, Engels de onun arkadaşı. Başka ne söyleyebilirim ki? Oldukça yaşlı öldü."

3. Kişi: "Tabii ki bir politikacı idi ve bildiğiniz gibi Lenin'in eserlerini Macarcaya tercüme etmişti."

4. Kişi: "Lütfen beni imtihan etmeyin. Bu bilgileri 8. sınıfta bilmek zorundaydık. Marx Alman'dı. Bir politikacı idi ve tahmin ediyorum idam edilmişti."

Çekoslovakya'da 1968'de Sovyet istilası sonucu rafa kaldırılmış konular, Gorbachev'in kendisi tarafından kısmen yeniden görüşülmeye başlatılmıştır. 1987 başlarında Prag'a yaptığı gezisi sırasında sözcüsü Gennadi Gerasimov halka açık basın toplantısında Gorbachev ile Alexander Dubcek arasındaki temel farktan bahsedilmesi istendiğinde en açıklayıcı cevabı verdi. Cevap sadece iki kelime idi: "19 sene." Gerasimov o konuşmasında Dubcek'in tarihi olarak vaktinden evvel ortaya çıktığını, aslında kendisinin ayaklandırıcı bir revizyonist olmadığını ima etmişti. Gorbachev rejiminin 1968 Sovyet müdahalesinin uygunluğunu tekrar tetkik etmesinin, şüphesiz o müdahale sonucu iş başına getirilmiş Çekoslovak komünist liderler üzerinde ürpetici ve rahatsız edici bir tesiri olmuştur. Gorbachev'in destekleyicileri bu fikri Kasım 1987 Bolşevik Devriminin 70. yıldönümünde Moskova'da ortaya atmışlardır.

Gerilemiş ekonomisi, yiyecek sıkıntısı, ısı, elektrik ve tüketici eşya yokluğu ile Romanya en kötü durumdaydı. Rejim, çok tehlikeli bir şekilde milliyetçiliğe sığınmış ve Rumen milletinin kültürel eşsizliğini ve liderinin gelişmemiş doktrininin dünya sosyalizmine katkılarını açıklamıştır. Ülkenin diktatörü Nicolae Ceauşescu, Rumen basını tarafından sık sık övülmüştür. Meselâ, partinin günlük gazetesi Scinteia Temmuz 1988'de Ceauşescu'yu "seçkin mücadeleci, devrimci vatanperver ve fikir

adamı, milletlerarası komünist ve işçi hareketinin en mühim kişisi, barışın kahramanı ve milletlerin bağımsızlığı ve dünyada yeni bir yönetimin kurulması için savaşan bir sembol" olarak ilân etmişti. Gazete, Ceauşescu'nun, dünyanın her yerinde Romanya'nın gıpta edilerek konuşulmasını sağladığını belirtmiştir.

Rumen rejimi aynı zamanda etnik azınlıklara, özellikle Rumen Transylvania'sında yaşayan milyonlarca Macar'a kuvvetli dozlarda baskılar uygulamıştır. Ceauşescu, binlerce Transylvanialı Macar'ın ikâmet ettiği kasabaları zorla standart hale getirmiş tarım şehirlerine dönüştürme işine girişmiştir. Bu sayede, Transylvanialı Macarlar da tam bir komünist hayata geçebileceklerdi. Transylvanialıların Macaristan'a kaçışına sebep olan bu mecburi yerleştirme, Budapeşte'nin yoğun protestolarına yol açmıştır. Her iki komünist rejim de daha sonra halk desteğini harekete geçirme çarelerini, geleneksel milliyetçiliğin cazibesi yoluyla bulmaya çalıştılar ve sonuçta, Macar-Rumen ilişkileri gittikçe kötüleşti.

1980'lerin ortalarında, Doğu Avrupa'da, Marksist enternasyonalizm ölmüş, geleneksel nazyonalizm hakim olmuştur. Bulgarlar, mesela, Türk azınlığa şövenist bir zulüm uygulamaya başlamışlardı. Polonyalılar ve Doğu Almanlar bir deniz sınırı tartışmasına girişmiş, Macarlar ve Rumenler ise Transylvania konusundaki devlet harcamalarını birbirlerinin üzerine atmaya başlamışlardır. Çekler ve Slovaklar da dahili ilerleme için gerekli ekonomik kaynakların tahsisi konusunda tartışmaktaydılar. Polonyalılar, Çekoslovaklar, Macarlar ve Rumenler sadece Ruslar konusunda ortak bir görüşe sahiptiler.

Her şeye rağmen açık ve normal bir politik hayat henüz Doğu Avrupa'da mevcut değildi. Polonya hariç, ihtilâf küçük

gruplarla sınırlı idi. Fakat ani bir uyanış için gerekli potansiyel hızla artmakta ve bu potansiyel ideolojik meşruiyetini Gorbachev'in glasnost mücadelesinden almaktaydı. Kesin olan bir şey var ki, yakın gelecek bir zamanda, Doğu Avrupa'da çok partili hayata dönülecektir. Toplumun, Sovyet modelinde olduğu gibi devlete itaatı yavaş yavaş yok olmaktadır.

Muhteva ya da yoğunluk bakımından Polonya toplumunun bağımsızlığına benzemese de Macaristan'da da politik hayatın yeniden başlaması önemli bir yol kat etmiştir. Politik hayat, Tuna Nehri tartışması üzerine harekete geçmeye başlamıştı. 1987'den beri Macaristan'da gerçek bir muhalefet kurulmaya, kısmen açık toplantılar yapılmaya ve hatta Budapeşte'de bazı gösteriler yapılmaya başlanmıştı. Muhalifler, resmi olmayan bazı tartışmalar yapabilmekte ve hükümetle doğrudan bir diyalog kurma isteklerini açıkça ifade edebilmekteydiler. Yeraltı yayınları da çoğalmaya başlamıştı. Dahası komünist rejimin en üst seviyelerinden bile politik muhalefetin intizama sokulması konusunda sesler yükselmeye başlamıştı. Rejimin şemsiye organizasyonunun başı olan ve Macaristan'ın en liberal görüşlü üst düzey yöneticisi olan Imre Pozsgay, 1987'de tek parti yönetiminin geçici bir düzenleme olarak görülmesini söyleyecek kadar ileri gitmiştir.

Bu gelişme, politik açıdan önemli bir yönüyle Polonya'dakinden farklıydı: Bu politik yenileşmenin gücü daha ziyade yönetici partinin akıllı liderlerinden gelmekteydi. Polonyalılardan daha bilinçli ve politik açıdan daha güvenli olan Macarlar, mevcut rejimin değiştirilmesi gerektiğini, çoğulculuğun kaçınılmaz olduğunu ve partinin idare ve başkanlık rolünün yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini topluma açıklamaya çalışıyorlardı. Kadar'ın günlerinin sayılı olduğunun farkına vardılar ve onun yerine geçecek kişi

hakkında tedbirler almaya başladılar.

Böylece, Macaristan'daki politik değişme, Polonya'dakinin aksine revizyonist zorlamalarla yukarıdan aşağıya doğru önemli bir noktaya getirilmişti. Ülkenin komünist politik liderliği, daha temel refomlar için artan sosyal baskıları önceden görebilme konusunda kesin kararlıydı ve 1988 Mayısından itibaren kesin olarak kendini yenileştirmeye başladı ve böylece daha fazla değişikliği önleyebilmek için sıkı kontrolü yeniden ele geçirmek istiyordu. Parti liderleri, Janos Kadar'ın yerine daha genç ve enerjik bir lider olan Karoly Grosz'u geçirmeyi başardılar. Grosz'un daha önceki ideolojisi daha tutucu olduğu için bu tutuculuk parti üyeleri tarafından değişikliğin çığrından çıkmaması konusunda bir garanti gibi görülüyordu ve genç oluşu da daha dinamik ve yenilikçi olabileceğini ima ediyordu.

Politbüronun reformist görüşe çoğunluk verdiği yeni düzenlemesi daha da önemliydi. Hakiki bir demokratikleşme yolunda olan Macaristan'ın birçok kişi tarafından nihai lideri olarak görülen Pozsgay'e parti bünyesinde üst düzeyde bir koltuk verildi. Fakat yeni bir liderlik söz konusu olduğunda bu ancak artan politik çoğulculuk istekleri ile ekonomide devletçilikten piyasa ekonomisine geçişte ortaya çıkacak ekonomik zorluklar birbirini etkilemeye başladığında düşünülebilecekti. O noktada, gerçek birçok partili sistem istekleri baştan parti üyelerinin arzuları ile çatışacak ve belki de reformcular da dahil olmak üzere ellerindeki gücü vermek istemeyeceklerdi.

Daha sıkı polis kontrolüne rağmen Çekoslovakya ve Romanya'da da gürültüler vardı. 1988'in başlarında Romanya'da büyük çapta bir işçi ayaklanması patlak verdi.

Çekoslovakya'da 1968'den beri politik ölüme terk edilmiş Dubcek, Ocak 1988'de İtalyan Komünist Partisinin yayın organı L'Unita'yla yaptığı samimi bir röportaj ile sessizliğini kırdı. Dubcek, kendisinin 1978 görüşleri ile şu anda Gorbachev'in elde etmeye çalıştığı politika arasında paralellikler göstererek Sovyet müdahalesini ve Sovyet yöneticileri sert bir şekilde kınadı. Dahası, Dubcek'in Prague Spring'in amaçlarına olan bağlılığını cesur bir şekilde açıklaması, çok yakında Çekoslovakya'da da bir politik uyanış olacağının iyi bir göstergesi idi.

Doğu Avrupa'da yeniden canlandırılan politik hayatın muhtemel şekli, Radio Free Europe'un Doğu Avrupa'dan Batıya seyahat edenler arasında yaptığı nabız yoklamalarıyla önceden ima edilmişti. Bu nabız yoklamaları her ne kadar seyahat etmek için resmi izni olan ve geri dönmeyi planlayanları odak noktası olarak almış olsa da, hemen hemen hepsi komünizmin nüfusun sadece %15'inden destek göreceğini belirttiler. Bu rakam, Polonya'da biraz daha az, Bulgaristan'da biraz daha fazla idi. Cevap verenlerin büyük çoğunluğu, kendilerini daha ziyade Bazı Avrupa tipi bir sosyal demokrat parti, ya da Hıristiyan Demokrat veya liberal bir parti ile özleştirmekteydiler. 1970'li yılların sonlarında, sosyal demokrasi hâlâ hatırı sayılır miktarda taraftar toplayabilmekteydi. Fakat 1980'li yılların ortalarında, serbest piyasa ekonomisinin rağbet görmeye başlaması sonucu konservatif liberalizm görüşüne ilgi artmaya başladı.

Bu nabız yoklamaları ayrıca devrimin büyük kitlelerde politik tavırlar üzerindeki büyük tesirini doğrulama yönündeydi. Radio Free Europe'un yanı sıra komünist kitle iletişim araçları da bölgede hızla yayılan videolar ve bunlarda gösterilen sansürsüz filmler, politik tartışmalar ve muhaliflerin tasarıları

ile mücadele etmek zorunda kaldılar. Kitle iletişim araçlarına uygulanan komünist kontrol yavaş yavaş azalmaktaydı. 1988 yılı itibariyle Radio Free Europe-Radio Liberty Report'un yaptığı hesaplara göre Polonya'da yaklaşık bir milyon video, Macaristan'da 300.000, Çekoslovakya'da 150.000 ve hâlâ sıkı kontrol altında tutulan Bulgaristan'da 50.000 video bulunmaktaydı.

Bu hızla yüzeye çıkan politika, tarihi ve özellikle kültürel olarak özellik gösteren Orta-Doğu değil-Avrupa fikrinin yeniden canlanmasıyla yakından ilgiliydi. Polonya'ya ya da Macaristan'a nazaran hakiki bir politik hayatın daha çok baskı altında tutulduğu Çekoslovakya'da ayırt edici bölgesel kültürel kimlik arayışı, daha direkt olarak politik açıdan kendini ispatın yerine geçmeyi göstermekteydi. Dubcek kendisiyle yapılan röportajda şöyle demiştir: "Avrupa'dan bahsedildiğinde 'Doğu' ve 'Batı' terimlerini kullanmayışım bir rastlantı değildir... Coğrafi, konumu itibariyle, gelenekleriyle Çekoslovakya Orta Avrupa'ya aittir."

Moskova'nın bir kültür merkezi olmasının reddedilmesinin dışında, pozitif bir esas da Orta Avrupa kimliği fikrini canlandırdı. Bu esas, bir bakıma eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve XIX. yy 'Mitteleuropa' kavramını hatırlatan daha geniş bir kültürel topluluğun ortaya çıkışını önceden haber vermişti. Aynı esas, 'Avrupa'nın herhangi bir varlık olmadığını, Doğu ve Batı diye ikiye ayrılamayacağını, fakat Avrupa'nın kendine özgü değerleri ve kültürleri olan, ama birbirinin içine girmiş tabakalardan oluşan bir kültürel tarihi topluluk olduğunu ima etmişti. Bu durumda, geleceğin Avrupasında Batı ve Orta Avrupa doğal olarak birbirlerine tesir edeceklerdi. Böyle bir Orta Avrupa, karşılığında gerçek Doğu Avrupa ile daha sıkı bağlantılar içinde olabilecekti.

Bu kültürel temayülün tarihi önemi, büyük bir devrim yaratmış olmasıdır. Bu temayül Doğu Avrupa devletlerinde iç politikanın yeniden canlanmasına bağlı olarak Avrupa'nın iki ayrı bloğa ayrılma fikrini yıpratmıştır. Bu yıpranma, Doğu Avrupa'da artık dışarıdan empoze edilmeyen daha yerli sistemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

12

İMPARATORLUKTA KISITLAMALAR

Gorbachev'in yakın destekleyicilerinden Aleksandr Bovin 11 Temmuz 1987'de Izvestia'da şöyle demekteydi: "Sosyalist inanca sahip birçok ülkede durum, kararsız görülmektedir." Sovyet yorumcunun bu açıklamasına göre, bölgedeki Sovyet stratejisinin, ideolojinin hakkını ispat etmek yerine, imparatorluğu savunma şeklinde değiştirilmesi gerektiğini gösteriyordu.

İmparatorluğu savunma için gerekli stratejinin üç temel boyutu, 1980'lerin sonlarına doğru açık olarak belirlendi. Birinci unsur, askeri koordinasyon, ikincisi kuvvetli ekonomik işbirliği ve üçüncüsü de güç ve ayrıcalıktan vazgeçmede parti ileri gelenlerinin birleşmiş desteğiydi. Bu üç unsurun bir araya gelerek, Doğu Avrupa'nın kendine özgü politika ve kültür arayışını geçersiz kılabilecek bir formül oluşturmasını Moskova'da ümit etmekteydi.

Jeopolitik boyut, Polonya ve bir bakıma Çekoslovakya ile olan imparatorluk ilişkisini sürdürebilmek için özellikle önemliydi. Her iki ülke de, Almanya ile gelecekteki ilişkileri konusunda oldukça endişeliydiler ve güçlü Rusya ile

kurulabilecek pozitif bir politik birlik, Almanların herhangi bir toprak talebi karşısında onlar için gerekli bir güven kaynağı olabilecekti. Öte yandan, Moskova için de bu temel milli endişeler, zayıflayan ideolojik bağları kuvvetlendirme imkanı sağladı ve Varşova Paktının hâlâ geçerli olduğunu ve bir bakıma takviye edildiğini doğruladı.

Binaenaleyh, 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında, bloğun askeri gücünün kuvvetlendirilmesi konusundaki Sovyet çabaları artmıştı. Romanya'nın sert tepkilerine ve Polonya askeri gücünün kısıtlanmalarına rağmen, Moskova, Pakt için yeni bir kumanda düzenlenmesi fikrini empoze etmede başarılı oldu. Bu, Soviet High Command'in NATO'ya karşı herhangi bir saldırı başlatmada Pakttaki değişik ülke ordularının kontrolünü üzerine almasını sağladı. Moskova'nın empoze ettiği bu ürkütücü ayrıntılar, 1980'lerin başında Polonyalı albay Ryszard Kuklinski'nin Batıya çekilmesi sonucunda öğrenildi. Bu birleştirilmiş kumanda sistemi ve askeri bütünlüğü güçlendirmek için alınan diğer tedbirler, Kremlin'in Varşova Paktını güçlendirmek ve bölgede Sovyet kontrolüne olan politik ve askeri itaatı sağlamak için getirdiği önlemlerdi.

Yavaş yavaş zayıflayan ideolojik bağları kuvvetlendirmek için hazırlanan bu politik-askeri tedbirler, Doğu Avrupa komünist devletlerinin ekonomilerini Sovyetler Birliği'ne bağlama yolundaki çabalarla paralellikler göstermekteydi. Halen mevcut olan devlet-devlet işbirliğine ek olarak, 1980'lerin ortalarında Sovyet liderleri, endüstri dalları ve hatta firmalar arasında direkt işbirliği sağlayabilecek teşebbüslerde bulundular. Ülke dışından girişilen böyle bir direkt işbirliği, Doğu Avrupa'da Sovyetlerin bölge ekonomisini kontrol altına alacağı fikri korkular yarattı. Bu düşünce, Gorbachev'in Sovyet ekonomisinde Doğu Avrupa yatırımlarını teşvik edeceğini

açıkça ifade etmesi sonucunda zar zor yatıştırıldı.

Birçok Doğu Avrupalı, bu birleşik ekonomik ilişkiyi yıllardır sürdürülen Sovyetleştirme çabasının bir başka şekli olarak görmektedirler. Sovyet modeli endüstrileşme ve organizasyonu taklit etmeye mecbur edilen Doğu Avrupa, bu yeni ilişkiler ve birleşik yatırımlar sonucu kıtanın geri kalan bölümünden iyice koparılma ve özgürlük yolunda engellenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Sovyet ekonomisi ile bu kadar yakından ilişkinin gereği Moskova'nın teknolojik gecikmesini paylaşma ihtimali, kötüye gidişe iyi bir örnektir.

Bu hususta, 31 Ekim 1987 tarihinde Polonya Radyosunda Sovyet büyükelçisi Vladimir Brovikov ile yapılan röportaj oldukça açıklayıcı idi. Sovyetler Birliği ve Polonya arasında endüstri alanındaki yakın ilişkiyi öven Sovyet büyükelçisi, daha sonra böyle bağların artırılmasını engelleyen problemleri, güçlükleri ve çekingenlikleri beğenmediğini ifade etti. Büyükelçi konuşmasına mevcut engelleri ortadan kaldırmak için büyükelçiliğinin enerjik bir şekilde çalıştığını açıklamıştır.

Son fakat aynı derecede önemli bir şey de, Sovyet bakış açısından bu karşılıklı dayanışmayı kuvvetlendirme çabaları önemli bir fayda sağlayacaktır. Bu yolla Sovyetler, Doğu Avrupa parti ileri gelenlerini Sovyetler Birliği'nin ekonomik refahı için daha bağımlı hale getirecekti. Tabii ki, Sovyetlerin bu daha sıkı ekonomik bağları Polonya ile kurma isteği, özgürlüğünü elde edeceğini açıkça ifade eden bir ülke olan Polonya ile oluşu bir kaza sonucu değildir. 1987 Nisanında, Gorbachev ve Jaruzelski, iki parti arasında kültür, bilim ve ideoloji işbirliği konusunda birleşik bir demeç imzaladılar. Bu noktada, bazı kimseler, Gorbachev ve Jaruzelski'nin isteklerinin aynı olduğunu zannedebilir. Bu da, Gorbachev'in bölgenin Sovyetler Birliği

ile olan ekonomik ve hatta ideolojik bağlarını daha da kuvvetlendirme çabalarına Jaruzelski'nin cevap vermedeki açık arzusunu açıklamada yardımcı olacaktır.

Ortak jeopolitik konularda mevcut daha sıkı askeri bağların ürettiği daha sıkı ekonomik bağlar, bölgede artan ideolojik farkları kısmen telafi ediyordu. Moskova'nın en sonunda kabul etmek zorunda kaldığı bu fark, artık baskı yapılarak ortadan kaldırılamazdı. Tek cins bir doktrini kabul ettirme çabaları, artık amaca zararı dokunan ve Sovyet modelinin reddedilmesini kamçılayan çabalar haline dönüşmüştü. Bu sebeple, Bolşevik Devrimi'nin 70. yıl dönümünde, Sovyet lideri milli ortamlarda sosyalizmin nasıl kurulacağını emretmek arzusundan vazgeçti. Fakat buna karşılık, Sovyet yönetiminin hızlı bir şekilde çözülmesi korkusuyla Moskova'nın ağır ve devamlı olarak yeni birleştirme çabaları içinde olacağı açıklandı.

İnkâr edilemeyecek gerçek şuydu ki, Gorbachev'in perestroikası, kontrolü ve bağımlılığı gevşeten eğilimlerin ortaya çıkmasına izin veriyordu. Gorbachev'in "ortak bir Avrupa vatan"ından bahsetmesi, Doğu Avrupa'nın birleşen Batı Avrupa'ya doğru hedefini meşru hale getirme gibi beklenmedik bir sonuç yarattı. Bütün bunlar, bölgedeki özgürlük arzusu ile bu arzunun sürekli bastırılması arasındaki çatışmayı artırdı. Sonuç, uzun bir bozulma süreci, sık sık ortaya çıkan huzursuzluk ve büyüyen bir dengesizlik olabilirdi. Bölge, Sovyet tipi devlet sosyalizminden çok partili, demokratik ve yurttaşların ferdi ve toplumla ilgili ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlayan demokratik bir devlet düzenine geçmeyi arzuluyordu.

Halbuki, bölgedeki politik ve ekonomik konulardaki seçkin kişiler, bu yönde bir evrime rehberlik edemezlerdi. Çünkü

başarı, onları sosyal açıdan modası geçmiş ve tarihi açıdan da vazgeçilebilir olarak gösterecekti. Bu da, Doğu Avrupa'da reforma en yatkın rejim olarak görülen Macar yönetiminin bile suskunluğunu açıkça gösteriyordu. Korkak komünist yöneticilerin hâlâ Sovyetler Birliği ile birlik oluşunun ve komünizmin bitmeyen trajedisinin en önemli sebebi işte burada yatmaktadır.

Eninde sonunda barışçı bir evrimin tutunmasını sağlamaya çalışmadaki ve önemli politik kararlarda gerçek sosyal katılımı sağlamadaki beceriksizliği, komünizmin Doğu Avrupa'daki mahvolma sebebidir. En basit şekliyle, bölgedeki halk, artık komünist sistemleri kendi refahları ve genelde sosyal ilerleme için büyük bir engel olarak görmektedir.

Bölgedeki bu önüne geçilmeyen mahvedici çatlak, komünist partinin tekelci gücüdür ve temel sebebi de Sovyet baskısıdır. Komünizmin Doğu Avrupa'ya empoze edilişinden 40 yıl sonra, sosyal hayatın yeniden doğması için her ikisinin de bertaraf edilmesi gerekli bir ön şart olarak görülmektedir.

IV. KISIM

TİCARİ KOMÜNİZM

Çin'deki komünizm reformunun kaderi başarılı olmaktı. Reformun başarısı, Çin'e çok fayda sağlayacak, fakat komünist ideolojiye ve Çin komünizminin politik homojenliğine oldukça pahalıya mal olacaktı. Özetle, Doğu Avrupa tarafından sistemli olarak reddedilmesine rağmen Çin'deki komünizm, ülkenin sürdürülmekte olan gelenekleri ve değerleri tarafından emilme ihtimali ile karşılaşmıştır.

Gelecek yıllarda, politik ve ekonomik açıdan dünya sahnesinde daha modern ve daha kuvvetli bir Çin görülecektir. Çin'in komünist liderleri, ülkenin yeniden doğuşuna kılavuzluk ederken, kendi rehberlik özelliklerini de yeniden değerlendiriyorlardı; baskılı özelliklerini yitiriyorlar, daha ziyade Çin'in yeni ortaya çıkan devlet destekli ticari sınıfının modernleşmiş partisinin diktatörü olarak önem kazanıyorlardı.

Elbette Çinli komünistler hiçbir zaman gerçek bir işçi-emekçi partisi oluşturamamışlardır. Daha ziyade, önceleri radikal olup daha sonra Marksist devrim yanlısı olan öğrencilerden meydana gelmekteydi. Bu hayalperest eylemciler, daha sonra uyanmakta olan fakat lekelenmiş Çin'de milliyetçi fikirler ile dargın zirai bölge halkının fikirlerini başarıyla birleştirmiş ve ideolojik bir devrim yaratmıştır. Onlar bu devrimi, bir işçi-emekçi komünist parti adına gerçekleştirmişlerdi. Bu parti, kendisini 1950'li yılların başlarında, Sovyet modeline bağlı acil bir endüstrileşme programı sayesinde, Çin'i yeniden kurma fikrine adamıştı. Bu fikrin 20 yıl sonra hâlâ Deng Xiaoping tarafından yönlendirilmesine rağmen, dahili birtakım başarısızlıklara cevap olarak partinin yeni jenerasyon liderleri, partinin değişik bir yaklaşıma sahip olmasını sağladılar. Dış dünyaya açılış, sosyal modernizasyonun kazanılmasında önemli bir rol oynadı.

Çin komünizminin tarihi yörüngesi, Doğu Avrupa'daki ya da Sovyetler Birliği'ndeki komünizmden oldukça farklıdır. Doğu Avrupa'daki komünizmin aksine Çin komünizmi daha yerlidir; ne dışarıdan alınmış ne de herhangi bir dış güç tarafından empoze edilmiştir. Çin komünist liiderlerinin hemen hemen hiçbiri Moskova'da eğitilmemiştir. Devrimdeki belli başlı simalar ordudan doğup yükselmişlerdir. Bazıları Mao Zedong ve General Chu Teh gibi, devrimci orduda yetkili pozisyonlara gelen radikal öğrencilerdi. Diğerleri, Zhou Enlai ve Deng Xiaoping gibi, Marksist doktrinle ilk ciddi tanışmaları Batı Avrupa'da özellikle öğrenci iken olmuştur.

1917 Bolşevik Devrimi genç Çinli liderler için önemli bir ilham kaynağı olmuş fakat bağlayıcı bir model teşkil etmemiştir. Çin'in durumu ve tarihi, Rusya'nınkinden o kadar farklıydı ki, Çinli liderler Marksist-Leninist doktrini kendi özel koşullarına göre yeniden değerlendirmekte kendilerini haklı görüyorlardı. Daha da önemlisi, Çin'in eski medeniyetinin mirasçıları olarak kendi devrimlerini yaratma ve kendi stratejilerini belirleme konusunda zihni ve kültürel güvene sahiptiler. II. Dünya Savaşındaki Sovyet zaferinden sonra Stalin'in ferdi prestijinin doruk noktasına ulaştığında, Çinli liderler Stalin'in stratejik öğütlerini göz önüne almama konusunda hazırlıklı idiler ve derhal bir devrimci saldırıda bulundular. 1949'daki son başarıları da politik cesaretlerini artırdı.

Sovyet bloğundaki yoldaşlarının aksine, Çinli komünistler ideolojilerini daha tesirli ve doğrudan doğruya kendi tarihlerine bağlayabilirlerdi. İdeolojik cazibe, sadece sosyal çatışmalardan, meselâ tarımla uğraşanların arazi arzusundan ve şehirde oturanların endüstri sömürüsüne olan kızgınlıklarından gelmemekte, aynı zamanda Batılı emperyalistler tarafından Çin'e bir yüzyıllık milli utanç veren ve sonradan Japon istilâsı

ile tutuşturulan kırılmış vatanperverliğin derin duygularından gelmekteydi.

Modern milliyetçiliğin doğuşu ile radikal sosyal doktrinin yeniden doğuşu Çin'de tarihi olarak aynı zamanlara denk gelmektedir. Çin komünizmi, bu iki görüşü birleştirmiştir. Aslında birçok Çinli için komünizmin zaferi aynı zamanda nefret edilen yabancı baskısından kurtulmayı temsil etmekteydi. Komünizmin yabancı bir güce itaat anlamına geldiği Sovyet idaresi altındaki Doğu Avrupa'da durum böyle değildi. Sovyetler Birliği'nde bile komünizm ve milliyetçiliğin kısmen birleştirilmesi sadece Almanlara karşı yapılan savaşın yorucu günlerinde ortaya çıkmıştır.

Milliyetçiliğin ve komünizmin bu birleşmesi sonucu, komünist bir toplum kurmaya teşebbüs eden Çinli devrimci liderler doğal olarak Sovyet modelini örnek almaksızın ya da Sovyet tepkisini tahmin etmeksizin kendi kültürel ve sosyal geleneklerine dönme eğilimi gösterdiler. Böylece Çin'in Sovyetler Birliği'ni taklit etmesi oldukça kısa sürdü. Devrimin zaferinden birkaç yıl sonra ve düşman Amerika'ya karşı hedefin belirlenmesinde, Sovyetler Birliği ile olan ideolojik akrabalık kendiliğinden ortaya çıktı.

Geçmişe bakıldığında, bu safhanın kısalığı ve Çinli komünistlerin Çin'i yenileyebilmek için kendi geleneklerine ve değerlerine dönmedeki istekleri dikkate değerdir. Bu dönüş gerçekleştiğinde, Çinli komünist liderlerin milli hüviyetlerine dönmesi, Çin komünizminin yeniden belirlenmesini gerektirecekti.

13

ÇİN'İN ÜÇLÜ ÇABALARI

Milli açıdan alçalmışlığından ve geri kalmışlığından kurtulmak için XX. yüzyılda Çin'in üçüncü büyük çabası, komünizmin yönetime getirilmesidir. Komünizm, yeni ve daha modern bir Çin yaratabilmek için üç defa rotasını değiştirmiştir. Her safhada Çin komünist politikası, diğer komünist devletlerin ve özellikle Sovyetler Birliği'nin ideolojisinin emirlerinden daha bağımsız hale gelmiş ve doktrini kendi özel durumlarına, kurulu geleneklerine ve milli ihtiyaçlarına göre ayarlanmıştır.

XIX. yüzyıl süresince, Çin'in kendi kendine yeten ve kendilerince üstün medeniyetleri ile Avrupa güçleri tarafından kasten yapılan küçük düşürme çalışmaları sonucu hissedilen alçalmışlık arasında meydana gelen uçurumu sadece birkaç Batılı tam anlamıyla takdir edebilir. XIX. yüzyılda Çin'e empoze edilen antlaşmalar ve bölgeye ait ekstra düzenlemeler Çin'i devlet olarak alçaltmış, Çinlilerin de insan olarak aşağılık duygusu geliştirmelerine sebep olmuştur. Bu alçalma, Çinlilerin kültürel açıdan daha zengin ve politik açıdan daha güçlü geçmişleri ile çatışmaktaydı.

Esasında, Çin'in artan ekonomik ve politik gerilemesi oldukça yeniydi. XVIII. yüzyıldan beri Çin'de ortalama kişi başına düşen milli gelir, ortalama bir Britonlu ile rahatça karşılaştırılabilirdi. Dahası, 1860'ta imâl edilen ürünler göz önünde tutulduğunda Çin dünyada ikinci sırayı almaktaydı. Paul Kennedy'nin The Rise and Fall of the Great Powers (Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri) kitabında Çin ürünlerinin dünyada üretilen ürünlerin yüzde 19.7'sini oluşturduğu belirtilmiştir. Gerçekten, XX. yüzyılın başında, Çin dünyanın

tartışılmaz en büyük üreticisi idi. Bu gerçekler, Batı'nın durgun ve çökmüş bir imparatorluk olarak gördüğü Çin'in, enerjik Avrupalılar için iyi bir kurban olmadığını göstermektedir. Ayrıca bu gerçekler, Çin'in Batı'ya darılmasının yoğunluğunu ve meydana gelen uçurumu kapatma ve Çin'i yeniden eski üstün durumuna getirme çabalarını açıklamaktadır.

Sonuç olarak, bu yüzyıl Çin'in ülkeyi uyandırmak, yeniden düzenlemek ve kuvvetlendirmek için başlattığı üç büyük ciddi atılıma şahit olmuştur. Bunlardan hiçbiri birbirinden ayrı birer tarihi olay olarak görülemez. Atılımların her biri, tarihi bir sonucun birbirini takip eden halkalarıdır ve Çin'in aşağılanmış durumunu iyileştirmek için birbirini desteklemektedir. Fakat bu olaylar, üç büyük devrimcinin kişiliğinde önem kazanmaktadır: Sun Yatsen, Chiang Kai-shek ve Mao Zedong.

Bu devrimcilerin her biri politik gücünü, ortaya çıkan milliyetçilikten özellikle Çinli öğrencilerden ve fakirlerin her gün artan kinlerinden almıştı. Her biri politik fikirlerini dış dünyadan almış, Çin'i eski mükemmel günlerine yeniden getirebilecek bir akım başlatmışlardır. Sun Yatsen'in 1911 cumhuriyetçi devrimi, Çin'in mevcut durumuna Batılı fikirler olan meşrutiyet, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve kısmen de Batı endüstrisini taklit ederek başarı sağlayan Japonya örneğinin alınması yolunda ilk çabadır. Sun'un çabaları, Çin'in can çekişmekte olan eski imparatorluk sistemi ile çatışmakta ve geçmişin kültürel ve politik artıkları Sun'un başarılı olabilmesi için oldukça esnek görünmekteydi.

Bir huzursuzluk döneminden sonra takip eden 20 yıldaki bu dönem oldukça karışık bir dönemdi- yeniden doğuşun standartları Chiang tarafından açıklandı. Chiang'ın devrimi, aynı zamanda Batı'nın yenilik kavramlarını Çin'in karışık

durumuna uyarlama girişimi şeklindeydi. Milliyetçilik tamamlayıcı bir fikir olarak Marksizmle birleştirilmişti. Bu işbirliği, komünistlere karşı aralıksız 22 yıl savaşan United Front'ın çöküşü ile 1927'de sona erdi. Chiang, Çin'deki politik parçalanmayı önleyebilmek için askeri organizasyona büyük önem verdi. Milli bütünlüğü ifade etmek için Kuomintang isimli tek bir parti kurdu. Bu parti, Sovyetler Birliği'ndeki komünist partiyi ve Avrupa'daki faşist partileri andırıyordu. Chiang'ın Hıristiyanlığı kabul edişi, Çin'in iyileştirilmesinde eski yerli köklerle, yeni dış dürtülerin birleştirilmesini işaret ediyordu.

Sun gibi Chiang da geleceğe şekil verebilmek için geçmişle gelecek arasında iyi bir köprü kuramamıştır. Japonlarla yapılan savaş, başlangıçta onu milli direnişin sembolü haline getirmiş fakat daha sonra bütün gücünü tüketmiştir. Chiang diktatörlük hastalığından kurtulamamıştır. Chiang'ın tereddütü, değişiklik için alternatif bir formülün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni formül, çağdaş Çin'in milli ve sosyal hayal kırıklıklarını harekete geçirdi. Komünist akım ve Komünist Kızıl Ordu, Çin'in II. Dünya Savaşı sonrası büyük uyanışında ideolojik ve organizasyon açısından büyük rol oynadı.

Yeni lider, işçi-emekçi devriminin kavramlarını Çin'in zirai durumuna uyarladı. Çin'de yeni başlayan Marksist akımda 1920'lerin başlarından beri aktif olan Mao, 1940'larda bağımsız bir Çin devrimini formüle edebilecek kadar güç kazanmış durumdaydı. Yedinci Çin Komünist Partisi Kongresi Yenan'da 1945 baharında Çin Kızıl Ordu karargâhında toplandığında, Mao'nun ideolojik katkıları "Mao Zedong görüşü" olarak isimlendirilmiş ve partinin rehber prensibi olarak yüceltilmiştir. Mao'nun fikirleri, Marksizm-Leninizm-Stalinizmin genişletilmiş şeklidir. Bu açıklamalar, sadece Mao'nun fikirlerine duyulan gururu değil aynı zamanda Çinli komünistlere duyulan politik

güveni de göstermektedir.

Bu yüzyılda Çin'i yenileştirme arayışları içinde Mao, ülke tarihine vatanperver bir kişi olarak geçmiştir. Modern Çin tarihçilerinin de belirttiği gibi, Mao'nun ilk kahramanlarından biri M.Ö. 221'de Çin'i birleştiren birinci Qin imparatorudur. Tarihçiler, Çinli komünistlerin nüfuzlu ve reformcu hükümet fikirleri ile Qin hanedanının disiplin ve daimi yönetme arzuları arasında çarpıcı benzerliklere dikkat çekmişlerdir.

İlk bakışta, yeni yönetim sadece eski yönetime karşı galip gelmekle kalmamış, aynı zamanda Çin'in yeni milli idaresinin düşüncelerine ve programlarına da tesir etmiştir. Komünist doktrin ve Sovyetler Birliği'ndeki ilk komünist tecrübeler, Çin'i yeniden kurma çabalarında hareket noktası teşkil etti. Zaman geçtikçe ve komünist modelin başarısızlığı anlaşıldıkça, yeni doktrin Çin'in kendi tecrübeleri ile birleştirildi ve yeni bir formül ortaya çıkarıldı. Mao'nun Chiang'a karşı kazandığı zafer, üç muazzam komünist çabayı, geçen yüzyılda oluşan tarihi uçurumu kapatabilmeye yöneltti.

İlk çaba doktrinin birleştirilmesi ve Sovyet yardımı şeklinde ortaya çıktı. Komünistler 1949 zaferleri ile güçlerini sağlamlaştırdıktan sonra, ülke ciddi bir endüstrileşme programı başlattı. Bu yönde Sovyet yardımı ve teknikleri, mümkün olduğunca çabuk benimsenmek zorundaydı. Ülkeye birçok Sovyet danışmanlar getirtildi, Çinli öğrenciler Sovyet üniversitelerine gönderildi ve Sovyet başarıları Çin basınında yüceltildi. Fakat Çinli liderler oldukça sabırsızdılar. Sosyalizme giden uzun yolda birçok tarihi dönemden geçme fikrini kabul etmek istemiyorlardı. Onların bu sabırsızlığı ve sadece Sovyet tecrübesini kabul etme fikrine karşı çıkışları, Mayıs 1958'de 8. Parti Kongresinin olağan dışı toplanan ikinci bölümünde ilân edilen Çin tarımını ortaklaştıran ve ekonomiyi endüstrileştiren

çok acil ve masraflar göz önüne alınmadan bitirilmesi istenilen bir proje istemi ile neticelendi.

İtiraf edildiği gibi, ülkenin endüstri çağına sıçrayışını doğrulamak için Mao'nun yeni bir ideoloji formüle etmesi gerekiyordu. 1956 Eylülünde Çin komünist yönetimi, 1949 zaferinden beri toplanan Parti Kongresinin sekizincisinde, Çin'in artık sosyalizmin kuruluşunda "ilerlemiş bir döneme" girdiğini ilan etti. Büyük ileri sıçrama harekâtının amaçlarının üstesinden gelinmesiyle Çin, yakında gerçek bir komünizm dönemine girmeye hazır olacaktı. Çin'in amaçları sadece Marksist fikirlerle açıklanmamaktaydı. Çin, kendisini en kötü şekilde aşağılayan İngiltere ile endüstri alanında önce eşit düzeye gelmeyi daha sonra da onu geçmeyi amaçlıyordu.

Çinli köylüleri Halk Komünü haline getirme yolundaki fanatik ve bazen oldukça insanlıktan uzak çabalar, büyük oranlarda felâketler getirmiştir. Bazı tahminlere göre 27 milyon köylü yer değiştirmeler, şiddet ve kıtlık sonucu ölmüştür. Çin, endüstri sektöründe biraz daha iyi durumunu idare etmiş fakat ekonomik durum Sino-Sovyet ilişkilerinin kopması sonucu kötüleşmiş ve 1950'lerin sonlarına doğru Sovyet yardımında gerçek bir tahdit konulması söz konusu olmuştur. Bu durum devam eden sınayi projelerinde karışıklığa sebep olmuştur. Sovyet teknisyenlerinin birdenbire ayrılmaları, Sovyet yapısı yedek parçaların bulunamayışı, Çin endüstri sektörünü aniden kendi başına bıraktı. G.C. Chow'un The Chienese Economy (Çin Ekonomisi)ne göre, 1958 ve 1962 yılları arasında tarım alanında üretim %28, hafif sanayide %21 ve ağır sanayide de % 23 oranında düştü.

Gelecek hakkındaki hayal, kısa sürede şimdiki zamanla ilgili bir paranoyaya dönüştü. Büyük ileri sıçrama politikasının

başarısızlığı Çin'i yeniden kurma yolunda Çin komünizminin üçlü çabasının ikinci safhasına da sirayet etmiş oldu. 1960'ların ortalarından itibaren Mao, kanun tanımayan bir karışıklık programı yaratma işine girişmiş ve hüsnütabirle bunu Kültürel Devrim olarak isimlendirmiştir. Bir şiddet dalgası Çin'i sarsmış, Sovyet tecrübesi karşı bir devrimci revizyonizme katkısı bulunduğu için suçlanmıştır. Devrimci saflık, yönetici memurlar ve geçmiş geleneklere karşı iç çatışmalar yoluyla yeniden canlandırılmak istenmiştir.

Sonuçta, Çin 1966'dan 1970'li yılların ortalarına doğru bir seri insanlık dışı tasfiye girişimlerinde bulundu; yüzbinlerce parti üyesi ve askeri lider öldürüldü ve milyonlarca insan zorunlu çalışma kamplarına esir olarak gönderildi ya da hapse atıldı. Gerçek sayı hiçbir zaman bilinemeyecektir, fakat bu dönem tıpkı Stalin terörünün ve tasfiyelerinin en kötü yıllarına benzemektedir. Mao ve adamları tarafından başlatılan şiddet, politik açıdan başa geçebilme çabaları ile beslenmiştir. Bu sırada, Mao'nun sözde mirasçılarından en az iki tanesi de öldürülmüştür.

Mao'nun usta arkadaşlarından Zhou Enlai'nin uzun yıllar süren sabırlı tedbirleri ve Deng Xiaoping gibi üst düzey liderlerin onarım çabaları ile Kültürel Devrimin zararlı hareketleri kontrol altına alınmıştır. 1976 Eylülünde Mao'nun ölümü ile devrim normal bir hız kazandı. Fakat ondan sonra dahi, gücün Deng'in ellerinde sağlamlaştırılması için beş yıl daha geçmek zorunda kaldı. 1982 Eylülünde partinin on ikinci kongresinde Deng'in rakipleri yönetimden uzaklaştırılmış, milli kimliği bulma ve milletlerarası itibarı kazanma yolunda yeni bir yaklaşım sunulmuştur. 1970'lerde ilân edilen ve "dörtlü modernizasyon" olarak açıklanan bu yeni program, Batı dünyasına açılmayı ve ülkedeki ideolojiyi değiştirmeyi hedef alıyordu. Dörtlü

modernizasyon, tarım, endüstri bilim ve teknoloji ve savunma alanlarında gerçekleşecekti.

Bu yeni yol, Çin'in milletlerarasındaki durumunu da değiştirdi: 1978 sonlarında Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler yeniden canlandırıldı. Çin'in dış ilişkilerindeki değişme, kaçınılmaz bir nükleer savaşa yönelmiş dünya imajının silinmesine katkıda bulundu. Japonya'yı modern dünyaya sokmayı başaran Meiji Restorasyonunun Çin'deki benzeri yeni bir reform programı ortaya çıkmak üzereydi.

14
POLİTİK ÇATIŞMA VE REFORMUN DOĞUŞU

Yeni program yönetim gücünü ele geçirme kavgaları ortamında doğmuş ve bu kavgalar programın özünü açıklamıştır. Çin'in yeni ortaya çıkan baskın şahsiyeti Deng Xiaoping'in başa geçmesi ve Çin'in gelişmesi için ayrıntılı bir plânı kabul ettirmesi yaklaşık 10 sene devam eden bir politik mücadeleye mal oldu. Daha önce Sovyetler Birliği'nde Stalin ve Trotsky arasındaki muazzam çekişmelerde olduğu gibi, ideoloji büyük ölçüde ferdi kaprisler ve aynı zamanda politik çatışma yüzünden yeniden şekillendirilme durumuna gelmiştir. 1930'lu yıllarda Mao devrimci enerjinin kaynağı olarak köylü radikalizmini açıklamak için Marksizm-Leninizmi yeniden gözden geçirmişti; şimdi de Deng ferdi ekonomik ve ticari üretimi artırabilmek için sosyalizmi yeniden gözden geçirmek durumundaydı.

1976'da Mao'nun ölümünden sonraki ilk politik düzenleme, bir çeşit ikili güçten meydana gelmekteydi. Mao'nun devamlılığı Hua Guofeng tarafından sağlanmakta, öte yandan

Kültürel Devrimden vazgeçme ve normal bir restorasyon gerçekleştirmede, partinin yönetimi devrimin önemli kurbanlarından biri olan Deng Xiaoping'de idi. Deng Xiaoping, Mao'nun öğretilerine olan sadakatini resmen ilân etti ve 1979'da her Çinli vatandaşın "Dört Prensibe" bağlı olacağını belirtti. Bu prensipler, sosyalist akım, işçi-emekçi partinin liderliği, Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong düşüncesi idi. Halbuki esasında, bu ilân edilen devamlılığın aldatıcı görünüşü altında Deng, partinin çizgisini değiştirme işine girişmişti. Bu yolda da birçok politik engele karşı koymak zorunda kaldı.

Bu engeller, nesil durgunluğundan politik ve ideolojik doğruluğun parti içinde ve dışında açıkça tartışılmasına kadar değişmekte ve her biri de Çin'in modern dünyaya girebilmesi için gerekli alternatif yaklaşımın şekillendirilmesini ve empoze edilmesini güçleştirmekteydi. Nesil faktörü, Çin yönetiminde üst düzeydeki yöneticinin yaşlılığından kaynaklanmaktaydı. Çin standartlarına göre Hua'nın daha genç olmasına rağmen, üst düzey yöneticileri daha ziyade Mao'nun yaşdaşları idi. Bu kişiler ferdi veya doktrinleri ile ilgili konularda bazı kararları Deng'in almasına hazır değillerdi. Dahası, bu kıdemli yöneticiler, Deng'in yeni bir yaklaşımı yayma çabalarından ve aynı zamanda üst kadroyu gençleştirmek için yaptığı çağrılardan oldukça rahatsız olmaktaydılar.

Bu düşüncelerle, politik ve ideolojik faktörler birbirlerine tesir etmekteydi. Deng'in reform programının yavaş yavaş ortaya çıkmasına rağmen, başlattığı dört modernleşme prensibi oldukça müphem kalmıştı. Çünkü, bu prensipler, ne partinin rolünde büyük değişiklikler talep etmiş ne de işçi-emekçi hakimiyetinin devam eden gerekliliğini soruşturmuştu. Fakat daha tutucu komünist liderler, Batı'ya açılmaya dayalı bir hızlı modernizasyon konusunda oldukça tedirgindiler.

Komünist yönetime karşı açık bir muhalefetin ortaya çıkması işleri daha da karıştırmıştı. Bu muhalefet, Deng'in başlangıçtaki ılımlı reform hareketleri ile cesaretlendirilmiş ve teşvik edilmişti. Öğrenci haraketleri yıkıcı, altüst edici ve Batı demokrasisi yanlısı idi. Öğrenci hareketleri 1978'den beri kitle gösterileri ve Beijing'in yasak şehrinin yakınındaki meşhur 'Demokrasi Duvarına' asılan posterlerle kendini göstermiştir. Öğrenci liderlerinden biri olan Wei Jingsheng'in yapıştırdığı sloganlardan birinde protestocuların mesajı açıkça verilmekteydi: "Demokrasisiz modernliğe hayır!" Fakat Deng çok kapalı bir liberal değildi; bunu da Wei'nin bu beşinci modernizasyon çağrısına uyarak 15 yıllık bir dönemi hapiste geçirerek fazlasıyla ispat etti.

Politik tedbir ve ideolojik mahkumiyet Deng'in cevabını gösteriyordu. Tedbir sözde öğrenci demokratlara acımamayı gerektiriyordu, çünkü bunun tersi parti yönetimini ve memur sınıfını reformlara karşı heyecanlandıracaktı. Böyle reformlar her şeyden önce, önceki on yılda ortaya çıkan düzensizlikleri ortadan kaldırmak, yönetici partiyi normalleştirmek ve ülkeyi modernleştirmek için hazırlanmıştı. Partinin ileride önde gelmesini tehdit edecek tehlikelere karşı kontrolün aşağıdan doğru olmasına dikkat edilmiştir. Deng'e göre reform, kendisinin ya da partisinin gücünü kaybetmesi anlamına gelmiyordu.

Mao'nun düşüncesiz devrim romantizminin tersine Deng, Çin'in sosyoekonomik açıdan yenileştirilmesi yolunda uzun vadeli ve dengeli bir program arayışı içine girdi. Bu da hem yönetimin gençleştirilmesini, hem de Deng'in yerine geçebilecek itaatlı birini bulmayı gerektiriyordu. Yoksa parti yine ülkeyi ve yönetimi mahveden 20 yıl önceki düzensizliklerin içine düşebilirdi. Düzenli bir geçiş yapabilmek için ilk iş olarak Deng, üst yönetici gücünü sağlamlaştırmak, mevcut ya da ortaya

çıkabilecek rakiplerden kurtulmak, rotayı iyi çizmek ve aynı zamanda kendinden sonra gelecekleri belirlemek zorunda idi. 1980'lerden beri Deng'in yaptığı işler bunlardı.

Deng bütün bu işleri yaparken birçok güç durumlarla karşılaşmış ve büyük bir azim örneği göstermiştir. 1982'den itibaren Hua Goufeng'i resmen yönetimden almayı ve aralarında Mao'nun karısının da bulunduğu ve Kültürel Devrimin vahşiliğinde uzun yıllar hapse mahkum olan Dörtlü Çeteyi de bertaraf etmeyi başarmış ve kendinden sonra iş başına geçecek genç takımı seçmiştir. Deng, Eylül 1982'de 12. Parti Kongresinde, Hu Yaobang'i parti lideri ve Zhao Ziyang'ı da hükümet başkanı olarak ilân etti. Deng güç düzeyinde oldukça önemli bir hamle yapmıştır.

Fakat doktrin ve program meselesi çözülmeden kalmıştı. Daha sonraki birkaç yıl iç tartışmalar devam etti ve bu tartışmalar sonuçta yeni bir politik krize sebep oldu. Bu tartışmalarda, Hu, politik reformların beraberinde ekonomik değişiklikler getirmesi gerektiğini savundu. Ona göre, ekonomik reform sadece ekonomi ile sınırlı kalamazdı, aksi halde duraklar ve sarsılırdı. Bütün komünist devletlerdeki reform ihtimallerini yakından ilgilendiren bu fikri Hu, hem alenen, hem de gizli olarak geliştirmişti.

1986 yazında Hu, Amerikalı bir üst düzey memur ile özel bir görüşme yaptı. Beş saatlik bu görüşmede Hu, Çin'deki politik ve ekonomik reformlar hakkındaki görüşlerini açıkladı. Hu görüşlerini elinde herhangi bir yazılı metin olmaksızın ve büyük bir samimiyetle açıkladı. Hu, mevcut sistem içinde kontrolün çok sıkı olduğunu ve bu sebeple kontrolün bir merkezden idare edilmemesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca 107 değişik bölümde binlerce kişinin çalışmasının da problemi artırdığını anlattı.

Özetle Hu, devlet mekanizmasının acil ve kesin bir kontrolünün gerektiğini belirtti.

Hu, politik değişme için hukuk nizamı getirilmesi gerektiğini kabul ediyordu. Herkes için geçerli olacak, belirlenmiş ve objektif kanunların önemine işaret ediyordu. Böyle kurallar sayesinde sosyal gelişmeyi engelleyen, keyfe göre karar vermenin ortadan kalkacağını belirtiyordu. Hu, bu ihtiyacı partinin ve devletin rollerinin birbirinden ayrılması konusundaki isteği ile ilgili görmekteydi ve partinin aşırı derecede yönetime karışmasından şikâyetçi idi. Ayrıca Hu, politika konusunda halka açık tartışmalarda daha çok politik katılımın teşvik edilmesi taraftarıydı. Hu, bu politik katılımın Çin'in komünist olmayan partileri ile artırılabileceğini düşünüyordu. Hu'ya göre bu partiler, Doğu Avrupa'nın komünist kontrollü partilerinin eş değerleri idi ve ona göre bu gruplar aşırı bir komünist tesiri altındaydılar.

Hu, aynı zamanda resmi ideolojinin rolü ve tabiatını tartışırken oldukça esnek davrandı. Dünyayı analiz etme ve problemleri anlama, yeni bir toplumu inşa ederken belli bir yön tayin etmede Marksizmi esas olarak aldı. Hu, Marksizmin gelişmekte olduğunu ve akla yakın başarılarla tasdik edilmesi gerektiğini belirtti.

Bütün bu açıklamalarının temelinde dikkati çeken bir belirsizlik vardı. Politik değişikliğin gerekli olduğunu ve bu değişikliğin ekonomik değişikliklerle paralel gitmesi gerektiğini savunuyor ve 'dörtlü modernizasyon'dan bahsediyordu. Ortaya sürdüğü ekonomik program, tekelcilikten sapmakta ve politik değişiklikte de merkezi gücün dağıtılması gerektiğini söylemekteydi. Ayrıca, ideoloji konusunda oldukça açık görüşlü davranıyor ve Leninist görüşün elzem tedbirleri yerine Marksizmi daha geniş ve liberal bir şekilde açıklıyordu.

Her şeye rağmen iş partinin rolü konusuna geldiği zaman, yönetimde partinin önemli rolünün devam etmesi fikri savunuluyordu. Bu noktada değişikliğin gerçek çıkmazı bir türlü çözülememiş oluyordu. Hu'dan daha az yenilik taraftarı olan diğer üst düzey liderler bu karışık mesele konusunda daha da şaşkın ve huzursuzdular. Ferdi rekabet şüphesiz ortaya çıkan reform programı tartışmalarında önemli bir rol oynamaktaydı. Deng'in Hu'yu seçmesi partinin üst tabakalarında herkes tarafından beğenilmemekteydi ve bu 1986 Aralık ayında tekrar ortaya çıkan öğrenci ayaklanmalarında açıkça görülmekteydi. Yüzbinlerce insan Çin'in büyük kentlerinde gösteri yapmakta, daha çok özgürlük istemekte ve demokratik reformlar için çağrıda bulunmaktaydılar. Bunlara karşılık parti yönetimi ayaklanmaları zor kullanarak bastırmaktaydı. Aynı zamanda, partinin diğer kıdemli üyeleri Hu'nun azledilmesi için Deng'e talepte bulundular ve Hu'yu kısmen mevcut karışıklıktan sorumlu tutup, politik ve ideolojik revizyon konusunda aşırı istekli olduğu için suçladılar.

Hu'nun görevden alınması, yerine geçecek kişiyi tayin etme problemini ve reformun stratejisinin ne olacağı sorusunu da ortaya çıkardı. Deng yine işleri yoluna koyma ve kendinden sonraki politik devamlılığı sağlayabilme problemi ile karşı karşıya kaldı. 1987 yılının büyük bir bölümünde Deng, yeni dengeyi, kurabilme, yeni bir ekip hazırlama ve partideki şüpheci ya da muhalif grupları partiden çıkarma işleri ile uğraştı. Ocak ayında Deng, yapılan baskılara yenik düştü ve Hu'nun azledildiğini açıkladı. Bahar ve yaz dönemleri partinin üst düzey liderleri arasındaki uzun müzakerelerle geçti. 1987 sonbaharında yeni bir ekip görev için hazırdı: genç bir parti lideri ve Zhao'nun evlât edindiği Li Peng hükümetin başına getirildi ve Zhao da partinin idaresini üzerine aldı.

Bu iki lider de reformcu kanadı temsil ediyordu. Her ikisi de Deng'in görüşlerini benimsemekte, içte modernizasyonun ancak dış dünyaya açılmakla mümkün olacağını savunmaktaydılar. Politik değişikliklerin ekonomik reformlarla el ele gitmesi gerektiği görüşündeydiler.

Zhao 1987 Aralık ayında Beijing'deki 13. Parti Kongresinden önce, Çin'in reform konusundaki yaklaşımını açıklayan bir beyanat verdi. Bu beyanatında Zhao, 1970'lerden beri yapılan reform çalışmalarını özetledi ve gelecek için hazırlanan plânlar hakkında bilgi verdi. Kongre, aynı zamanda yıllardır parti kadrosunu gençleştirme isteği doğrultusunda Deng'in seçtiği kişilerden oluşan yeni bir parti yönetimini göreve getirdi.

Böylece, kongre Çin'in Mao-sonrası tarihinde önemli bir adım atmış oluyordu. İç tartışmalar artık reform stratejisini tayin edebilme konusunda yoğunlaştı. Bu problem, reform politikası konusunda geniş bir anlaşmazlığa dönüşebilirdi. Gelecekteki tartışmalar ve gerçek bir reform programı hazırlama konusunda Deng'den sonraki yöneticiler mücadele vereceklerdi.

15

REFORM STRATEJİSİ VE İDEOLOJİK ESNEKLİK

Uzun ve hararetli tartışmalar, ideolojik değişme için katalizör görevini gördü. Bütün ve kuvvetli bir yönetimin kurulmasında komünist sistem, doktrinini katılaştırmak istiyordu. Bürokratik tutuculuk ve dogmatik doğruluk birbirlerine tesir etmekteydi. Fakat Çin Sovyetler Birliği gibi 25 yılını katı Stalin yönetiminde ve 20 yılını da durgun Stalin

dönemi olan Brezhnev yönetiminde geçirmediği için ideolojisi de dondurulmuş durumda değildi. Mao'nun ferdi politikası zorba tersine çevirmelerle dolu olmasına rağmen, daha sonraki çöküşü Çin'de 20 yıllık bir politik kararsızlık dönemini hızlandırdı ve yönetime geçme savaşında kanlı bir şekilde noktalandı.

Yönetime geçme savaşında ortaya çıkan şiddetli fikir ayrılıklarının düzeltilmesi sırasında ideoloji orman kanunlarına tabii kalmak ve fikir ayrılığı aracı olmak durumunda kaldı. Bütün bunlar yavaş yavaş daha pragmatik görüşlerin kapılarını açtı ve doktrin zayıfladı.

Daha önce de belirtildiği gibi, reform süreci çeşitli zikzaklarıyla 1970'ten beri hız kazanmaktaydı ve bu süreç 1987'deki 13. Parti Kongresinde sona erdi. Kongrenin tarihi bir olay olarak önemi, üç önemli gelişmeye yol açmış olmasıdır. Birincisi, bu kongre Deng'in gücünü sağlamlaştırma çabaları içinde yer alan reformların başarılarını değerlendirmek için bir ortam hazırlamıştır. İkincisi, Çin'in bundan sonraki ekonomik ve politik reformları hakkında ayrıntılı bir plân yapmasını sağlamıştır. Üçüncüsü ise, bu ortamda Çin'in doktrin bakımından daha esnek oluşunu uzun vadede doğrulayabilecek yeni bir ideolojik formülün hazırlanmasına imkân vermiştir.

1987'ye kadar ortaya çıkan ilk Çin reformları iz bırakacak türdendi. En tesirli başarı tarım alanında elde edilmişti. Bu başarı, Çinli liderleri tatmin etmeli ve gelecek için de güven vermeliydi. Aralık 1978'de Merkez Komitesinin birleşik oturumunda başlatılan tarımda kollektivizasyondan uzaklaşma fikri, üretimde bir dalgalanmaya sebep olmuştur. Halbuki Çin, yiyecek ithal eden bir ülke pozisyonundan yiyecek ihraç eder duruma gelmişti.

Fakat bu reform, çok büyük ideolojik sonuçlar doğurdu.

Bu demekti ki, Çinlilerin büyük bir çoğunluğu ideolojik itici kuvvetlerle şekillendirilmiş bir komünist sistem içinde yaşamaya son vermişlerdi. Geçmişle olan bağları bu şekilde kesme, partinin Çinliler üzerindeki kontrolünün zayıfladığı anlamına gelmekteydi ve bu Çin ekonomisi için bir avantaj olarak değerlendiriliyordu. Çin'in ekonomik gücü arttıkça, merkezileştirilmiş politik kontrol gücünü kaybetmekteydi.

Çin'de tarımın müşterek yapılmasından vazgeçildiği fikri, toprakların tek tek kişilere terk edilmesi yerine köylülere kiralanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Resmi anlamda köylüler arazi sahipleri değil, halkın malı olan topraklarda kiracı durumundaydılar. Halbuki, gerçekte üretimin bütün kontrolü köylülere verilmişti. Dahası, 1987'den itibaren Çinli yetkililer bu konuda daha resmi ilerlemeler olacağını ve bu kiralık toprakların alınıp satılma hakkının meşru hale geleceğini ima ediyorlardı. Böyle reformları daha sürekli ve kapsamlı hale getirme eğilimi şüphesiz reformların ekonomik başarısından kaynaklanmaktaydı. J.L. Scherer'in China Facts and Figures Annual'a göre tarımda randıman 1978'de %9, 1982'de %11 ve 1984'te % 14.5 artmıştır. Ayrıca, tarımdaki bu hamle, kırsal bölgelerdeki endüstrinin de randımanının artmasını sağladı.

Diğer bölgelerde de aynı şekilde 1970'lerden beri işe başlanmıştı. Ufukta bazı uyarı sinyalleri görünse de, bu bölgelerde de başarıdan söz edilebilmekteydi. Tarım alanında reform işine girişildiğinde parti yönetimi, Deng'in "ikinci modernizasyonu"nun üstesinden gelebilmek için oldukça kapsamlı bir sanayi programı hazırlamıştı. Partinin günlük gazetesi Renmin Ribao'nun 9 Mart 1978 sayısına göre hazırlanan programın amacı, en gelişmiş kapitalist ülkelerin seviyesine yaklaşmak, eşit hale gelmek ve daha sonra onlardan

üstün olmaktı. Fakat kısa sürede Deng ve onun destekleyicileri bunun ulaşılması oldukça güç bir hedef olduğunun farkına vardılar. 1982'de Hua Guofeng'in yönetimden ayrılması ile Deng, bu aşırı endüstri programını biraz hafifletti; ağır sanayi yerine hafif sanayiye ve kırsal bölgelerde başarılı olmuş endüstriye daha çok önem verdi.

Bu büyük değişikliklerin cesaret verici sonuçları 20 Ekim 1984'te Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin Ekonomik Yapının Reformu hakkındaki kararını teşvik etti. Karar, hem alınmış tedbirleri resmileştirdi, hem de Çin sisteminin ideolojisinin değişmesi yolunda bir adım daha attı. "Bütün toplumun refahı için tek yol" olarak görülen bu karar, doktrin bakımından kısa fakat ihtiyaç duyulan değişiklikler açısından oldukça uzundu. Bu kararda "hiçbir devlet kurumunun durumu tümüyle bilemeyeceği ve her şeyle anında başa çıkamayacağı ve ekonomik yatırımın bağımsız hale getirilmesinin zamanı olduğu" açık bir şekilde belirtilmişti. Bu bağımsızlığın, işe alıp işten çıkarmada, gerekli malzemenin tedarikinde, haftalık ve aylıkların belirlenmesinde, kazançların yatırıma dönüşmesinde ve özel hedeflerin belirlenmesinde de açıkça görülebilmelidir.

Bu reformla, özellikle tüketici sektörde, küçük çapta özel teşebbüslerin ortaya çıkması birbirine paralel şekildeydi. Ferdi teşebbüsün, devlet tarafından idare edilen teşebbüslerde ortaya çıkan boşlukların doldurulması için ekonomik ve sosyal açıdan oldukça fonksiyonel olduğu düşünülüyordu. Böyle bir açıklık yaratılınca Çin toplumunun ferdi teşebbüs için duyduğu kültürel arzu da hemen kendisini gösterdi. Bir CIA raporuna göre, 1987 yılı itibariyle 300.000 böyle teşebbüs bulunmaktaydı.

Deng'in 1978'de belirttiği gibi, kırsal kesimdeki reformlar ve endüstri sektöründe gelişen değişiklikler, dünyaya ve özellikle

Batı dünyasına açılmakla elde edilebilirdi. Deng ve destekleyicileri, dünyaya açılmanın hem stratejik hem de ekonomik sebeplerden dolayı gerekli olduğunu belirtiyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri ile olan politik ve stratejik ilişkiler artırılmış; fakat buna rağmen Tayvan konusundaki anlaşmazlık devam etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve komşu Japonya ile de ekonomik ilişkiler hızla gelişmiştir. Bu açılmayı ilerletmek için Çinli liderler 1980 yılı başlarında Çin'in sahil bölgelerinde özel ekonomik bölgeler diye bilinen bölgeler kurdular. Bunlar arasında Shenzhen, Shantou, Zhuhai ve Xiamen bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki yabancı mevcudiyeti ve ekonomik hareketlilik, ideoloji açısından devrimci kandırmaların ve baştan çıkarmaların tesiri altında kalmaktaydı.

Deng'in amacı, Çin'in dünya ticaretini teşvik etmekti. Çinli liderler, milletlerarası ticaretin memleketin kalkınmasında lokomotif görevini göreceğini ve bu günlerde Çin'in, Pasifik komşularında kalkınma hızının artışının da milletlerarası ticarete bağlı olduğunu fark etmeleri Sovyetlerden daha çabuk olmuştur. Fakat milletlerarası ticareti teşvik edebilmek için Çin ekonomik bakımdan cazip hale getirilmek zorundaydı ve Deng de bu işi özel bölgeler kurarak ve reformlar yaparak gerçekleştirmeyi düşündü. 1980 yılı ortalarından itibaren Çin'in sahil bölgelerinde hızlı bir ekonomik gelişme ve üretimde artış ve şehirlerde gözle görülür bir yenileşme meydana geldi. 1978'den beri Çin'in milli hasılası iki katına çıkmış, yurt dışı ticareti ise 1982'den beri yılda %15 artmıştır. 1987'de Çin'in ihraç malları %25 artmış ve yurt dışı ticareti 80 milyar dolara çıkarak 1978'deki seviyenin dört katını bulmuştur.

Aynı zamanda Çin'in çok sayıda yetenekli öğrenciye yurt dışında okuma izni verişi sadece dünyaya açılmanın bir sembolü değil, doktrin ve uygulama sonuçları açısından da önemliydi.

Sonuç, Batı'nın daha ileri teknoloji ve ilimden yararlanmak yolunda ideolojik kontrolün kaybolması idi. İşin ilginç yönü, çok sayıda öğrencinin en eski ideolojik düşman olan Amerikan Birleşik Devletleri'ne gönderilmiş olması idi. 1987 yılı itibariyle yapılan hesaplamalara göre yaklaşık 27.000 Çinli öğrenci Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinde okumaktaydı. Harvard Üniversitesinin 1988 raporuna göre, Beijing Üniversitesinin Harvard'ın mezuniyet sonrası programlarını besleyen ilk on okuldan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Değişikliklerin hızı, ideolojik esnekliği ve devlet sektörü ile özel sektörün aynı anda ekonomide yer almasından kaynaklanan ikilem sonuçta bazı zorluklar ve gerginlikler yarattı. 13. Parti Kongresi Çinli liderlerin sadece nelerin kazanıldığı ile ilgilenmemelerini, fakat reformların yarattığı problemlere de eğilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu güçlükler Çinli liderleri reformları azaltmak veya çoğaltmak, hafifletmek veya durdurmak konusunda karar vermekle karşı karşıya bıraktı. Liderler en sonuncuyu seçtiler. Kongre böylece hem ihtiyaç duyulan yeni değişikliklerin anlatılması için hem de Çin'in geniş reformlarının önemli bir ideolojik ispatını dile getirmek için zemin hazırladı.

Birçok uyarı sinyali, böyle reformların acısız olmayacağını gösterdi. Tarım alanında 180 milyonu bulan küçük, ailelere ait çiftlikler ortaya çıktı. Başlangıçtaki üretim patlamasından sonra bu ailelerin ziyadesiyle küçük arazileri taksimattan kendi menfaatlerine göre faydalanmayı imkansız hale getirdi. Sonuç olarak tarımda rekoltenin artması imkansız hale geldi; bir çeşit karışımın cesaretlendirilmesi gerekiyordu. Dahası, üretim kotaları ve pazarlama konularındaki merkezi kontrolün zayıflaması, birçok köylüyü ekip, biçmek yerine daha kârlı olan peşin para ile satılan mahsule döndürdü. Ortaya çıkan fiyat,

Çin otoritelerini aslında şehirdeki tüketicileri yükselen enflasyona karşı durabilmek için hükümetçe verilen para yardımını yükseltmeye zorladı.

Fırsatçılık da hızla gelişen problemlerden biriydi. Aniden serbest pazara açılma ve yabancı sermayenin yurda girmesiyle, hızla zengin olma birçok Çinli memur için karşı durulmaz bir arzu haline geldi. Çin basınının raporları memurların devlete milyonlarca dolara mal olduğu bazı gümrük kaçakçılığı, sahtekarlık ve vurgunculuk olaylarını açıklamıştır. Hem üretici, hem tüketici seviyesinde rüşvetçilik, tüketim maddelerinde kıtlığa sebep oluyordu. Politik gücü kötüye kullanma ve petrol gibi ekonomik kaynakların yerini tayin etmede adam kayırma yine çok yaygınlaşan problemlerden biriydi. Bütün bunlar, parti liderlerinin 1986 Ocak ayında "partinin stilini düzeltme" kampanyasını başlatmalarına sebep oldu. Fakat kaynaklar sadece pazarlar tarafından değil, devlet ve parti aracılığıyla dağıtıldığı sürece bu tip fırsatçılıklar da muhtemelen devam edecektir.

Merkezi ve keyfi olarak fiyatların belirlendiği bir ekonomi ile piyasa tarafından işletilen bir ekonominin bir arada var oluşu, Çinli planlamacılar, yavaş yavaş bağımsız hale gelen devletin sahip olduğu endüstri alanlarında çalışan yöneticiler, özel müessese sahipleri ve yabancı işadamları için büyük bir karışıklık yaratıyordu. Fiyat sistemindeki karışıklık ekonominin en önemli darboğazlarından biriydi ve enflasyona baskı yapan tehlikeli bir sistem haline gelmişti. Çin'i bu bilmeceden kurtarmak, ekonomik olduğu kadar politik bir çıkmaz olarak kalmış ve hatta Çinli liderlerin gruplara bölünmesine sebep olmuştur.

Politik problemler de yine su yüzüne çıkmıştı. Öncelikle, merkezi bir politik sistem içinde ekonominin merkeziyetçilikten uzaklaşması, kaçınılmaz bazı ikilemler ortaya çıkardı. Çinli

liderler, merkeziyetçilikten uzaklaşma fikriyle uzlaşma veya politik kontrole teslim olmak durumunda kaldılar. Politik cephede teslim olma, kaçınılmaz bir şekilde partinin yönetimden çekilmesi anlamına gelmekteydi. İkinci olarak ve birinci problemle bağlantılı, partinin daha sınırlı rolü daha fazla politik ihtilaflara yol açmıştır. Bu problem öğrenciler ve aydın kişiler arasında politik ihtilafın ortaya çıkması sonucu daha da artmıştır. Parti liderlerine göre, daha fazla liberalleşme isteği, fazla hoşgörülü ekonomik değişikliklerin tabii sonuçları idi.

Çin yönetiminin emniyeti için liderler, bu çelişkileri kapitalist tesir konusundaki korkularının doğrulanması şeklinde göstermediler. Onun yerine, ortaya çıkan güçlükleri başarıyla gelişen bir reform sürecinin kaçınılmaz sonuçları olarak gösterdiler ve sembolik bir şekilde 13. Parti Kongresine Çinli liderler Batı stili dikilmiş birbirinden farklı ve şık elbiselerle katıldılar. Kongre, yönetimin yenileşmeye olan inancının tekrarlanmasından ileri giderek, gelecek için gerekli olan ekonomik ve politik değişikliklerin somut şekilde ifade edilmesi konusunda dikkatini topladı.

Ekonomi dünyasında Genel Sekreter Zhao Ziyang 1990 yılı itibariyle sadece Çin ekonomisinin % 30'nun planlamaya alınabileceğini cesaretle ifade etti. Yabancı yatırımın, sahil bölgelerindeki sınır konusu ile ilgili stratejinin tedbirli bir şekilde benimsenmesiyle teşvik edileceğini belirtti. Bu da yaklaşık 200 milyon kişinin yaşadığı sahil bölgelerinin serbest bölgeler gelişmesini hızlandıracak bir program hazırlanmasını gerektiriyordu. Çin'in bu bölgeleri, Pasifik'teki bölgelerle birleşecek ve ortaya müşterek bir refah alanı çıkacak ve bu alanda hem iç serbest piyasa, hem de yabancı sermaye için bir faaliyet alanı teşkil edecekti; yabancı sermayeyi teşvik amacıyla bu bölge yabancı alışveriş için kullanışlı ve hazır hale getirilecekti.

Zhao'nun konuşması ve ortaya atılan diğer ayrıntılı fikirler açıkça gösteriyordu ki, ülkenin endüstri sektörü merkeziyetçilikten uzaklaşmakta ve özel sektöre doğru yönelmekteydi. Partinin resmi gazetesi Renmin Ribao 28 Haziran 1988'de özel sektörün büyümesinin aşırı olduğu fikrini tamamen reddediyor ve "özel teşebbüslerin ülkemizde çok hızlı geliştiği veya sayısının çok olduğu doğru değildir" şeklinde iddialarda bulunuyordu. Ayrıca, özel teşebbüsün Çin'in toplam endüstri üretiminin %10'unu oluşturması fikrini de ortaya atıyordu. Gazete, fabrika yöneticilerine, kazancı alıkoyma ve bu kârı başka yatırımlarda kullanma veya teşvik ikramiyesi olarak dağıtma salâhiyetinin verilmesini savunuyordu. Bir iflas kanununun hazırlanmasını ve devlet personelinin şiddetle azaltılması gerektiği belirtiliyordu. Tarımda daha çok üretim ama yine ferdi çiftçiliğin teşvik edilmesi isteniyordu. Fakat bir alanda -fiyat reformu alanında- Çinli liderler tereddüt içindeydiler. Fiyat reformu beraberinde hem ekonomik hem de politik zorluklar getirecekti. Bu konu zihinleri karıştırmaya devam edecek ve belki de Çinli liderlerin gruplara bölünmesine sebep olacaktı.

Ekonomik reformlardan daha da önemlisi yeni Çinli liderlerin politik değişiklik konusundaki belirgin eğilimleri idi. Zhao, "Advence Along the Road of Socialism with Chienese Characteristics" (Çin Özellikleri ile Sosyalizm Yolunda İlerleme) başlıklı raporunda, ekonomik yapıda devam eden reformların politik yapıda da reform yapmayı gerektirdiğini kabul ediyordu. Yenileşmenin ekonomik ve politik alanlardaki birleşme sonucu olabileceğinin farkına vararak Zhao, politik yapının değişmesinin anahtarının, partinin hükümete karışmaktan vazgeçmesi olduğunu açıklıyordu. Bu sonuca Gorbachev ve Sovyet reformcuları bir sene sonra varabileceklerdi. Zhao konuşmasında bu yönde hareket edebilmek için gerekli işlemleri açıklamış ve tarafsız, profesyonel, iyi eğitilmiş ve politik veya

ideolojik görüşleri doğrultusunda değil, mesleki başarılarını yapılacak imtihanlarda ispat edecek görevlilerin seçimi konusunda duyulan ihtiyacı belirtmiştir. Ancak bu şekilde parti devlet yönetimine karışmaktan uzak tutulabilecek; fakat sistemi enerji vermeye ve politika ile halkın görüşleri arasında ihtiyaç duyulan bağları sağlamaya devam edecekti.

Elbette, atılan bu adımlar ekonomik reformlarla politik esneklik arasındaki ilişkinin öneminin fark edildiğinin önemli bir göstergesiydi; fakat yine de Çin, Batı tipi çoğulcu demokrasiden oldukça farklı bir sisteme sahipti. Fakat yine de, bütün gücün yönetici partinin elinde olduğu eski sistemden, yönetimin objektif standartlarla donatılmış amme hizmeti tarafından yapıldığı bir politik sisteme doğru bir yönelme görülmektedir. Bu durumda, politik sistemin daha keyfi ve zorlayıcı yetkilerinden uzaklaşma söz konusu olacak ve Batı sisteminde olduğu gibi güç üçe bölünecek ve ülke değişik gruplar tarafından yönetilmeye başlanacaktı; fakat Zhao böyle bir şeye izin vermeyeceklerini açıkça belirtmiştir.

Çin'in birleşik ekonomiye dayalı uzun vadeli bir gelişme programına ve parti üyelerinin yönetime fazla karışmadığı bir ortam bulma çabasında kararlı olduğunu meşru hale getirmek için Çinli liderler özel bir ideolojik kavram oluşturdular. "Sosyalizmin birinci safhası." Marksist-Leninist fikirlerden uzaklaşma, üretim gücünün gelişmemişliğine ve Çin'in tarihi durumunun özelliğine bakılarak doğrulanmıştır. Zhao, bu "birinci safhanın" tahmin edilen müddetini şu şekilde açıkladı:

> Biz Marksizmin kurucularının tasavvur ettiği durumda değiliz... Bu sebeple, kitapların söylediğini körü körüne takip edemeyiz veya diğer ülkeleri taklit edemeyiz. Aksine, Çin'in mevcut durumundan hareket ederek ve Marksizmin prensipleri ile bu durumları birleştirerek, Çin'in özellikleri doğrultusunda bir sosyalizm kurma yolunu bulmak zorundayız... 1950'den sonraki 100 yıl, sosyalizmin birinci safhasına ait olacaktır.

Her ne kadar Hu Yaobang'in daha önceki açıklamalarında ima edildiyse de, "birinci safha" fikrinin resmen benimsenmesi, 1950'lerin kapsamlı ideolojik iddialarına oldukça ters düşmekteydi. O zamanlarda partinin hareket tarzı Çin'in sosyalizm yolunda epey yol kat ettiği ve sosyalizmi herkes tarafından kabul edilen Marksist-Leninist prensipler ve daha sonra da Mao Zedong tarafından zenginleştirilen fikirler doğrultusunda kurmakta olduğu şeklindeydi. Zhao'nun yeni formülü, şüphesiz, yerine getirilen pragmatik değişiklikleri ve sosyalist olmayan bir ekonomik büyüme için gerekli olan uzun süreyi doğrulamak için hazırlanmıştı.

Aslında, Çin'in modernizasyonu, piyasa mekanizması, özel teşebbüs, yabancı yatırım, riskli sermaye, işsizlik ve iflas gibi kapitalist mefhumları uzun vadede ekonomisiyle bağdaştırması sonucunda gerçekleşebilecekti. Dahası, Çin'in büyük bir bölümü ülkenin diğer bölümüne oranla hızla artan bir ticari asimilasyon ve dış dünyaya açılma sayesinde gelişmektedir. Bütün bunlar, tarafsız bir sivil hizmet ve yönetici partinin denetlemesiyle gerçekleşmekte ve parti denetiminin Çin'i ileri bir sosyalizme ve sonra da komünizme götüreceği düşünülmekteydi.

Gerçekten, "sosyalizmin birinci safhası" kavramını yayarken Zhao, ideolojik muhtevadan yoksun bir formül yaratmıştır. Belki de bu maksatlı bir hareketti. Doktrin özünün bulunmayışı taktik açıdan esnekliği azami hadde çıkardı. Her şeye rağmen, bu ideoloji yokluğu önemli sonuçlar doğurdu. Uzun bir gelişme dönemi ekonomik ve politik hareketliliğe sebep oldu. Bu hareketlilik, partinin gücü kullanmadaki amacını yeniden şekillendirmesine yardımcı olabilirdi. Sonuç olarak, Çin toplumu ve özellikle Çin ekonomisi yarı kapitalist gelişmeden kaynaklanan hareketlilikle yeniden şekillendiğinde, partinin gücünü ve kontrolünü nasıl devam ettireceği ile ilgili

bazı sorular da ortaya çıkabilecekti.

Böylece, ideolojik güçlükler artmaktaydı. Geleneksel yönetim anlayışı Çinli liderlerin ortaya koyduğu ekonomide esnek fikirler ve bu liderlerin tarafsız, profesyonel devlet bürokrasisi anlayışları ile zıt düşmekteydi. Bu ikilemi önceden tahmin eden Çinli liderler, 13. Parti Kongresinde "işçi-emekçi hakimiyeti" yerine "halkların demokratik hakimiyeti" terimini getirmişlerdi. Sonuçta, Çinli liderlerin milli eşsizliği doktirini tarif eden bir faktör olarak göstermeleri, sosyalist yapının özü ve süreci hakkında herkesçe kabul edilmiş geçerli hükümlerle alay mânâsında taklit eder hale geldi.

Çin'in reformları sosyalizmin tarifinde doktrin açısından bir esnekliği gerektiriyordu. Kongreden kısa bir süre sonra, bu kongrede üst düzeyde bir pozisyona gelen genç liderlerden Hu Qili, kelimelerin ne kadar abartılabileceğini göstermiştir. Partinin propagandacılarına hitap ederken ve onlara partinin yeni çizgisini açıklarken, üretici kuvvetlerin gelişmesini sağlayacak her şeye sosyalizm tarafından izin verileceğini ve faydası dokunmayacak her şeyi de ilmi sosyalizme karşı olarak gördüğü sonucunu çıkarmıştır. Bu ideolojik jimnastikler Çin'e daha yeni Batılı fikirlerin girmesini sağlayacak yeni kapıları açtı. Sayısı gittikçe artan Çinli düşünürlere birinci safhanın özü ve yönü hakkında Marksist-Leninist kitaplardan daha çok bu Batılı görüş açılarının verebileceği şeyler vardı.

Bütün bunlar bir anahtar soruyu ortaya koyuyordu: İdeolojik esneklik ne zaman doktrinin zayıflamasına sebep olur? Cevap olarak "çok uzun sürmez", partinin gazetesi Red Flag (Kızıl Bayrak)'in basımının durduruluşunun bildirildiği 1 Mayıs 1988'de sembolik bir şekilde ifade edilmiştir. Yeni bir yayın, Shishi qiushi veya Seek Truth from Facts, Red Flag'in yerini alıyor ve gerçekler lehinde konuşuyordu.

16

GERÇEK KÜLTÜREL DEVRİM

13. Parti Kongresinin tonu ve akışı Çin liderlerinin büyük çoğunluğunun ve özellikle genç üyelerinin doktrin ile ilgili incelikler hakkında fazla endişelenmediklerini gösterdi. Onların temelde ilgilendikleri konu, Çin'in ilerleyebilmek için son Batı teknolojisini ve bilimini en iyi şekilde özümleyebilmesi idi.

Zhao'nun Beijing Kongresindeki konuşmasından birkaç gün sonra Gorbachev de Bolşevik Devriminin 70. yıldönümü sebebiyle düzenlenen anma törenine katılan Sovyet partisinin seçkin üyeleri önünde çalışma programları hakkında bir beyanat verdi. Aylarca süren tartışma ve hazırlığın ürünü olan bu konuşma, bugüne kadar yapılanların bir özeti ve perestroika arayışında daha nelerin yapılması gerektiğini açıklayan bir konuşma idi. Zhao'nun ve Gorbachev'in konuşmaları, komünist doktrinin başarısızlığının sonuçlarıyla uğraşırken getirilmeye çalışılan reformların hızı, tabiatı ve faaliyet alanları hakkında bazı karşılaştırmalar imkânı sağladı.

Doktrin ve uygulama düzeyinde, Çinliler Sovyetlere oranla sosyal yenileştirme ve modernizasyon arayışında daha ileriydiler. Zhao'nun pratik ve uzun vadeli sosyalizme geçiş hakkındaki cesur vaatleri Gorbachev'le karşılaştırıldığında, Gorbachev'in ideolojik olarak önerileri daha zayıftı. Gorbachev, ne girişimlerinin önemli noktalarını açıkça ifade edebiliyor, ne de perestroikanın yaşama süresi hakkında kesin bir şey söyleyebiliyordu. Sadece yeniden inşa olayını toplumun ilerlemesinde özel bir tarihi geçiş olarak açıklıyordu ki, bu açıklama oldukça belirsizdi. "Nereden gelip, nereye gidiyoruz"

sorusuna şöyle cevap verilmeliydi: Sosyalizme yeni özellikler veriyoruz- bu da sosyalizm için ikinci bir dönemeç oluyor.

Gorbachev ayrıca partinin gerçek rolü hakkında da yenilikler getirmede oldukça isteksiz görünüyordu. Demokrasi çağrılarının yanı sıra, partinin yönetiminde merkezde oluşunu yine de savunmaktaydı. Partinin yenileşme hareketleri içinde bile yine başı çekmesi gerektiğine inanıyordu. Çinlilerin aksine Sovyet yönetimi 1987'de, hâlâ yönetim işinden partiyi çıkartmayı istemiyor ve Çinlilerin almış olduğu karar gibi parti liderinin ve başbakanın en fazla 2 defa 5 yıllık süreyle başta kalma fikrini kabul etmiyordu.

Sovyetlerin Çinlileri örnek almaları yaklaşık bir yıl aldı. Sovyet basını 1987 ve 1988 yıllarında Çin reformlarını oldukça ayrıntılı bir şekilde inceledi ve verdi. Bazı kişiler, Sovyet liderlerinin Çin'in reformları konusunda daha başarılı olabilecekleri konusunda kaygısız olmadıklarını düşünebilir. Her halukârda, 1988'in yazında Gorbachev'in hatırlatmaları sonucu Sovyet partisi sonunda benzer tedbirleri aldı ve partiyi hükümet yönetiminden çekme konusundaki önerileri uygun buldu.

Sovyetlerin yavaş hareketleri, Gorbachev'in revizyonist isteklerine rağmen onun eğilimlerinden ziyade üst düzey Sovyet yönetiminin ortak yönelimlerinin bir ifadesiydi. Fakat o zaman geri kalma politik bir mesele olarak kabul ediliyor, Sovyet ve Çin yaklaşımları arasındaki farklılıkları ifade ediyordu. Gorbachev'i destekleyen Sovyet gazeteci Fedor Burlatskiy, özellikle ideoloji konusundaki bu farklılıkları anlamış ve 20 Nisan 1988'de Literaturnaia Gazeta'da Çin'e yaptığı gezideki intibalarını bir Sovyet okuyucunun reaksiyonlarını şöyle anlatmıştır:

> Çin'e yaptığım geziden döndükten az sonra, oradaki reformlar hakkında konuşabilme imkânı buldum. Özellikle yiyecek problemini çözmek, hububat üretimini

artırmak ve köylülerin hayat standartlarını üç katına çıkartmak için aile mukavelelerinin başan ile uygulandığını anlattım. Aniden muhterem bir profesör atıldı ve şunları söyledi: "Anlattıklarınız çok güzel; fakat bütün bunlar neye mal oldu? Bütün bunların fiyatı, sosyalizmden uzaklaşma ve kapitalist metodların alınması oldu. Ekonomik ilerleme için oldukça pahalı bir fiyat değil mi?"

Bu çeşit tartışmalar, şüphesiz, üst düzey Sovyet yönetiminde de duyulmaktaydı ve daha büyük reformlar için büyük bir engel teşkil etmekteydi. Sonuç olarak, Çinliler hem ideolojik olarak hem de pratikte daha cesurdular. Reformları Sovyetler Birliği'ndekinden daha ileri gitmişti. Bu durum özellikle tarım alanında açıkça görülmekteydi. Ayrıca aynı durum endüstride, ihracatta, tüketim eşyalarında ve özel sektörde de gözlenmekteydi. Çin'de köylüler kendi tarım alanlarına sahiptiler. Özel ekonomik alanlarda binlerce yabancı şirketin iş yapmasına izin verilmişti. Kırsal bölgelerde kurulan birçok atölye ve küçük fabrikada tüketim mallarının üretimi desteklenmişti. Sovyetler Birliği'nin aksine, Çinliler ordu ve savunma harcamalarında kısıntılar yaptılar. Çin'de bütün bu sektörlerdeki değişiklikler Sovyetler Birliği'ndekinden daha elle tutulurdu.

Dahası, bu değişikliklerin toplum tarafından kabul edilirliği de Çin'de daha açık belli olmaktaydı. Aslında, toplumun bu kabul edebilirliği Çin'in başarılı olacağının iyi bir sebebi idi; aynı kabul edilirliğe Sovyetler Birliği'nde rastlanmamaktaydı. Sovyet köylülerinin aksine Çinli köylüler silik bir durumda değildi. Böylece yeni imkânlara daha çok üretimle cevap verebilecek durumdaydılar. Rusların aksine Çinliler müessese sahibi olabilme yeteneğine sahiptiler. Rusya'nın aksine, komünizmden önce Çin, bağımsız bir ekonomik hayata sahip olan bir devlete sahip değildi. Kökleri Rusya'nınkinden daha sağlam ve toplumda daha yaygınlaşmış bir ticari gelenekle Çin, dünya ticaretinde önemli bir rol

oynayacak ticari imkânlara sahip oldu. Çin'de sorumluluk dağıtıldığında, ülke yine bir bütün olacak, fakat Sovyetler Birliği'nde ülke parçalara bölünmüş olacaktır.

Çin'de açıkça çizilmiş rota doğrultusunda perestroika glasnostdan önce kabul edildi. Halbuki Sovyetler Birliği'nde glasnost perestroikadan önce gelmekte, reformlar gerçekleştirilmek yerine, hakkındaki tartışmalar devam etmekteydi. Gözlemciler, Çin'deki değişme ihtimali konusunda daha iyimser bir görüş içindeydiler. Gözlemcilere göre, Çin, gelecek on yıl içerisinde beklenmedik bir doğal afet veya politik bir felâket olmadığı takdirde, büyük bir gelişme gösterecektir. Sonuçta 2010 yılına kadar Çin ekonomisi, Sovyet ekonomisine baskın çıkacaktır.

Fakat yine de, gelecek için yapılacak herhangi bir proje, muhtemel tehlikelere karşı dikkatle hazırlanmak zorundaydı. Politik ve ekonomik aksilikler, ümit verici ihtimallere zarar verebilirdi. Eski durumu hortlatmak isteyenler, geleceği iyi görebilen Deng'i engellemek istiyorlardı. Başa geçmek için kavgalar yeniden başlayabilirdi. Sınırların çizilmesi ile ilgili stratejinin sosyal ve ekonomik tesirleri konusundaki fikir ayrılıkları, politikadaki fikir ayrılıklarını artırabilirdi. Ticari komünizm, bozulmuş komünizme dönüşebilirdi. Enflâsyon, şehirde oturan kişilerin rejime sırt çevirmelerine sebep olabilir; ekonomideki çoğulculuk fikri, huzursuzluğu ve daha fazla demokrasi isteklerini artırabilirdi.

Güç için rekabetler geçmişte büyük politik değişiklikleri hızlandırmıştı. Bu tekrar olabilirdi. Deng'in kendinden sonra başa geçecek iki kişiyi belirlemesi pek güvence sağlamıyordu. Deng görevden ayrıldığında, bu iki kişinin güçleri sarsılabilir veya olaylar ikisini veya birini başka yönlere götürebilirdi. Reform programı ile ilgili seçme zorlukları ve görüş farkları

ortaya çıkabilir; reform uygulamada zorluklarla karşılaşabilirdi. Bunun sonucu olarak da ferdi rekabet ve politik fikir ayrılıkları artabilirdi.

Çekişme konusu olabilecek bir diğer nokta da, Çin'in modernizasyonunda önemli bir rol oynayacak serbest bölge ile ilgilidir. Hakikatte Zhao tarafından onaylanan bu serbest bölge stratejisi, bu bölgelerin ülkenin gelişmesinde lokomotif görevi görmesine rağmen oldukça pürüzlü bir şekilde gelişmektedir. Bu bölgelerde yaşayan 200 milyon Çinli, daha modern ve komünist olmayan Pasifik komşularıyla birleşmeye başlamışlardır. Stratejiyi öneren kişiler, artık bu stratejinin teknolojik ve ekonomik sonuçlarından Çin'de bu bölgeler dışında yaşayan halkın yararlanabilmesini hesaplamakta ve bunu ümit etmektedirler.

Diğer Çinli liderler bu konuda daha az ümitliydiler ve hatta böyle bir stratejiyi tehlikeli görmekteydiler. Bu stratejinin başarısı ülke içindeki sosyoekonomik farklılıkları ortaya çıkaracak ve sosyalizm kavramında bulunan siyasi ve sosyal eşitlik geleneğini tümden reddedecekti. The Beijine Review (25 Nisan-1 Mayıs 1988) şöyle yazmaktaydı: "Bazı parti üyeleri bu stratejinin denizden uzak bölgelerdeki gelişmeyi yavaşlatacağı korkusuna kapılmışlardır." Ayrıca, sahil bölgelerindeki ekonomik özgürlük enflâsyonu hızlandıracak, şehirlerde yaşayan halka yeni zorluklar getirecek ve belki de halk arasında huzursuzluklara sebep olacaktır. Bu sebeple, Çin'in yeni başbakanı Li Peng, reformlar konusunda daha dikkatli davrandı; fiyat kontrolünün önemine dikkat çekti ve sınırlar konusunda daha temkinli davranmayı uygun buldu.

Enflâsyon reformları tehdit eden önemli faktörlerden biriydi. Piyasa mekanizmasının kısmen benimsenmesi yolunda her komünist girişim enflâsyonu başlatmaktaydı. Bunun sebebi

de, kontrolün kaldırılması ve ekonomik hareketliliğin serbest bırakılması idi. Enflâsyondan kaynaklanacak bir çalışan sınıf huzursuzluğundan duyulan korku reform taraftarı bazı komünist liderlerin kafasında bazı sorular yarattı.

Çağdaş Çin'in önde gelen araştırmacılarından Michel Oksenberg ve Harry Harding'e göre, gelecekte ortaya çıkacak politik fikir ayrılıkları, reform yanlısı olanlarla olmayanlar arasında değil, ekonomik hareketliliğin bazı politik ve ideolojik karışıklıklara sebep olacağına inanan reformcularla pragmatik ekonomik tedbirlerin gerekli olduğunu savunan reformcular arasında olacaktı. Eğer ekonomi iyileşirse ki öyle görünüyordu, ideolojinin ekonomik pragmatizmle işbirliği devam edecekti. Eğer iyileşmezse ki olabilirdi, o zaman tasarrufa gidilmesi gerekecekti. Gorbachev yönetiminin aksine Çinli liderler, "demokratikleşme", konusunda, yukarıdan aşağıya doğru başlatılan çabaları destekleyecek bir halk kampanyasını başlatma konusunda pek çaba harcamadılar. Aksine, Çinli liderler politik değişikliklerin ekonomik değişikliklerle paralel gitmesi gereğini açıkça kabul ederek bunun nasıl ortaya çıkacağını önceden anlamışlardı ki, bu ancak partinin devlet yönetiminden çekilmesi ile olabilecekti. Bu sayede Çinli liderler, reform sürecini kontrol edebilmişlerdir. Birçok yönüyle Deng'in yapmayı başardığı şeyler Ligachev'in perestroika kavramını çağrıştırmaktadır.

Her şeye rağmen, Deng'in çalışmalarının politik dünyada yeterli olup olmayacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Çin'in ekonomik programı gerçekten çok kapsamlıdır; Çin'in, özellikle sahil bölgelerinin dünyaya açılması geniş çaptadır ve bu sebeple dış dünyayla ilişki hızla artmaktadır. Bu şartlar altında, politik açıdan liberalleşme ve daha sonra da gerçek demokrasiye geçme konusundaki baskılar da artmıştır. Bu sürecin belirtileri

çoğalmakta ve daha gözle görülür hale gelmektedir. Partinin rolü, kitle iletişim araçları üzerindeki kontrolü ve politikanın tayininde oynadığı tekelci rol yavaş yavaş sarsılmaktadır. Politik ayrılığı bastırma, sosyal ve ekonomik ve hatta politik alanda çoğulculuğa uygun olacak ekonomik değişikliklerin ortaya çıktığı bir ortamda daha da zor olacaktı.

Bu sebeple, gelecekte büyük politik problemler ortaya çıkacaktır. Eğer ekonomik program sendelerse, bu problemler de daha vahim duruma gelir. Fakat eğer ekonomik yenileşme başarılı olursa ki şimdilik öyle görünüyor, bu başarı alt tabakalardan başlayan demokrasi konusundaki baskıları artıracaktır. Bir noktada Çin komünist liderleri, yaratıcı sosyoekonomik çoğulculuğun politik açıdan çoğulculuğu reddeden tek parti yönetimine dayalı bir sistemle birbirine uymayacağı gerçeğini görmek zorunda kalacaklardı.

Bu uygunsuzluk, boyutlar konusunda ciddi bir problem yaratabilirdi. Fang Lizhi aracılığıyla halka emanet edilen ve Zhao tarafından da resmen savunulan politik reformlar karşılaştırıldığında, demokratikleşme konusundaki komünist fikir ile Batı'nın gerçek çoğulculuk anlayışı arasındaki uçurum kolayca görülebilmektedir. 13. Parti Kongresinden önceki konuşmasında Zhao, Deng'in ekonomik reformu politik reformdan önce düşünmesini uygun bulduğunu belirtmiştir. Öte yandan Fang, bu öncelik sırasını tersine döndürmüş ve demokrasisiz gelişme olamayacağını ifade etmiştir.

Öz konusunda Zhao'nun demokratikleşme fikri, parti ve devletin birbirinden ayrılmasını, gücün merkeziyetçiliğinin kaldırılmasını, bürokrasinin çizgisinin kolay ve elverişli duruma getirilmesini ve kanuni standartların artırılmasından meydana geliyordu; fakat halkın kendisini yönetecek lideri seçmesi konusunda bir açıklama yapmıyordu. Zhao kitlelerin seslerini

daha üst düzeydekilere duyurabilmesi için bir yol bulma ve muntazam bir sosyal istişare politika çağrısı yapmakta idi. Ayrıca, "burjuva demokrasisini" savunan kişileri de suçladı.

Aynı zamanda Fang ve taraftarları Batılı anlamda gerçek bir demokratikleşme çağrısı yapmaktaydılar. Bir Shanghai üniversitesinde ki bir konuşmasında Fang, modernleşmenin tek yolunun tam anlamıyla bir Batılılaşma olduğunu söyledi ve böyle reformların politik boyutlarını açıkladı. Bu yolda "ilk adımın Marksist fikirleri kafamızdan çıkarmak" olduğunu söyledi ve sonrada geçerli bir demokrasi kavramının insan haklarına dayalı olması gerektiğini belirtti:

> Kısa bir süre önce, sınırlamaların gevşetilmesinden farklı olmayan bir demokrasi talep ettik. Halbuki demokrasi, sınırlamaların gevşetilmesinden oldukça farklıdır. Demokratik gündemin en kritik unsuru şu anda ülkemizdeki en titiz konu olan insan haklarıdır. İnsan hakları, kişilerin doğumundan itibaren sahip oldukları en belli başlı ayrıcalıklardır. Düşünme hakkı, eğitilme hakkı, evlenme hakkı gibi. Fakat biz Çinliler bu hakları tehlikeli olarak değerlendirmekteyiz. İnsan hakları evrenseldir ve somuttur; fakat şu anda biz özgürlüğü, eşitliği ve kardeşliği kapitalizm ile bir araya getiriyoruz ve hepsini aynı şekilde eleştiriyoruz. Eğer biz demokratik bir ülke isek ki olduğumuzu söylüyoruz, o zaman bu hakların dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar güçlü olması gerekir; fakat şu anda bu haklar soyut birer fikir olmaktan başka bir şey değildir.

Demokratikleşmenin "aşağıdakilere karşı yukarıdakilerin uyguladığı bir şey" olmadığını söyledikten sonra Beijing'deki politik reformları hedef aldı: "Hükümetimiz zincirlerimizi biraz gevşeterek bize demokrasi vermiyor, bize sadece kıvranmak için yeterli özgürlük veriyor." Böylece Çinli liderler, politik özgürlük problemi ile karşı karşıya kalıyor ve bu konu çözülemez bir problem olarak sürüyordu.

Bu sırada, Komünist Çin'in yeniden inşası ve modernizasyonu hem ülkenin hem de komünizmin biçimini değiştirmeye devam edecek. Daha önceki komünist programların aksine bugünkü reformlar ülkenin kültürel gelenekleri ile uyum içerisindedir. Gorbachev'in perestroikasının

aksine, tarihi şartlanmanın zıddına gitmelidir. Bu reformlar, kültürel kendine güvenin bir ifadesidir ve bu da Çin'in takriben en iyi 30.000 gencini yurt dışına eğitim görmek için göndermesini sağlamaktadır. Rusların aksine, kendilerini bir millet olmanın yanı sıra bir medeniyet olarak gören Çinliler, teknoloji açısından Batı'dan geri olduklarının farkına varmışlardır. Esasında, fazla kültürel veya ideolojik huzursuzluk yaratmadan ve Çin'in geçici huzursuzluklarını saklamak için işlerin gidişini zorlamadan, yabancı usuller alınabilirdi.

Ayrıca iki alışılmışın dışında faktör de reform programına yardım edecekti: Bunlardan birincisi, ticareti canlandırmak ve deniz aşırı yerlerde yaşayan 40 milyon Çinliyi kullanabilmek isteyen müteşebbislerin, daha az merkeziyetçi, daha az ortaklık gerektiren ve daha az bürokratik bir komünizme yönelmeleridir. Bu 40 milyon kişinin Çin'e karşı özel bir bağlılığı vardır ve daha modern bir Çin'in kurulmasında yardımcı olmaktadır. Esasında, sahil bölgelerinde yabancı mevcudiyetini işaret etmek için, deniz aşırı bölgelerdeki Çin sermayesi de mevcudiyetini hissettirmeye çalışmaktadır. Bu sermaye yatırımı yaklaşık 15 milyar dolar, belki de daha çoktur ve Taiwanlı kapitalistler tarafından Çin'in ihraç ürünlerine yatırılmaktadır. Beijing'deki komünist hükümetin bu konuda ideolojik açıdan açık görüşlü olduğu düşünülebilir.

İkinci faktör ise, 1997'de Hong Kong'un Çin'e geri verilmesidir ve bu, değişikliğe olan inancı kuvvetlendirecektir. Bunun yanı sıra, Hong Kong hâlâ komünist olan Çin'e uyum sağlayabilmek için birçok karışıklıklara sahne olacaktır. Hong Kong'un Çin üzerindeki tesiri, şüphesiz, değişiklik konusundaki kuvvetleri güçlendirecektir. Bu tesir, Çin'in ticari varlığını dünya çapında artıracaktır ve Çin'e daha yetenekli ve ticari açıdan dünya standartlarında kişilerin gelmesine sebep olacaktır.

Bu sebeplerden dolayı Hong Kong'un Çin'e geri verilmesi ekonomik açıdan oldukça önemlidir. 10 yıl içerisinde Çin, refah içinde bir kapitalist şehir-devlet olacak, milli hasılası 40 milyar dolara yükselecek, dünya ticareti ise 60 milyar doları geçecektir. Hong Kong'un ticari açıdan özel bir merkez oluşu, Çin'in sahil bölgelerinde olduğu kadar bütün ülke çapında da önemi büyük olacaktır.

Çin hükümeti Hong Kong konusunda Taiwan'ın geleceği sebebiyle toleranslı olmak zorundadır. Çin'in tekrar birleşme arzusu, yabancı baskısından arta kalan yatırımlardan kaynaklanmakta ve Çin'in milli duygularında mevcut olmaktadır. Çinli komünist liderlerin Hong Kong'un başarı ve refahına ideolojik açıdan karışmanın, Taiwan'ın Çin'e bağlanması yolunda bazı engeller yaratacağının farkına varmaları gerekmektedir. Birleşmeyi sağlayabilmek için Deng "tek devlet, iki sistem" formülünü önermiştir; bu durumda Taiwan başarılı sosyoekonomik sistemini sürdürebilecektir. Çin'in Hong Kong meselesiyle ilgilenişi, Taiwan konusunda bir ibret olacaktır. Bu da, Hong Kong'un Çin'le birleşmesinden sonra daha zenginleşmesini ve gelişmesini iki kat daha önemli hale getirmektedir. Şüphesiz, Hong Kong'un Çin üzerindeki etkisi keyfi olarak kontrol altına alınamaz.

Özetle, kendisini Çin'le akraba sayan zengin bir kapitalist sınıfın bulunuşu ve Hong Kong'un Çin'e bağlanması, Çin'in içinde olduğu değişiklik sürecini kuvvetlendirecektir. Buna benzer bir durum Sovyetler Birliği'nde mevcut değildir. Reformcu Çinli liderler politik hayatlarını bu, Çin'e özel şartlar altında devam ettirebileceklerdir.

Zayıflayan komünizmin ülkenin kültürel ve milli geleneklerine uygunluğu, üzerinde daha az durulan değerler

konusunda da önem kazanmaktadır. Bu değerler, özellikle, yüzyıllar boyunca birleştirici bir rol oynamış düşünce ve davranışlara sahip bir ülke için daha da önemlidir. Konfüçyüs'ün düşünce ve kurallar sisteminden kaynaklanan prensiplerle yönetilen Çin toplumunun tesiri altında kalmadan, Çin'in tarihine ait bir kitabı okumak mümkün değildir. Çin'i diğer toplumlardan farklı kılan, bu prensiplerin özündeki bilinç ve insanların onlara bütün benlikleri ile sarılmalarıdır.

Eğer Çinli komünist liderler çizilen bu yolda devam ederlerse, Çin'de gerçek bir Kültürel Devrimden bahsetmek mümkün olacaktır ve Çin'de geleneksel değerler ve modernleşmenin getirdiği yenilikler birleştirilmiş bir duruma gelecektir. Geleneksel değerler; Konfüçyüs'ün kavramları olan doğa kanunları, âlicenap eğitim, sosyal yardımlaşma, ekonomi alanında hiyerarşi, yaşa ve atalara saygı kavramlarını; modernleşme ise, yenilik, yaratıcılık, iletişim, yeterlilik ve riskleri göze alabilmekten meydana gelmektedir. Her ikisi de değişiklik için ferdi motivasyonun önemini ifade etmektedirler. Gelecekteki herhangi bir Çinli lider, kendisini komünist olarak bile görse, Konfüçyüs'ün şu sözlerini onaylayacaktır: "Fazilet sahibi olmak, yöneticiye insanları verir. İnsanlara sahip olmak, memlekete sahip olmak demektir. Memlekete sahip olmak, onun servetine sahip olmak demektir. Servete sahip olmak, harcama kaynaklarına sahip olmak demektir. Fazilet kök, servet ise sonuçtur."

Mao'nun yönetimi altında, komünizm ile bu geleneksel değerler burun buruna çarpıştırılır. Devletin, koruyucu yerine harap edici şekilde hareket edişi, Büyük İleri Sıçramayı ve Kültürel Devrimi tam bir felâket haline getirmiştir. Bunun aksine bugün, Deng'in geleceğe dönük pragmatik programları ve geçmişten kaynaklanan değerlerin birleştirilmesi, bugünkü

reformların yarın daha iyi bir Çin yaratacağını göstermektedir. Sonuç, hem Çin için hem de komünizm için önemli şeyler ifade edecektir. Çin, dünyanın önemli güçlerinden biri olacak ve eski durumuna gelmek isteyecektir. Öte yandan, komünizmin özünü yeniden değerlendirecek ve artık akıllara, devlete ait bir dökümhanede çalışıp didinen bir işçi değil, Pasifik'te milletlerarası piyasada yarışabilen üstün teknolojiye sahip bir müteşebbis gelecektir.

Bu başarının bedeli, ideolojinin zayıflaması olacaktır. Modern Çin XXI. yüzyıla hâlâ komünizmle yönetiliyor olarak girebilir; fakat, artık Komünist Çin olmayacaktır.

V. KISIM

İTİBARDAN DÜŞMÜŞ UYGULAMA

Sovyetler Birliği'nde huzursuzluk halinde olan, Doğu Avrupa'da reddedilen ve Çin'de gittikçe ticari hale gelen komünizm, itibardan düşmüş bir ideoloji haline gelmiştir. Marksist-Leninist uygulama artık parti üyelerinin bile arasında toplumun yeniden inşası için gerekli bir rehber olarak saygı görmemekteydi. Sonuç olarak, komünizmin milletler arasında ilerleme ihtimalleri suya düşmüş oluyordu.

Dünyada insanlar şimdi Sovyet tipi komünizmi durdurulmuş gelişme ile aynı görmektedirler. Bu anlayış, Avrupa'nın her iki yarısında, Uzak Doğu'da, Güneydoğu Asya'da ve Kuzey Amerika'da hakimdir. Aynı görüş, Lâtin Amerika ve Afrikalı fikir liderlerini de yavaş yavaş tesiri altına almaya başlamıştır. Dünyanın daha gelişmiş bölgelerinde çok az kişi komünizmde gelecek için geçerli bir program bulmaktadır. Gelişen dünyada, Sovyet modelinin aksayan yönleri, o modeli taklit etmeye çalışan birçok ülkenin kaderinde görülmektedir. Çin'in gelişen performansı dahi komünizmin başarısızlığını telâfi edemez, çünkü Çin'in ekonomik başarıları, geçmişin komünist uygulamasından sapmalar göstermektedir.

Bu yeni fikir, yeni bir değişmeyi temsil etmekte ve dünya komünizmi için harap edici sonuçlar taşımaktadır. Komünizm bugün imkânları kısıtlı ya da bastırılmış etnik gruplara cazip gelmektedir. Yoksulluk ve etnik düşmanlık komünizm için verimli ortamlar oluşturmaktadır. Fakat bir zamanlar kuvvetli olan komünizm fikri şimdi bir durgunluk içindedir ve yirmi yıl önce ağır basan fikirler bugün tersine dönmüştür. Ferdin toplumla ve toplumun devletle olan ilişkileri konusunda politik tavırlarda büyük bir değişme, sadece bir politik stil ya da sadakat değişmesi değil, aynı zamanda temel görünüşün ve felsefenin de değişmesidir.

Çağdaş komünizmin ideolojik ve politik olarak çöküşü 1988'in Nisan ayı ortalarında Prag'da bir toplantıda ciddi bir şekilde anlatılmıştı. Bu toplantı, dünyadaki 93 komünist parti temsilcilerini bir araya getirmiştir. Temsilciler Sovyet himayesindeki milletlerarası komünist yayın organı World Marxist Review'nun 30. yıldönümünü izleme ve Marksist doktrini istişare etme imkânını bulmuşlardır. Toplantının gösterişsizliği oldukça sembolikti. Bundan birkaç yıl önce böyle bir toplantı bütün dünya basınının büyük ilgisini çekerdi. Halbuki, Batı basınında bu toplantıdan hiç bahsedilmedi; komünist basında da sadece ufak bir özetine yer verildi.

World Marxist Review, 20 seneden çok bir süre Moskova'da bulunan Komünist Enternasyonal'in merkezi organizasyonu Comintern'in kuvvetli günlerinden geriye kalan tek şeydi ve bu miras Moskova için daha da önemli hale gelmişti. Aynı şekilde, Sovyet Merkez Komitesinin sekreteri ve Gorbachev'in dış politika danışmanı Anatoly Dobrynin, Sovyet delegesinin başıydı. Sovyet baskılı Doğu Avrupa devletleri delegeleri de aynı derecede yüksek düzeydeydiler.

Her şeye rağmen, toplantı tam bir fiyaskoydu. Doktrinle ilgili tartışmalar cansız, neşesiz ve oldukça resmiydi. Dobrynin vaktinin büyük bir kısmını Gorbachev'in yeni dış politikasının propagandasını yaparak geçirdi. Doktrinle ilgili konularda en büyük katkısı komünist yönetimin temeli için işçi-emekçi fikrinin terk edileceğini imâ etmekti. 15 Nisan 1988'de Prag Televizyonunun aktardığı gibi, Dobrynin şunları söyledi. "Teknik alanda yeni bir devrim başlıyor ve bu devrim bilgisayar teknolojisi ve robotların iyice öğrenilmesini gerektiriyor. Bu sebeple, sevsek de sevmesek de, istesek de istemesek de çalışan sınıfı yeniden plânlamak zorundayız." Dobrynin'in bu açıklamasından dünya çapında bir barışın, sosyalist devrimden

daha yüksek bir değeri olduğu fikri çıkmaktaydı. Dobrynin barışı Amerikan-Sovyet ilişkileri ile ilgili olarak tanımlamıştı.

Belki de konferansın en açıklayıcı yönü konferansa katılmayanlar tarafından ifade edilmişti. Çin Komünist Partisi, bütün işi anlamamazlıktan gelmişti. Dünyanın en tesirli komünist partisi olan İtalyan Komünist Partisi, World Marxist Review'nun editörüne bir mektup göndererek dergi ile olan ilişkilerini kestiklerini bildirmiştir. Sekreter Dobrynin, Doğu Avrupa'daki yandaşları ve Suudi Arabistan Komünist Partisi, İsveç Sol Partisi, Lüksemburg Komünist Partisi, Senegal Özgürlük ve İşçi Partisi, Nepal Komünist Partisi gibi birtakım organizasyonlarla eğlenmeye terk edilmişti.

Sovyet delegelerinin komünist teori ve uygulamalarının ciddi bir şekilde gerilediği fikrini hissetmiş olmaları gerekiyordu. Komünist teori parçalanmakta, komünist uygulama ise tam bir başarısızlık olarak değerlendirilmekteydi. Farkında olmadan toplantı komünist partilerin artık Moskova tarafından kontrol edilemediğini sembolize ediyordu. Ayrıca komünizmin cazibesini ve doktrin açısından nizamını kaybettiğini gösteriyordu. Bütün bunlar komünizmin sona yaklaştığını önceden haber veriyordu.

17

DEVRİMCİ KOMÜNİST ENTERNASYONALDEN YILLIK KONGREYE

1980'li yıllara gelindiğinde, devrimci Komünist Enternasyonal fikri uzak bir hayal olmuştu ve bu hayal, Bolşevik

Devriminin yıldönümünde Moskova'da toplanan yıllık kongreye katılan yaşlı veya orta yaşlı komünist görevliler ve komünizme yakınlık duyan kişilerin fikirleri ile çatışmaktaydı. Komünist Enternasyonalin birinci oturumu Moskova'da Mart 1919'da bir araya geldiğinde, Rusya'daki şiddetli iç savaşa rağmen toplantı devrimci beklentilerle doluydu. Toplantıya katılanlar savaş ve hapis sebebiyle katılaşmış gerçek birer devrimciydiler ve oldukça iyimserdiler. Orta Avrupa'da ve özellikle yenilgi görmüş ve ümitleri kırılmış ileri endüstri ülkesi Almanya'da heyecan artmaktaydı. Devrimci beklentiler gerçekleşmek üzere ve yeni organizasyon Komünist Enternasyonal dünyadaki devrim hareketini birleştirmek ve yönlendirmek amacıyla kurulmak üzereydi.

Beklentiler Komünist Enternasyonalin 1920 yazında gerçekleşen ikinci toplantısında daha da artmış durumdaydı. İç savaşı kazanmış olan yeni Kızıl Ordu, şimdi de Varşova önlerindeydi ve Avrupa'nın kalbine giden yol açılmak üzereydi. Hemen hemen aynı zamanlarda, Asyalı halklar da devrimci savaşın standardını sömürgeciliğe karşı yükseltmek için Bakü'de bir araya gelmişlerdi. Trotsky ve Zinoviev gibi Bolşevik liderlerin şaşaalı konuşmaları, toplatıların atmosferine hakimdi ve onların bu güzel konuşmaları komünizmin milletlerarası zaferinin sadece kaçınılmaz bir sonuç değil, tarihi bakımdan da çok yakın olduğunu gösteriyordu.

Devrimci Bolşevik iyimserliği aşikârdı. Komünist Enternasyonalin dergisinin ilk sayısında Zinoviev şu tahminde bulunmuştur: "Bir yıl içinde, Avrupa komünizm için verdiği savaşı unutacak, çünkü bu zaman zarfında bütün Avrupa komünist olmuş olacak." İkinci kongrenin başlangıcında Zinoviev şöyle konuşmuştu: "Belki de büyülenmiş durumdayız; gerçekte bütün Avrupa'nın tek bir Sovyet Cumhuriyeti olması

bir değil, iki veya üç yıl alacaktır." Komünist Enternasyonalin kongresinde bildirisini sunarken Trotsky şunları iddia ediyordu: "Değişik ülkelerde mücadele değişik dönemlerde. Fakat bu son mücadele... Bu mücadele birleştirici ve karşı durulmaz bir mücadele. Bu mücadele yayılıyor, güçleniyor ve sadeleşiyor. Bu mücadele, işçi-emekçi yönetimi başa gelinceye kadar da devam edecek." Lenin de bazı Fransız misafirlere şöyl edemişti: "Evet, Sovyetler Varşova'da. Çok yakında Almanya bizim olacak, Macaristan istilâ edilecek; Balkanlar'da kapitalizme karşı ayaklanma olacak; İtalya sarsılacak. Burjuva Avrupa yavaş yavaş çatırdıyor."

Trotsky ve Zinoviev'in cesaretli konuşmaları, Lenin tarafından yönlendirilen yeni Sovyet Bolşevik liderlerin Marksist akımın dünya çapında daha tesirli kontrolünü sağlamak için yaptıkları politik açıdan daha ciddi çabalarını açıkça ortaya çıkarıyordu. Aslında, Rus Politbüro başlangıcından itibaren Komünist Enternasyonal İdare Komitesini kontrol altına almış ve Komünist Enternasyonale girebilmek için yirmi bir zorlu durumu benimseyecek sol kanattaki partiler gerektiği konusunda direnmiştir. Sonuçta, Moskova, Bolşeviklere yakınlık duyan fakat Bolşevik disiplin kavramlarına göre daha yumuşak olan çeşitli sosyal demokrat ve barışçı grupları saf dışı bırakmış ve Komünist Enternasyonali sistematik ve bağnaz bir organizasyon haline getirmiştir.

Polonya, Ağustos 1920'de Varşova'da Kızıl Orduyu yenince ve Almanya'da devrim heyecanı söndüğünde, Kremlin komünizmle ilgili daha kısa sürede ortaya çıkacak ihtimallerin tayin edilmesi konusunda baskı gördü. Lenin ve diğer Bolşevik liderler önce Yeni Ekonomik Plan ve daha sonra da Stalin'in Rusya'da sosyalizmi kurma kararı sayesinde güçlerini sağlamlaştırma işiyle daha fazla ilgilenmeye başladılar. Bu

kararlar Komünist Enternasyonalin daha fazla Sovyetleşmesine sebep oldu. Komünist Enternasyonal hızla Sovyet yönetim partisinin bir organı, Sovyet gizli polisine bağlı ve Lenin'in ve Stalin'in seçtiği kişilerce yönetilir bir organizasyon haline geldi.

Stalin bütün bunları açıkça ifade ediyordu. 1927 itibariyle Stalin, gerçek bir komünistte bulunması gereken standartları açıkladı ve şunları söyledi: "Komünist kişi devrimcidir, açıkça ve bilerek her şart altında Sovyetler Birliği'ni koruyacak ve savunacaktır; çünkü Sovyetler Birliği, dünyadaki ilk devrimci işçi-emekçi sosyalizmi kuran devlettir. Komünist kişi enternasyonalisttir, tereddüt etmeden her şart altında Sovyetler Birliği'ni korumaya hazırdır; çünkü Sovyetler Birliği bütün dünyadaki devrimci hareketin tabanını teşkil etmektedir."

Zalim Sovyet kontrolü ve devrim ümitlerinin azalmasına rağmen, Komünist Enternasyonal 1930'lara kadar devam etti. Stalinci dönemde Bulgar devrimci Georgi Dimitrov ve Sovyet Dimitry Manuilsky tarafından yönetilen Komünist Enternasyonal, disiplinli ve Stalinci yeni liderlerin yetiştirilmesinde bir okul görevi gördü. Bu Stalinci talebeler Stalin'in 1930'larda idam ettirdiği daha bağımsız düşünceli yabancı komünistlerin yerlerini aldı ve Komünist Enternasyonal 1945'ten sonra Stalin'in Doğu-Orta Avrupa'da yönetime getirdiği komünist liderlerin eğitim merkezi haline geldi. Bu kişilerden bazıları savaş sırasında Sovyet talimatına göre Doğu Avrupa'ya paraşütle indirilmişlerdir.

Komünist hareketin Sovyetlerce tesirli bir şekilde kontrol edilmesi ve Anglo-Sakson müttefiklerin yatıştırılması arzusu Komünist Enternasyonali vazgeçilebilir bir organizasyon haline getirmiştir. 1943'te Stalin açıkça Komünist Enternasyonali feshetti ve dünyaya artık komünist akımın Sovyetlerce kontrol edilmediği ilân edildi. Halbuki, savaş boyunca, merkezileştirilmiş

Moskova operasyonu Dimitrov ve Manuilsky tarafından sürdürüldü ve savaştan sonra Dimitrov Bulgaristan'ın yeni yöneticisi oldu. Moskova'nın emri altında olan ve Komünist Enternasyonalin üyelerinden Klement Gottwald, Matyas Rahosi ve Walter Ulbricht, komünist yönetime sahip Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Doğu Almanya'nın başına getirildiler.

Soğuk savaş kızışmaya başladığında Stalin milletlerarası kontrolü sağlayacak daha resmi bir araç yaratma çabaları içine girdi. 1947'de Komünist Enformasyon Bürosunu kurdu. Bu büronun amacı, yönetime geçmiş yeni komünist partilerin sağlamlaştırılması, bütünleştirilmesi ve Fransa, İtalya gibi daha önemli Batı Avrupa komünist partilerini birleştirecek bir stratejinin yaratılması idi. Bazı Sovyet liderleri bu partilerin Amerika'nın kıtayla olan ilişkisini kesmesini hızlandıracağını ve yönetime geçebileceklerini ümit ediyorlardı. Çin'in zaferle sonuçlanan devrimi, devrimci ümitlerin tekrar canlanmasını sağladı.

Komünist Enformasyon Büronun uzun ömürlü olmamasına sebep olan çeşitli faktörler bulunmaktaydı. Komünist Enformasyon Büro Stalin'in ölümünden üç yıl sonra 1956'da Stalin'den sonraki hiçbir yöneticinin Mao'nun Çin'de veya Tito'nun Yugoslavya'da kendi başına yönetime geçme başarısını gösterecek kapasitede olmayışı sebebiyle feshedildi. Tito 1940'ların sonlarına doğru Stalin'e rağmen bağımsızlığını ilân etmiş, Mao'nun da Kremlin'le olan görüş ayrılıkları yavaş yavaş su yüzüne çıkmıştı. 1956'da Çinliler, Polonyalı ve Macar komünist liderlerin bağımsızlık hareketlerini desteklediklerini açıklamışlar ve Stalin sonrası Sovyet liderlerini fikirlerini yumuşatmaları yolunda zorlamışlardır.

Yugoslavya ile ilişkileri iyileştirme, Çin'le olan ilişkileri

koparmama, İtalyan partisini el altında bulundurma ve Polonya'da Wladyslaw Gomulka gibi liderlerle olan tatsızlıkları giderme konusundaki Sovyet isteği, gönülsüzce verilen tavizlere sebep oldu. Komünist Enformasyon Büronun feshedilmesinin yanı sıra Moskova 1956'da yönetici partilerin sosyalizmi kurma yolunda Sovyet modelini benimseme hakkına sahip olduklarını tasdik etti; fakat, Kremlin hâlâ Sovyet modelinin dünya çapında geçerliliği olduğunu da ikaz ediyordu.

Khrushchev Moskova'da 1957'de bütün komünist partilerin katılacağı büyük bir konferans düzenlemeye karar verdi ve bu da Sovyetlerin merkeziyetçi yönetimi terk etmedeki gönülsüzlüğünü yansıtıyordu. Khrushchev, dünya çapında bütünlük fikrini yeniden alevlendirme ve Sovyet kontrolünü yeniden canlandırma yollarını arıyordu. Kaygısız Çek komünist liderlerine 11 Temmuz 1957'de yaptığı konuşmada Khrsuhchev amaçlarını oldukça açık bir şekilde ifade etmiştir: "Biz ne istiyoruz? Bütünlük, anlaşmaya varmış kişiler ve toparlanmış kuvvetler istiyoruz. Biz, değişik yoldaki değişik arkadaşları şükranla tanıyoruz; fakat bütün değişik yolların arasında tek bir yol var ve diğerleri, bildiğiniz gibi, bir nehre karışan diğer kolları meydana getirmektedir. Bu tek yol da Marksist-Leninist yoldur."

Sovyet bakış açısından konferans karışık bir başarıya ulaşmıştı. Bu konferans, yönetimde olan veya olmayan Sovyet liderleri ile Çin liderlerini bir araya getiren son büyük olaydı. Çinliler o sıralarda Büyük İleri Sıçrama işine girişmişler ve onların yardımıyla Sovyetler revizyonizmi kınamak için konferansın onayını alabilmişti. Yalnız toplantı, sosyalizme doğru yürüyen her ülkenin Marksist-Leninist fikirlerden uzaklaşarak kendi milli özelliklerini korumasını tümden kınama yolundaki Sovyet önerisini kabul etmemişti. Onun yerine,

sosyalist devrim ve sosyalizmin inşasının sosyalist yolda ilerleyen bütün ülkelerde uygulanabilecek temel birkaç kanunla olabileceğinin doğruluğunu belirten Marksist-Leninist teorinin prensipleri ile bu kanunların, her ülkenin kendi milli özellikleri ve gelenekleri göz önünde bulundurularak uygulanabileceği fikirlerini birleştiren bir formülü benimsedi.

1957'deki toplantıyı takip eden olaylar Sovyet baskısındaki komünist birliğin tarihi dağılmasını hızlandırdı. 1960'lı yıllarda ilk başlarda ideolojik farklılıklardan kaynaklanan ve daha sonraları milli zıtlıkların su yüzüne çıkması ile hız kazanan Sino-Sovyet ayrımı iyice açığa çıktı. 1968'de Sovyetlerin Çekoslovakya'ya askeri müdahalesi, komünist partilerden bile aşırı derecede tepki gördü, Brezhnev'in resmi bildirisi milletlerarası komünist bütünlüğün sağlanması çabalarına duyulan güveni sarstı. 1970'li yılların sonlarına doğru Polonya'da ortaya çıkan dayanışma hareketi bu sebeple İtalyan Komünist Partisi ve diğer bazı partiler tarafından açıkça desteklenmiştir.

Daha sonra ortaya çıkan dünya çapında komünist ülkeleri bir araya getirme ve Moskova tarafından genel bir yol çizme yolundaki Sovyet çabaları başarısız kalmıştır. 1981 yılında bu yoldaki son çaba, politik ve ideolojik boşluğu sebebiyle dikkat çekicidir. Yavaş yavaş Sovyet liderler, ideolojik farklılıklar ve birçok milli parti arasında kuvvetlenmiş zıtlıklar sebebiyle Komünist Enternasyonal veya Komünist Enformasyon Büroyu hatırlatacak organizasyonların kurulamayacağının farkına vardılar.

Kremlin'in bundan sonra yapacağı en iyi şey, Bolşevik Devriminin yıldönümünü kutlama gününde yönetici komünist bürokratları, Komünist Enternasyonalin görevlilerini ve sol kanat yanlılarını bir araya getirecek bir toplantı düzenlemekti.

Bu toplantılar, karışık slolganların atıldığı, Sovyet para yardımı ile ilgili olarak Kremlin'in liderleriyle yapılan çekişmelerle dolu, gösterilerin, resepsiyonların yer aldığı toplantılardı. Bu kongre şeklindeki toplantılar devrimci arzulardan, Komünist Enternasyonalin eski bozulmamış günlerinden oldukça farklıydı.

Disiplinin ve maneviyatın çöküşü, dünyanın radikal Marksistlerine sosyalizm modeli olan Sovyetler Birliği'nin cazibesinin yıpranmasıyla yakından ilgilidir. Sosyoekonomik başarısızlığın Sovyetlerce açıkça kabul edilmesi, komünist dönemde Sovyetler Birliği'nde meydana gelenlerin boş ve insafsız felâketler olduğu yolundaki iddiaları daha da kuvvetlendirdi. Sovyet tecrübesinin ifşası artık, düşmanca yapılan antikomünist propaganda ile eşit olarak gösterilemezdi. Sovyet gazeteleri ve sözcüleri, mevcut kusurları gösterme ve geçmişte işlenen suçları su yüzüne çıkarma işinde birbirleriyle yarış içindeydiler.

Sovyet sözcüleri, Sovyetler Birliği'nin cazibesindeki düşüşü dünyadaki diğer komünistlere bile samimi bir şekilde açıkladılar. Izvestia'da 11 Temmuz 1987'de yorumcu Aleksandr Bovin dahili Sovyet değişmeleri, terslikler, krizler ve durgunluğun bir zamanlar herkesin gıpta ettiği Sovyet modelini itibardan düşürdüğünü belirtmiştir. Bundan sadece 20 yıl önce Sovyet sistemi Amerika'ya karşı ciddi bir alternatif olarak gösteriliyordu. Sovyet liderler kendileri iyimserlikle doluydular ve Khrushchev Üçüncü Dünyaya yaptığı gezilerde hızlı endüstrileşme ve modernizasyon için Sovyet modelinin en iyi şekilde nasıl taklit edilebileceği konusunda öğütler veriyordu.

20 yıl sonra Sovyet şehirleri Amerikanlaşmanın özelliklerinden sayılan Pepsi veya McDonald levhalarıyla dolmuştur. Bu levhalar adeta Sovyetlerin daha gelişmiş Amerikan tüketici sistemini kabul edişlerine sözsüz şekilde

şahitlik eder gibiydiler. Perestroikanın daha sağlıklı ve daha yaratıcı bir sosyalist sistem kurabileceği yolundaki bildirilere rağmen onun en akla yakın sosyal tesiri daha önceleri suçlanan bu rakibin bazı kültürel özelliklerinin ve tekniklerinin benimsenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu da, her yıl Moskova'da toplanan bu inanca baş koymuş kişiler üzerinde moral bozucu bir tesir yaratmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nin başarısızlığı, dünyadaki komünist akıma indirilen ciddi darbelerden biriydi. Bu, ümitsiz bir şekilde alternatif bir fikir arayışı göstermektedir. Bir müddet Çin bu konuda aday gibi göründü; fakat Kültürel Devrimin çılgınlıkları ve Mao Zedong'un da tıpkı Stalin gibi kitle ölümlerini gerçekleştirmesi ve özellikle Sino-Amerikan ilişkilerinin artması bu imajı hemen sildi. Bu şartlar altında Çin'in bozulmuş ticari komünizmi, sosyal devrim için bir model olarak alınamazdı. Komünizme gönül verenler bir müddet de Vietnam ve Küba ile yakınlaştılar, fakat her ikisi de büyük çapta çekiciliği olacak kapasitede değillerdi. Zafer sonrası vahşilikler ve ekonomik sıkıntılar Hanoi'yi itibardan düşürmüş, Fidel Kastro'nun yönetimi ise faşist bir yönetime dönüşmüştü. Sandinistalar yönetime geçtikten sonra Nikaragua Marksist inanca sahip kişiler için bir sığınak haline geldi. Fakat daha geniş çapta geçerlilik arayan komünizm için Nikaragua'nın sosyal modeli biraz ilkel ve köylerde yaşayan üç milyon kişi de oldukça karışık durumdaydı. Uygun bir model arayışında Sovyet sistemi, yerine geçebilecek bir sistem bulamadı.

Böylece, Kremlin'deki yıllık kongre, bir zamanlar kendisini kıvançla Komünist Enternasyonal olarak adlandıran akımın üzücü sonuyla neticelendi. Ondan arta kalanlar ise bir zamanlar dünyaca geçerli devrimci uygulamanın parçalanmış kalıntıları idi.

18

GELİŞMİŞ DÜNYADA POLİTİK UYUMSUZLUK

Teoride, komünizmin gelişmiş dünyada daha başarılı olmuş olması gerekir. Klasik Marksist doktrine göre, sosyalist devrimin, gelişmiş ülkelerde, endüstrileşmiş toplumdaki kaçınılmaz sonuç olan kapitalizmin yarattığı krize karşı gerçekleşmesi gerekir. 1961' den sonra, Sovyet partisi yeni programında, "bozulmanın kapitalizmi yukarıdan aşağıya yuttuğunu" ilan etmiştir.

Sovyet bildirisi oldukça açık ve detaylıydı ve şunları belirtmekteydi:

> Kapitalizmin genel krizi, aşağıdaki sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır: yeni ülkelerin kapitalizmi terk etmesi; ekonomik yarışta emperyalizmin sosyalizme karşı durumunun zayıflaması, emperyalist koloni sisteminin parçalanması: emperyalizmin çelişkilerinin artması ve militarizmin büyümesi: dahili dengenin bozulması; düşük üretim oranları, sık sık ortaya çıkan krizler, üretim kapasitelerini kullanmadaki başarısızlık, kronik işsizlik; işgücü ve sermaye arasındaki sürekli çatışma; dünyadaki kapitalist ekonominin çelişkilerinin artması; bütün cephelerde politik reaksiyonun ortaya çıkması; burjuva özgürlüklerinin reddedilmesi ve birçok ülkede faşist rejimlerin kurulması; burjuva politikası ve ideolojisindeki ciddi kriz.

Esasında bu teşhis yanlıştı; çünkü, XX. yüzyılın sonlarına doğru daha şiddetli bir teklif göze çarpmaktaydı: toplum daha ilerledikçe, sahip olduğu komünist parti politik açıdan o topluma daha az uymaktaydı. Bu, komünizmin tarihle yüzleşmesi idi. Komünizm, başarılı olması beklenirken bozguna uğramıştı; fakat yine de politik gücü elinde bulundurma konusunda başarılı olmuştur. Doktrin açısından, mevcut şartlar, komünizmin

başarılı olması için vaktin biraz erken olduğunu göstermektedir. Bu paradoks, eninde sonunda komünizmin esas kıymetini kaybetmesine sebep oldu. Komünizm, tarihi zirveye yükselmek, insanlığın ilerlemesiyle eşit bir zafer kazanmak yerine, sosyal açıdan geri kalmış Sovyetler Birliği'ndeki sistematik çöküşü ve ilerleyen dünyanın sosyoekonomik ikilemlerine karşı yabancılaşması sonucu doktrini açısından eskimeye mahkum olmuştur.

XX. yüzyıl bu sebeple, komünizmin yüzyılı olmamıştır. Aşırı basitleştirmesi, ilerlemiş toplumun sosyal yapısındaki karışıklıkları içine alamamıştı. Bu yapı, Marks'ın modası geçmiş fikirleriyle uyuşmamaktaydı; doktrin ileri teknolojinin yeniliklerini benimseyecek sosyal politikalara rehberlik edecek özelliklere sahip değildi. Ayrıca, Lenin ve Stalin'in katkılarıyla Marksizm, fayda sağlamayan bir doktrin durumuna getirildi. Tercihlerin açık tartışmalar yoluyla yapıldığı Batı'daki demokratik ortamda, komünizmin karşı koyması mümkün değildi.

Sovyet sözcüleri bile geçikmiş de olsalar komünizmin XX. yüzyıldaki yok oluşunu fark ettiler. Moskova, Milletlerarası Çalışanlar Hareketi Enstitüsü'nde çalışan bilim adamı E. Plimak 1987 ortalarında Sovyet felsefe dergisi Voprosy Filosofi'de şöyle yazıyordu: "Komünistler, XX. yüzyılın sosyalizmin dünya çapındaki zafer yüzyılı olacağına hâlâ inanmaktaydılar... Bu inanç artık yavaş yavaş tarihe karışıyor. Gerçek şu ki, kapitalizmin yeni durumlara uyma yeteneğini iyi hesaplayamadık... Sosyalizmin yayılma hızını da fazla tahmin ettik." Bovin de hemen hemen aynı şeyleri söylemekteydi: "Gelişmiş kapitalist ülkelerde sosyalizme geçiş ihtimali süresiz olarak yok olmuştur."

Ve gerçekten öyle oldu. Kuzey Amerika'da, komünizm bir politik hareket değildir, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın politik hayatlarında komünizme rastlanmamaktadır. Bu durumun değişmesini beklemek için pek sebep yoktur. Kapitalist sistemin krizli günlerinde bile komünist hareket fazla halk desteği görmemiştir.

Aynı şekilde öğretici ve komünizm için korkutucu bir başka şaşırtıcı durum da Japonya'daki komünizmdir. Amerika'dan sonra gelen ve endüstrileşme çağını çok gerilerde bırakan ve yeni bir teknoloji çağına giren bu ülkede komünizmin bugüne kadar şöhret yapmış olması gerekirdi. Esasında komünizmin Japonya'da başarılı olma şansının çok olması gerekirdi. Ülke, gelişmesinin endüstrileşme döneminde ortaya çıkan bir savaşta harap olmuştu. Savaş sonrası iyileştirme çabaları şehirlerde büyük bir çalışan sınıfın doğmasına sebep oldu. Amerika ile olan fikir ayrılığı, ideolojik sömürülmeye karşı hassas bir millî kin bırakmış olmalıydı.

Bütün bu objektif ve subjektif avantajlara rağmen, Japon Komünist Partisinin seçim gücü, bütün savaş sonrası dönemde yaklaşık % 10'u geçmemiştir. En yüksek noktaya % 10.9 oyla 1972'de ulaşılmış fakat 1986'daki seçimlerde oyları %.8.8'e düşmüştür.

Bu önemsenmeyecek toplama, Japonya komünizmini milliyetçilik ile bir tutmak için yapılan çabalarla erişilmiştir. Japon komünistleri, Sovyet ve Çinli komünistleri 'hegemonya' peşine düştükler için suçlamışlardır ve bir noktada Sovyet ve Çin partileri ile olan resmi ilişkilerini de kesmişlerdir. Dahili destek görebilmek için Japon komünistler, Sovyet ve Çin partilerinin diktatörlük geleneklerini suçlamışlar ve kendileri Batı tipi sosyal demokrat fikirlere ve barışçı görüşlere yönelmişlerdir.

Sovyetlerin sinirlenmelerine rağmen, Jopon komünistler II. Dünya Savaşından beri Sovyetler Birliği'nin elinde bulundurduğu kuzey adalarının Japonya'ya iade edilmesi fikrini ortaya attılar. Ayrıca, Japon komünistler tutucu Japon hükümetinden ileri giderek sadece Hokkaido'nun yakınındaki dört adayı değil, bütün Kurile Adalar zincirinin geri verilmesini istediler. Japon komünistler, partinin resmi organı Akahata'da 26 Mayıs 1986'da şunları söylemişlerdir: "tarihi olarak bu adalar Japon topraklarıdır; bu toprakların Sovyetlerce zapt edilmesi sosyalizmin prensiplerine aykırıdır; adaların derhal iadesi milletlerarası adaletin yerine gelmesi için gereklidir."

Komünizmin Japonya'da başarısız olmasının daha derin ve belki de daha problem yaratıcı bir mesajı vardı. Japonya Amerika gibi 1970'lerde modernizasyon sürecinde önlerde yer almaktaydı; bilim ve teknoloji alanlarında olduğu gibi sosyal ilerlemede de başı çekmekteydi. Japonya'nın bu alanlarda başarılı olması, özel teşebbüse, politikada çoğulculuğa ve anonim şirketlere verdiği önem sayesinde gerçekleşmişti. Esasında Marksizm, bütün bu kavramları kapitalist kavramlar olarak suçlamaktadır. Japonya'nın sistemi ekonomik alanda başarılı olmakla kalmıyor, halk tarafından da destekleniyordu ve daha sonraları bu sistem, Sovyet ve Çin komünist liderleri tarafından benzemeye çalışılan bazı yenilikleri de ihtiva ediyordu. Bu doktrin açısından oldukça rahatsız ediciydi. Çünkü, bu sistem komünizmin bir tarihi hata olduğunu göstermekteydi.

Eğer komünizmin Amerika ve Japonya'da başarısız oluşu ideolojik açıdan zararlı ise, Doğu Avrupa'daki başarısızlığı doktrinin daha da fazla çürümekte olduğunu göstermektedir. Marksist prensiplere göre komünizmin, teorilerinin doğduğu ve beslendiği bölgelerde, tarihi açıdan zafer kazanmasının

mümkün olacağı yerlerde başarı kazanması gerekmektedir. Komünizme inananlar, Amerika ve Japonya'da komünizmin başarısız olmasını bu iki ülkenin özel şartlarına bağlamaktadırlar.

XX. yüzyılın sonlarına doğru komünizm, Doğu Avrupa'da doktrin açısından zayıflamakta ve politik açıdan da önemini yitirmektedir. Bu fikir II. Dünya Savaşından hemen sonra bazı ülkelerde komünizmin yönetime gelebilmek için ikinci bir şans bulabileceği konusunda da geçerlidir. İtalya'da, Fransa'da ve Iber Yarımadasında faşist sağa karşı yapılan mücadelelerden en çok sol parti faydalanmıştır. Bu ülkelerin her birinde, tamamlanmamış kapitalist endustrileşme süreci Sovyetler Birliği'nden faydalanılarak ortaya çıkan sınıf ayırımı bilincinin belirlenmesini hızlandırdı. Bu ülkelerin hiçbirinde, okumuş sınıf statükonun tesiri altında kalmamıştır.

Her şeye rağmen politikada bir başarısızlık söz konusu olmuştur. İtalya'da savaştan sonra ortaya çıkan komünist parti hızla ilerlemiş ve oyların üçte birini alarak ülkedeki ikinci büyük parti durumuna gelmiştir. 1970'li yılların ortalarında komünist olmayan partilerle koalisyon yapma durumuna gelmiştir. İtalyan Komünist Partisi, yeni bir olay olan Avrupa Komünizmi fikrini canlandırmıştır. Komünizmin bu yeni şekli, daha ılımlı ve daha rafine, ideolojik ve politik açıdan daha olgun, sosyal ve ekonomik ortamlarda başarılı olabilecek kadar ileri bir durumdadır.

Fakat bu başarı sağlanamamıştır. Aksine, İtalyan toplumunun ve İtalyan ekonomisinin hızla ilerlemesi ve bunun sonucu olarak İtalya'nın milletlerarası prestijinin ve öz güveninin artması sonucunda İtalya'da aşırı sol yok olmuştur. 1976'daki genel seçimlerde elde edilen % 34.4'lük oy, 1987 genel seçimlerinde % 26.6'ya düşmüş ve 1988 yerel seçimlerinde

ise % 21.9'larda kalmıştır. Aşırı sol parti, 1980'li yılların ortalarından itibaren artık gençlerden de pek destek göremez hale gelmiştir. Gençler arasında bu partiye oy verenlerin büyük bir çoğunluğu yatılı okul öğrencileridir. Artık parti İtalya'nın sadece geçmişini temsil etmektedir.

Problemin artmasına katkıda bulunan bir gerçek de şudur: Her ne kadar partinin halk desteği azalmakta ise de halk, Sovyet tipi komünizmin temsil ettiği ve savunduğu fikirlerin açıkça reddedilmesinden partiyi mesul tutmaktadır. Partinin politik çöküşü, eğer parti Stalinizmin suçlamalarına, Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahale etmesine ve hatta Moskova'nın Leninist fikirlerine karışmasa daha da çabuk olurdu.

İtalyan komünizmi bir zamanlar ağır şekilde suçlanan sosyal demakrasinin tutum ve doktrinlerini benimseyerek mevcut politik durumun yönünü değiştirmiştir. İtalyan Komünist Partisi politik açıdan devamlılığını, mevcut doktrine karşı çıkmak yoluyla sağlamıştır. Parti, Sovyetlerin Çekoslovakya ve Afganistan müdahalelerini suçlayarak Stalinizmden uzaklaşmış ve Leninist kavramlar olan baskılı iç disiplin ve doktrinin homojenliği gibi kavramlardan da sapmalar göstermiştir. İtalyan Komünist Partisi, Sovyet tecrübesini tarihi bir başarısızlık olarak suçlamış ve politik ve ideolojik açıdan revizyonizmi kabul etmiştir.

İtalyan partisinin aksine, Fransız Komünist Partisinin talihsizliği taktik ve doktrin açısından esnek olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu parti hem Stalinist hem de Leninist fikirleri benimsemiş ve politik açıdan bunun bedelini çok yüksek ödemiştir. Fransız partisi tıpkı İtalyan partisi gibi politik başarısını, II. Dünya Savaşından hemen sonra dengelemiştir. Savaştan sonra ortaya çıkan yer değiştirmeler, Fransa'daki sosyoekonomik tansiyonu yükseltmiş durumdaydı Ve bu

sebeple komünizm cazip hale gelmişti. 1948'de parti, Fransa'daki en bütünleşmiş politik güç olarak yönetimde görev almak için aday olarak görülmekteydi.

Yakın zamanlarda, Fransız Komünist Partisi politik açıdan ve doktrin açısından hızlı bir çöküş içerisindedir. Fransız sosyalistlerin yeniden seslerini duyurmaları ve merkez sağ partinin ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişmesinden faydalanması sonucu, komünist partinin sosyal ihtiyaçlara cevap vermediği anlaşılmıştır. Fransız Komünist Partisi 1973'deki parlamento seçimlerinde % 21.1 ve 1978'deki seçimlerde ise % 20.5 oy toplayabilmiştir. 1981'deki başkanlık seçimlerinde ise oyların % 16.1'ini almıştır. 1986'daki parlamento seçimlerinde topladığı oy % 9.8'e düşmüştür. 1988'de ise sadece toplam oyların % 6.8'ini alabilmiştir.

Fransız Komünist Partisinin ilk başlardaki üstünlüğünü tekrar elde edeceğini beklemek pek doğru değildir. Fransız ekonomisinin ağır sanayiye pek önem vermemesi, Fransız Komünist Partisinin gücünü zayıflatmıştır. Ekonomik açıdan hareketli bölgelerde partinin gücünü kaybetmesi daha fazla göze çarpmaktadır. Partinin geleneksel çalışan sınıfa verdiği önem, hızla modernleşmekte olan toplumun diğer kesimlerinde gücünün zayıflamasına sebep olmuştur. Diğer bir tesirli faktör ise, oy veren gençler arasında Fransız Komünist Partiye sadece % 3 oy verilmesidir.

Komünizmin Fransa'daki çöküşünün bir sebebi de, Fransız aydınları arasında Marksizmin eski cazibesini kaybetmesidir. 1970'lerden itibaren Marksizm modası geçmiş ve banal olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Onun yerine, yeni tekniklere uygun kitle iletişim araçlarının kullanıldığı ve çoğulcu demokrasi ile özel teşebbüsün hakim olduğu bir toplum anlayışı önem kazanmıştır ve bu sayede Fransız sosyalistler

seçimlerdeki oylarını artırmışlardır. Bunun aksine, komünistler hâlâ eski Stalinizm ve Leninizme bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. 1980'li yılların ortalarında artık komünist olmak sosyal açıdan pek önemli değildi.

Bir komünist partinin yönetime gelebilme şansının oldukça yüksek olduğu üçüncü bir Batı Avrupa bölgesi de İber Yarımadası idi. İspanya ve Portekiz, buralardaki yarı faşist rejimlerin yok olması ve sosyal açıdan ilerlemenin gecikmesi sebebiyle komünizmin güç kazanması için oldukça verimli bölgeler olarak görülmekteydi. Bu ülkelerdeki mevcut durum, klasik Marksist formülün adeta bu bölgeler için hazırlanmış olduğu fikrini getirmekteydi. Fransa ve İtalya'daki politik başarının, İspanya ve Portekiz'de de zaferi hazırlayacağı beklenmekteydi. Fakat komünizm bu ülkelerde de pek tutunamadı.

Franko'nun neo-faşist rejimine karşı yapılan mücadeleler İspanya Komünist Partisinin içte ve dışta destek görmesine sebep olmuştur. Franko rejiminin ortadan kalkması sonucu demokrasiye geçişte, İspanya Komünist Partisi politik değişiklikten faydalanacak en kuvvetli aday olarak görülmekteydi. Fakat bunun aksine komünist parti birbiriyle çekişen gruplara ayrıldı ve milletlerarası komünist akımda meydana gelen çatlaklar bu partide görülmeye başlandı. İspanyol sosyal demokratlarla rekabete girişen bir grup, Leninizmden vazgeçip Marksizmle demokrasiyi birleştirme yollarını aramaya başladı.

İspanyol iç savaşı sırasındaki komünist terörün yaralarının hâlâ taze olduğu bir dönemde halk durumdan oldukça şüpheliydi. Dahası, İspanyol Komünist Partisinin kendisini demokratik sol bir parti gibi göstermek istemesi, İspanyol

sosyalistlerinin işine yaramıştı. Sonuçta, 1970 ve 1980 ortalarında, sosyalistlerin oyları % 30 ve % 45'lere ulaşmış, komünist partinin oyları ise 1970'de % 10'a, 1980'de ise % 5'lerin altına düşmüştür. Aynı Fransa ve İtalya'da olduğu gibi İspanyol komünistlerinin de politik güçleri oldukça zayıflamıştır.

Benzer bir duruma Portekiz'de de rastlanmaktadır. İspanya'da olduğu gibi, başlangıçta Portekiz'de de komünistlerin başarılı olacakları tahmin edilmekteydi. Salazar diktatörlüğünün sona ermesiyle Portekiz'de politik bir dengesizlik meydana gelmiştir. Salazar'ın yerine geçen sosyalist Mario Soares, Portekiz'in "Kerensky"si olarak görülmekteydi. Fakat, Batı Avrupa'nın desteği sayesinde komünistler yerine sosyalistler büyük başarı kazanmışlardır. 1970'te komünistlerin oyları % 20'lere düşmüş ve 1980 ortalarında sadece oyların % 12'si komünitlerin olmuştur.

İspanya ve Portekiz'in Avrupa Topluluğuna tam üyeliği kabul edildikten sonra, aydınlar ve işadamları arasında iyimser bir görüş hakim olmuştur. Bu tam üyelik, hızlı modernleşmeyi sağlayacak ve komünist doktrinin eski cazibesinin yok olmasına yardım edecekti. Bu ülkelerde komünizm, artık mevcut sosyal problemlerin çözülmesinde rehber olarak görülmemektedir.

Avrupa'nın diğer ilerlemiş bölgelerinde de komünizm doktrin açısından ve politik açıdan uygun görülmemekteydi. İngiltere'de hemen hemen yok olmuş durumdaydı. İskandinavya ve Batı Almanya'da da komünizm politik bir faktör olarak göz önüne alınmamaktaydı. Amerika'da çok küçük bir grup tarafından benimsenmekteydi. Bütün kominist olmayan Avrupa'da, mevcut yirmi iki komünist partinin sadece dokuzu son seçimlerde % 5'ten ve sadece beş tanesi de % 10'dan fazla oy almıştır.

Marksizmin doğduğu Avrupa kıtasında komünizm bugün bir kalıntı halindedir ve çoğulcu demokrasinin kurbanı olmuştur.

19

GELİŞEN ÜLKELERDEKİ SOSYO EKONOMİK ÇÖKÜŞ

Her ne kadar komünizm, gelişmemiş ülkelerde politik güç kazanmada başarılı olmuşsa da, aslında hepsinde sistematik bir başarısızlık olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'ndeki modele göre tayin edilen sosyoekonomik politikalar, arzulanan gelişmeyi ve modernizasyonu sağlayamamıştır. Son on yılda, bu tekrarlanan başarısızlıklar, Üçüncü Dünya'da Sovyet örneği ve komünist doktrinini yeniden değerlendirme fikirlerini besledi.

Başlangıçta, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, anti-colonial dalganın Marksist uygulama tarafından idare edilebileceği düşünüldü. 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında Khrushchev'in beklentisi de muhtemelen buydu. Sovyetler Birliği, ekonomik yarışta Amerika Birleşik Devletleri'ni geçmeyi bekliyordu. Khrushchev bu mesajını büyük bir coşku içinde Endonezya'daki, Hindistan'daki ve birçok Afrika ülkesindeki minnettar dinleyicilerine ilan etmişti.

Komünizmin bu iyimser döneminde Sovyet liderleri, iki düşman kampa ayrılmış olan dünya kavramını yeniden gözden geçirdiler. Bu iki kamp, Sovyetler Birliği tarafından yönlendirilen sosyalist kamp ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından yönlendirilen emperyalist kamp idi. Sömürgeciliğe karşı çıkmanın önemli bir tarihi gelişme olduğunu ve bu fikrin, Leninist doktrinden güç aldığını ve Soveyetler Birliği'nce desteklendiğini ifade eden Khrushchev, liberalleşmede olan

ülkelerin "barış bölgesini" temsil ettiklerini ve böylece sosyalizme hızlı bir geçiş yapabilecekleri fikrini ileri sürmüştür. Sovyetler Birliği, askeri ve ekonomik yardımlarıyla bu süreçte yardımcı olacak ve emperyalistleri yapacakları engellemelerden caydıracaktı.

Her ne kadar başlangıçta, yeni devletlerin hiçbir lideri Marksist -Leninist fikirleri kabul etmediyse de bağımsız bir devlet kurma yolunda sosyalizm arzu edilen şekilde bir sosyoekonomik organizasyon olarak oldukça taraftar topladı. Hindistan veya Endonezya gibi ülkeler ve bazı yeni Afrika devletleri çok değişik şekillerde devlet sosyalizmi fikrini benimsediler; fakat bu sosyalist fikirleri kendi millî kültürleri ile birleştirdiklerini ifade ettiler. Batı Afrika'nın yeni ülkelerinden Guinea'nın lideri Sekou Toure Khrushchev'e cevabında şunları söylüyordu: "Afrikalıları ve özellikle çalışan sınıfı harekete geçiren Marksizmin, Afrika gerçeklerine uymayan özellikleri kabul edilmemiştir."

Her şeye rağmen, yeni liderler Sovyet desteğini yararlı buldular ve politik sebeplerden dolayı Sovyetlerce empoze edilen doktrinlere yakınlık duydular. Özellikle belli bir gücün alınması ve devam ettirilmesi, disiplinli ve hiyerarşik bir parti düzeni ile ilgili Leninist teknikler ferdi otoritelerini devam ettirebilmek isteyen yeni dönem yöneticilerince oldukça benimsendi. Leninizmin politikaya askeri yaklaşımı liderlerin işine yarayacak, öte yandan Sovyet ideolojisinin benimsenmesi güçlerini destekleyecek ve demokratik olmayan yönetimleri tarihi açıdan meşru hale getirecekti.

Bu politik çare, milletin inşasında bir çeşit sosyalizmi benimseme fikrini kuvvetlendirdi. Fakat bu fikir fazla yaşamadı ve Sovyet modeli cazibesini çok çabuk kaybetti. Sovyet liderlerin Hindistan ve Endonezya'ya yaptıkları yatırımlara

rağmen komünist doktrin cazibesini ilk önce bu ülkelerde kaybetti. Hindistan'da Kongre Partisi, bütün aksayan yönleriyle ve Harold Laski'nin sosyalist fikirlerini benimsemesine rağmen, parlamentoya ait kuruluşlardan vazgeçmedi ve karışık bir ekonomik sisteme bağlı kaldı. Endonezya'da Endonezya Komünist Partisinin devrimci aceleciliği sebebiyle 1965'te orduyla bir çatışma sonucu komünizm tamamen ortadan kalktı.

Bir süre için Afrika ve Latin Amerika, komünist programları benimseme açısından ümit verici göründüler. Afrika'da sömürgeciliğin doğasında bulunan ırkçılık radikal eğilimleri artırdı. Aynı zamanlarda yeni liberalleşen halkların daha zayıf ve az homojen millî kimliği yeni politik liderleri birleştirecek bir doktrine duyulan ihtiyacı kuvvetlendirdi. Modernliğe adım atmayı arzu eden ülkelere Marksist görüşler oldukça cazip gelmekteydi. Birçok Afrika ülkesi Hindistan veya Endonezya'dan küçük olduğu için, kısıtlı bir Sovyet ekonomik yardımı bile oldukça önemliydi.

1970'lerde birçok Afrika ülkesi Marksizmi benimsedi ve ülkelerinde sosyalizmin inşası işine girişti. Altı ülke -Angola, Mozambik, Madagaskar, Kongo, Benin ve Habeşistan- daha da ileri giderek Marksist-Leninist prensipleri rehber olarak aldılar ve sosyalizmin inşasında Sovyet tecrübesine olan sadakatlarını belirttiler. Diğer dokuz ülke - Cezayir, Libya, Cape-Verde, Gine-Bissam, Gine, Sao Torne ve Principe, Zambiya, Tanzanya ve Seyşel Adaları - millî özelliklerini koruyarak sosyalist rejimi kabul ettiler ve Leninizmden uzaklaştılar. Esasında bütün bu ülkelerde sosyoekonomik değişiklik ve tek bir parti anlayışı kabul görmüş oluyordu.

Fakat gerçek oldukça zalimdi; hem yerli halka karşı, hem de sosyalist ümitlere ve Sovyet beklentilerine karşı Sovyet

ekonomik yardımı, dahili ekonomik gelişme için yeterli değildi. Yanlış yönetme, yolsuzluklar ve sömürgeci güçlerle girişilen ekonomik ilişkilerden kaynaklanan yer değiştirmeler, birçok ülkede ekonomik başarısızlığın meydana gelmesine sebep oldu. Bu ülkelerden daha zengin olanlardan Libya veya daha gelişmiş bir politik geleneğe sahip Cezayir daha yerli sosyal gelişme programları hazırlamaya başladılar. Örnek olarak Cezayir daha önce sömürgesi olduğu Fransa ile olan ekonomik ilişkilerini devam ettirdi. Diğer bazı ülkelerde bir durgunluk söz konusu idi: Angola ve Mozambik gibi diğer bazı ülkeler de politik bölünmeler sebebiyle mahvoldu. Bu ülkelerde, bir grup doğu bloğu yardımını, diğer grup ise Güney Afrika yardımını kabul etmek istiyordu.

Özetle, Afrika'da başarısızlıkların şeklini bozduğu sınırlı bir komünist başarıdan söz edilebilir. Etopya'daki kıtlık, açlığı dahili muhalefeti ezmek için bir araç olarak kullanan sosyalist rejimin beceriksizliği ve insafsızlığı sebebiyle daha da kötüye gitmiştir. Tanzanya'daki ekonomik durgunluğa karşılık, doktrin açısından daha gevşek bir yol tutmuş olan Kenya'da daha fazla ilerleme görülmekteydi. Kenya'da tarım üretimi Tanzanya'dakine oranla dört kat fazladır. 1980'den 1985'e kadar Kenya'nın millî hasılası yılda % 3.1 artarken, Tanzanya'da bu oran her yıl % 8'dir. Aynı dönemde Kenya'nın endüstri üretimi yılda % 2.0 artarken Tanzanya'da % 4.5'lik bir düşüş görülmektedir. Kenya ayrıca sosyal göstergeler olan çocuk ölümleri, sağlık ve eğitim açısından da daha iyi durumdaydı. Batı sahilinde, Gine'nin son başkanı Sehou Toure'nin ölümünden önce yaptığı son şey 1980'de Amerika Birleşik Devletleri başkanını ziyaret etmekti. Bu ziyaretinde Toure, hem ekonomik yardım talep etmiş, hem de ekonomik gelişmeyi sağlayabilmek için Amerikan rehberliğini rica etmiş ve Afrikalı

sosyalist bir devlet kurmada Sovyetlere dayanmanın bir hata olduğunu itiraf etmiştir.

1980'li yıllara ulaşıldığında, Sovyetler Birliği'nin politik açıdan fayda sağlayabileceği sosyalist gelişme kavramı, Üçüncü Dünya'da hızla itibarını kaybetmekteydi. Asya ekonomik gelişme konusunda rehberlik yaptı, fakat kullandığı metot sosyalist olmayan bir metoddu. Komünist yolu takip eden ülkelerden Vietnam, Laos ve Kamboçya sosyoekonomik açıdan oldukça zor durumdaydılar. Her yıl aldıkları iki milyar dolarlık Sovyet yardımına rağmen, Vietnam halkını doyuracak miktarda yiyecek üretemiyor ve her yıl pirinç üretimi düşüyordu. Hanoi, yabancı yardımı talep ederken, dört milyon kişinin açlıkla karşı karşıya olduğunu iddia ediyordu. Enflasyon oranı % 700 idi. Hükümet üç milyar dolar olan dış borcunu ödeyememekteydi ve yabancı para rezervi de iki milyon dolara düşmüştü. Bugün Vietnam'da birçok kişi, ekonomik sebeplerden dolayı denize açılmaktadır. Aynı dönemde, komünist olmayan komşu Tayland büyük bir ekonomik hamle içindedir. Tayland'da 1980'lerde millî hasıla artışı % 5 olmuş ve 1988 yılı içinde de % 9'luk bir artış tasarlanmıştır. Tayland halkı diğer bütün Güneydoğu Asya ülkelerini bastırmış ve 1990'ların endüstrileşen ülkeleri arasında yer almayı planlamıştır.

Afrika'da sosyalizmi benimsemiş diğer ülkelerde ya bir durgunluk söz konusuydu veya sosyalizm ile olan bağlar koparılmak isteniyordu. Bir zamanlar Sovyet-güdümlü devlet sosyalizmine ulaşma yolunda ilerlemeyi tercih eden Afrika ülkelerinde, şimdi özelleşme konusu hızla önem kazanmaktaydı. 25 yıllık bir bağımsızlık döneminden sonra gelişen dünyadaki sosyalist ülkeler başlangıçtakinden daha fakir duruma gelmişlerdir.

Afrika'da Sovyet tesiri altındaki kavramlardan vazgeçme

açık bir şekilde birçok yerde görülmekteydi. Küçük bir ülke olan Sao Torne ve Pirincipe'de ilk resmi bağımsızlık hareketi 1975'te başlamış ve ülkenin en önemli ekonomik kaynağı olan kakao ekim alanları millileştirilmiştir. On yıl sonra, bu ülkenin Doğu Almanya'da eğitim görmüş başkanı, hükümetin bu alanları özel teşebbüslere satmak istediğini ilan ediyordu. Tanzanya değirmencilik ve turizm endüstrisinde aynı yolu izliyor ve tarım alanındaki faaliyetleri yavaşlatıyordu. Angola'da para kaybeden devlet şirketleri özel kişilere satılıyor ve benzer durumlara 1986-1988 arasında Benin'de, Kongo'da ve Gana'da rastlanıyordu. Ortaya çıkan önemli bir tehlike şuydu: Sovyet tipi ekonomilerinden dolayı kötü duruma düşen bazı Afrika devletleri hızla refaha kavuşmak için rakip bir metoddan faydalanmak istiyorlardı.

Komünizmin Afrika'daki başarısızlığı, Sovyet politikasına da tesir etti. Moskova yavaş yavaş daha seçici davranmaya başladı. 1970'lerden itibaren sözde Afrika sosyalist devletlerine yaptığı ekonomik yardımı azalttı ve Angola veya Etopya gibi stratejik açıdan daha kilit noktalarda yer alan ülkelerle ilgilenmeye başladı. Fakat bu ülkeler Sovyet ilgisinin merkezinde olmayı oldukça pahalıya ödediler. Etopya dünyanın en fakir ülkelerinden biri durumuna düştü ve Angola da Sovyetler Birliği tarafından desteklenen bir grup Küba askerinin desteklediği bir içi savaş sebebiyle paramparça oldu,

Jeopolitik açıdan Sovyet seçiciliği devam etti ve 1980'li yıllarda daha da hız kazandı. Sovyetlerin kendi ülkelerindeki reformlarla uğraşmaları ve dünya komünizmi konusunda artan kötümserlikleri aynı zamanda meydana gelmekteydi. Sonuçta, 1980'li yılların ortalarında Afrika konusuyla ilgili Sovyet uzmanları Afrika'da Sovyetlerin yardım ettiği ülkelerin ekonomik problemlerini dünya piyasasına açılarak ve yabancı

yatırımlar sayesinde çözmelerini öneriyor ve açıkça bundan böyle Kremlin'in maddi yardım yapmayacağını belirtiyorlardı. Afrika'nın komünizmle tanışması karşılıklı bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmış oluyordu.

Latin Amerika'daki komünist tecrübe de Marksist uygulama açısından oldukça şaşırtıcıydı. Ne teori açısından ne de uygulama açısından Sovyet veya Latin Amerikalı komünistlerin beklediği gelişmeler olmuştur. Stratejik açıdan, 1950'lerde Küba'da ve 1970'lerde Nikaragua'daki komünist zaferler önemli hamleler olarak değerlendirilmektedir. Batı yarımkürede garantili bir komünist bölgesi kurulmuş ve muhafaza edilmiştir. Bölgede hakim olan emperyalist güç, komünizme karşı kudretsiz kalmıştır ki bu da, tarihi açıdan oldukça önemli bir gelişmedir. Bu durum göstermekteydi ki, dünyanın en güçlü kapitalist ülkesinin burnunun dibinde bütün Latin Amerika kıtasını komünist yapma arayışı içinde olan Sovyet himayeli rejimler kurulabilirdi.

Bölgenin özel durumu ve mevcut sosyoekonomik durumuna Marksist doktrinin çok iyi uyması, bu devrimci geçişi garanti ediyor gibi görünmekteydi. Derebeylik sistemine dayalı kırsal bölge ekonomisine sahip Latin Amerika'da çok geniş arazilerde toprağı olmayan köylüler çalışmaktadır. Hızla gelişen şehir merkezlerinde yoğun bir işsizlik söz konusudur. Latin Amerika'nın ekonomik gelişmesi büyük huzursuzluklarla süregelmiştir. Kıtanın gelişmesinden kaynaklanan güçlükleri şiddetlendiren bir başka konu da dünya eşya piyasasına aşırı ilgi duyan millî ekonomilerin yara alma ihtimalidir. Sonuçta, bu bilgiye ilişkin patlama ve yüksek nüfus artma oranı sebebiyle, mevcut sosyal yapılar çok zor durumlarda kalmışlardır.

Bu sebeple, en az birkaç Latin Amerika ülkesinde, klasik bir Marksist devrim durumu ortaya çıkmıştır. Marksist fikirlere

yardımcı olan bir başka faktör de Latin Amerika'nın, Amerika Birleşik Devletleri'ne olan bağlılığa karşı çıkma girişimleridir. Bu duygu, yoğunluk bakımından ülkeden ülkeye değişmekteydi. Her ne kadar sadece Meksika, Küba ve Orta Amerika ülkeleri Amerikan yayılmacılığının, kurbanları olmuşlarsa da, hemen hemen bütün Latin Amerika toplumları, özellikle öğrenci ve aydın kesim, milliyetçilikle Marksizmi birleştiren bir anti-Amerikan görüşüne karşı oldukça hassatırlar. Amerika Birleşik Devletleri yayılması, sömürücü ve otoriter, kültürel bakımdan kaba, aşağılık ve edepsizce materyalist olarak görülmekteydi.

Devrim anlayışı bakımından kıtanın en çarpıcı ve karizmatik kişisi, Amerika Birleşik Devletleri'ni "insanlığın en büyük düşmanı" olarak nitelendiren Che Guevara'dır. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde Fidel Kastro'dan daha çok devrim sembolü haline gelen Guevara, devrim yolunda başarılı olabilmek için hem sosyal, hem de anti-Amerikan olmak gerektiğini belirtiyordu. Küba devriminin başarısından rahatsız olan Guevara, bölgede daha geniş bir devrimin mümkün olabileceğine inanıyordu. Ona göre, statükodaki yanlışlık Amerika tarafından desteklenmekteydi. Bu sebeple, gerçek bir devrimci mücadelenin merkezinde bu düşmanla savaşmak bulunmalıydı. O yıllarda Bolivya'da, Venezüella'da ve daha az miktarda da diğer ülkelerde görülen devrimci gerilla hareketleri bu fikirden yola çıkmaktaydı.

Bu devrimci gayret, Guevara'nın yakalanıp 1967'de Bolivya'da idam edilmesi sonucu zayıfladı. Esasında ne Sovyetler ve ne de Kastro, Guevara'nın devrimci fikirlerini benimsemişlerdi. Sovyetler ve Kastro ilk önce Batı yarımkürede komünizmin yeni üssünü sağlamlaştırmak istiyorlardı. Fakat, Guevara'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yaptığı

sınıflamalar ve sosyal devrimi Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yapılacak mücadeleyle birleştirmesinin politik nüfuzu hâlâ devam etmekteydi.

Guevara'nın bıraktığı miras, bir müddet politik açıdan teolojik liberasyon fikri ortaya çıkana kadar önemini sürdürdü. Bu yeni fikir, kapitalist günahların Marksist analizini, Hıristiyanlığın mağdur olan kişilere duyduğu merhamet ile birleştirmekteydi. Amerikan kapitalizmi, ortadan kaldırılması gereken günahı yeniden canlandırıyordu. Amerika, Latin Amerika'yı bir sömürge haline getirmek istiyordu. Bu istek doğrultusunda, Latin Amerika halklarının sosyal ve ferdi aşağılanmışlığı ve fakirliği devam edecekti. Bu doktrin ismini ünlü Katolik ilahiyatçı Gustavo Gutierrez'in ünlü kitabından almaktaydı (A Theology of Liberation, 1971). Gutierrez'e göre, Latin Amerika için gerekli olan gelişmeden ziyade liberasyondu.

Liberasyon teolojisi, devrimci vahşiliğe karşı ahlaki bir mazeret hazırlıyordu. Böylece, ahlaki günaha karşı Hıristiyan zulmü ile devrimci hareketin Leninist fikirleri benimsemesi arasında bir köprü kurulmuş oluyordu. Nikaragua ve El Salvador'daki devrimci girişimlerde bu fikir açıkça görülmekteydi. Bu hareketlerde, komünistler ve radikal papazlar omuz omuza savaştılar. Bu fikir, bir başka ilahiyatçı Jose Miguez Binono'nun bir oyununda da görülmekteydi. Bu oyunda aktörlerden biri "O halde İsa kim?" diye sorar. Öbür aktör ise, "Bizim için İsa, Che Guevara'dır." diye cevap verir.

Marksist doktrin ile liberasyon teolojisi arasındaki bu tesadüfi paralellikleri verdikten sonra, devrimci hareketleri hızlandırma yolundaki komünist çabalarının ne kadar başarısız olduğu ortaya çıkmaktadır. Küba ve Nikaragua'da Marksist-Leninist rejimlerin kurulması bu gerçeği çürütemez. Bu iki

ülkedeki devrim hareketleri, Amerikan müdahalelerinin acı hatıraları sayesinde harekete geçmiştir. Politik radikalizmin kaynağı olarak bu millî hatıra, Marksizmin cazibesinden daha önemliydi.

Komünizmin kıtanın olgunlaşmamış endüstrisinde mevcut ekonomik krizi sömürerek politik açıdan ilerlemiş olması gerekirdi. Marksist doktrine göre, sosyal gelişmenin bu dönemi, komünist partinin kolaylıkla sömürme hareketlerini başlatabileceği ciddi sınıflararası tartışmaları üretir. Fakat hiçbir komünist hareket böyle bir politik hamle yapamamıştır. Gerilla hareketleri başarısız olmuş ve Latin Amerika demokratikleşme yolunda ilerlemiştir.

1980'lerde 14 Latin Amerika ülkesinde yapılan millî seçimlerde, komünistlerin aldığı en iyi sonuç % 26 ile Peru'da ve % 17 ile Guyana'dadır. Diğer ülkelerdeki komünist oylar yaklaşık % 3 ile % 5 arasındadır. Arjantin ve Brezilya'da komünistlerin aldığı oy miktarı en düşüktür. Komünistlerin en iyi sonucu Nikaragua ve Küba'da almışlardır. Nikaragua'da % 63 ve Küba'da % 100.

Komünizmin bu başarısızlığının altında yatan pek çok sebep vardır. Son yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri insan haklarına verdiği önem sebebiyle Latin Amerika'ya daha ılımlı şekilde bakmaktadır. Bu sayede, Latin Amerika'da demokrasi ilerlemiştir. Daha da önemlisi, yerli demokratik güçlerin doğmasıdır. Sonuçta, bazı radikal liberasyon ilahiyatçıları, sosyal değişiklik için demokratik değerlerin olması gerektiğinin farkına varmışlardır.

Fikirlerdeki bu büyük değişikliğe yardımcı olan bir başka kişi de Papa II. Jean Paul'dür. 1979 Ocak ayında Latin Amerika'ya yaptığı bir gezisinde Jean Paul şöyle demişti: "Ah,

evet liberasyon teolojisi, fakat 'hangi' liberasyon telolojisi?" Jean Paul bu ünlü eleştirisinde esasında sosyal günaha karşı kilisenin dikkatini çekmek istiyordu.

Aynı dönemdeki dahili Sovyet krizinin politik tesiri de hafife alınmamalıdır. 1970'li yılların sonlarına doğru Sovyet modeli yavaş yavaş güvenirliğini kaybetmeye başlamıştı. Sovyet başarısızlığı konusunda Gorbachev'in kendisinin yaptığı açıklamalar, Sovyet tecrübesinin ciddi bir şekilde yabancılar tarafından eleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Dahası, Paris'te ortaya çıkan yeni görüşlere oldukça duyarlı olan Latin Amerika aydınları, Sovyetler Birliği'nin sosyal gelişmeyi durdurduğunu ve dolayısıyla komünizmin cazibesini baltaladığını iddia eden Fransızların oldukça büyük ölçüde tesirinde kalmışlardır.

Nikaragua ve Küba'daki durum da komünizmin gözden düşmesine sebep olmuştur. Fidel Kastro'nun yarattığı ilk devrim heyecanının geçmesinden sonra, Latin Amerikalılar Küba devriminin gerçek sosyal ve ekonomik başarısızlığının farkına vardılar. Sovyetlerin Küba'ya her yıl yaptığı 5 milyar dolarlık yardıma rağmen, Küba ekonomisi büyük bir durgunluk içindeydi. 1986'da Kastro, Küba'nın yaklaşık 3.5 milyar dolara varan dış borçlarının ödeme süresinin uzatılmasını istedi. Küba'nın başlıcakazancı, Sovyetlerden ithal ettiği petrolü tekrar Havana'dan ihraç etmek sayesinde kazandığı paraydı. Küba'nın şeker üretimi de üretim hedeflerinin oldukça altına düşmüştü. Bu sebeple yıllık ihtiyacını karşılayabilmek için yüzbinlerce ton şekeri dünya piyasasından satın almak zorunda kalıyordu.

Bu ekonomik felaketin sebebi, Kastro'nun Stalinci görüşlere olan sıkı bağlılığıdır. 1986'daki 3. Parti Kongresinde Kastro, komünist ekonominin aksayan yönlerini şöyle açıklamıştır.

... meskün olmayan bölgelerde yeni endüstri ve tarım imkanları fakat iş gücünün barınabileceği yerler yok; çok önemli tarım programları fakat ekili alanlarda sulama imkansız, pompa ve elektrik yokluğu sebebiyle harekete geçirilemeyen sulama projeleri; yolları olmayan yeni yerleşim alanları...

Buna benzer bir tabloyu Nikaragua'da da görmek mümkündür. Sandinista liderlerinin ekonomideki beceriksizliği ve ülkenin askerileştirilmesi, ülkede savaş zamanı yokluklarını yaratmıştı. 1988'in başlarında bir kutu ananas, ortalama bir gelire sahip bir Nikaragua'lının aylık maaşının % 20'siydi. Bir pantolonun fiyatı, hemen hemen o kişinin aylığına eşitti. Dış borç 1.6 milyar dolardan 7 milyar dolara yükselmişti. 1987'de enflasyon %1800 artmıştı. Bazı ekonomistler bu oranın 1988'de % 10.000 olacağını tahmin ediyorlardı.

1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yılların başlarında, Küba'da insan haklarının ihlal edilişi dikkatleri çekmeye ve lanetle anılmaya başlamıştı. Sadece 10 milyon nüfusu olan bu adada, toplam bütün Latin Amerika ülkelerinde hapiste bulunan kişilerden daha çok mahkum vardı. Küba hapishanelerinin kötü durumu da Kastro'nun politikasının zayıflamasına ve komünizmin insanlık dışı bir sistem olarak değerlendirilmesine sebep oldu,

Bu sosyal ve ekonomik problemleriyle Latin Amerika'nın geleceği konusu pek çözümlenmiş gibi görünmemektedir. Kıtada aniden ortaya çıkan ve büyük karışıklıklara sebep olan devrimci hareketler görülmektedir. Yakın gelecekte komünizmin Orta Amerika ve belki Meksika'da başarılı olabilme ihtimali vardır. El Salvador'daki ayaklanma, komşu ülkeler Honduras ve Guatemala'nın yardımıyla bastırılacaktır. Bu iki ülkede de devrim için uygun şartlar bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Nikaragua'daki Sandinista rejimine karşı tedbir alamaması, Orta Amerika'da Amerika Birleşik Devletleri

tesirinin zayıflamasına sebep olmuştur. Orta Amerika, Amerika Birleşik Devletleri müdahalesine karşı Moskova'nın yardımını tercih edebilir.

Sovyetler Birliği ve Küba'nın bölgedeki devrimci hareketleri desteklemeleri beklenebilir. Bu işi çok dikkatli yapacaklardır; çünkü, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu konudaki duyarlılığını bilmektedirler. Orta Amerika'da yaygınlaşacak bir devrim, Kastro'nun tarihi bakımdan onaylanması anlamına gelecektir. Moskova'nın açısından bu durum, oldukça ümit verici olacaktır.

Meksika, komünizm için şu anda en iyi hedef olarak görünmektedir. Fakat her şey, Devrimci Partinin yapacağı seçime bağlıdır: çoğulcu demokrasi mi, yoksa ideolojik yeni bir yön mü? Meksika'daki Devrimci Parti yıllarca komünist devrimi teşvik etmiştir. Son yıllarda kuvvetli sağ ve sol partiler sebebiyle bazıları, Meksikalı komünistlerin ülkenin politikasını değişik yönlere çekmeye çabaladıklarını düşünebilir.

Bunun ciddi bir tehlike olduğu 1988 Meksika başkanlık seçim sonuçlarıyla tasdik edilmiştir. Partinin sol kanadı, oyların % 31'ini aldı; bu kanat farklı bir Marksis-Leninist görüşe sahip olduğunu ima ediyordu. Bu grup kendisine, Millî Demokratik Cephe ismini vermişti ve millî duygularla klasik komünist kavramları birleştirmeye çalışıyordu. Komünizmin radikal solun yerine geçmesi Meksika'daki mevcut politik sistemin yavaş yavaş parçalandığı anlamına gelir.

Orta Amerika'da ve belki ileride Meksika'da komünizm, anti-Amerikan görüşlerle devrimci görüşler arasında bir bağlantı sağlayabilir. Fakat daha güneylere doğru yer alan ülkelerde bundan böyle pek Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda devrim olabileceği düşünülmemektedir. Fakat kesin olan bir şey vardık ki, Latin Amerika kıtası, komünizmden kaçınacaktır.

20

DÜNYA ÇAPINDA İDEOLOJİK DAĞILMA

Komünizmin devrimci ateşliğinin kayboluşu, gelişmiş dünyanın politikasının dışında kalışının aşikarlığı ve Üçüncü Dünya'nın sosyoekonomik çatışmalarından faydalanmadaki başarısızlığı büyük bir ideolojik krize sebep olmuştur. Bu kirizin özü, doktrin saflığı ve doktrin bütünlüğü arasında bir seçim yapma ihtiyacına kadar indirgenebilir.

Yıllar yılı kendilerini komünizm akımının üstadları ve öğretisinin değerlendiricileri sayan Sovyet liderler, yavaş yavaş politik saflığın sadece komünist partiler arasındaki kavgalar yoluyla bulunabileceğinin farkına vardılar. Saflık konusunda ısrar, sonunda bütünlüğün sona ermesi anlamına gelecektir. Halbuki bütünlük sadece saflıkla korunabilecektir. Kremlin'deki liderler sonuçta saflık yerine bütünlük üzerinde karar kıldılar.

Bu seçimi gönülsüzce ve tereddüt içinde yaptılar. Zaman zaman geri dönüp kendilerine göre sıkı ve ortak bir düzeni yeniden kurma arayışları içine girdiler; fakat karşı koymalarla karşılaşınca ve yeni bölünmelerden korktukları için istemeyerek teslim oldular. Zaman geçtikçe komünist doktrin sadece zayıflamamış ayrıca teori ve uygulamada da bölünmüştür. Komünist uygulama hızla geçmişe gömülmüş fakat birbirinden farklı ve özel millî durumların merkeziyetçiliğine dayanan bir pragmatizme de zemin hazırlamıştır.

Bu, bir zamanlar kendinî dünya çapında sosyal kurtuluşun reçetesi olarak ilan etmiş doktrinin kaçınılmaz kaderi idi. Bu doktrin zamanla sadece özel millî durumlarda

uygulanmaya başlanmıştı. Bu özel politik ve sosyal ortamların fark edilmesi gerekiyordu; yoksa, doktrin tümüyle reddedilecekti. Fakat farklılık gerçeğiyle uzlaşma doğal olarak doktrinin farklılaşmasına hizmet edecek ve çeşitli millî üstünlükleri ortaya çıkaracaktı. Dahası, yüksek teknolojinin özellikleri ve endüstri sonrası toplumlarda ortaya çıkan karışıklık, bir zamanlar Marksist-Leninist akımın getirdiği basitleştirmeleri yalancı çıkaracaktı.

Doktrinin itibardan düşme sürecini, şüphesiz, bürokratik beceriksizlik, ideolojik hantallık ve doktrinin Sovyet kılavuzlarının politik hissizliği oldukça hızlandırmıştır. Leninist yılların başlarından, Stalin'in ölümünden bir süre sonraya kadar Sovyet liderleri sadece ideolojik üstünlüklerinde ısrar etmekte kalmadılar, aynı zamanda komünist partilerin politik itaatının Sovyetler Birliği'nin menfaatine olması üzerinde de durdular. 1948'deki Titocu düşünceleri bastırmadaki Sovyet başarısızlığı, Moskova'nın baskısını tam olarak ispat edemeyebileceğinin göstergesi olan ilk sinyallerden biriydi.

Bundan sonraki 35 yıl, komünizmin doğruluğunu ve bütünlüğünü korumak için Sovyet liderlerin gerçekleştirdiği artçı çabalarla geçti. Kremlin'in savaşı iki cephede sürmekteydi. Birinci cephede Moskova'nın komünizmin inşaasında bütünlüğü kurma çabalarına içerleyen diğer yönetici partiler vardı. İkinci cephede ise, yönetime göz dikmiş partilerle savaş söz konusu idi. Her iki cephede de Moskova için aksilikler alışılmış durumlardı. Çin'le olan şiddetli ve vahşi çekişme, komünist bloğun dışındaki bağımsız İtalyan Komünist Partinin sosyal demokrasi düşünceleri, Yugoslavya'nın ayrılışından kaynaklanan problemi küçülttü.

Çin'le meydana gelen çatlağı tamir etme ve diğer yönetim partileri ile meydana gelebilecek tatsızlıkları önleme

konusundaki Sovyet arzusu, ideolojik liderlikten vazgeçme fikrini doğurdu. Sovyetlerin daha geniş ve dünya çapında bir Marksist bütünlük arayışı, İtalyan Partisinin sosyal demokrat fikirleri kucaklaması konusunda toleranslı davranmasına sebep oldu. Kremlin bu yolu daha az tehlikeli gördü; fakat Çin'in kendisini ispat etmesinin diğer komünist başkentler tarafından kabul edilmek üzere olduğunun ve İtalyan örneğinin daha şimdiden Japonya ve İspanya gibi ülkelerden tasdik gördüğünün de farkında idi.

Geç kalmış Sovyet esnekliği, komünist doktrinin itibardan düşme sürecini hızlandırdı. 1979'da İtalyanlar parti üyelerinin Marksizm-Leninizmi çalışma zorunluluğunu parti programlarından çıkardılar ve 1983'te de Leninist prensibi tamamen terk ettiler. Aynı zamanda, Çinliler yönetimde olan ya da olmayan komünist partilerle ilişkilerini düzelttiler ve komünizmin çok sıkı fikirlerine ve zararlı modellerine güvenenleri suçladılar.

Sonuç olarak, 1980'lerin ortalarında, hem demokratik merkeziyetçilik hem de işçi-emekçi fikri Kremlin tarafından terk edildi. Sovyet partisinin 27. Kongresinde Gorbachev, "akımımızın farklılığı onun uyumsuzluğu anlamına gelmez" demiştir. "Aynı şekilde bütünlük hiçbir zaman tekdüzelik anlamına da gelmemektedir." Gorbachev sosyal demokrasinin daha geniş bir koalisyonun bir parçası olarak kabul edileceğini söylemiştir.

Koalisyon konusundaki bu ağır fakat sürekli ilerleme, Marksist beklentilerin ve Leninist politik taktiklerin tarihi birer hata oluşunun fark edilmiş olmasını göstermekteydi. Kapitalizmle çalışan sınıfın fakirleşmesi görülmemiş, anti-koloni akımı Marksist-Leninist bir devrime dönüşmemiş, öte yandan Sovyetlerin politik yönetimi tekellerinde tutma çabaları

komünist akımda isyanlara sebep olmuştu. Daha da önemlisi, Sovyet modelinin başarısızlığı sosyalist akım için geçerli olabilecek fikirleri de itibardan düşürmüştür. Bu şartlarda, Sovyet liderlerin yapacağı en iyi iş, ideolojinin ve politik bütünlüğün ahengini yeniden kurma arayışından vazgeçmekti.

Böylece tarihi bir sınır daha geçilmiş oluyordu. Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde başarısızlığa uğrayan komünizm, artık geçmişe ait bir şeydir. 1980 yılı, hem komünist teori ve uygulamasının, hem de komünist partiler arasında doktrinin ve uygulamasının sona erdiğine şahit oldu.

VI. KISIM
KOMÜNİZMİN CAN ÇEKİŞMESİ

Komünizm olayı, tarihi bir trajedidir. Mevcut durumun adaletsizliğini reddeden sabırsız bir idealizmden doğan komünizm, daha iyi ve insani bir toplum arayışı içinde olmuş, fakat kitle baskısı yaratmıştır. Mükemmel bir toplum yaratabilmede kişilere güven vermiştir. İnsanlık için en kuvvetli sevgi duygularını harekete geçirmiştir. Böylece de kişileri büyülemiş, idealist kalpleri esir almış, fakat bu yüzyılın en büyük günahını işlemiştir.

Dahası, komünizm sosyal konularda mantıklılığı empoze etmede başarısız olmuştur. Ayrıca, okur yazar, politik açıdan bilinçli bir toplumun sosyal evrimi kontrol etme, sosyoekonomik değişikliği amaçlı sonuçlara vardırma işini yüklenebileceği fikrini önermiştir. Tarih bundan böyle tesadüfi bir süreç olmayacak, insanlığın müşterek zekasının ve ahlaki amacın bir aracı olacaktır. Böylece komünizm, politik mantıklılıkla sosyal ahlakı birleştirmeyi yüksek bir gaye edinmiştir.

Uygulamada, insan muhakamesine olan aşırı inanç, tarihi tecrübeleri dogmatik iddialara dönüştürme eğilimi, ahlaki bozuklukların kendini politik nefrette göstermesi ve özellikle Marksizmin Leninist fikirlerde eriyip kaybolması, komünizmi kendi ahlaki değerler ile çatışan bir politik baskı aracı şekline dönüştürmüştür.

21

GENEL KRİZ

Komünizm bugün ideolojik ve sistematik bir genel kriz içerisindedir. Bu kriz, belli başlı beş büyük gelişmenin baskısından kaynaklanmaktadır:

1. Sovyet tecrübesi bundan böyle taklit edilmemeli; aksine kaçınılmalıdır. Komünizmin artık taklit edilebilecek bir modeli yoktur.

2. Sovyetler Birliği'nde komünist sistemin çözülmez ikilemi şudur: Ekonomik başarı politik denge sayesinde mümkün olacak, politik denge ise ekonomik başarısızlığa destek olduğu sürece sağlanabilecektir.

3. Doğu Avrupa'da komünizmin bozulması partinin Sovyet baskısından kaynaklanan tekelci gücüdür. Kırk yıllık komünist idareden sonra, parti ve yabancı baskısından kurtulma sosyal hayatın yeniden doğabilmesi için ilk şart olarak görülmektedir.

4. Çin'de komünizmin ideolojik değişmesi, ekonomik başarının bedeli olacaktır. Modern Çin XXI. yüzyıla hâlâ komünizmle idare edilerek girebilir; fakat artık komünist Çin olmayacaktır.

5. Herkes tarafından kabul edilen ortak bir komünist dünya yaratma hareketi artık geçmişte kalan bir fikirdir. 1980'li yılların ortalarından itibaren, doktrin ve aksiyon bakımından birleştirilmiş komünist partiler kurma akımı son bulmuştur.

Bütün bunlar yavaş yavaş sadece komünizmin genel krizini işaret etmekle kalmamakta, aynı zamanda çağdaş

dünyada politik ve ideolojik bir güç olan komünizmin sönüşünü ima etmekteydi. Bu kriz, şimdilerde komünist devletlerin fakir ekonomilerinden kaynaklanan sosyal huzursuzlukta açıkça görülmektedir. Komünist ülkelerde, sosyalizmin üstün bir sosyal sistemi teşkil ettiği fikri ya çoktan itibarını kaybetmiş ya da kuşkuyla incelenmektedir. Dahası, dünya komünizmi artık hiçbir sosyal modele geleceği için bir rehber gözüyle bakamaz.

Kapitalizmin genel krizi hakkındaki klasik Marksist - Leninist tanımlama, komünizmin şu an ki durumuna oldukça uymaktadır.

> Komünizmin şu an ki gelişme dönemi Sovyet emperyalizminin çöküşüdür. Kaçınılmaz bozulma süreci, komünizmi baştan aşağıya yıkmıştır.
>
> Komünizmin genel krizinin sebepleri şu şekilde açıklanabilir: Yeni ülkelerin Sovyet modelini terk etmesi, ekonomik yarışta komünist ülkelerin serbest teşübbüse önem veren demokrasiler karşısında zayıf kalması, Sovyet bloğunun çözülmesi, sosyalizmin gelişmesi sonucu komünizmin çelişkilerinin artması, kararsızlığın artması ve komünist ekonominin üretim güçlerini kullanamaması, üretimdeki düşük oranlar, sık sık ortaya çıkan ekonomik krizler, işsizlik birçok komünist ülkede ortaya çıkan ferdi istibdat yönetimi, komünist politikanın ve ideolojinin çok büyük krizi.

Marksist terminolojide de rastlanan bu açıklamalar, komünizmin genel krizini ifade etmektedir fakat krizin derecesi ve yoğunluğu ülkeden ülkeye değişmektedir. Aşağıdaki tablo komünist devletlerdeki krizin yoğunluğunu özet olarak açıklamaktadır. Komünizme göre, politik başarı tesirli kontrolle eş anlamlıdır.

Yüksek bir skor, Leninist bir politik yapının tesirli şekilde işleyişinde, toplumun yeniden şekillendirilmesinde ve başarılı bir merkezileştirilmiş ekonomi kurmada başarısızlığı ifade eder.

Sıralanan 15 rejimden hiçbiri gerekli skora sahip değildir. Rejimlerden sadece 4 tanesi 10'un altında bir skora sahiptir ki bu da bir kriz durumunun olmayışını göstermektedir. Rejimlerden 5 tanesi 20 ve üstünde skora sahiptir; bu da ciddi bir kriz durumu göstermektedir. Diğer 4 tanesi ki bunlardan en önemlisi Çin'dir, komünist uygulamayı hafifleterek bu krizden kurtulmuştur. Diğer 3 devlet, Doğu Almanya, Bulgaristan ve Kuzey Kore, sosyal baskının devamlılığında ve devletçi ekonominin sürdürülmesinde daha kararlı olduklarını ispat etmişlerdir. Bu ülkeler komünist transformasyon sürecinde toplumdan daha az tepki görmüştür. Diğer bütün komünist rejimler, kirizin değişik dönemlerini yaşamaktadırlar. yeni bir sistem yaratma çabaları, üretici ekonomiler yaratamamış, sosyal ve bazı durumlarda politik soğuklukla sonuçlanmıştır.

Böylece komünizmin artan krizini özetledikten sonra, komünizmin gelecek yüzyılda yaşayabilme ihtimallerini tartışmak uygun olacaktır.

KOMÜNİST DEVLETLERİN KRİZ DÜZEYİ

	SSCB	Çin	Doğu Almanya	Polonya	Çekoslavakya	Macaristan	Romanya	Bulgaristan	Yugoslavya	Vietnam	Küba	Kuzey Kore	Angola	Mozambik	Etopya
Sosyalizmin cazibesini kaybedilişi	1	2	1	3	2	3	3	1	2	2	3	1	3	3	3
Gelecek hakkında toplumun karamsarlığı	2	0	1	3	2	3	3	1	2	2	3	2	3	3	3
Hayat standardının düşüşü	2	0	1	3	2	2	3	1	3	3	3	2	3	3	3
Komünist Partinin kötü durum	2	0	0	3	2	2	3	1	2	1	1	0	1	3	1
Dinî faaliyetlerin artışı	1	0	0	3	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1
Milliyetçiliğin ideoloji ile çarpışması	1	0	1	3	2	3	2	1	3	1	1	1	2	1	2
Ekonomide özelleşmenin artışı	1	2	1	2	1	3	0	0	2	1	0	0	1	1	0
Muhalefetin aktif hale gelmesi	1	1	1	3	1	2	0	0	2	0	0	0	3	3	2
Politik çoğulculuk	2	2	0	3	1	3	1	0	3	0	1	0	2	2	2
Rejimin insan haklarına karşı kendinî savunması	2	1	1	1	2	1	3	1	2	2	2	2	1	2	3
MİLLÎ TOPLAM	15	8	7	27	16	23	18	6	22	12	15	8	19	21	20

Sayısal Dereceler:

3= tamamen doğru

2= doğru

1= kısmen doğru

0= doğru değil

Komünist rejimler arasında kriz düzeyleri :

10'un altında= kriz yok - 4 ülke

10-19 = kriz - 6 ülke

19'un altında = ciddi kriz - 5 ülke

22

TARİHİ SİCİL

Komünizmin genel krizinin sebepleri, tarihi açıdan sicilinin pek yeterli olmayışıdır. Başlangıçtaki cazibesi, XX. yüzyılın ilk zamanlarında endüstri alanındaki gelişmenin getirdiği acılara ve haksızlıklara mevcut sistemlerin cevap verememesinden kaynaklanmıştı. Şu da bir gerçektir ki, hiçbir komünist rejim, yönetime halkının özgür isteğiyle gelmemiş, ne de hiçbir komünist yönetici komünizmin sürekliliği konusunda halkına bir seçme şansı vermemiştir. Komünizmi demokratik şekilde halkın onamasına sunma isteksizliği, kısmen Marksist-Leninist doktrinde bulunan kendi kendini tayin eden görev anlayışından, kısmen de komünizmin ferdi mutluluk ve refah gibi sosyal arzuları tatmin etmede başarısız olduğu fikrinden kaynaklanmaktaydı. Bugüne kadar, halkının komünist sistemin yaşama tarzından esinlenerek o sistemi kabul etmiş olan bir toplum görülmemiştir. Bunun yanı sıra, komünizmi terk etme arzusu, 70 yıllık Sovyet sisteminde, 40 yıllık Polonya sisteminde ve 15 yıllık Vietnam sisteminde açıkça görülmektedir.

Dahası, komünizmin bir sosyal organizasyon sistemi olarak tarihi performansı, insanlara zorla fedakarlık yaptırmak suretiyle inkâr edilemeyecek sosyoekonomik faydalarla doludur. sosyoekonomik gelişmesi benzer seviyelerde olan komünist ve komünist olmayan ülkelerin karşılaştırılması göstermiştir ki, gerçekte hiçbir komünist rejim, millî hasılası, dünya piyasalarındaki ticareti veya yaşama standartları konularında karşılaştırılmaları mümkün rakiplerine karşı durmayı başaramamışlardır. Sadece Çin, Marksist, Leninist fikirlerden vazgeçmesi sayesinde ileri gitmiştir. Sovyetler Birliği sadece Amerika'nın değil Japonya'nın da gerisinde kalmıştır.

Komünist ekonomiler dünya çapındaki yarışta oldukça geridedirler. 1985'te dünya pazarlarında, Amerika Birleşik Devletleri'nin ticareti 576 milyar dolar, Japonya'nın ise 308 milyar dolar iken, Sovyetler Birliği'nin ki sadece 66 milyar dolardı. Ayrıca, Moskova'nın ticari portresi, bir Üçüncü Dünya ülkesininkini andırmaktaydı. İhraç mallarının yaklaşık dörtte üçü doğal madenleri işleme endüstrisinden gelmekteydi: Petrol % 49, altın % 18, kereste % 4 ve elmas % 2. Komünist ülkeler, bütün dünyadaki ihraç mallarının % 10'unu oluşturuyor, %3 teknolojik yenilikler gösteriyor ve sadece % 1 gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardımda bulunabiliyordu. Bütün Doğu Avrupa, Singapur'un ihraç ettiğinden daha az makine ihraç edebiliyordu.

Komünizmin yetersiz sicili, ülkeye ait yaşama standartlarına da yansımaktaydı. II. Dünya Savaşından 40 yıl sonra, Sovyet hükümeti hâlâ eti vesika ile vermekte ve son zamanlarda da şekeri bile vesikaya bağlamış bulunmaktadır. Haftalık Sovyet dergisi Nedelya'nın 27 Haziran-3 Temmuz 1988 sayısında, Sverdlovsk şehri sakinleri ve o bölge "açık sarı yiyecek kartı kuponları" olarak gösterilmiştir. Her blokta bu kartları dağıtan sorumlu bir kişi bulunmaktadır. Her ay 800 gr. sosis, 400 gr tereyağı ve yılda iki kere -mayıs ve ekim tatillerinde- 2 kg et verilmektedir. Nedelya, şu sıra bu insanlara perestroikadan bahsetmenin pek iyi olmayacağını eklemektedir.

Resmi Sovyet istatistiklerine göre yaklaşık bütün nüfusun % 40'ı ve yaşlıların % 79'u fakirlik içinde yaşamaktadır. Sovyet yazarı N. M. Rimashevstaya'ya göre, Sovyet ailelerinin sadece üçte biri evlerinde sıcak suya sahiptir ve diğer üçte birinde ise soğuk su bile yoktur. Ayrıca 26 Ocak 1986'da Izvestia da, dört kişilik bir işçi ailesinin daha iyi bir yerleşim yeri bulunana kadar 8 seneden çok bir süre, yaklaşık 5 metrekarelik bir odada

yaşadığını rapor etmiştir. Bu sebeple, Batı'nın fakir halkının Sovyetler Birliği'ndeki orta sınıf halkın yaşama standartlarına sahip olduğunu söylemek bir abartma olmayacaktır.

Arabaya sahip olma konusundaki istatistikler de benzer bir tablo çizmektedir. Batı ülkeleri, otomobil tüketimi konusunda hemen hemen bir doyum noktasına ulaşmışlardır. 1983'te 1.8 Amerikalı'ya, 4.4 Japon'a, 2,5 Alman'a ve 2.8 İtalyan'a bir araba düşerken, 14.2 Sovyet'e, 5.8 Çek'e ve 10.8 Polonyalıya bir araba düşmekteydi. Güney Afrika'daki siyahların Sovyetler Birliği'ndeki halktan daha çok araca sahip olması şaşırtıcı bir gerçektir.

Bu ekonomik eksiklikler birçok komünist devlette ortaya çıkan krizin sebebidir. Doğu Avrupa'da Polonya'nın büyük bölümünde, Doğu Almanya'nın bazı kesimlerinde ve Çekoslovakya'da durum özellikle daha da çarpıcıdır. Sovyetler Birliği'ndeki endüstriyel bölgeler aşırı derecede kirlenmiş durumdadır. Özellikle Ermenistan'da, zehirli maddeler nehirlere karışmaktadır. Bütün komünist devletler hızlı endüstriyel gelişme fikri sebebiyle çevreyi koruma konusunda kayıtsız kalmışlar ve hızla tırmanan krize cevap vermede yavaş hareket etmişlerdir. Bu bozulma ve düşük halk sağlığı imkanları sebebiyle, Sovyet blokundaki ülkelerde her yaş grubunda ölüm oranları artmaya başlamıştır. Bugün Sovyetler Birliği'nde doğan bir çocuğun yaşama şansı, Meksika'da doğan bir çocuktan oldukça düşüktür.

Fakat yukarıda bahsedilen gerçeklerden hiçbiri, komünist devletlerin ağır sanayi, sosyal refah ve eğitim alanlarında attıkları adımları inkar edemez. Bu yolla elde edilen gelişme, sendeleyen bir toplum yaratma pahasına olmuştur. İnsanlık tarihinde sosyal alanda başlatılan hiçbir yeniden inşa politikası bu kadar pahalıya mal olmamıştır. Hiç kimse komünizmin insanlığa mal

olduğu maddi ve manevî değerleri kesin olarak hesaplayamaz; çünkü, komünist rejimler zorla aldıkları vergileri oldukça gizli bir şekilde toplamışlardır. Buna rağmen, toplumların komünist transformasyon süreçlerinde Marksist-Leninist rejimin verdiği acılardan perişan olan kişilerin yaklaşık bir hesabını yapmak mümkündür. Halihazırdaki geçmişin aşırılığına ait Sovyet ve Çin açıklamaları bu konuda yardımcı olmaktadır:

1. Yönetimde başa gelebilmek için derhal yerine getirilen infazlar.

Bu tür idamlarda en az 1.000.000 kişi Sovyetler Birliği'nde, birkaç milyon Çin'de yaklaşık 100.000 kişi Doğu Avrupa'da ve en az 150.000 kişi de Vietnam'da ölmüştür.

2. Yönetim gücü kazanıldıktan sonra muhaliflerin ve karşı grupların idamı.

Bu tür öldürmeler komünistlerin güçlerini sağlamlaştırmaya çalıştıkları yıllarda daha çok görüldü. Kabataslak bir hesap, yaklaşık birinci kategorideki rakama yakındır.

3. Gerçek tutum ve tavırlarını hesaba katmaksızın, çeşitli sosyal kategorilerden zannedilenlerin imhası.

Bu grupta askerler, hükümet yetkilileri, aristokratlar, toprak sahipleri, rahipler ve kapitalistler bulunmaktaydı. Bunların bazıları idam edilmiş ve bazıları da çalışma kamplarına gönderilmiş, çoğu oralarda telef olmuştur. Bu ölümlerle ilgili tahminler çok değişik olsa da, Sovyet Doğu Avrupa ve Çin haberlerine göre 3-5 milyon arasındadır.

4. Kendi geliri ile geçinebilen köylülerin tasfiyesi.

Bu kategoride, Sovyetler Birliği'ndeki Kulak sınıfının idamları ve çalışma kamplarındaki ölümler yoluyla ortadan

kaldırılması bulunmaktadır. Sovyetler Birliği, Çin, Vietnam ve Kuzey Kore'deki toplam rakam 10.000.000'u geçmektedir.

5. Kitleler halinde sınır dışı edilmeler ve zorla yerleştirme sırasında kaza sonucu ölümler.

Bu tip ölümler, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve özellikle Çin'de mülkiyetçiliğe karşı başlatılan kampanyada ve köylü komünlerinin kurulması sırasında ortaya çıkan kıtlık, salgın hastalık ve diğer felaketler sonucu olmuştur. Sovyetlerin Rus olmayan Latvianları, Lithuanyalıları ve Estonyalıları Baltık Cumhuriyetlerinden, Polonyalıları Sovyetler Birliği'nin batı bölgelerinden, Tatarları da Kırım'dan hudut dışı ettiklerini de hesaba katmak gerekir. Sovyet hesaplamalarına göre bu durumda 7-10 milyon kişinin sadece Sovyetler Birliği'nde bulunduğu görülmektedir. Çin'de ise rakam 27 milyondur.

6. Tasfiye edilmiş komünistlerin çalışma kamplarında ölmesi veya idam edilmesi.

Sovyetler Birliği'nde 1936-1938 arasında güç çatışmaları sırasında azledilen kişilerin sayısı 1.000.000'dan fazladır. Doğu Avrupa'da 1940 sonrası ve 1950 başlarında öldürülen veya hapse atılan komünistlerin sayısı ile onbinleri bulmaktadır. Çin'de de özellikle Kültürel Devrim sırasında milyonlarca insanın kaderi yukarıdakilere benzer olmuştur.

7. Uzun süreli hapis ve baskılı çalıştırmanın bıraktığı fiziki ve psikolojik tesirler.

Sovyetler Birliği'nde 1950 ortalarında çıkarılan genel aflar sonucunda yaklaşık 20 yılını çok kötü şartlarda hapiste geçirmiş milyonlarca insan serbest bırakıldı. Benzer genel aflar, Doğu Avrupa'da 1956'da ve Çin'de 1970 başlarında kültürel devrimin tamamlanmasından sonra ilan edilmiştir.

8. Rejimin kurbanlarının ailelerine zulmetme.

Sovyetler Birliği'nde ilk altı kategoriye düşen kişilerin aileleri ya idam edilmiş veya hapsedilmiş ya da sınır dışı edilmişti.

9. Ferdi ve politik tecrit ve korku havası.

İşçi ve fakir köylüler dışındaki bütün sosyal kategorilerdeki kişiler, ideolojik düşmanlıkla karşı karşıya kalmışlardır.

Bu sosyal bedeller göstermektedir ki, sosyal mühendislikte bu kadar aşırı ve boş yere insanın ziyan edildiği bir girişim daha görülmemektedir. Komünist rejimlerin bugünkü eğilimi, geçmişlerindeki "hatalar ve aşırılıktan" kaynaklanan başarısızlığını ispat etmektedir; bu sebeple politikalarında değişiklik gerekmektedir. Bir başka deyişle, Sovyet, Çin ve bazı Doğu Avrupa yöneticileri, geçmişteki komünist aşırılıkların sosyoekonomik açıdan verimsiz ve ahlak prensiplerine göre de iğrenç olduğunu kabul etmektedirler.

Komünizmin korkunç çöküşü şu şekilde özetlenebilir: Sosyal kabiliyetin yıkımı ve toplumun üretici politik hayatının bastırılması; aşırı devlet merkeziyetçiliğinden kaynaklanan ekonomik üretimdeki düşüş; komünist yönetimin başlangıçtaki önemli kazancı diye düşünülen sosyal refah sisteminin bozulması; dogmatik kontroller sonucu toplumun ilmi ve sanat alanındaki gelişmesinin yavaşlaması.

Bu tarihi çöküş, "hatalar ve aşırılıklardan" daha farklı sebeplerden de kaynaklanmaktadır. Çöküşün sebebi, komünist doktrinin ameli, kuruma ait ve felsefi kusurları ve Marksist-Leninist uygulamanın özelliklerinin içine gömülmüş olmasıdır.

Ameli düzelmede, Marksist-Leninist fikirlere göre karar verme komünist sistemin aşırılığa kaçmasına ve politik ve sosyal

problemlere çözüm bulmada kuvvete başvurmasına sebep olmuştur. Bütün komünist liderler-Lenin, Stalin, Mao ve onların Doğu Avrupa'da veya üçüncü Dünya'daki taklitçileri-kendilerini, fikirleri düşman dünyaya karşı korunan sır saklayan papazlar olarak görmüşlerdir. Gizlilik, yaptıkları işleri, kişiliklerini ve hatta ailelelerini bile çevrelemiştir. Aynı zamanda, kendilerini insanlığın geleceğine gerekirse zor kullanarak yeniden şekil vermekle yetkili ve insanlık tarihine yeni bir anlayış kazandırmaya vakfetmiş olarak gördükleri için, kendilerinin görüşlerini paylaşmayanlara hiç güvenmiyorlardı. "Bizden olmayan, bize karşıdır" fikriyle, eleştirinin yerini düşmanlık, güçlüklerin yerini sabotaj, alternatif görüşlerin yerini de hainlik almıştır. Bu durumda, politikanın düzeltilmesi ancak felaketlerden sonra olabilirdi.

Kuruma ait kusurlar bu ameli biçimsizliği büyütmüştür. Komünist icra şekli, güvenlik supabı olmayan veya önceden uyarma mekanizmaları bulunmayan politik sistemlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Keyifsizlik işaretleri doğal olarak zirveye çıkmayı geciktirdi; yanlış bilgi verme yukarıya doğru daha hızlı cereyan etti; korku açık bir şekilde araştırma yapılmasını önledi. Herhangi bir lider, fiziki ve politik hayatını sürdürdüğü sürece politik gücü elinde bulundurdu. Kötü yöneticileri değiştirebilme mekanizmasının olmayışı, gücün tesirli kontrolünü liderliği devam ettirmek için anahtar bir değer birimi haline getirdi.

Çöküşün felsefi sebepleri daha da önemliydi. Yapılan son analizde, Marksist-Leninist politikaların, tarihin yanlış anlaşılması ve insan doğasının yanlış kavranmasından hasıl olduğu ortaya çıkmıştır. Doğal olarak, komünizmin hatası da zihnidir. Komünizm fertlerin en temel arzuları olan ferdi özgürlük, sanat yoluyla kendini ifade etme ve politik seçme

özgürlüğünü hesaba katmamıştır. Ayrıca komünizm ekonomik üretkenlik ile yenilik ve ferdi refah arasındaki organik ilişkiyi de görememiştir. Böylece komünizm, sosyal yaratıcılığı bastırmış ve kendisini en yaratıcı ve yenilikçi sosyal sistem olarak arz etmiştir.

Komünizmin zihni çöküşü, komünizmi milletlerarası düzeyde de zor duruma düşürmüştür. Yirminci yüzyılın milletlerarası ilişkilerine şekil veren belli başlı kuvvetler, Marksizm-Leninizmi kabul etmediler. Komünizm, etnik ve millî rolleri hafife aldı ve Komünist Enternasyonalde ortaya çıkan millî ayrılıklar bir şok tesiri yarattı. Bu ayrılıklar, komünist taraftarların birbirlerini doktrin açısından rakip görmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Yıkıcı Sovyet-Yugoslav ve Sino-Sovyet mücadeleleri bunun birer örneğidir. Komünizm, dinî de yanlış yorumladı ve böylece Polonya'da Katolik dinine karşı gelinmesine ya da Sovyetler Birliği'nde İslam dininin yeniden canlandırılmasına hazırlıksızdı.

Bütün bu faktörler, komünizmin genel bir krize girmesine yardımcı oldu ve geleceği konusunda bir belirsizlik yarattı.

23

GELECEKTEKİ İHTİMALLER

2017 yılında, Bolşevik Devriminden bir yüzyıl sonra eski adıyla Kızıl Meydan, yeni adıyla Özgürlük Meydanındaki Lenin Mausoleum'a iskele kurulmuştur. İskele, Mausoleum'un altındaki bir garaja giden giriş kapısını gizlemektedir. Yeraltındaki bu garaj, Kremlin'de açılan bir sergiyi görmek için gelen turistlere yer tedarik etmek için kullanılmaktadır. Serginin ismi ise, "100 Boşa Harcanmış Yıl-50 Milyon Boşa Harcanmış Hayat"

Yukarıda bahsedilen konu esasında ilk göründüğü kadar garip bir şey değildir. Bu hayali hikaye, mevcut sistemin 2017 yılına kadar değişmeden devam edeceği ve Bolşevik Devriminin 100. yıldönümünde bir başka Sovyet lideri, Sovyet halkına refah vaat ederken kendinden önceki liderleri -Gorbachev, Brezhnev ve Stalin- süregelen kusurlar için suçlayacağı kadar muhtemeldir.

Gorbachev, tarihi devamlılığı sağlayamayan kuvvetleri serbest bırakmıştır. Komünizmin Sovyetler Birliği'ndeki geleceğinin bir analizinin yapılabilmesi için bir soruyu açıkça cevaplandırabilmek gerekmektedir: Gorbachev'in politikası, yenileme yolunda çabaları mı, yoksa komünizmin yıpranmasını mı göstermektedir? Gorbachev'in komünizmin canlılığını ifade ettiği konuşmalarına rağmen, bu sorunun cevabı daha ziyade komünizmin yıpranması olmalıdır. Gorbachev'in perestroikasının getirdiği hissedilir değişiklikler, hem teori hem de uygulama açısından Marksist-Leninist ilkelerden uzaktır. Oysa, Doğu Avrupa ve Çin'de meydana gelen değişiklikler daha çarpıcı daha pragmatiktir ve bu sistemlerde Marksist-Leninist ilkeler çok belirgindir.

Çağdaş komünizmin yaptığı en büyük hamle, bir zamanlar çok önemli olarak gördüğü şeylerden bugün vazgeçmekte oluşudur. Ekonomik düzlemde, tarım hizmet sektöründe ve hatta endüstride devlet veya halk mülkiyetinden vazgeçilmekte veya çeşitli derecelerde uzaklaştırılmaktaydı. Merkezi planlama ve fiyatlandırmada da değişikliğe gidilmekte ve bir çeşit piyasa mekanizmasına doğru hareket edilmektedir. Politik düzlemde, kitle iletişim araçları üzerindeki komünist kontrol yok olmaktadır. İdeolojik aşılama yerini yabancı tesirlere karşı ideolojik tasarrufa bırakmaktadır. Birçok komünist devlete, politikada tek parti hakimiyeti ortadan kalkmaktadır.

Dahası, komünist ideolojinin sadece tatbikatı değil, yöneticileride itibardan düşmektedir. Gerçek inanırlar, 20 yıllık Brezhnev döneminin durgunluk ve bozulmayı haber verdiğini Khrushchev'in kuşbeyinli planlarının esasında perestroikanın habercisi olduğunu, 25 yıllık lekelenmiş Stalin yönetiminin vahşiliklerini ve Gorabchev'in revizyonlarının gerçekte Leninist fikirlerden uzaklaşma olduğunu duydukça kendilerine bırakılan miras konusunda tereddüt etmektedirler. Çin'de de aynı şekilde, bir zamanlar kutsanan Maoizim şimdi ciddi bir şekilde yeniden değerlendirilmekte, öte yandan, Doğu Avrupa'daki birçok komünist lider Stalinci olarak damgalanmaktadır. Artık XIX. yüzyıl Marksizmi, XXI. yüzyıla girerken ortaya çıkan problemlerle baş edecek durumda değildir.

Bu sebeple komünizm, geri çekilmektedir. Bu geri çekilme, ekonomik açıdan daha verimli olacak ve politik açıdan çoğulcu sistemlere meydan verecek mi? Bu durumda verilecek cevap ülkeden ülkeye değişmektedir. Sovyetler Birliği ile alındığında, şüphecilik söz konusudur. İlk iki bölümde bahsedilen sebeplerden dolayı, Gorbachev'in politikasının ekonomiye rekabet anlaşını ve politikaya da halkın kendi kendini yönetme fikrini getirebileceği ihtimali biraz uzak görünmektedir. Anti-demokratik Leninist miras, devletin çok uluslu oluşu ve merkeziyetçi fikirler, politik sorumluluk alma eğilimini baltalamakta ve böyle bir olumlu gelişmeyi engellemektedir.

Sovyetler Birliği'nde başarılı bir çoğulculuğun ortaya çıkması ihtimali, diğer dört alternatif sonuçtan daha azdır. Bu alternatiflerden birincisi, yıllardan süregelen ve bir türlü bir sonuca bağlanamayan krizin yine bir sonuca bağlanmadan ve sosyal karışıklığa sebep olarak devam etmesidir. İkincisi, ortaya çıkan durgunluk ve karışıklık döneminin yatışması ve Rusya'nın

geçmişinde mevcut olan merkezileşme fikrinin yeniden kendini göstermesidir. Bir noktada bu ikinci alternatif üçüncü bir alternatifin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu ihtimal de KGB ve ordunun gerçekleştireceği bir askeri darbedir. Dördüncü muhtemel alternatif ise (şu sıralarda oldukça uzak bir ihtimal gibi görünmektedir) komünist rejimin terk edilmesi ve bu bölümün başında bahsedilen bir tablonun ortaya çıkmasıdır.

Bunlar arasında en muhtemel görüleni körükleyecek birinci alternatif, komünizmin içinde bulunduğu kritik durum, komünist devletler arasındaki fikir ayrılıklarını artıracak ve ideolojik çözümsüzlük sürecini hızlandıracaktır. Ayrıca Sovyetler Birliği'ndeki değişik milletler arasındaki huzursuzluğu artıracak ve bölünmeye sebep olacaktır. Gorbachev, Büyük Rusya milliyetçilik anlayışını yeniden kabul ettirmek yerine, Rus olmayan milliyetçiliklerin kendilerini göstermelerine yol açmıştır. Sonuçta Gorbachev, farkında olmadan Sovyetler Birliği'nin parçalanma ihtimalini gündeme getirmiştir.

Eğer perestroika arayışları daha uzun süre devam ederse, Rus olmayan milletlerin istekleride çoğalmaya devam edecektir. Kısa bir süre içinde otorite, Moskova'dan diğer Cumhuriyetlerin başkentlerine aktarılabilir. Bu durum, Estonya, Latvia ve Lithaunia'da zaten görülmektedir ve din ve kültür bakımından daha farklı olan Ermenistan, Azerbaycan, Greorgia'da da yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Kısa bir süre sonra, aynı durumla İslam Tadgikistan'da, Türkmenistan'da, Özbekistan'da Kazakistan'da ve Moskova açısından en tehlikelisi de İslavik Ukrayna'da ve Byelorussia'da da karşılaşılacağıdır. Bunlar arasında nüfus çokluğu ve zengin doğal kaynakları ile Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin yaşamaya devam ettirebilmesi yolunda en ciddi tehlikeyi arz etmektedir. Bu sebeple XXI. yüzyılın ilk 10-15 yılında dünyada millî ayrılıklarla kuşatılmış en geniş bölgenin

Sovyetler Birliği olacağı muhtemeldir, bu da milliyetçiliğin, komünizme karşı kazandığı bir zafer olacaktır.

Sovyetler Birliği'ndeki milliyetçi ayrılmaların perestroikaya en uygun ve yapıcı sonucu, Sovyetler Birliği'nin eski günlerine zorla yapılan bir dönüş değil, fakat gerçek bir Sovyet Konfederasyon fikrine doğru ilerlemektir. Tabii ki, gerçekten hür bir konfederasyon şu durumda pratik bir tercih olamaz. Dahası, politik ve ekonomik kontrolün Moskova'dan alınması, Rusya'nın dünya çapında gücünün de sona ermesi demektir ki bu ihtimal Büyük Ruslar'ın hiç hoşuna gitmemektedir.

Uzayıp gelen bu krize son vermek amacıyla yapılacak bir askeri polis darbesi belki de komünizmin dünya çapında yok olmasını hızlandıracaktır. Mevcut şartlar altında, daha ciddi merkezi bir kontrolün kurulmasını amaçlayan bir darbe meşru hale gelebilmek için Büyük Rus milliyetçiliği duygularını kaynak olarak kullanmak zorunda kalacaktır. bu da, Rus olmayan milletlerin bastırılması için gerekli zemini sağlayacaktır. Fakat eğer Stalinci metodla dönüş yapılırsa, bu milletlerin kökünü kazımak imkansız hale gelecektir. Milliyetçi tutkular, Pandora'nın sandığından çıkmıştır; bu milliyetçilik döneminde sandığın kapağı artık kapatılamaz.

Aynı zamanlarda glasnost, Büyük Rus milliyetçiliğinin meydan okumalarını tahrik etmiştir. Aktif ve tesirli bir halk cumhuriyeti olan Panyat, resmi ideolojinin itibardan düşmesinin yarattığı boşluğun, milliyetçi fikirlerle doldurulabileceğini savunmaktaydı. Sonuçta Panyat, Büyük Ruslar arasında bu uyumlu fikri ile dikkatleri çekti.

Helsinki'den Leningrad'a uzanan tren yolunun en ileri karakol mevkii Sovyet sınırındaki bir slogan oldukça iyimserdir:

"Bugün bütün yolların komünizme çıktığı bir çağda yaşıyoruz." Prestroikanın başarısı, komünist uygulamanın zayıflamasına sebep olacaktır. Ortaya çıkacak karışıklık politik sistemin, toplumu daha dinamik ve kendi kendini idare edebilen bir toplum haline dönüştürebilecek kabiliyete sahip olmadığını gösterecektir. Ortaya çıkacak durgunluk, komünizmin artık büyüyemeyeceğini ifade edecektir. Bastırıcı bir askeri darbe Sovyetler Birliği'nin milletlerarası itibarını azaltacak ve parçalanma tarihi bir yenilgi olarak değerlendirilecekti. Görüldüğü gibi, Sovyetler Birliği'nin belirsiz geleceğinde bazı sosyal ve politik zıtlıklar bulunmakta, bu zıtlıklar komünizmin prestijine ve geleceğine tesir etmektedir.

Doğu Avrupa'daki politik ve sosyal değişiklikler de komünizme hızla nüfuz etmektedir. Bu değişiklikler, ülkeden ülkeye değişecek ve hem milliyetçi fikirlerle hem de milliyetçiliğin üstünde bir ortaklık fikriyle benimsenecektir. Milliyetçi fikirler, tarihi fikir ayrılıklarını tekrar gündeme getirebilir. (Macaristan-Romanya arasında Transylvania konusundaki anlaşmazlık gibi) Ortaklık fikri ise Birleşik Avrupa fikrini hatırlatabilir. Batı Avrupa'nın daha gerçek ve organik ekonomik bütünlüğe doğru hareket etmesi bu ekonomik bütünlüğün politik bütünlük fikrini uyandırması sonucu, Avrupa'nın tarihi ve kültürel cazibesi Doğu Avrupalılar için daha da artacaktır. Bu fikir, Doğu Avrupalının ekonomik açıdan daha çok Avrupalı gibi olma isteğini de kuvvetlendirecektir. Ekonomik açıdan dinamik ve kültürel açıdan cazip bir hale gelen birleşik bir Avrupa, Sovyetler Birliği'ndeki durgun ve karışık durumla tam bir zıtlık içinde olacaktır.

Komünizm, artık, birleştirici bir kavram ve sosyal ilerleme için geçerli bir model olarak Doğu Avrupa'ya uygun değildir. Kavram olarak hiçbir çekiciliği kalmamıştır; model olarak da

yöneticiler arasında bile itibarını kaybetmiştir. Bu konularla ilgili iki önemli soru ortaya çıkmaktadır: 1) Mevcut komünist kuruluşların parçalanması nasıl olacaktır: 2) Bu parçalanma, Batı'daki sistemlere benzer demokratik veya milliyetçi sistemlere mi yol açacaktı?

Ortaya çıkacak tablo herhalde oldukça karışık olacaktır. Hemen hemen bütün Doğu Avrupa devletleri Batı Avrupa ile ilişkiler kurabilme arayışı içinde olacak ve muhtemelen bu konuda başı Macaristan ve Polonya çekecektir. bu iki ülke, büyük bir ihtimalle Sovyet baskılı geleneği parçalama konusundaki liderliklerini muhafaza edecekler ve her ikisinde de komünist kontrol olmayan bir toplum meydana gelecek ve politik hayat yeniden canlanacaktır. Bu şekilde diğer Doğu Avrupa ülkelerine oranla Macaristan ve Polonya, öne geçecek ve politik seçilme özgürlüğü olan güzel bir çoğulcu demokrasi bu iki ülkede görülebilecektir.

Fakat bütün bunlara ulaşmak kolay olmayacaktır. Macaristan, barışçı bir geçiş yapabilecek en kuvvetli adaydır. Bu ülke oldukça küçüktür ve jeopolitik açıdan Sovyetlerin daha az sinirlenebileceği bir bölgede bulunmaktadır. Politik yöneticileri daha akıllı ve Polonya'daki yöneticilere oranla daha güvenli durumdadırlar. Bütün bu şartlar, Macaristan'ın çoğulcu özellikleri olan bir politik sisteme geçebilmesine yardım edecek şartlardır. Polonya'da her ne kadar politik açıdan bir özgürlük söz konusu ise de, barışçı bir demokrasiye geçiş ihtimali söz konusu olmayabilir.

Diğer yerlerde durum daha da karışık olacaktır. Doğu Almanya bir Komünist Prusya haline gelmiştir; disiplinli, harekete getirilmiş ve üretici durumdadır. Batı Almanya cömertçe yardım ettiği sürece de bu durumda kalabilir. Buna

rağmen, Doğu Almanya'nın başarısı, millî ve kültürel geleneklerinin birleştirilmesi sonucu muhtemeldir. Çekoslovakya da Macaristan-Polonya modelini takip edecektir. Romanya ve Bulgaristan büyük bir ihtimalle en ağır şekilde hareket edecekler, fakat politikalarında milliyetçi duygulara önem vermeye başlayacaklardır.

Doğu Avrupa'daki politik değişikliğe Sovyetlerin vereceği cevabın niteliği, Sovyetler Birliği'nin kendi içerisindeki değişikliğin de hızına ve kapsamına tesir edecektir. Doğu Avrupa'da değişikliğe müsamaha eden bir Sovyetler Birliği, karışıklıklar ortasında perestroika arayışı içinde olan bir Sovyetler Birliği olacaktır. Doğu Avrupa'daki değişikliğe karşı sıkı tedbir alan Sovyetler Birliği kendi ülkesinde reformları yavaşlatan bir Sovyetler Birliği olacaktır. Gorbachev'in perestroikasına son verilmesi, diğer bölgelerde kontrolü muhafaza edebilmek için ödenmesi gereken bir karşılık olacaktır. Her halukarda, Doğu Avrupa'nın komünizme zararı dokunacaktır.

Sadece Çin'de mevcut gelişmeler, komünizmin yeniden canlandırılabileceğini göstermektedir. Fakat burada bile durum eskisi gibi itibarlı olmayabilir. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi, Çin artık, Marksist-Leninist doktrin doğrultusunda hereket etmemekte, komünist olmayan diğer Pasifik komşuları ile ticari ilişkiler içinde bulunmaktadır. Bu sebeple komünizm, yüksek ekonomik gelişmelere ulaşabilir, fakat ideolojik açıdan pek başarılı olamayabilir. Çin'deki ekonomik başarı, Vietnam veya Kuzey Kore gibi diğer komünist ülkelerde olduğu gibi doktrinden vazgeçme ihtimalini doğuracaktır.

Bu demek değildir ki Çin'in ekonomik programı başarılı olmazsa, komünist ideoloji tekrar canlanacak veya tekrar meşru

hale gelecek. Aksine, böyle bir başarısızlık durumunda birçok Çinli, ekonomik başarının yarı komünist bir ortamda sağlanamayacağını düşünecek ve bu sebeple bütün Marksist-Leninist fikirlerden vazgeçmeyi önereceklerdir. Böyle bir durumda, zamanla, değişikliğin politik boyutları daha da önemli hale gelecek ve Çin kaçınılmaz bir politik karışıklık içine düşecektir.

Esasında politik arzularını açıkça söyleyebilen bir toplum olmadan ekonomide başarıyı düşünmek imkansızdır. Bu tabii ki zor ve fırtınalı bir karşılaşma olacaktır. Bir noktada, Çin'in ekonomik başarısı politik bir krizin başlatıcısı olabilir ve bu da ekonomik başarı için büyük bir tehlike arz eder. Çinli liderler, merkeziyetçi komünizm ile kendi kendini yöneten bir toplum arasında ara bir nokta olamayacağının farkına varmak zorundadır.

Komünist rejimlerin olduğu ülkeler dışında herhangi bir devrim sonucu komünizmin yayılma ihtimali pek yoktur. Marksist-Leninist ideolojinin parçalanması ile, özellikle Üçüncü Dünyadaki devrim hareketleri daha ziyade millî özelliklere dayalı olarak sürdürülmekte ve bazen Marksist fikirlerle millî fikirler birleştirilerek bazı melez fikirler ortaya çıkmaktadır. Peru'daki veya Latin Amerika'daki örnekler bu yolda benimsemelerdir. Daha farklı biçimler ümitsizliğin ve hayal kırıklığının sebep olduğu politik vahşiliklerin meydana geldiği bölgelerde ortaya çıkabilir.

Marksizmin bazı özelliklerine, şiddetli devrimlerden ve zorla yapılan sosyal yenileşme hareketlerinden arta kalan bazı özelliklerde rastlanmaktadır. Marksist görüş, dünyadaki fikir akımları arasında önemli bir yere sahiptir ve bir radikal lider bilinçli veya bilinçsiz olarak Marksist fikirleri devrimci

görüşleriyle birleştirecektir. Fakat Marksist fikirler bundan böyle bir bütün olarak kabul görmeyecektir; Marksist - Leninist fikirler tarihi meşruluğunu kaybetmiş durumdadır.

Dahası, komünistler arasında bugünlerde Hıristiyan kiliselerinin evrensel birliği için çalışan kişiler bulunmaktadır. Böyle bir fikrin en güzel örneği, Sovyet yöneticilerin komünizmin Sovyetler Birliği'nde kuruluşunun, Sovyet tecrübesinin evrensel geçerliliğini engelleyen dogmatik çarpıklık kapsadığı fikrinden vazgeçme eğilimi içinde oluşlarıdır. Akli pragmatizm ve birbirinden farklı prensiplerin birleştirilmesi fikri artan toleransın göstergeleridir; fakat bunlar aynı zamanda aldırmazlığın da işaretleridir. Böyle bir aldırmazlık, inançların dağılması yolundaki birinci safhadır. Böyle bir aldırmazlık, mutlakçılıktan rölativiteye geçmek, dogmadan ziyade yalnızca düşünceye önem vermek demektir. Böyle bir geçiş de, komünizmin can çekişmesi demektir.

24

KOMÜNİZM SONRASI

Şimdi yeni bir olay, komünizm sonrası olayı ortaya çıkıyor. XX. yüzyıl komünizmin zafer dönemi olmadı; XX. yüzyıl daha ziyade komünizme meydan okuma dönemi olarak önem kazandı. Komünizmin yavaş yavaş ortadan kaybolması ile bu meydan okuma da ortadan kalkmaktadır. Gelecek ile ilgili çelişkili fikir şudur ki, komünizmin başarısı, daha serbest teşebbüse doğru yönelmesi ve toplumun politik hayatında parti kontrolünün parçalanması ile ölçülmektedir.

Komünizm sonrası sistem, ne Marksist teorinin ne de geçmişteki komünist uygulamanın artık halk politikası olarak fazla bir şey ifade etmediği bir sistem olacaktır. En basit şekliyle

komünizm sonrası sistem, kendilerini komünist olarak ilan etmiş kişilerin, komünist doktrini sosyal politika olarak görmeyecekleri, yönetimde meşru hale getirmeyecekleri, aleni olarak reddetmekten kormayacakları bir sistem olacaktır. Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa'nın, değişik derecelerde artık komünizm sonrası bir döneme yaklaştıkları söylenebilir.

Komünizm sonrası dönemin ortaya çıkmasıyla dikkati çeken iki önemli soru vardır:

1. Marksist-Leninist diktatörlükler tedrici olarak çoğulcu demokrasiye mi, yoksa milliyetçi sıkı bir yönetime mi yol açacaktır?

2. XX. yüzyıl komünizminin politik mirası ne olacaktır?

Doğrusu, komünizm sonrasına geçiş, bugün komünist dünya diye adlandırılan dünya ile yakından ilgilidir. Gelecek yıllarda bu konu dünyayı meşgul edecek bazı ikilemleri beraberinde getirecektir. Komünizm sonrası dönemden demokrasiye geçebilme ihtimallerini kuvvetlendirecek bir Batı stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır.

En geniş anlamıyla, komünist rejimlerin komünizmin büyük başarısızlığını anlamaları sonucu ortaya çıkabilecek uzun vadeli iki alternatif bulunmaktadır. Birincisi, çoğulcu toplumların inkişaf etmesidir. Bu başlangıçta devlet ve özel ekonomik sektörleri ihtiva eden ve sosyal demokrat fikirlerin tesiri altında kalan ve ferdi teşebbüse önem veren bir toplum olma demekti. İkincisi ise, mevcut gücün hudutlarda bazı yenilikler yapması fakat gücünü sürdürebilmek için askeri polisle koalisyon içinde olması ihtimalidir. Bu durum, durgunluğu hazırlayacak ve milliyetçilik fikrini doğuracaktır. Her iki durumda da önemli olan, yeni yönelme ilerleme şeklinde mi olacak, yoksa şiddetli karışıklıkları mi hazırlayacak?

Şu ana kadar olan tarihi gelişmeler birinci alternatife pek şans tanımamaktadır. Durum, İspanya ve Portekiz'deki faşist rejimlerden oldukça farklıdır. Sovyet tipi rejimler, politik çoğulculuğa engel olacak totaliter bir sosyal organizasyon yaratmışlardır. Nispeten daha az totaliter olan Yugoslavya'da bile Leninizmden kaynaklanan tekelci komünist gelenek, politik liderlik için ortaya çıkacak alternatiflere karşı savaşmış ve şu ana kadar ülkenin sosyal demokrat bir sisteme geçişini engellemiştir.

Dahası ideolojinin zayıflamasıyla komünistler her yerde güçlerini kuvvetlendirmek ve meşru hale getirebilmek için milliyetçi fikirleri keskin bir şekilde savunmuşlardır. Buna benzer bir olay Komünist Polonya'da gerçekleşmiştir; daha açık bir şekilde de Sovyetler Birliği'nde görülmektedir. Kuvvetli milliyetçilik, Çinli liderler arasında da açıkça kendini göstermektedir. Her ne kadar bu milliyetçilik anlayışı komünist doktrine karşı çalışmaktaysa da, otoriter fikirlerin kuvvetlendirilmesine de yardımcı olmaktadır.

Tabii ki komünizm sonrası geçişin daha demokratik bir yönde olma ihtimalini tamamen göz ardı etmek de yanlış olacaktır. Bazı komünist ülkelerde ortaya çıkan sosyal özgürlük ve sivil toplum fikirleri, daha çoğulcu politik sistemlere geçebilme ihtimalini de haber vermektedir. Yeni kitle iletişim araçlarının etkisi de çok önemlidir; çünkü, bu araçlar hem komünist yönetimin toplumun politik hayatındaki tekelçiliğini kırmakta, hem de alternatif politik görüşlerin üretilmesini sağlamaktadır.

Aşağıdaki tablo, hem komünizmden uzaklaşmadaki muhtemel dönemlerin portrelerini çizmekte, hem de mevcut komünist rejimlerde meydana gelecek politik değişikliğin sıralanışındaki belirsizlikleri göstermektedir. Komünizmden uzaklaşmada en kritik fakat çok gerekli olan, ikinci safhadır.

Bu safhadan sonra rejimin dört ayrı yöne gidebilme ihtimali vardır. En muhtemel gelişme safha üçte olabilir. Bu safhada bölünme ihtimali azdır; ya totaliter safhaya dönülebilir veya çoğulcu demokrasiye doğru ilerlenebilir.

KOMÜNİZMDEN UZAKLAŞMA SAFHALARI		TARİHİ STATÜ
Safha 1:	Komünist Totalitercilik Politik sistemi Komünist Parti kontrol eder. Toplum ve ekonoyi politik sistem kontrol eder.	Arnavutluk Kuzey Kore Vietnam
Geçiş (Safha 2'ye)	Yönetime geçme mücadeleleri sonucu yönetici Komünist Partinin bölünmesi ve sosyoekonomik imtiyazlar konusunda sosyal baskılar	Doğu Almanya Romanya Küba
Safha 2:	Komünist Sıkı İdare Komünist Parti Politik sistemi kontrol eder fakat sivil halk muhalefet etmeye başlar	Çekoslovakya Sovyetler Birliği - Çin
Geçiş (Safha 3'e)	Artan sosyal baskılara karşı yapılan bir darbe; bazı özel durumlarda safha 4'e geçiş; değişikliğin bloke olduğu durumlarda safha 1'e geri dönüş.	Nikaragua Macaristan Polonya
Safha 3:	Komünizm Sonrası Sıkı İdare Milliyetçilik görüşüne dayalı sıkı idare; sivil toplum politik topluma dönüşür.	Yugoslavya
Geçiş (Safha 4'e)	3. safhanın sonlarına doğru karışıklık, eğer değişiklik bloke olursa, parçalanma.	
Safha 4:	Komünizm Sonrası Çoğulculuk Politik ve sosyo-ekonomik sistemler çoğulcu sistemler haline gelir.	

Her halukarda, değişme sürecinde komünist tekelciliğin kaybolması, komünist totaliter yönetimin çökmesini göstermektedir. Komünizmin şartları altında ve özellikle tekelci doktrininde, aşağıdaki işlemler yer almaktadır. İdeolojik bakımdan soğutulmuş bir kitle, artık alternatif arayışı içerisindedir. Bu sebeple, radyo, televizyon, video gibi yeni tekniklere göre hazırlanmış kitle iletişim araçları kullanılmaya başlanmıştır. Ekonomideki başarısızlıklar, politik açıdan aktif kişilerin sosyoekonomik ve politik çoğulculuğa dönmelerine sebep olmuştur. Gecikmiş komünist ekonomik reformları, ekonomik ve politik değişikliklere farkında olmadan yardımcı olmuştur.

İnsan haklarına verilen önemin tesiri, komünizmin yok olmasını hızlandırmıştır. İnsan hakları, çağdaş düşüncede en çekici politik fikir olarak değerlendirilmektedir. İnsan hakları fikrinin zihinlerde uyanması, komünist rejimleri zor durumda bırakmıştır. Bu fikir, artık kitlelerin politik ve ideolojik açıdan daha bilinçli hale gelmelerine sebep olmuştur. Komünizm sonrası rejimler insan haklarına duyulan ihtiyaç sebebiyle zedelenebilirler.

İnsan haklarına verilen önem komünizmin demokrasiden ayrılmasına da sebep olmuştur. Seçme özgürlüğünün kısıtlanması, ferdi hakların ihlâl edilmesi ve ekonomik hayatın komünizm baskısı altında olması çok partili sisteme dayalı bir demokrasinin ve piyasa ekonomisinin kurulmasını hazırlamıştır. Sonuç, komünist ülkelerde bile demokratik komünizmin anlamını kuvvetlendirmiştir.

İnsan hakları konusundaki propaganda komünist yönetim altındaki kişilerin daha bağımsız hale geleceği demokratik çalışmaları desteklemiştir. Bazı komünist devletlerde hatta Sovyetler Birliği'nde bile ortaya çıkan bağımsız gruplar, yeni iletişim araçlarından faydalanarak kitlelere ulaşmaya başlamışlardır.

Bazı Doğu Avrupa komünist rejimleri, komünizm sonrası dönemden geçerek dünya topluluğuna girmek üzeredirler. Komünist devletlerle olan ilmi fikir alışverişi ve artan ekonomik ilişkiler, demokratikleşme sürecini hızlandırabilir. Bu sebeple, komünizm belki de endüstrileşme öncesi çoğulcu demokrasiye geçiş dönemi arasındaki ara bir dönem olarak nitelendirilebilir.

Komünist devletlerin dünya topluluğunca kabul edilmesi, XX. yüzyıldaki çoğulcu demokrasilerin mükemmel bir toplum yaratma arayışında Marksist fikirleri mevcut sistemlerine uydurmaları sayesinde hızlandırabilir. Sosyal demokrasinin Batı'da sosyal refahı artırmak için düşünülmüş kamu programlarının çoğuna hareketlilik kazandırmasıyla son yıllar, refah, ferdi gelişme için eşit fırsat, sosyal dengesizlikleri azaltmak için sürekli vergi, eğitim sistemine daha az imtiyazlıların girebilmesi ve kitlelere asgari sağlık hizmetlerinin ulaştırılması alanlarındaki muhtelif devlet-destekli atılımların hür teşebbüsü geliştirmeye meyilli demokratik sistemlerle bile bütünleştiğini görmüştür. Çoğulcu demokrasi ve ferdi teşebbüs böylece daha gelişmiş bir sosyal bilinç kazanmıştır.

Sosyal bilinç ile demokrasi süreçlerinin iç içe geçmesi, komünizmin artık tarihi bir vazife olmadığının anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Demokrasinin savunduğu sosyal sorumlu-

luk, politik açıdan seçim yapabilme hakkına verilen önemi göstermiştir. Ferdi teşebbüs ve politik açıdan bağımsız sosyal dayanışmaya verilen önem, insanlığın en yüce rüyalarının eğer dogmatik ve güçlü bir devlete tarihin merkezi vasıtası olarak tapınıldığında nasıl bir kâbusa dönüşebileceğini göstermektedir.

SON SÖZ

Yıllardır pek çok batılı bilim adamının göz ardı etmeye çalıştığı ve tüm Batılı politika belirleyicilerinin hâlâ tabu saydığı konu: Doğu Avrupa'da ve özellikle de Sovyetler Birliği'nde milliyletçiliğin doğuşu artık açıkça tartışılması gereken bir konu haline gelmiştir. Uzun süredir sessizce sırasını bekleyen bu konu bir zamanların sözde homojen Sovyet dünyasında dinamik ve çelişkili bir gerçeği ortaya koymaktadır. Gerçekten de zamanında Marx tarafından ulusların hapishanesi olarak tanımlanan Çarlık Rusya, sonradan Stalin tarafından ulusların mezarlığına dönüşmüş ve nihayet Gorbachev yönetimi sırasında Sovyet İmparatorluğu hızla, ulusların patlamaya hazır volkanları görümününe bürünmüştür.

Yakın zamana kadar Batı, Doğu Avrupa'daki milliyetçilik özlemlerini önemsememiş ve Sovyetler Birliği'ndeki Rus olmayan kesimin millî bilince ulaşma yolunda oldukları gerçeğine pek kulak asmamıştı. Üstelik pek çok Batılı, Sovyetler Birliği ile Rusya'yı aynı olarak algılama ve her Sovyetler Birliği yurttaşının da otomatik olarak Rus olduğunu düşünme hatasına düşmüştü. Şimdi bu görüş değişmiştir. Millî anlaşmazlıklar komünist kardeşlik illüzyonunu ve bir tür supra-etnik Sovyet milletler birliği kavramını zedelemiştir. Bundan sonra, bir zamanların homojen Sovyet bloğunda giderek şiddetlenen komünizm krizi sonucunda milliyetçilik bilinci giderek yerini millî kargaşalara bırakacakmış gibi durmaktadır. Gerçekten de, Doğu Avrupalı ulusların giderek millî şuur kazanmaları ve Sovyetler Birliği dahilinde Rus olmayan halkların bilinçlenmesi

sonucunda Sovyet bloğunun, dünyanın en yoğun millî anlaşmazlıklarına tanık olması ihtimali çok yüksektir.

Bunların hiçbiri komünizmin çöküşüne ağıt olarak tevsir edilmez. Komünizmin çöküşü, bu yok edici ve insanlığı küçük düşürücü rejimin baskıları altında ezilmiş kitlelerin kurtuluşunu sembolize etmektedir. Ayrıca, her ne kadar komünizm kendisini uluslararası bütünlüğü amaçlayan bir doktrin olarak göstermeye çalıştıysa da, aslında tam tersine halkların milliyetçilik duygularını körüklemiştir. Hoşgörüsüz, sadece kendini haklı gören, sosyal uzlaşmalara yanaşmayan basitliği mükemmellik olarak kabul eden bir politik kültür yaratmıştır. İnanç bakımından dogmatik komünizm, katı milliyetçilik ile karışmış ve hatta bir anlamda körüklemiştir; uygulamada ise kısmen uluslararası sayılabilecek aristokrat ya da elit kesim gibi sosyal sınıfların ortadan kalkması, halkları milliyetçi bir şövenizme itmiştir. Milliyetçilik böylece beslenmiş ve komünist uygulama içinde eriyeceği yerde körüklenmiştir.

Şimdi, komünizmin parlak cilası silinip de milliyetçilik belirginleşince Batın'nın dikkati bu konuya çekilmiştir. Sovyet yönetiminden kurtulunca Doğu Avrupa'nın nasıl bir şekil almasını istiyoruz? Batı, Rus olmayan ulusların tümünün ya da bazılarının Sovyetler Birliği'nin boyunduruğu altından çıkmasını desteklemeli midir? Destekleme kararında bazı uluslara ayrıcalık tanınmalı mıdır? Kremlin, Rus olmayanlara yine baskı uygulamaya kalkarsa bizim tavrımız ne olmalıdır? Büyük Rus milleyetçiliği karşısında nasıl bir tavır almalıyız - özellikle de şu sıralar açıkça gözlenebildiğine göre? Bu konular uluslararası stratejik ve ekonomik açıdan nasıl incelenmelidir? Tüm bunlarla bizim insan hakları anlayışımız arasında nasıl bir ilgi kurulabilir?

II

Bu bir dizi bağlantılı konu, Sovyet dünyasındaki milliyetçilik olayına tarihi açıdan bakılınca daha iyi anlaşılacaktır. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde çok farklı anlamlara gelmesine rağmen, milliyetçilik ve komünizm aslında politik yönden birbirleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla, tamamen farklı ve alakasız konular olarak ele alınamazlar. Doğu Avrupa'da olan ve olmaya devam eden olaylar Sovyetler Birliği'nin iç işlerine tesir edecektir. Polonya'daki olaylardan Baltık eyaletleri doğrudan doğruya etkilendiği gibi, Ukrayna ve Byelorussia da hemen batılarındaki hareketlerin tesiri altına gereceklerdir. Doğu Avrupa'nın 'Balkanlaşması' ile Sovyetler Birliği'nin 'Lübnanlaşması' arasında kesin bir bağ olduğunu söylersek pek fazla abartma yapmış olmayız.

Öte yandan Sovyetler Birliğinin uyguladığı yoğun millî baskılar Doğu Avrupa'daki demokratizasyon sürecine aksi yönde tesir edecek ve bölgede daha güçlü milliyetçi duyguların uyanmasına sebep olacaktı. Bu tür bir baskı Büyük Rus milliyetçiliğinden kaynaklanabilirdi ve sonuçta sadece demokratik ümitler değil, Doğu Avrupa'nın milliyetçiliği de giderek artan bir şekilde müteessir olacaktır.

Komşu ülkelerle bölgesel-millî problemleri olan tüm Doğu Avrupa ülkeleri arasında sadece iki tane etnik homojenliğe sahip ulus vardır. Aralarında dinî ve millî bütünlüğe en iyi şekilde sahip olan Polonya'nın hemen hemen 40 milyon olan nüfusunun % 95'i hem Leh hem de Roma Katolik Kilisesine bağlıdır. 11 milyonluk Macaristan nüfusunun % 90'ı Macar olduğu için Polonya'dan sonra Macaristan etnik bütünlük açısından ikinci sırayı korumaktadır; ancak din bakımından aynı tabloyu gösterememektedir. Bütün diğer Doğu Avrupa ülkeleri

ya çok ciddi azınlık meseleleri ya da etnik farklılıklarla uğraşmaktadırlar.

En karışık uluslar arasında Yugoslavya ve Çekoslovakya sıralanabilir. Yugoslavya'da altı değişik ulus kaynaşmıştır. Üstelik bunların kendi içlerinde de dinî inanç farkları vardır. Politik üstünlüğe sahip olan Sırplar, 24 milyonluk Yugoslavya nüfusunun 9 milyonunu oluşturdukları için en kalabalık grup sıfatını korumaktadırlar. Ama politik üstünlüğe sahip oluşları neticesinde daha az sayıda olmalarına rağmen ekonomik açıdan üstün olan Hırvatlar, Slovenler ve özellikle de milliyetçi Arnavutlar tarafından pek de sevilmezler. Öte yandan Çekoslavakya da, ülkenin 16 milyon nüfusunun 10 milyonunu oluşturan ve daha gelişmiş Çekler ile II. Dünya Şavaşı sırasında kısa bir süre özgürlüklerine kavuşmuş olan ve hâlâ biraz küskün olan Slovakların bir federasyonu halindedir. Romanya ve Bulgaristan'da da bu tür azınlık problemleri yaşanmaktadır.

Üstelik bu memleketlerin tümünün de komşu ülkelerin iştahla gözlerini diktiği sınırları vardır. Polonya ile Çekoslovakya arasında, uzun süredir bir toprak husumeti mevcuttur. Ayrıca Polonya her an Alman istilasına da tanık olabilir. 1980'lerde Polonya ve Demokratik Almanya hükümetleri deniz sınırları konusunda oldukça ciddi bir anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Hatta bu arada, Polonya'nın Szczecin limanı bile az daha el değiştiriyordu. Polonya ile doğusundaki Sovyet cumhuriyetleri: Litvanya, Byelorussia ve Ukrayna arasında da toprak paylaşma sorunları yaşanmaktadır. Çekoslovakya ve Macaristan ise birbirlerinin sınırları içinde yaşamakta olan azınlıklar yüzünden sık sık birbirlerine ters düşmektedir ki bu gibi meselelerin her zaman için sınır çatışmalarına dönüşmesi beklenebilir.

Şimdi Romanya sınırları içinde kalan, ama bir zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun bir parçası olduğu için

birkaç milyon Macar'ın yaşadığı ve artık Rumenler tarafından yönetilen Transilvanya, Macaristan ve Romanya için çok ciddi ve her an alevlenebilen bir problem yaratmaktadır. Üstelik Romanya, Besarabya ve Sovyet Moldavyası konusunda hak iddia etmekte, ayrıca, Karadeniz bölgesindeki Tobruk yüzünden de Bulgaristan ile anlaşmazlıklara düşmektedir. Bölgedeki bir diğer mesele de Bulgaristan'ın Yugoslavya'nın sınırları dahilindeki Makedonya'ya göz dikmesidir. Ayrıca, Yugoslavya'nın Kosova bölgesinde giderek büyüyen Arnavut huzursuzluğu da önemli boyutlara ulaşabilecek kapasitededir.

Aslında, meselâ bir Batı Avrupa'dakinden ya da dünyanın herhangi bir bölgesinden daha karmaşık olmayan bu milliyetçilik davaları ve sonuçlanmamış toprak anlaşmazlıkları, Doğu Avrupalı ulusların milliyetçilik anlayışlarının tarihi olgunluğa erişememiş olması sebebiyle biraz daha yoğunlaşmıştır. Bölgedeki ulusların çoğunun tarih açısından önemi vardır ve bazıları tıpkı Batı Avrupa'dakiler gibi bununla övünmekten hiç kaçınmazlar, Yine de Doğu Avrupa'nın milliyetçilik anlayışı Batı'ya nazaran çok daha havada, duygusal ve kesiftir. Üstelik Doğu Avrupa memleketleri, son zamanlarda Marshall planı, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve nihayet Avrupa Topluluğu gibi bir takım yararlı deneyimleri de yaşamamıştır.

Tam aksine henüz Sovyet baskısı altındayken ve hatta rejimleri uluslararası bir doktrine bağlı görünürken bile Doğu Avrupalı uluslar ekonomilerini ve politik sistemlerini tamamen dışa kapalı bir şekilde düzenlemişlerdi. Moskova, onların kendi aralarında bile ekonomik bir anlaşmaya gitmelerine izin vermiyordu. İkinci dünya şavaşı sırasında gelişen Polonya-Çekoslovakya planı iki ülke arasında gerçek bir federasyon amaçlıyordu ama Kremlin, bunu hemen engellemişti. Tito ve

Georgi Dimitrov tarafından planlanan Yugoslavya-Bulgaristan konfederasyonu da yine Kremlin tarafından durdurulmuştu. Anlaşmalar sadece dikey olarak, Moskova ile olabilirdi; yatay anlaşmalara, yani birbirleri arasında olabilecek birleşmelere ise kesinlikle izin verilmiyordu. Varşova Paktı ve Karşılıklı Ekonomik Destek Konseyi de aslında Sovyet kontrolünde olan kurumlardı.

Böylelikle her ülke diğer komşularından kesin çizgilerle ayrılmıştı. Bu komünist ülkelerin diğer komünist ülkelerle olan sınırları da tıpkı Batılı ülkelerle olan sınırları gibi dikenli tellerle belirlenmişti. Doğu Avrupa ülkelerindeki kişilerin komşu ülkelere serbestçe seyahat etmeleri mümkün değildi. Haberleşme ve eğitim-öğretim dayanışmaları da katı bir kontrol altındaydı. Karşılıklı ekonomik dayanışma da özendirilmiyor, her ulusun ekonomik açıdan kendi kendisine yetmesi bekleniyordu. Ancak Moskova'ya olan ekonomik bağımlılıkları ekonomide kendi kendilerine yetemediklerini ispatlamaktaydı. Sovyetler Birliği'nin, resmi ideolojiyi ve milliyetçilik duygularını böylesine körüklemesi sonucunda şövenizm denebilecek ölçülerde katı bir milliyetçilik anlayışının gelişmesi kaçınılmazdı.

Kendini Sovyet kontrolünden kurtarmaya çalışan bu bölgenin Balkanlaşma tehdidi altında olduğu doğrudur. Komünist deneyimi sayesinde ekonomik sekteye uğramış, şövenist duyguları iyice çoğalmış olan Doğu Avrupa, her zaman hayranlık duyduğu Batı Avrupa ile yakın ilişkiler kurmaya çabaladıkça içte ve dışta pek çok problemle karşılaşacaktır. Bu problemler belki yeni bir Balkan savaşını doğuracak kadar büyük olmayabilir ama yine de etnik şiddete, yerel millî sürtüşmelere, hatta bölgesel çatışmalara yol açabilir. Kosova'daki Arnavut-Sırp çekişmesi ve Transilvanya yüzünden meydana gelen Macaristan-Romanya anlaşmazlıkları, olayların ileride daha büyük boyutlara ulaşabileceğini göstermektedir.

Kısacası, Doğu Avrupa'nın de -Sovyetizasyonu sessiz, sakin ve kolayca olmayacağa benzemektedir.

III

Sovyetler Birliği için ufukta beliren, gerçekten kanlı olabilecek iç kargaşaların yanında, yukarıda bahsedilen tehlikeler daha önemsiz kalmaktadır. Değişik millî kökenli çeşitli insan gruplarından müteşekkil Sovyetler Birliği'nde milliyetçilik anlayışı Doğu Avrupa'ya nazaran çok daha fevri ve duygusal niteliktedir. Bu farklı kökenli azınlıkların esasında birbirleri ile çok eskiye dayalı anlaşmazlıkları da vardır. Üstelik aralarındaki sınırlarda tarihi kesinlik taşımamaktadır. Ayrıca, Moskova, tarihi benliğe sahip bir takım ulusların-özellikle de Polonya'daki gelişmelerden belirli bir şekilde etkilenen Baltık kökenlilerin-birtakım isteklerini yerine getirmeye çalıştıkça, diğer uluslar da aynı ayrıcalıklardan faydalanmak istemektedirler.

Sovyet millî meselesinin boyutları ve karışıklığı şaşırtıcı ölçülerdedir. 290 milyonluk Sovyetler Birliği nüfusunun 145 milyonunu Büyük Ruslar oluşturmaktadır. Diğer 145 milyonun 120 milyonu Sovyet Cumhuriyetleri denilen 14 farklı ulustan meydana gelmektedir. Nüfus artışının bu ikinci kesimde çok daha hızlı olması, yakın bir gelecekte bu cumhuriyetlerin toplam nüfusunun Büyük Ruslarınkini aşacağını göstermektedir. Ayrıca 100 kadar da etnik azınlık ve grup mevcuttur. Tabloyu daha da karışık hale getiren ve ilerisi için saatli bir bomba tehdidi yaratan nokta 25 milyon kadar Büyük Rus'un, Rus olmayan uluslarla iç içe yaşıyor olmasıdır. 40 milyon kadar da Rus olmayan vatandaş, kendi millî bölgelerinin dışında ikamet etmektedir. Toplamı 65 milyonu geçen bu 'dışarıdan gelenler' gelecekteki kargaşaların en büyük sebebini yaratmakla kalmayacak, böyle bir kargaşanında ilk kurbanları olma riskini taşıyacaklardır.

Tablo I'de görüleceği gibi, Sovyetler Birliği'ndeki Rus olmayan ulusların her biri Ruslarla ya da bir etnik azınlıkla karışmış durumdadır. Bunlardan bazılarının asıl problemi Büyük Rusların Kremlin'i ile ve kendi aralarında bulunan Ruslarladır. Nüfusunun %25'i Rus olan Estonya ve % 30'u Rus olan Latvia örnek gösterilebilir. Ayrıca, nüfusunun yine % 30'u Rus olan Kırgız, % 60'ı Rus ve Ukraynalı olan Kazakistan ve % 20'si Rus olan Ukrayna da Kremlin ve aralarındaki Ruslarla anlaşmazlığa düşen ulusların arasında sayılabilir. Diğerlerinin problemleri daha ziyade diğer Rus olmayan uluslarlar (meselâ Gürcülerin Abazalarla olan anlaşmazlıkları gibi) veya komşu bir Sovyet toplumuyladır. (Meselâ her ikisininde içinde diğerinden bir azınlığın yaşadığı Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki gibi). Bazılarının ise hem Kremlin ve Büyük Ruslarla hem de komşularıyla anlaşmazlıkları mevcuttur. Karmaşık bir nüfus yapısına sahip Orta Asya bu durum için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Üstelik, Sovyet rejimi pek istemeyerek de olsa, şimdi milliyetçilik unsurlarının kolaylıkla zemin bulabileceği bir takım kurumlar yaratmıştı. Sovyetlerin politik yapısı uzun zaman için farklı cumhuriyetlerin mevcudiyetine ve her birinin gizliden gizliye Sovyetler Birliği'nden kopma planları yapmasına uygundu. Yine de Stalin döneminde Rus olmayan pek çok komünist lider bu 'anayasal' hakkı suistimal etmeyi amaçladıkları gerekçesi ile kurşuna dizilmişti. Aslında bu resmî yapının bedeli, temelini Rus diline ve tarihine dayandıran bir 'kardeş milletler' anlayışı ile desteklenen, ve Moskova'dan Büyük Ruslar tarafından kontrol edilen merkezi güçtür. Yine de Stalinist dönem boyunca devam eden farklı millî cumhuriyetlerini sözde politik yapısı etnik istek ve arzuların birikmesine ve millî şuura nihayet erişince seslendirilmeyi beklemesine yol açmıştır.

Bu beklenen güne, Mikhail Gorbachev'in demokratizasyon ve perestroikası ile kavuşulmuştu. Ekonomik kararlar alma mekanizmasını değiştirmeden ve politik sistemde köklü bir demokratizasyon sağlamadan Sovyet sistemini canlandırmanın mümkün olamayacağını anlayan Gorbachev, Sovyetler Birliği'nin bünyesindeki millerlere daha çok yetki hakkı vermek gereğini duydu. Tabiî ki bu zamandır bastırılan millî kinlerin ve bölgede daha çok söz ve yetki sahibi olma isteklerinin su yüzüne çıkmasına zemin hazırladı. Böylece, daha adil davranmayı amaçlayan Gorbachev-ki Sovyet ekonomisini kalkındırmak için böyle davranması şarttı- Rus olmayanların eline kendi kaderlerini çizmeye devam etmesi için Moskova'yı tehdit edebilecekleri güçlü bir silah vermiş oldu.

TABLO I

Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin Nüfus Dağılımı

Cumhuriyet	Nüfus	Yerli Halk	Ruslar	Diğerleri
	(milyon)	(%)	(%)	(%)
Rusya	137.6	83	83	17
Ukrayna	49.8	75	19	6
Özbek	15.4	66	13	22
Kazak	14.7	33	42	25
Byelorussian	9.6	81	10	9
Azerbaycan	6.0	74	10	16
Gürcü	5.0	67	9	25
Moldavya	3.9	65	12	24
Tajik	3.8	56	12	32
Kırgız	3.5	44	29	27
Litvanya	3.4	80	9	11
Ermeni	3.0	89	3	9
Türkmen	2.8	57	15	29
Latvian	2 5	57	30	13
Estonya	1.5	68	25	7

Not : Yukarıdaki tablo 1979 nüfus sayımına göre düzenlenmiştir.

Gorbachev'in araladığı fırsat kapısını zorlarken, Sovyetler Birliği vatandaşları o zamana kadar sadece kağıt üzerinde kalmış olan 'Sovyet Anayasasından' yararlandılar. Bu anayasanın 76. maddesi şöyle demektedir: "Birleşik bir cumhuriyet, müstakil bir Sovyet sosyalist devleti olup, diğer Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile birleşmesi sonucunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni oluşturmaktadır". 80. maddede ise birlik cumhuriyetlerin "yabancı memleketlerle istedikleri gibi ilişkilere girip anlaşmalar imzalayabilecekleri" belirtilmekte, 81. madde de "birlik cumhuriyetlerinin müstakil olma hakkından" bahsedilmektedir. Hatta 72. madde de hiçbir sınırlama olmaksızın "her Sovyet Cumhuriyetinin SSCB'nden ayrılma kararını almakta özgür olduğu" açıkça ifade edilmektedir. Bu maddelerden de görüldüğü gibi ulusal özgürlük esasında kağıt üzerinde mevcuttu ve Rus olmayan ulusların kararlı liderlerini kendisinden istifade etmeye davet eder gibiydi.

Sovyet İmparatorluğunun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi de, Rus olmayan Sovyet halkının milliyetçi heveslere kapılmalarında beklenmedik bir biçimde tesirli oldu. Sovyetler Birliği kapalı bir 'sosyalist' devlet olduğu sürece Moskova, birliğin 'sosyalizmin kutsal mirasını' korumak için gerekli olduğunu öne sürebiliyordu. Fakat zamanla başka komünist devletler de ortaya çıktıkça Rus-olmayan komünistler neden kendilerinin de bağımsız bir komünist devlet olmadıklarını, meselâ tıpkı Doğu Avrupalı komünist devletler gibi müstakil, ama yine komünist bir devlet olmadıklarını ve neden hâlâ Sovyetler Birliği'ne bağlı olduklarını düşünmeye başladılar. Böylece Kremlin'in baskı ve yönetimini Sovyet sınırlarının ötesine taşırması, bir yandan da Rus olmayan Sovyet komünistlerine ideolojik bir mesnet vermişti.

Rus olmayan kitlelerin milliyetçilik bilincine erişmeleri sürecinde beş farklı aşama göze çarpmaktadır. Birinci aşamada milliyetçiliğin asıl gayesi ufukta iyice belirginleşen Ruslaşmaya karşı koyabilmek için hiç değilse millî dili korumaya ve yaşatmaya yönelikti. İkinci aşama, millî dil konusunda başarıya ulaşıldıktan sonra hemen hemen otomatik olarak milli kültürü canlı tutmaya yönelik çabaları karpıyordu. Üçüncü aşamada ortaya çıkan millî ekonomiyi belirleyebilme arzusu, dördüncü aşamada millî politika üzerinde kesin söz sahibi olmaya dönüşmüştü. En sonuncu, yani beşinci aşamada ise Rus olmayanlar, milliyetçilik anlayışları doğrultusunda artık ulusal özgürlük ve müstakil bir devlet olma talebinde bulunmak üzeredirler.

Sovyet cumhuriyetlerine genel bir bakış atarsak şu tabloyu görürüz: Birinci Dünya Savaşının sonucundan 1940'a kadar bağımsız olan ve politik bilince sahip Baltık cumhuriyetleri ile on dokuzuncu yüzyıl öncesinde ve 1918 ile 1923 yılları arasında bağımsızlığı tatmış olan Gürcistan şu anda dördüncü aşamadan beşinci aşamaya geçmektedirler. 50 milyondan fazla nüfusa sahip olduğu için çok önemli olan Ukrayna en az ikinci aşamaya ulaşmıştır. Hatta Kiev'deki ve özellikle Lovov'daki politik çalkantılara bakılırsa dördüncü aşama ile beşinci aşama arasında bir yerdedir. Byelorussia ve Moldavya henüz birinci veya ikinci aşamadadırlar. Ama buna mukabil, Afganistan'daki Sovyet mezalimi dolayısıyla İslamî duyguları bilenmiş olan pek çok Orta Asya Sovyet Cumhuriyeti üçüncü aşamayı geride bırakarak dördüncü aşamaya girmiştir.

Artık hiçbir Rus olmayan cumhuriyette millî arzulara set çekilmemektedir. Ruslaştırma işlemlerine Rus olmayan tüm cumhuriyetlerde kesinlikle karşı koyulmakta -hatta bazen çeşitli olaylara da sahne olan gösterilerle kınanmaktadır. Baltık

cumhuriyetlerinde önemli siyasi pozisyonlara sahip olan milliyetçi görüşlü elit kesim sonuçta müstakil devlet haline gelmek istediklerini artık saklamamaktadırlar. Pek çok diğer cumhuriyetlerde de milliyetçi aydınlar tarafından uyandırılan halktan gelen baskılar bu yöndedir. Ayrıca yüzlerce bölgede binlerce kişinin ölümü ile sonuçlanan etnik grup çatışmaları patlak vermiştir. Resmi açıklamalara göre yüzbinlerce mülteci millî zulümden kaçmış ve böylece, meselâ 350.000 Ermeni ve Azeri yurdunu terk edip evsiz barksız kalmıştır. Bu tablonun düzelmeyeceği, tam aksine giderek kötüleşeceği açıkça görülebilmektedir.

Milliyetçilik konusu, Sovyet politika hayatının belli başlı konusu haline gelmiş, hatta ekonomik krizi bile unutturmuştur. milliyetçilik, politik ve ekonomik perestroikayı hemen hemen her yönüyle etkilemekte ve büyük ölçüde karışıklıklara sebep olmaktadır. Bu milliyetçilik konusu kendisini çok değişik şekillerde göstermektedir. Örnek olarak Baltık cumhuriyetlerini verebiliriz. Buralarda milliyetçilik, Moskova'nın yönetimi terk etmesini sağlamak amacıyla yapılan barışçı ve anayasaya uygun mücadeleler şeklinde ortaya çıkmakta ve hatta merkezi kontrolün millî kaynaklara teslim edilmesini talep eden yasalar meydana getirilmektedir. 1986'da Kazakistan Alma Ata'da veya 1989 Gürcistan Tiflis'de olduğu gibi milliyetçilik fikri muayyen zamanlarda ortaya çıkmış, Büyük Rus hakimiyetine karşı şiddete dönüşmüş ve yabancı "işgalcilere" karşı millî kurtuluş mücadelesi fikrini doğurmuştur. Milliyetçilik, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan gibi yerlerde ise en ilkel hırs ve öfkelerin sonucu, etnik gruplararası programlanmış katliam şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, milliyetçilik fikri henüz ismen bir Sovyet cumhuriyeti olarak mevcut olmayan bazı küçük halklara sirayet etmiş ve Sovyet ihtilafını hızlandıran millî çeşitlilik fikrini harekete geçirmiştir.

Son olarak ve aynı derecede ehemmiyetli bir başka konu da, bütün bu meydana gelenler, Rusların ve Rus olmayanların kaynaşmaları sebebiyle parlamaya hazır bir durum yaratmıştır. Ana vatanlarının dışında, düşmana ait bölgelerde yaşayan 65 milyon kişi ile Marks'ın 'milletlerin hapishanesi' diye adlandırılan Rus imparatorluğunun kontrolden çıkması ve milletlerin çarpıştığı bir savaş alanı haline dönüşmesi gibi korkunç bir ihtimal gündeme gelmiştir.

Böyle bir sonuç özellikle Büyük Ruslar için kötü olacaktır. Rus imparatorluğu birkaç yüzyıldır topraklarını yaklaşık her yıl bir Vermont eyaleti veya Hollanda kadar genişletmiştir. Bu süreç içerisinde Rusya, dünyanın en geniş imparatorluğu haline gelmiş ve şu ana kadar dünyanın en dayanıklı ve devamlı çok milletli imparatorluğu olmuştur. Fakat çok yakın bir gelecekte Büyük Ruslar ya Rus olmayanları baskı altında tutma veya onlara karşı boyun eğme gibi hoş olmayan bir ikileme düşeceklerdir ve bu ihtimal Rusların refahını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir.

Doğu Avrupa'daki milliyetçilik fikri ile, Sovyetler Birliği'ndeki Rus olmayanların artan istekleri arasında mevcut olan bağlar, işi daha da karışık hale getirmektedir. Kremlin için Rusya'daki Rus olmayanları baskı altında tutma politikasını Doğu Avrupa'daki milliyetçi fikirlere gösterilen toleranstan ayırma şeklindeki bir politika pek kolay olmayacaktır. Hatta, dahili perestroikayı devam ettirmek oldukça güçleşecektir. Gerçekten, şu anda Sovyetler Birliği'nde mevcut kendini millet olarak kabul ettirme fikrinin büyük bir bölümü, daha önceki Dayanışma Örgütü ve Polonya'daki Katolik Kilisesi tarafından harekete geçirilmişti. Sovyetler Birliği'ndeki Rus olmayanların milliyetçilik fikirlerinin bastırılmasının Doğu Avrupa'da Sovyet alanındaki milliyetçilik hareketlerine gösterilen toleransla

birleşmesi, milliyetçilik fikrinin ısrarlı ve kalıcı olacağını göstermekteydi; çünkü, cesaretlenmiş Polonyalılar ve Macarlar, bastırılmış Rus olmayan halkları desteklediklerini açıklıyorlardı.

Böylece, dahili bir tedbir, Doğu Avrupa'da da açık bir müdahale şeklinde olmasa bile belli ölçüde bir baskı kullanmayı gerekli kılmaktaydı. Herhangi bir müdahale, politik ve ekonomik açıdan gerçekten oldukça pahalıya mal olurdu. Böyle bir durumda Moskova, enerjilerini ve kaynaklarını Doğu Avrupalıları sindirmek için kullanmak zorunda kalacak ve bunu da bölgedeki yıkıcı isyanların süratini ve gücünü artırmadan yapmak zorunda kalacaktır. Şu anda Kremlin'in arzu edebileceği en son şey, Doğu Avrupa ve dahili Sovyet millî düzensizliklerin birleşmesidir.

Rus olmayanların bastırılmasının dahili sonuçları da oldukça pahalıya mal olacaktır. Bir bastırma politikası artan Büyük Rus şovenizminin üzerine kurulmalıydı. Böyle bir politikanın takip edilmesi sonucu anti-Rus duygular daha da beslenmiş olacaktır. Dahası, Moskova'nın merkezileştirilmiş kontrolünü tekrar gündeme getirme yolundaki her hangi bir çaba, politik ve hatta belki de fizikî bir karşı koyma ile karşı karşıya kalabilir. Rus olmayanlar artık, Çarlar tarafından koloniler haline dönüştürülen cahil halklar veya başları kesilmiş Stalinizm kurbanları değildirler. Şimdi onlar artık kendi millî aydınlarına ve daha da önemlisi millî kimlik fikrine sahiptirler.

Engelleyici tedbirler, sert ve ciddi uygulamaları gerekli kılacaktır. Bu da, ekonomiyi merkeziyetçilikten kurtarma arayışını tehlikeye düşürecektir. Etkili bir bastırma, Moskova'nın politik gücünün artırılmasını gerektirecektir; fakat bu da ekonominin merkeziyetçilikten uzaklaştırılması yolundaki çalışmalara uygun olmayacaktır .Başarılı bir perestroika için

harcanacak en ılımlı ve tutarlı çabalar, özellikle Sovyet ekonomisine üretici olarak büyük katkılarda bulunan Rus olmayan gruplar arasında ekonominin hızlandırılmasına dayandığı için, dahili bir baskı perestroikayı öldürecektir. Aslında, imparatorluğun devamlılığını sağlayabilmek için yapılacak baskı, Büyük Rusların bazı şeylerden feragat etmelerini gerektirecektir. Büyük Ruslar daha fazla demokratikleşme ve daha fazla saadet rüyalarından vazgeçmek zorunda kalacaklardır. Mantıksız olan bir gerçek ise, Rus imparatorluğu sadece fakirleşmiş Büyük Rus millî garnizon devleti olarak sürdürülebilecektir.

Eğer milliyetçilik akımı son iki üç senedir olduğu gibi daha da hızlı yayılmaya devam ederse, Büyük Ruslar için gelecek daha da korkunç ve ümitsiz olacaktır. Eğer Kremlin durumu kabullenir ve ekonomik perestroika duraklarsa, Büyük Rusların aleyhine bir durum ortaya çıkacak ve Rus olmayanlar çalışmalarının meyvelerini toplayabilmek için daha çok çaba harcamaya başlayacaklardır. Eğer perestroika başarılı olursa, esasında bundan fayda sağlayacak kişiler Büyük Ruslar değil, Rus olmayanlardır. Baltıklılar, Gürcüler, Ermeniler ve Özbekler arasında ticaret ve özel teşebbüs Sovyet tecrübesi sebebi ile bastırılmıştı. Ekonomik hayatın devlet tarafından kontrol edilmesine boyun eğme işine Rus olmayan halklar pek katılmıyorlardı. Bu özel faktörler, Rus olmayanların dünya ticaretine girmeleri ve topraklarındaki doğal kaynaklara gösterdikleri ilgi, başarılı bir perestroikanın Büyük Ruslardan ziyade onların işine yarayacağını açıkça göstermektedir.

Esasında, eğer Büyük Ruslar Rus olmayan bölgelerde sıkı bir kontrolü gerçekleştiremezse, kendilerini bir ciddi biyolojik hayatı sürdürebilme krizi içinde bulabilirler. Şimdi, Rus olmayanlar hem daha iddiacı, hem de daha doğuran hale

gelmişlerdir. Nüfus sayımlarıyla ilgili istatistiki bilgi göstermektedir ki, şu an için Ruslar sayıca fazla gelmektedir. Fakat, bugün için sayıları yaklaşık 50 milyon olan Müslümanlar yılda Ruslar kadar çocuk dünyaya getirmektedirler. (Rusların sayısı yaklaşık 145 milyon kadardır.)

Daha da kötüsü, Büyük Rusların bulunduğu bölgelerle dünyanın diğer bölgeleri arasında ticarî yollar bulunmamaktadır; bu bölgeler işlenebilir topraklar ve doğal kaynaklar bakımından da fakir durumdadır. Ayrıca, bu bölgeler iklim bakımından da şanssızdır ve buralarda doğal veya etnik sınırlar da açıkça belirgin değildir. Bu sebeple, geniş boyutlu bir millî ayrılma meydana gelmesi kanlı çarpışmalara sebep olacak ve belki de Rus olmayan bölgelerden çıkarılmış milyonlarca Büyük Rus'u barındıracak fakir bir Rusya ihtimalini ortaya çıkaracaktır.

IV

Bu sebeple Büyük Rusların pek çıkar yolları bulunmamaktadır ve sonuçta komşularıyla birlikte dostça hayatlarını sürdürmek zorundadırlar. Bununla beraber, birlikte yaşamaktan kaynaklanacak zorluklara cevap olabilecek iki muhtemel tedbir seçeneği vardır: Birinci seçeneğe göre Ruslar etkili politik güçlerini muhafaza edecekler fakat, hem Sovyetler Birliği'ndeki ve belki de Doğu Avrupa'da bazı ülkelerdeki millî egemenlik hareketlerini ezmek için çaba sarf edeceklerdir. Büyük bir ihtimalle, baskılı bir politika soğuk savaş fikrini alevlendirecek ve Rusların fakirliğinin devam etmesine sebep olacaktır.

İkinci ihtimal, politik gücü ve ekonomik imtiyazı devam ettirebilmek için tedbir almayı gerektirecektir ki, bu da imparatorluğun parçalara ayrılmasına pek engel olamayacaktır. Olumlu bir değişiklik olmadığı sürece Baltık cumhuriyetleri

muhtemelen ayrılma talebinde bulunacak ve İskandinav devletleri ile birleşmeyi isteyeceklerdir. Bu aynı zamanda Gürcistan'ın da ayrılma isteğini gündeme getirecek ve Orta Asya'daki cumhuriyetlerin de bağımsız olma isteklerini uyandıracaktır. Böylece Ukrayna ve hatta Byelorussia bu bağımsız olma yolunu takip edeceklerdir. Böylece Rusya VII. yüzyıl ortalarındaki sınırlarına itilmiş olacaktır. Bu süreç muhtemelen oldukça kanlı geçecek ve 1940'larda Hintliler ve Pakistanlıların transferini hatırlatan bir süreç olacak ve belki de 1980'lerin Lübnan trajedisini de akıllara getirecektir.

Bu verilen değişim hareketleri göz önünde bulundurulduğunda, Büyük Rusların ellerinde bulunan politik alternatifler nelerdir? Doğal olarak, Ruslar asgari bir ziyanla statükoyu korumayı tercih edeceklerdir. Eğer seçim yapmak zorunda kalırlarsa, muhtemelen baskı yapmayı tercih edecekler fakat buna da son çare olarak başvuracaklardır. Büyük Rus milliyetçiliğinin artmasıyla bu seçeneğin yakın gelecekte daha çok taraftar bulacağı ihtimali vardır. Ruslar aralarında eşsiz millî görevleri hakkında çeşitli konuşmalar yapmaktadırlar. Aynı zamanda, ülkede karışıklık arttıkça ve komünist ideoloji yok olmaya devam ettikçe Rusların hayal kırıklığı duyguları da artmaktadır.

Bazı Ruslar arasındaki huzursuzluk ve karamsarlık hali yeni toplanan Kongre boyunca da kendisini göstermiştir. 1989 Haziranı başlarında bir konuşma yapan milletvekili ve aynı zamanda bir yazar olan V.G. Rasputin, büyük devrim öncesi başbakan olan Stolypin'in sözlerini hatırlatarak onun hatırasını canlandırdı ve Rus olmayan konuşmacıları kınadı. Rasputin Stolypin'in söylediği sözlere benzer sözler söylüyordu: "Beyler, sizler ayaklanmalısınız- çünkü bizim güçlü ve büyük bir ülkeye ihtiyacımız var." Üyelerin alkışları arasında Rasputin sözlerine

şöyle devam etmiştir: "Saygıdeğer kardeşlerim, iddia ile savunulan şovenizm ve Rusların anlaşılması güç gururları, aslında sizin millî duygularınız üzerinde oynayan kişilerin uydurduğu yalanlardır." Ruslar tarafından yapılan fedakârlıklara karşı Rus olmayanların şükranla dolu olmamalarını kınayan Rasputin şu soruyu sormaktadır:

Belki de esasında birlikten ayrılmak Rusya için daha mı iyi olacaktır? Biz hâlâ birkaç tabii ve insanî kaynaklara sahibiz, gücümüz henüz tamamen kaybolmadı. Ancak bundan sonra milliyetçi olarak damgalanma korkusu olmaksızın millî bilinçten bahsedebilir ve rahatça 'Rus' kelimesini kullanabiliriz. Bütün insanları tek bir manevî bedende toplayabileceğiz. Yine Rus milletvekilleri alkışlarla cevap verdiler ve şüphesiz Büyük Rus imparatorluğunun devamlılığını sağlamak için gerekli olacak baskı uygulama politikası için de aynı şekilde alkışlayacaklardır.

Şu an için Kremlin'deki Büyük Ruslar statükoyu koruyabilmek için gayret etmektedirler ve ustalıklı bir baskı, uzlaşmada seçicilik ve anayasada kısıtlı bir reform politikası takip etmektedirler. Ustalıklı bir baskı politikası takip edilirken Rus olmayan milletler birbirlerinden ayrılmakta ve bu milletler karşı karşıya getirilmekte ve bu sırada Moskova da hakem ve koruyucu rolünü oynamaktadır. Uzlaşmada seçicilik bazı milliyetçi cumhuriyetlerin isteklerini kabul etmeyi icap ettirmektedir. Ruslar, bu şekilde, bu cumhuriyetlerin daha fazla egemenlik isteğinde bulunmalarını önlemeyi düşünmektedirler. Çünkü buna benzer bir olay Baltık cumhuriyetlerinde görülmüştür. Böyle bir istekte bulunan Ukrayna ve Byelorussia halklarının da bastırılması ve millî liderlerinin tutuklanması veya sürgüne gönderilmesi de söz konusu olabilecektir. Sonuçta Moskova mevcut anayasada bazı değişiklikler yapmayı planlamakta ve Rus olmayanların özellikle sosyoekonomik

alanda gerçek kuvvetlerini güçlendirmeyi düşünmektedir.

Bütün bu alınacak tedbirlere rağmen, Sovyetler Birliği'ndeki milliyetçilik fikrinin tamamen ortadan kaldırılabilmesi oldukça imkansız görülmektedir. İmparatorluk artık eski durumunu muhafaza edemeyecektir. Mevcut olan durum biraz değiştirilebilse bile, Rus olmayan halkların milliyetçilik fikirlerini tatmin etmek pek mümkün olmayacaktır. Bu halklar, egemenliklerini elde etme yolunda aynı aşamada olmayabilirler; Moskova'ya karşı birleşmede başarılı olmayabilirler veya istekleri çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Fakat gerçek olan şudur ki, bu halkları millî istekleri bundan böyle Büyük Rusların politik ve ekonomik hakimiyetiyle mutabık düşmeyecektir.

Üstelik, daha önce de belirtildiği gibi, bu milliyetçilik fikri Doğu Avrupalılar tarafından da desteklenmektedir. Doğu Avrupalıların egemenlik yolundaki başarıları Baltık cumhuriyetleri, Ukrayna, Byelorussia ve Gürcistan üzerindeki etkilerini sürdürecektir. Orta Asya'daki milliyetçilik, İran ve Afganistan halklarının süper güçlere karşı millî ve dinî meydan okumaları sebebiyle de kızışmıştır. Bütün bunlar Ruslar için çözümlenmesi güç bir problemler zinciri haline gelmekte ve büyük imparatorluğu tehdit etmektedir.

V

Bu konuda Batı artık sessiz kalamaz. Tarihi bir dram hızla gelişmektedir ve sonuçta milletler için ya çok iyi veya çok kötü ve ciddi sonuçlar ortaya çıkabilir. Sovyetler Birliği için sonuç iki şekilde gelişebilir: Büyük Rus İmparatorluğu gücünü devam ettirir veya Sovyetler Birliği çok uluslu bir demokrasiye doğru adım atar. Ama bunların her ikisi birden gerçekleşemez. Bundan

başka, ideolojisi ister Marksist ideoloji olsun, ister şovenist bir ideoloji olsun, Rusya geniş bir askeri imparatorluktur.

Bununla beraber, tereddütler içinde demokratikleşme yolunda ilerleyen ve bir yandan da Rus olmayanların özgürlüklerini gönülsüzce kabul etmek zorunda kalan Rusya, Rus olmayan milletlerle birlikte etnik bir vahşetin içine düşmek üzeredir. Bu şekilde Avrupa'da dengeyi sağlayabilmek için ne Doğu Avrupa'nın Balkanlaşması, ne de Sovyetler Birliği'nin Lübnanlaşması ve öte yandan da Büyük Rus İmparatorluğunun sağlamlaşması arzu edilen sonuçları doğurmayacaktır.

Şu anda Batı'nın sessiz kalması daha akılcı bir yol olacaktır. Her halukârda, bu karışık durumdan kaçınmak onunla karşı karşıya kalmaktan daha kolay ve daha caziptir. Problemi tamamen göz ardı etmekten daha da kötüsü ise, iki blok arasındaki soğuk savaş yarışında doğal olarak mevcut olduğu belirtilen "dengenin" kaybolması sonucu ellerin oğuşturulmaya başlanmış olmasıdır. Bu denge, tarihi açıdan oldukça sahte bir denge idi ve iki süper gücün jeopolitik ve ideolojik açıdan ihtilâf içinde olması sebebiyle ortaya çıkmıştı. Sovyetler Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne rakip olma ihtimalinin yavaş yavaş zayıflaması, Ruslara boyun eğmek zorunda kalmış milletlerin özgürlük isteklerini su yüzüne çıkarmıştır. Bu gelişme kınanmamalı; aksine memnuniyetle karşılanmalıdır.

Her halukârda, işleri düzeltmek için açık olan yollar pek de uzun süre açık kalmayacaktır. Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da fikir ayrılıkları devam ederse ve özellikle eğer Moskova yavaş yavaş bir baskı politikasına başvurursa, sonuçta problem Batı'daki kamuoyunun ve hatta politika yapıcılarının da dikkatini çekecektir. En azından, uygulanacak bir baskı politikası halen oldukça nazik bir konu olan Doğu-Batı

ilişkilerindeki problemlere bir de insan hakları problemini ekleyecektir. Bundan başka, bir noktada şu soru akıllara gelmeye başlayacaktır: Batı hangi standarda göre Polonya'nın özgürlüğünü desteklemekte fakat Ukraynalıların veya Lituanyalıların bağımsız bir devlet kurma isteklerini göz ardı etmektedir.

Ayrıca, büyük tarihi Doğu-Batı yarışının odak noktası artık doğuya doğru kaymaktadır. 1940'lar ve 1950'lerde Doğu ve Batı arasındaki politik çekişmenin Avrupa'yı ikiye ayıran çizginin batısında devam ettiğini hatırlamak gerekmektedir. Bu mücadele Fransa ve İtalya'nın gelecekleri üzerine yapılmıştı. Bu sırada Sovyetler Birliği de Doğu Avrupa üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırma konusunda oldukça serbest hareket edebilmişti.

Tarihin ikilemleri artık Orta Avrupa'yı ikiye ayıran çizginin doğusunda ortaya çıkacaktır. Bundan sonra, Avrupa'daki önemli bir soru Doğu Avrupa'nın kaderi ile ilgili olacaktır. Doğu Avrupa tamamen Sovyet kontrolünden kurtulmayı başarabilecek mi? Muhtemelen, gelecek yüzyılda Lituanya, Latvia, Estonya ve Ukrayna'da da komünizm bir ideoloji olarak ortadan kalkacak ve Rusya'nın imparatorluk gücü de zayıflayacaktır.

Bu sebeple, Sovyet dünyasındaki bu karışıklıklar Doğu-Batı ilişkilerini tamamen zayıflatmadan, Batı'nın bu probleme yönelik bir çözüm bulması gerekmektedir. Batı'nın bu konuda alacağı tavır, zamanımızda bütün milletlerce kabul görmeli ve millî duyguları gittikçe artan halkların fayda sağlayabileceği bir çözüm olmalıdır. Batı'nın ortaya koyacağı çözüm, Doğu Avrupa veya Sovyetler Birliği'ndeki bölünmeyi araştırmaktan ziyade süregelen baskı politikalarının daha işbirlikçi ilişkilere dönüşmesini sağlamak olmalıdır.

Batı aynı zamanda, Doğu Avrupa ülkelerinin çoğulcu bir sosyal yapıyı kabul etmeye ve Avrupa Topluluğuna kabul edilmeye hazır olduğunun üzerinde önemle durmalıdır. Ayrıca bazı geçiş usulleri belirtilmeli ve usuller sayesinde Doğu Avrupalıların Avrupa birliğine girmeleri sağlanmalıdır. Bunun için de,Polonya ve Macaristan'ın Avrupa Topluluğuna kabul edilmesi bu yolda atılacak ilk adım olacaktır.

Aynı zamanda, Batı artık Doğu Avrupa veya Orta Avrupa'nın kendi içinde işbirliği yapmasının da arzu edilen bir konu olduğuna da önem vermelidir. Örnek vermek istenirse, bugün Macaristan ve Avusturya 1992 Viyana-Budapeşte Dünya Fuarı için birlikte çalışmaktadırlar ve bundan sonra da aralarında ekonomik ilişkiler olacağı tahmin edilmektedir. Böyle bir işbirliğine Yugoslavya da katılabilecektir. Polonya ve Çekoslovakya arasında da politik ve ekonomik açıdan bir konfederasyon özelliği olan yakın ilişkiler kurulabilecektir ve böyle bir işbirliğinin Orta Avrupa üzerinde istikrarlı tesirleri olabilecektir. Polonya ve Çekoslovakya işbirliği, Almanya ve Rusya arasındaki zedelenebilir bölgede kuvvetli bir bölge yaratabilecek ve Orta Avrupa'da bir denge sağlayacaktır. Benzer şekilde, Balkanlarda ekonomik işbirliği teşvik edilecek ve sonuçta komünizmin ölmesi sonucu milliyletçilikten kaynaklanan kavgalar da önlenmiş olacaktır.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Topluluğu, bir Orta Avrupa ekolojik kurtarma programı hazırlanmasına yardımcı olarak önemli bir katkıda bulunacaktır. Bölgedeki ekolojik kriz oldukça vahimdir. Polonya-Çekoslovakya-Doğu Almanya endüstri üçgeni arasında kalan bölge düyanın en kirlenmiş bölgelerindendir. Bölgedeki devletler arasında bu konudaki sorumluluk açısından ateşli tartışmalar devam etmektedir. Milliyetçi çarpışmalar ve ekolojik harap olma birbirini

hızlandırabilir. Bu sebeple, bölgede bir işbirliğine acele ihtiyaç vardır ve bunun sağlanmasında Batı'nın imkânlar hazırlaması gerekmektedir.

Son yıllarda, bazı Güneydoğu Asya ülkeleri ASEAN adıyla bir birlik kurmuşlardır. Bu ülkeler coğrafi açıdan oldukça dağınık ve tarihi açıdan da çatışma içinde olmalarına rağmen birlikte böyle bir birlik kurabilmişlerdir. Aynı şekilde bir işbirliğini Doğu-Orta Avrupa'nın da kurabilmesini ümit etmek mümkündür.

Bu şekilde, daha işbirlikçi bir Orta Avrupa'da Almanların kuracağı bir konfederasyon ihtimali ortaya çıkacaktır. Böylece, Almanların yıllardır süren millî irade isteğine bir çözüm bulunmuş olacak ve Almanya'nın güçlenmesinden korkan komşuları için de bir ferahlama söz konusu olacaktır Almanya'nın bölünmesi ancak böyle bir çerçeve içerisinde en güvenli şekilde çözümlenecektir.

İki Alman devletinin birleşmesi Almanya'nın doğu ve batı komşularının korkularını hafifletmek için bazı özel güvenlik tedbirlerini icap ettirecektir. Meselâ, bir konfederasyonla birleşme sonucunda önceden belirlenen bir süre, diyelim ki 20 sene, iki tarafın da askerî gücünün Alman topraklarında bulunmasına özel bir yerleşim düzeni getirilecektir. Bir başka deyişle, Almanların politik özgürlüğü, mevcut güvenlik sistemindeki bir karışıklığa sebep olmayacaktır. Böylece Almanların isteklerini meşrulaştırmaları çok ürkütücü olmayacaktır.

Böyle bir ayarlama bütün Avrupa için bir güvenlik sisteminin kurulmasına zemin hazırlayabilir ve bu şekilde Avrupa'da ani bir denge bozulmasına sebep olabilecek Orta Avrupa'daki değişiklik riski de azaltılabilecektir. Almanya'nın

birleşmesi konusunda en iyi çözüm, birleşik bir Nato-Varşova Paktı anlaşması olacak ve mevcut sınırlar içinde ve özel güvenlik şartları dahilinde konu çözüme kavuşturulacaktır. Fakat bundan böyle Varşova Paktı ideolojik baskı aracı olarak hizmet etmeyecektir. Bir başka deyişle, meselâ bir Polonyalı veya bir Macar hâlâ Varşova Paktı üyesi olabilecek fakat, bu üyeliği ideolojik sebeplerle değil, daha ziyade jeopolitik sebeplerden dolayı olacaktır. Böyle bir düzenleme, özellikle Doğu Avrupa'da tekrar doğabilecek bölgeler arası çatışmaları engelemeye de yardımcı olacaktır

Tabii bu demek değildir ki, yapılan düzenleme bölgedeki bütün problemleri sonsuza kadar çözümlemiş olacak. Fakat Batılı liderler artık komünizm sonrası Avrupa'nın demokratik yapısı hakkındaki bir taslağı hazırlamak zorundadırlar. Ancak bu şekilde bölgedeki yaraları saracak kalıcı bir çözüm bulunmuş olacaktır. Çok genel ve oldukça yüzeysel formüllerin meydana gelmekte olan değişiklikler için yapıcı tedbirlerin açıklamasında olumlu tesirleri olabilir ve bu şekilde değişikliklerin yıkıcı bazı sonuçlar doğurması da engellenmiş olabilir.

VI

Gelecek için yapıcı ve müspet bir görüş aynı şekilde Sovyetler Birliği için de gereklidir. Burada da Batı yardımcı olabilir. Artık Batı, Büyük Rus İmparatorluğu sınırları içinde ikâmet etmek zorunda olan hemen hemen tüm milletlerin karşılaştığı acı ve sıkıntı veren müşkül durumlar konusundaki görüşünü açıkca ifade etmeli ve ayrıca bazı temel reformların gerçekleşmesi sürecinde gerçekten yardımcı olma isteğini de belirtmelidir. Muhakkak ki muhtelif Sovyet milletleri arasında barışçı bir düzen içinde yaşamak, vahşi Rus baskısına veya gittikçe artan kanlı vahşete tercih edilecektir. Bu sebeple Batı,

Sovyetler Birliği'nin bir İmparatorluktan gerçekten kendi iradesiyle bir konfederasyona dönüşmesini tercih ettiğini ve onayladığını açıkça belirtmekten çekinmemelidir.

Politik açıdan cazip bir görüş mevcut gerçeğe meydan okumak zorundadır. Fakat bu görüş meydana gelen değişiklikler sırasında bir düzen getirmek zorundadır; aksi takdirde büyük bir karışıklık ortaya çıkabilir. Bu sebeple, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ilgili hızla artan krize çare olabilecek yeni formüllerin bulunması artık ütopik bir çalışma değil, gerçeğin ta kendisidir. Ayrıca, bu günlerde Sovyet politikasında Amerikalıların yaptıkları her şeye karşı duyulan hayranlık Amerikalıların Sovyetler Birliği'ndeki milletlerin yarattığı karışıklıkları yatıştırmak üzere benimsenecek bir konfederasyon düzenlemesini önermeleri icap ettirmektedir.

Sovyetler kendi problemleriyle uğraşırken halen Batı'da uygulanan çokulusluluk kavramını da incelemeleri önerisi de yapılacaktır. Meselâ, Kanada bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Quebec'in durumu belki de Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı düşünmeyen halklar için iyi bir örnek olabilir. Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ekonomik ilişkiler, Sovyetler Birliği'nden ayrılmak isteyen halklar için ayrıldıktan sonraki düzen konusunda bazı prensipler sağlayabilir. Batı Avrupa'da ortaya çıkan bazı müesseseler de millî egemenlik ve işbirliği konusunda oldukça fikir verecektir. Bu şekilde yapılan düzenlemelerde eksik olan tek şey disiplinli ve tek bir millî grup tarafından kontrol edilen bir partidir. Bu sebeple, mevcut Sovyetler Birliği Komünist Partisinin millî bir temele doğru kaydırılması fikri ortaya çıkacaktır.

Her halukârda, hem Ruslar için hem Rus olmayanların bir çoğu için, hem de dünyadaki diğer ülkeler için en iyi seçenek

bir konfederasyon kurma seçeneğidir. Esasında konfederasyon sürdürülen bütünlüğü sağlama çabaları ile demokrasiyi en iyi şekilde birleştirecektir. Konfederasyon Ruslar için demokrasi ve refahın bundan böyle imkânsız amaçlar olmayacağı anlamına gelecektir. Çünkü Ruslar artık başkalarına zulmeden ve bunun sonuçlarına dayanmak zorunda kalan kişiler olmayacaklardır. Rus olmayanlar için konfederasyon kendi vatanlarında politik ve ekonomik güç sağlayacaktır. Dünyadaki diğer ülkeler için ise çoğulcu bir Avrasya cumhuriyetler birliği söz konusu olacaktır.

Gerçek bir konfederasyon Rusya'nın millet-devlet ve imparatorluk olma arasındaki mistik bağını da koparacaktır. Böylece, Büyük Rus milliyetçiliği sonucunda Ruslar liderlikten ortaklığa geçmiş olacaklardı. Moskova ve Petrograd arasında bir iş dağılımı yapılacak ve biri konfederasyon başkenti, diğeri ise millî başkent olacaktır.

Sovyetler Birliği'nin bir konfederasyona dönüşmesi komünist partıde de bazı değişikliklerin yapılmasını icap ettirecektir. Partinin mevcut Leninist yapısı ve disiplini konfederasyon fikri ile bağdaşmayacaktır. Sonuçta, cumhuriyetlerde değişik komünist partilerin ve hatta komünist olmayan partilerin kurulmasına izin verilmelidir. Litvanyalılar bu konuda zaten öncülük etmektedirler.

Gerçek bir konfederasyon sosyoekonomik sistemlerde de bir çeşitlilik sağlayacaktır. Bazı Rus olmayan cumhuriyetler görevini bitirmiş komünist ekonomiden çabucak kurtulacak ve çoğulcu politikanın prensiplerini benimseyecektir. Diğer Rus olan cumhuriyetler ise birçok tarihi ve kültürel sebeplerden dolayı "sosyalizmi" sürdürmeyi tercih edeceklerdir.

Böyle bir çözüm Rus olmayan halkların milliyetçilik

duygularını tatmin edebilecek midir? Muhtemelen hepsini tatmin edemeyecektir, fakat, bazıları için mevcut acılara son verecek en iyi çare olarak görülecektir. Merkeziyetçilikten uzak bir konfederasyon üye milletlere kültür, ekonomi ve politika alanlarında hür iradelerini kullanma imkânı sağlayacaktır. Gerçek bir konfederasyon tam bir bağımsızlığın bile getiremeyeceği bazı güvenlik önlemlerini getirebilecektir. Bu sebeple, konfederasyon fikri şu anda Kremlin ve Büyük Ruslar tarafından idare edilen milletler için oldukça cazip olabilecektir.

Fakat bazı Rus olmayan milletler bu fikirden vazgeçebilirler. Bu milletler daha ziyade tamamen birlikten ayrılıp bağımsız olmayı isteyen milletler olacaklardır. Bir tek milletin bile ayrılması gerçek bir konfederasyon yerine yine Rusların yönetimi altında olan bir Sovyetler Birliği ihtimalini doğurur.

Her şeye rağmen, bazı Rus olmayan milletlerin ve özellikle de Baltık cumhuriyetlerinin özgürlük arayışları devam edecektir. Bu özgürlük istekleri meşru hale gelmekte ve Batı kamuoyunun dikkatını çekmektedir.

Bu sebeple, Moskova birlikten ayrılmayı düşünen milletlerin bu isteğini bütün halkın meşru oylarına sunmalıdır. Çünkü zaten mevcut Sovyet anayasası cumhuriyetlerin birlikten ayrılabilme hakkını tasdik etmektedir. Buna rağmen, resmî bir ayrılma tamamen birlikten kopma anlamına gelmeyebilir. Gerçek bir özgürlük isteğiyle milletlerin ayrılması bir Sovyet Konfederasyonu ile yapılacak bazı antlaşmalarla şarta bağlanabilir; özellikle ekonomik işbirliği ve hatta bazı güvenlik konularında birliktelik sağlanabilir.

Bu sebeple, Batı'nın milletlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılma çabalarına karşı takınacağı gerçek politik tavır, Sovyetler

Birliği'ni zor durumda bırakan bu milliyetçilik konusunu çok dikkatli ve geleceği iyi bir şekilde görebilen bir değerlendirme sonucu belirlenmelidir. Ayrıca, Sovyetler Birliği yakın bir gelecekte yeniden yapılanmadan vazgeçebilir, komünist ideoloji maskesi altında tekrar merkeziyetçi Büyük Rus İmparatorluğu idaresini kurabilir. Bu sebeple, Batı, Sovyetler Birliği'nde polis ve askeri gücün Baltık ve diğer cumhuriyetlerdeki millî liderleri tutuklaması durumunda sessiz kalmamalıdır.

Eğer böyle bir temayül görülecek olursa ki bu günlerde Brezhnev doktrininin tekrar gündemde olduğu görülmektedir, Batı'nın insan haklarına olan bağlılığı sonucu Rus olmayanların istekleri dıştan destek görecektir. Eğer bazı Batı hükümetleri bu konuda ihtiyatlı davranmaya karar vermiş olurlarsa, demokratik dünyanın büyük bir bölümünün fikrine tecavüz edilmiş olacaktır. Sayısız ferdi kuruluşun Kremlin'in kurbanlarını destekleyeceği görülmektedir. Milletlerarası neticeler Sovyetler Birliği için pek olumlu olmayacaktır. Moskova ile ilişkiler kesilecek ve Moskova ciddî bir şekilde eleştirilecektir.

Bununla birlikte, eğer Sovyetler Birliği ayrılma konusunda iyi niyetli bir tutum içerisine girecek olursa, doğal olarak Batı'nın politikası da daha yumuşak olacaktır. Eğer reform hareketleri sonucu mevcut Rus idare şekli gerçek bir çok uluslu yönetim şekline dönüşürse; eğer Rus olmayan milletler kendi devletlerini idare etme hakkına sahip olurlarsa ve bu şekilde gerçek bir konfederasyon kurulabilirse, Batı bu durumda sadece alkışlamakla kalmaz; daha çok şeyler yapar ve elinden geldiğince yardımcı olup, katkıda bulunur.

Mevcut Sovyetler Birliği sadece bir Rus imparatorluğu değil, aynı zamanda gelişmemiş bir toplumdur. Amerika, Batı Avrupa ve Japonya Rus imparatorluğunun doğasında bulunan

merkeziyetçilik fikri ve komünist dogma sebebiyle fakir düşmüş milletlere bu fakirlikten kurtulmalarına yardım edeceklerini ifade etmektedirler. Merkeziyetçilikten uzak bir konfederasyon gerçek bir sosyal yenileşmeyi sağlayacak ve diğer ülkelere de daha az korku arz edecektir. Bunun karşılığında ülkeler krediler, birleşik kararlar ve ticaret antlaşmaları yoluyla yardımcı olabileceklerdir. Çoğulcu bir Sovyet Konfederasyonunun ortaya çıkması soğuk savaşın bittiğini ifade edecek, bu da herkesin menfaatine olacaktır.

İtiraf etmek gerekir ki, bütün bunların gerçekleşmesi bir anda alamayacaktır. Tarih hızla ilerlerken Batı artık bu konudaki ilk adımlarını atmak zorundadır. İlk somut hareket Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliğindeki demokratik milliyetçi hareketleri desteklemek amacıyla ayırdığı 15 milyon dolarlık bütçeyi iki katına çıkarması şeklinde görülebilecektir. Aralarında karşılıklı saygı ve eşitlik bağları kurmaya çalışan Baltlar, Ukraynalılar, Gürcüler, Tajikler, Ruslar ve diğer milletler cesaretlendirilmeye ve desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Aynı şekilde Rus olmayan milletlerle olan ekonomik ve diplomatik ilişkilerini artırmayı düşünen Batı ülkeleri de desteklenmelidir.

VII

Kremlin'deki Rusları korkutan en önemli konu hem Sovyetler Birliği'ndeki, hem de Doğu Avrupa'daki milliyetçilik fikridir. Bu durumda Ruslar için en yapıcı sonuç, onlara kendilerini kurtarıcı olarak görmeleri şeklinde ortaya çıkan komplekslerinden kurtulma şansının verilmesi ve diğer milletlerle bir arada ve eşit şartlarda hayatlarını sürdürmelerinin sağlanmasıdır. Yaklaşık 300 yıllık sürekli bir genişlemenin sonunda şu anda büyük yorgunluk alâmetleri gösteren Rus

imparatorluğunda meydana gelebilecek değişikliklerden yine en çok Ruslar fayda sağlayacaklardır.

Batı özellikle Ruslara bu tarihi dönüm noktasında şu şekilde yardımcı olabilir; Almanya'da komşularını korkutmayacak bir konfederasyonun kurulması yolundaki olumlu görüşlerini açıklayarak, Doğu Avrupa'nın bütün Avrupa ile daha çok işbirliği içinde olması gereğini ifade ederek ve bir Sovyet Konfederasyonunun kurulması hakkındaki görüşlerini beyan ederek, son zamanlarda Batı çoğulcu demokrasi fikrini ve pazar sistemini yaygınlaştırmış fakat bu konularda Sovyetler alaycı bir tavır içinde hareket etmişlerdir. Fakat artık bu günlerde bu fikirler Sovyet perestroikasında sık sık tartışılır hale gelmiştir. Benzer şekilde Batı komünizm sonrası dönemde ortaya çıkan milliyetçilikten doğan problemler karşısında alınabilecek tek tedbirin konfederasyon kurma olduğunu açıklamalı ve bu konuda liderlik yapmalıdır.

BÜYÜK ÇÖKÜŞ

Büyük Çöküş'ün önsözünde şu çarpıcı sözler yer almaktadır: " Bu kitap komünizmin çöküşü hakkındadır. Eser, hem sistemin hem de doktrinin giderek bozulmasını ve can çekişmesini tahlil ederek ve açıklayarak işe başlar. Gelecek yüzyıla kadar komünizmin ve onun insan tabiatına esasında ters olan doktrininin bir daha tarih sahnesine çıkmamak üzere ortadan kayboluşunun gerçekleşmesiyle biter. Bazı görünen özelliklerini korusa bile, ancak kendi özünü yitirdiği durumlarda gelişen komünizm, XX. yüzyılın en olağanüstü politik ve zihni hatası olarak hatırlanacaktır."

Carter döneminde Başkan Yardımcılığı, Milli Güvenlik İşleri Yardımcılığı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevlerinde bulunan Brzezinski'ye göre komünizmin ortaya çıkışı XX. yüzyıl tarihindeki en önemli dönüm noktalarından birisidir. Soğuk Savaş, Berlin Duvarı'nın inşası, Kore Savaşı, Sputnik, Afganistan olayı en üstün ve en sert güçlerden biri olan Sovyetler Birliğinin öncülüğünde yaşandı. Bir zamanlar dünya nüfusunun üçte biri komünizmin idaresi altında yaşıyordu. Ancak Brzezinski bu kitabında Stalin'in yarattığı korkuların ve Brejnev döneminin durgunluğunun Sovyetler Birliğinde büyük bir dahili krize neden olduğunu ifade etmekte ve krize neden olan özel faktörleri açıklamaktadır.

Doğu Bloğunda yaşanan son gelişmelere ışık tutacağına inandığımız bu kitapta yer alan değerlendirmelerin, tabiatıyla, yazarın kendisine ait olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz.

ISBN 975-458-029-4 OTM 10302303